

**UNIWERSYTET KARDYNAŁA
STEFANA WYSZYŃSKIEGO W WARSZAWIE**

Wydział Prawa Kanonicznego

Instytut Prawa Kanonicznego

Agata Matula

**ŚWIADEK W OBOWIĄZUJĄCYM PRAWODAWSTWIE
KOŚCIOŁA ŁACIŃSKIEGO**

Praca doktorska napisana pod kierunkiem

Ks. dr. hab. Marka Saja, prof. uczelni

Warszawa 2025

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI	2
WYKAZ WAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW	6
WSTĘP	12
ROZDZIAŁ I ŚWIADEK W PRAWIE O SAKRAMENTACH ŚWIĘTYCH	20
1. Świadek chrztu	20
1.1. Powoływanie świadka chrztu.....	23
1.2. Kwalifikacje świadka chrztu.....	25
1.2.1. Ważny chrzest.....	26
1.2.2. Wyznaczenie	28
1.2.3. Intencja.....	29
1.2.4. Wiek.....	30
1.2.5. Nie jest rodzicem chrzczonego.....	31
1.2.6. Życie zgodne z wiarą i moralnością.....	31
1.3. Zadania świadka chrztu	33
1.4. Świadkowie chrztu z niekatolickich Kościołów wschodnich.....	35
1.5. Zwyczajny świadek chrztu z kan. 875 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku	38
2. Świadek bierzmowania	39
2.1. Powoływanie świadka bierzmowania	42

2.2. Pełnienie roli świadka bierzmowania przez niekatolika.....	47
2.3. Kwalifikacje świadka bierzmowania.....	48
2.3.1. Wyznaczenie, zdatność, intencja.....	49
2.3.2. Wiek.....	51
2.3.3. Życie religijne i moralne	51
2.3.4. Brak kary kanonicznej.....	53
2.3.5. Nie jest rodzicem bierzmowanego	54
2.4. Zadania świadka bierzmowania.....	55
2.5. Dowodzenie udzielonego bierzmowania.....	58
3. Świadkowie zawarcia małżeństwa	59
3.1. Powoływanie świadków małżeństwa.....	61
3.2. Kwalifikacje świadków małżeństwa.....	64
3.3. Rola i zadania świadków małżeństwa	67
3.4. Świadkowie małżeństwa konkordatowego w Polsce	69
4. Podsumowanie	73
ROZDZIAŁ II ŚWIADEK W PRAWIE PROCESOWYM.....	76
1. Definicja świadka w prawie procesowym.....	76
2. Zdolność świadczenia	79
2.1. Osoby małoletnie	81
2.2. Osoby upośledzone umysłowo	85
2.3. Osoby niezdolne	86
3. Obowiązek zeznawania prawdy	88
4. Duchowny jako świadek w procesach	90
4.1. Prawo duchownych do odmowy zeznań.....	91
4.2. Niezdolność kapłanów do bycia świadkiem.....	93
4.3. Kapłan jako świadek przed sądami Rzeczypospolitej Polskiej.....	96

5. Powoływanie świadków	99
6. Przesłuchania świadków	107
6.1. Miejsce przesłuchania.....	107
6.2. Osoby obecne podczas przesłuchania	111
6.3. Przysięga	115
6.4. Procedura przesłuchania.....	119
6.5. Protokół z zeznań.....	124
6.6. Ponowne przesłuchanie świadka	127
6.7. Prawo świadka do zwrotu poniesionych kosztów.....	128
7. Wiarygodność zeznań	129
7.1. Świadcstwa kwalifikacyjne.....	130
7.2. Kryterium prawości	131
7.3. Kryterium wiedzy	132
7.4. Kryterium jakości zeznań.....	134
7.5. Kryterium zgodności zeznań	135
7.6. Kryterium czasowe.....	136
7.7. <i>Testis unus, testis nullus</i>	136
8. Podsumowanie	138
ROZDZIAŁ III ŚWIADEK W POSZCZEGÓLNYCH PROCESACH KANONICZNYCH	141
1. Sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa	141
2. Proces o dyspensę od małżeństwa zawartego a niedopełnionego	147
3. Proces w sprawie domniemanej śmierci współmałżonka	150
4. Sprawy o stwierdzenie nieważności święceń	152
5. Sprawy karne	155
6. Postępowanie kanonizacyjne	161
7. Podsumowanie	169

ROZDZIAŁ IV INNE SYTUACJE PRAWNE WYMAGAJĄCE UDZIAŁU ŚWIADKA	172
1. Zawiadomienie o dekrete	172
2. Rezygnacja z urzędu	175
3. Wydalenie z instytutu zakonnego.....	178
4. Poświęcenie lub pobłogosławienie miejsca	182
5. Podsumowanie	184
ZAKOŃCZENIE.....	186
BIBLIOGRAFIA	190
STRESZCZENIE	214
SUMMARY	217

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW

AAS	Acta Apostolicae Sedis, Roma 1909- .
CIC 1917	<i>Codex Iuris Canonici, Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus</i> , 25.01.1917, AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593.
DC	PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS, <i>Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii</i> , 25.01.2005, Città del Vaticano 2005. Tekst polski: PAPIESKA RADA DS. TEKSTÓW PRAWNYCH, <i>Instrukcja Dignitas connubii, którą należy zachowywać w sądach diecezjalnych i międzydiecezjalnych w prowadzeniu spraw o nieważność małżeństwa</i> , 25.01.2005, w: <i>Komentarz do Instrukcji procesowej Dignitas connubii</i> , red. T. ROZKRUT, Sandomierz 2007.
DE 1967	SECRETARIATUS AD CHRISTIANORUM UNITATEM FOVENDAM, <i>Directorium ad ea quae a Concilio Vaticano Secundo de re oecumenica promulgata sunt exsequenda</i> , AAS 59 (1967), s. 574–592.
DE 1993	PONTIFICIUM CONSILIUM AD UNITATEM CHRISTIANORUM FOVENDAM, <i>Directorium oecumenicum noviter compositum. Directoire pour l'application des principes et des norms sur l'oecumenisme</i> , 25.03.1993, AAS 85 (1993), s. 1039-1119. Tekst polski: PAPIESKA RADA DS. JEDNOŚCI CHRZEŚCIJAN, <i>Dyrektorium w sprawie zasad i norm dotyczących ekumenizmu</i> , w: <i>Ut unum. Dokumenty Kościoła katolickiego na temat ekumenizmu 1982-1998</i> , red.

S. NAPIÓRKOWSKI, K. LEŚNIEWSKI, J. LEŚNIEWSKA, Lublin 2000, s. 30-119.

- DPM** JOANNES PAULUS II, *Constitutio apostolica Divinus perfectionis Magister*, 25.01.1983, AAS 75 (1983), s. 349-355. Tekst polski: JAN PAWEŁ II, *Konstytucja apostolska Divinus perfectionis Magister*, 25.01.1983, „Prawo Kanoniczne” 27 (1984) nr 3-4, s. 277-282.
- Dz** Dzieje Apostolskie, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, wydanie piąte Biblii Tysiąclecia na nowo opracowane i poprawione, Poznań 2002.
- Dz.U.** Dziennik Ustaw
- Gal** List do Galatów, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, wydanie piąte Biblii Tysiąclecia na nowo opracowane i poprawione, Poznań 2002.
- Iz** Księga Izajasza, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, wydanie piąte Biblii Tysiąclecia na nowo opracowane i poprawione, Poznań 2002.
- J** Ewangelia według św. Jana, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, wydanie piąte Biblii Tysiąclecia na nowo opracowane i poprawione, Poznań 2002.
- KC** Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz.U. z 2024 r. poz. 1061 z późn. zm.
- KKK** *Catechismus Catholicae Ecclesiae*, Libreria Editrice Vaticana 1997. Tekst polski: *Katechizm Kościoła katolickiego*, wyd. 2, Poznań 2012.
- KKKW** *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, AAS 82 (1990), s. 1061-1363. Tekst polski: *Kodeks kanonów Kościołów wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, Lublin 2002.
- KPK 1983** *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317. Tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku, stan prawny na dzień 18 maja*

	2022 roku, zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022.
KRO	<i>Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy</i> , Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 z późn. zm.
Lb	Księga Liczb, w: <i>Pismo Świąte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych</i> , wydanie piąte Biblii Tysiąclecia na nowo opracowane i poprawione, Poznań 2002.
LG	SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, Constitutio dogmatica de Ecclesia <i>Lumen gentium</i> , 21.11.1964, AAS 57 (1965), s. 5-71. Tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele <i>Lumen gentium</i> , Poznań 2005, s. 16-75.
Litterae Circulares 1986	CONGREGATIO PRO SACRAMENTIS, <i>Litterae Circulares De Processu super matrimonio rato et non consummato</i> , 20.12.1986, „Communicationes” 20 (1988), s. 78-84.
Łk	Ewangelia według św. Łukasza, w: <i>Pismo Świąte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych</i> , wydanie piąte Biblii Tysiąclecia na nowo opracowane i poprawione, Poznań 2002.
MIDI	FRANCISCUS, <i>Litterae apostolicae Motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus quibus canones Codicis iuris canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur</i> , 5.08.2015, w: https://www.vatican.va/content/francesco/la/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html (dostęp 20.07.2025). Tekst polski: FRANCISZEK, List apostolski Motu proprio <i>Mitis Iudex Dominus Iesus reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa</i> , 5.08.2015, w: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html (dostęp 20.07.2025).
Mk	Ewangelia według św. Marka, w: <i>Pismo Świąte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych</i> , wydanie piąte Biblii Tysiąclecia na nowo opracowane i poprawione, Poznań 2002.

Mt	Ewangelia według św. Mateusza, w: <i>Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych</i> , wydanie piąte Biblii Tysiąclecia na nowo opracowane i poprawione, Poznań 2002.
Normae servande 1983	SACRA CONGREGATIO PRO CAUSIS SANCTORUM, <i>Normae Servandae in Inquisitionibus ab Episcopis Faciendis in Causis Sanctorum</i> , 7.02.1983, AAS 75 (1983), s. 396-403.
OB	<i>Ordo Confirmationis. Editio typica, nova impressio. Pontificale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum</i> , Città del Vaticano 2003. Tekst polski: <i>Obrzędy bierzmowania dostosowane do zwyczajów diecezji polskich</i> , wyd. 2 poprawione, Katowice 2006, s. 17-26.
OBP	<i>Ordo baptismi parvulorum. Editio typica. Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum</i> , Città del Vaticano 1969. Tekst polski: <i>Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich</i> , wyd. 3 zmienione, Katowice 2014, s. 11-20.
OICA	<i>Ordo initiationis christianae adultorum. Editio typica, reimpression emendate. Rituale Romanum ex deceto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum</i> , Città del Vaticano 1974. Tekst polski: <i>Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich</i> , Katowice 2007, s. 19-40.
Pwt	Księga Powtórzonego Prawa, w: <i>Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych</i> , wydanie piąte Biblii Tysiąclecia na nowo opracowane i poprawione, Poznań 2002.
Regulae servande 2001	CONGREGATIO DE CULTU DIVINO ET DISCIPLINA SACRAMENTORUM, <i>Decretum quo Regulae servandae ad nullitatem sacrae Ordinationis declarandam foras dantur</i> , 16.10.2001, AAS 94 (2002), s. 292-300.

SC	SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, <i>Constitutio de Sacra Liturgia Sacrosanctum Concilium</i> , 4.12.1963, AAS 56 (1964), s. 97-138. Tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, <i>Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium</i> , w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, <i>Konstytucje, dekryty, deklaracje</i> , Poznań 2002, s. 48-78.
SM	CONGREGATIO DE CAUSIS SANCTORUM, <i>Sanctorum Mater</i> . Istruzione per lo svolgimento delle Inchieste diocesane o eparchiali nelle Cause dei Santi, 17.05.2007, AAS 99 (2007), s. 465-510. Tekst polski: KONGREGACJA SPRAW KANONIZACYJNYCH, <i>Sanctorum Mater</i> . Instrukcja o prowadzeniu dochodzenia diecezjalnego lub eparchialnego w sprawach kanonizacyjnych, 17.05.2007, w: H. MISZTAŁ, <i>Sanctorum Mater. Komentarz</i> , Lublin 2008, s. 14-145.
SST	JOANNES PAULUS II, <i>Litterae apostolicae Motu proprio datae quibus Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis promulgatur Sacramentorum sanctitatis tutela</i> , 30.04.2001, AAS 93 (2001), s. 737-739. Tekst polski: JAN PAWEŁ II, <i>List apostolski Motu proprio Sacramentorum sanctitatis tutela ogłaszający normy postępowania w wypadkach ciężkich przestępstw zarezerwowanych do osądu przez Kongregację Nauki Wiary</i> , 30.04.2001, w: <i>Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystywania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny</i> , red. P. STUDNICKI, M. DALGEWICZ, Ząbki 2010, s. 13-16.
UR	SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, <i>Decretum de oecumenismo Unitatis redintegratio</i> , 21.11.1964, AAS 57 (1965), s. 90-112. Tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, <i>Dekret o ekumenizmie Unitatis redintegratio</i> , w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, <i>Konstytucje, dekryty, deklaracje</i> , Poznań 2002, s. 193-208.
Wj	Księga Wyjścia, w: <i>Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych</i> , wydanie piąte Biblii Tysiąclecia na nowo opracowane i poprawione, Poznań 2002.
Vademecum 2022	DYKASTERIA NAUKI WIARY, <i>Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich</i> , wer. 2.0, 5.06.2022, w: https://www.vatican.va/

roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_
ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-
2.0_pl.html (dostęp: 20.07.2025).

WSTĘP

W otaczającej nas rzeczywistości nieustannie dochodzi do zdarzeń, których jesteśmy obserwatorami. Naturalną konsekwencją bycia obserwatorem jest możliwość podzielenia się swoją wiedzą i doświadczeniem z innymi. Ten fundamentalny dla relacji międzyludzkich akt przekazania tego, co się widziało i słyszało, określamy mianem świadectwa. Bycie świadkiem to jedno z najbardziej podstawowych ludzkich doświadczeń, które zakłada obecność, obserwację i zdolność do wiernego odtworzenia faktów. Ta z pozoru prosta czynność nabiera jednak szczególnego znaczenia, stając się filarem, na którym opierają się zarówno systemy religijne, jak i porządki prawne.

Korzeni współczesnego rozumienia roli i znaczenia świadectwa należy szukać już w Starym Testamencie. Prawo Mojżeszowe ustanowiło bowiem świadka jako kluczową funkcję gwarantującą sprawiedliwość w ramach wspólnoty Izraela: „Nie przyjmie się zeznania jednego świadka przeciwko nikomu, w żadnym przestępstwie i w żadnej zbrodni. Lecz każda popełniona zbrodnia musi być potwierdzona zeznaniem dwu lub trzech świadków”¹. Dlatego też rola świadka została ściśle uregulowana, co miało zapewnić rzetelność procesową i ochronę przed fałszywymi oskarżeniami. Świadkom prawo żydowskie stawiało wysokie wymagania moralne, takie jak: bezstronność, przestrzeganie norm religijnych, cieszenie się dobrą opinią czy brak

¹ Pwt 19, 15.

pokrewieństwa z oskarżonym². Prawo to znało również zasadę, iż nie można nikogo skazać bez zgodnego świadectwa co najmniej dwóch świadków: „Na słowo dwóch albo trzech świadków poniesie śmierć ten, który ma umrzeć. Nie poniesie śmierci na słowo jednego świadka”³; „Jeśli kto zabije człowieka, to zabójcę można ukarać śmiercią na podstawie zeznania świadków. Zeznanie jednego świadka jest niewystarczające, by go skazać na śmierć”⁴. Ponadto surowo karano składanie fałszywych zeznań, co podkreślono już w Dekalogu: „Nie będziesz mówił przeciw bliźniemu twemu kłamstwa jako świadek”⁵. Fałsz dowiedziony świadkowi był karany z całą surowością, przynajmniej taką karą, która spotkałaby niesłusznie przez niego oskarżonego: „Jeśli ci sędziowie, zbadawszy sprawę dokładnie, dowiodą fałszu świadkowi – jeżeli świadek taki fałszywie oskarżył brata swego, uczynicie mu, jak on zamierzał uczynić swemu bratu”⁶.

Stary Testament jest zatem źródłem przede wszystkim prawnego rozumienia świadectwa. Należy jednak zauważyć, że już u proroka Izajasza pojawia się ono w innym, głębszym sensie – tu po raz pierwszy zostaje zasygnalizowany misyjny, prorocki wymiar Ludu Bożego: „Wy jesteście moimi świadkami – wyrocznia Pana – i moimi sługami, których wybrałem, abyście mogli poznać i uwierzyć Mi, oraz zrozumieć, że tylko Ja istnieję. Boga utworzonego przede Mną nie było ani po Mnie nie będzie. Ja, Pan, tylko Ja istnieję i poza Mną nie ma żadnego zbawcy. To Ja zapowiedziałem, wyzwoliłem i obwieściłem, a nie ktoś obcy wśród was. Wy jesteście świadkami Moimi – wyrocznia Pana – że Ja jestem Bogiem”⁷.

² G. DZIEWULSKI, *Teologiczne rozumienie świadectwa*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 6 (1997), s. 280-281.

³ Pwt 17, 6.

⁴ Lb 35, 30.

⁵ Wj 20, 16.

⁶ Pwt 19, 18-19.

⁷ Iz 43, 10-12.

Kerygmaticzny charakter świadectwa został pogłębiony w Nowym Testamencie. I choć prawne ujęcie również jest obecne⁸, przede wszystkim rozwija się jego rozumienie jako czynności głoszenia Ewangelii, stanowiącej rdzeń apostolskiego kerygmatu: „(...) ale gdy Duch Święty zstąpi na was, otrzymacie Jego moc i będziecie moimi świadkami w Jerozolimie i w całej Judei, i w Samarii, i aż po krańce ziemi”⁹. Autor Dziejów Apostolskich podkreśla, że Apostołowie jako ci, którzy otrzymali misję od Pana Jezusa, którzy byli bezpośrednimi uczestnikami Jego ziemskiego życia, nauczania i czynów, a w końcu jako ci, którzy osobiście spotkali Zmartwychwstałego – są Jego świadkami i mogą głosić, że On żyje¹⁰. Święty Jan Ewangelista wskazuje ponadto na wymiar objawieniowy świadectwa – Jezus świadczy bowiem sam o sobie¹¹. Nowy Testament kształtuje i pogłębia prorocki wymiar świadectwa, nie zapominając jednak o jego prawnym znaczeniu – Jezus nie odrzuca Prawa Mojżeszowego, lecz je reinterpretuje i wypełnia. Nauczając na temat braterskiego upomnienia, sięga do zasady z Księgi Powtórzonego Prawa i odnosi ją do duszpasterskiej troski o członka wspólnoty: „Jeśli zaś nie usłucha, weź z sobą jeszcze jednego albo dwóch, żeby na słowie dwóch albo trzech świadków oparła się cała sprawa”¹². Z gruntu karno-sądowego, zasada prawna zostaje podniesiona do wyższego, relacyjnego celu.

Opierając się na fundamencie biblijnym, Kościół rozwinął bogatą teologię świadectwa. Sobór Watykański II dokonał przełomowego zwrotu, podkreślając w Konstytucji *Lumen gentium*¹³, że cały Lud Boży – a nie wyłącznie hierarchia – ma udział w prorockiej misji Chrystusa, która realizuje się właśnie przez dawanie

⁸ Zob. np. Mk 14, 55-56; Łk 22, 17.

⁹ Dz 1, 8.

¹⁰ G. DZIEWULSKI, *Teologiczne rozumienie świadectwa...*, s. 283-284.

¹¹ J 3, 11-13; 3, 31-34; G. DZIEWULSKI, *Teologiczne rozumienie świadectwa...*, s. 286.

¹² Mt 18, 16.

¹³ SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, *Constitutio dogmatica de Ecclesia Lumen gentium*, 21.11.1964, AAS 57 (1965), s. 5-71. Tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele Lumen gentium*, Poznań 2005, s. 16-75 (dalej: LG).

świadczenia życia¹⁴. Wierni świeccy poprzez sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego „jeszcze bardziej są zobowiązani, jako prawdziwi świadkowie Chrystusa, do szerzenia wiary słowem i uczynkiem oraz do jej obrony”¹⁵. Są oni powołani, aby przyczyniali się do uświęcenia świata na kształt zaczynu, ukazując innym Chrystusa przez przykład swojego życia, promieniując wiarą, nadzieją i miłością¹⁶. Podkreślił to również papież Jan Paweł II w encyklice *Redemptoris missio* z 1990 roku, w której wprost stwierdził, że „świadczenie życia chrześcijańskiego jest pierwszą i niezastąpioną formą misji”¹⁷. Autentyczne świadectwo wypływa z osobistej świętości, miłości i spójności życia z głoszonymi prawdami. To właśnie ta spójność czyni Ewangelię wiarygodną dla świata.

To zintegrowane, biblijno-teologiczne rozumienie świadectwa znalazło swoje odzwierciedlenie w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku, m.in. w kan. 225 § 2: „Każdy zgodnie z własną pozycją jest także szczególnie zobowiązany, by duchem ewangelicznym przepajać i udoskonalać porządek doczesny, dając w ten sposób świadectwo Chrystusowi, zwłaszcza w życiu codziennym i pełnieniu świeckich funkcji” oraz w kan. 759: „Wierni świeccy na mocy chrztu i bierzmowania są świadkami ewangelicznego orędzia przez słowo i przykład życia chrześcijańskiego; mogą też być powoływani do współpracy z biskupem i prezbiterami w wykonywaniu posługi słowa”. Prawodawca kodeksowy stawia świadectwo w centrum misji całego Kościoła – bycie świadkiem w rozumieniu teologicznym i apostołskim nie jest zarezerwowane wyłącznie dla nielicznych, lecz stanowi powszechne powołanie wynikające z przyjętego chrztu.

¹⁴ Tamże, nr 12: „Święty Lud Boży uczestniczy także w prorockiej funkcji Chrystusa, szerząc o Nim żywe świadectwo przede wszystkim życiem wiary i miłości i składając Bogu ofiarę chwały, owoc warg, które wyznają Jego imię”.

¹⁵ Tamże, nr 11.

¹⁶ Tamże, nr 31.

¹⁷ JAN PAWEŁ II, Encyklika *Redemptoris missio. O stałej aktualności posłania misyjnego*, 7.12.1990, nr 42, w: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_07121990_redemptoris-missio.html (dostęp: 20.07.2025).

Należy zauważyć, że w Kodeksie prawa kanonicznego świadek funkcjonuje w trzech odrębnych, choć wzajemnie powiązanych ze sobą wymiarach: jako świadek wiary, o którym była mowa wyżej, jako świadek czynności prawnych i świadek w procesie sądowym¹⁸. Użycie tego samego terminu „świadek” zarówno w kontekście ściśle prawnym, jak i teologicznym nie powinno dziwić. Wydaje się, że Prawodawca celowo integruje ze sobą te dwa porządki, pokazując niejako, że wzajemnie się przenikają i uzupełniają. Bycie świadkiem czynności prawnej (potwierdzanie publicznie danego aktu wobec wspólnoty), bycie świadkiem w sądzie (zeznawanie prawdy) czy bycie świadkiem wiary w ewangelicznym rozumieniu, które zostało przeniesione na grunt praw i obowiązków przysługującym wiernym, stanowią przejaw tej samej fundamentalnej postawy chrześcijańskiej – wierności Prawdzie i wierności Kościołowi. Można zatem powiedzieć, że prawny obowiązek świadczenia jest ugruntowany w moralnym obowiązku dawania świadectwa. Analiza prawna funkcji świadka w obowiązującym prawodawstwie Kościoła łacińskiego byłaby zatem niepełna bez odniesienia się do jej zakorzenienia w wymiarze biblijnym i teologicznym.

W doktrynie kanonistycznej rola świadka była przedmiotem licznych analiz, jednak koncentrowały się one najczęściej na jej wymiarze procesowym, zwłaszcza w kontekście spraw o nieważność małżeństwa. Brakuje natomiast kompleksowego, monograficznego opracowania, które ukazywałoby wielowymiarowość świadka we wszystkich obszarach prawa kanonicznego. Niniejsza rozprawa ma na celu wypełnienie tej luki.

Głównym zatem problemem badawczym niniejszego studium jest ukazanie świadka w różnych obszarach prawa kanonicznego i wymogów stawianych przez prawo, by ważnie i godziwie pełnić tę funkcję. Dla realizacji tego celu należało skategoryzować sytuacje prawne, w których obecność świadka (lub świadków) została przewidziana przez Prawodawcę. Podjęta problematyka będzie więc analizowana w czterech rozdziałach, podzielonych na

¹⁸ P. R. LAGGES, *Testigo*, w: *Diccionario general de derecho canónico*, vol. VII, red. J. OTADUY, A. VIANA, J. SEDANO, Pamplona 2012, s. 567-568.

mniejsze jednostki, by jak najdokładniej odpowiedzieć na szczegółowe zagadnienia badawcze. Ze względu na swój zakres badawczy niektóre rozdziały będą bardziej rozbudowane od pozostałych.

Rozdział pierwszy dotyczył będzie roli i zadań świadka podczas sprawowania trzech sakramentów: chrztu, bierzmowania i małżeństwa. W zależności od omawianego sakramentu, analizie zostanie poddany szereg szczegółowych zagadnień prawnych, by jak najlepiej ukazać wielowymiarowość tej funkcji – od roli czysto dowodowej, poprzez wymiar szerszej rzeczywistości wspólnotowej i duchowej, a nawet ekumenicznej.

Analizując zagadnienie świadka chrztu, rozważania należy rozpocząć od pogłębionej analizy kan. 874 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku, z uwzględnieniem posoborowej nauki Kościoła katolickiego na temat ekumenizmu. Omówione zostaną również zagadnienia dotyczące powoływania świadka chrztu, jego kwalifikacji oraz stawianych przed nim zadań – w odniesieniu do analogicznych norm prawnych dotyczących rodziców chrzestnych. Poruszona zostanie problematyczna kwestia prawna dopuszczania wiernych niekatolickich Kościołów wschodnich do roli rodzica chrzestnego.

W kolejnym punkcie analizie zostaną poddane kanony dotyczące świadka bierzmowania. W kontekście powiązania pomiędzy sakramentami chrztu i bierzmowania omówione będą prawne aspekty powoływania świadka, jego kwalifikacji oraz obowiązków podejmowanych wobec bierzmowanego. Konieczne będzie również zwrócenie uwagi na nieścisłość polskiego tłumaczenia terminu *patrinus* oraz zbadanie możliwości pełnienia tej funkcji przez osobę ochrzczoną w niekatolickiej wspólnocie kościelnej na wzór świadka chrztu.

Rozdział zakończą rozważania na temat świadków małżeństwa, zarówno w zwyczajnej, jak i nadzwyczajnej formie kanonicznej. Stawiane przez Prawodawcę warunki w zakresie kwalifikacji świadków będą zestawione z zaleceniami duszpasterskimi co do ich płci, wieku czy wyznania. W końcu analizie zostaną poddane specyficzne wymogi prawne dla świadków tzw. małżeństwa konkordatowego w Polsce, w szczególności obowiązek pełnoletności wynikający z prawa państwowego.

Rozdział drugi będzie stanowił teoretyczno-prawną analizę roli świadka w prawie procesowym. Przedstawiona zostanie ścisła, procesowa definicja świadka wraz z klasycznym rozróżnieniem kategorii świadków, które obecne jest w doktrynie prawa kanonicznego. Przeanalizowana zostanie zdolność do bycia świadkiem – naturalne uwarunkowania do świadczenia oraz ustawowe zakazy dowodowe zawarte w kan. 1550. Należy zauważyć, że szczegółowego omówienia wymagają takie kwestie jak: zakaz przesłuchiwania małoletnich poniżej 14 roku życia w odniesieniu do prawa międzynarodowego i polskiego czy specyfika pełnienia roli świadka przez duchownego i związane z tym ograniczenia wynikające z tajemnicy duszpasterskiej i tajemnicy spowiedzi.

Odrębna sekcja zostanie poświęcona samemu przeprowadzeniu dowodu ze świadków we – wzorcowym dla całego kanonicznego prawa procesowego – zwyczajnym procesie spornym. Omówione będą kwestie związane z powoływaniem świadków, przygotowaniem i przeprowadzeniem przesłuchania, a także oceną zeznań, poprzez przedstawienie różnych kryteriów, którymi powinien kierować się sędzia przy badaniu wiarygodności świadków. Wśród poruszonych kwestii pojawi się również refleksja na temat zasadności wprowadzenia nowych technologii i przesłuchań zdalnych do sądów kościelnych.

Trzeci rozdział będzie kontynuacją rozważań na temat świadka procesowego, z tą różnicą, że jego rola zostanie omówiona w kontekście konkretnych procesów kanonicznych: od procesów małżeńskich, poprzez sprawy dotyczące nieważności święceń, procesy karno-sądowe i karno-administracyjne, a w końcu postępowanie kanonizacyjne. Celem tej części pracy będzie ukazanie roli świadków w zależności od natury spraw, w których składają oni swoje zeznania i ewentualne podkreślenie unikatowych rozwiązań zastosowanych przez Prawodawcę.

Ostatni rozdział zostanie poświęcony innym, wybranym sytuacjom prawnym, w których Prawodawca przewidział udział świadków. Będzie to przede wszystkim obszar prawa administracyjnego, w którym obecność świadków służy uwierzytelnianiu aktów i stanowi gwarancję dowodową, zwłaszcza gdy standardowa forma pisemna jest niemożliwa do zastosowania.

Analizie zostaną poddane: zawiadomienie o dekrete, rezygnacja z urzędu oraz kanoniczne upomnienie przy wydalaniu z instytutu zakonnego. Przedstawiona zostanie również rola świadka przy wykazywaniu faktu poświęcenia lub pobłogosławienia miejsca.

Dla realizacji postawionych celów badawczych zastosowana będzie metoda dogmatyczno-prawna, polegająca na analizie źródeł prawa kanonicznego, przede wszystkim Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku, stanowiącego podstawę źródłową dla niniejszego opracowania. W zależności od omawianego problemu badawczego, analizie zostaną poddane także inne akty prawne, dokumenty Magisterium czy akty prawa partykularnego. Dla pełniejszego zobrazowania kształtowania się funkcji świadka – tam, gdzie to konieczne – wykorzystana zostanie również metoda komparatystyczna, poprzez porównanie analogicznych norm Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku oraz Kodeksu kanonów Kościołów wschodnich z 1990 roku.

Literaturę przedmiotu w niniejszym opracowaniu stanowić będą komentarze do omawianych dokumentów oraz norm, a także liczne artykuły i monografie, w tym obcojęzyczne, podejmujące tematykę świadka w prawie kanonicznym, prawie polskim, międzynarodowym, a także kwestie poboczne, niezbędne do zrozumienia i pełniejszego zobrazowania wielowymiarowości tej postaci.

Tak zakrojona analiza pozwoli na całościowe i pogłębione ujęcie roli świadka w porządku prawnym Kościoła łacińskiego. Celem zastosowanych metod badawczych będzie poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o obowiązywanie norm prawnych dotyczących świadków i ich interpretację, refleksję nad ich zastosowaniem praktycznym, a wreszcie – formułowanie wniosków *de lege ferenda*.

ROZDZIAŁ I

ŚWIADEK W PRAWIE O SAKRAMENTACH ŚWIĘTYCH

W prawie Kościoła katolickiego świadek odgrywa kluczową, choć zróżnicowaną rolę podczas sprawowania sakramentów świętych. Nie jest to funkcja jednolita – jej znaczenie, wymagania i zadania zmieniają się w zależności od sakramentu, przy którym świadek jest obecny. Często jego rola wykracza poza zwykłe poświadczenie faktu prawnego, stając się wyrazem szerszej rzeczywistości duchowej i wspólnotowej. W niniejszym rozdziale zostanie przebadana pozycja świadka w kontekście trzech sakramentów: chrztu, bierzmowania i małżeństwa, ukazując, jak prawo kanoniczne definiuje jego rolę i zadania – od funkcji czysto dowodowej, poprzez misję wspierania w chrześcijańskim wrastaniu, aż po symboliczny wymiar ekumeniczny.

1. ŚWIADEK CHRZTU

Na samym początku rozważań dotyczących świadka chrztu należy uwzględnić ekumeniczną rolę przypisywaną temu sakramentowi we współczesnej teologii i prawodawstwie Kościoła katolickiego. Zgodnie z Katechizmem Kościoła katolickiego „chrzest święty jest fundamentem całego życia chrześcijańskiego, bramą życia w Duchu i bramą otwierającą dostęp do

innych sakramentów”¹⁹. Podkreślenia wymaga fakt, że chrzest włącza nie tylko w Kościół katolicki, lecz szerzej – w Kościół Chrystusowy²⁰. Ojcowie Soboru Watykańskiego II w Dekrecie o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*²¹ wyraźnie wskazują, że chrzest stanowi węzeł jedności pomiędzy wszystkimi przezeń odrodzonymi, gdyż „poprzez sakrament chrztu, ilekroć się go udziela należycie, stosownie do Pańskiego ustanowienia, i przyjmuje w odpowiednim usposobieniu duszy, człowiek zostaje prawdziwie wcielony w Chrystusa”²². Sakrament chrztu tworzy więc wspólnotę pomiędzy chrześcijanami, również tymi, którzy nie są jeszcze w pełnej komunii z Kościołem katolickim²³. Już św. Paweł pisał: „Bo wy wszyscy, którzy zostaliście ochrzczeni w Chrystusie, przyoblekliście się w Chrystusa. Nie ma już Żyda ani poganina, nie ma już niewolnika ani człowieka wolnego, nie ma już mężczyzny ani kobiety, wszyscy bowiem jesteście kimś jednym w Chrystusie Jezusie”²⁴.

Naukę tę, podkreśloną przez Sobór Watykański II w Konstytucji *Lumen gentium* oraz we wspomnianym już Dekrecie o ekumenizmie, należało przenieść na grunt prawny. Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku, kształtowany nauką przedsoborową, w zakresie będącym przedmiotem rozważań nie pozwalał na udział heretyków i schizmatyków w obrzędach chrztu katolika²⁵. Zgodnie

¹⁹ KKK, nr 1213.

²⁰ M. AUGÉ, *L'iniziazione cristiana. Battesimo e Confermazione*, Roma 2010, s. 254-255.

²¹ SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, Decretum de oecumenismo *Unitatis redintegratio*, 21.11.1964, AAS 57 (1965), s. 90-112. Tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, Dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 193-208 (dalej: UR).

²² UR, nr 22.

²³ KKK, nr 1271.

²⁴ Gal 3, 27-28.

²⁵ CIC 1917, can. 765 2°: „Ad nullam pertineat haereticam aut schismaticam sectam, nec sententia condemnatoria vel declaratoria sit excommunicatus aut infamis infamia iuris aut exclusus ab actibus legitimis, nec sit clericus depositus vel degradatus”. Jan Białobok wskazuje, że w określonych okolicznościach szafarz sakramentu mógłby wyjątkowo pozwolić na to, by heretyk asystował przy chrzcie w charakterze świadka. Podkreśla jednak, że nie mógłby on dotyczyć przyjmującego chrzest i żadną miarą nie byłby uważany za chrzestnego, w: J. BIAŁOBOK, *Instytucja rodziców chrzestnych w ustawodawstwie Kościoła rzymsko-katolickiego (studium historyczno-prawne)*, Tarnów 2001, s. 278-279.

z odpowiedzią, jakiej udzieliła Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretandos w *Responsa ad proposita dubia* z dnia 30 czerwca 1934 roku, w interpretacji can. 765, 2, należało uwzględnić również sekty ateistyczne oraz akatolickie²⁶.

Funkcja świadka chrztu w jej dzisiejszym rozumieniu, została pierwszy raz opisana w *Directorium ad ea quae a Concilio Vaticano Secundo de re oecumenica promulgata sunt exsequenda* wydanym przez *Secretariatus ad Christianorum Unitatem fovendam* w 1967 roku. Ochrzczony we Wspólnocie odłączonej (łac. *Communitatis seiunctae*) mógł odtąd obok chrzestnego (lub chrzestnej) pełnić rolę chrześcijańskiego świadka chrztu. Obowiązek zapewnienia wychowania katolickiego spoczywał wówczas na rodzicu chrzestnym katoliku²⁷. Również na podstawie Obrzędu chrztu dzieci²⁸ Pawła VI pozwalano już, by obok rodzica chrzestnego katolika – jeśli życzą sobie tego rodzice przyjmującego chrzest – stawał świadek chrztu, będący ochrzczonym członkiem Wspólnoty odłączonej²⁹.

W trakcie prac nad obowiązującym dziś Kodeksem prawa kanonicznego wzięto pod uwagę nowe spojrzenie Kościoła na ekumenizm³⁰. Dlatego też w kan. 874 § 2 Prawodawca stanowi, że „ochrzczony należący do niekatolickiej wspólnoty kościelnej może być dopuszczony tylko razem z rodzicem chrzestnym katolikiem i to jedynie jako świadek chrztu”. Najwyższy Prawodawca potwierdził

²⁶ PONTIFICIA COMMISSIO AD CODICIS CANONES AUTHENTICE INTERPRETANDOS, *Responsa ad proposita dubia, De sectae atheisticae adscriptis*, 30.07.1934, AAS 26 (1934), s. 494.

²⁷ SECRETARIATUS AD CHRISTIANORUM UNITATEM FOVENDAM, *Directorium ad ea quae a Concilio Vaticano Secundo de re oecumenica promulgata sunt exsequenda*, nr 57, AAS 59 (1967), s. 591 (dalej: DE 1967).

²⁸ *Ordo baptismi parvulorum*. Editio typica. Rituale Romanum ex decreto Sacrosanti Ecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum, Città del Vaticano 1969. Tekst polski: *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. 3 zmienione, Katowice 2014, s. 11-20 (dalej: OBP).

²⁹ Tamże, nr 10.

³⁰ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta Commissionis, De Sacramentis. Caput IV: De patrinis*, „Communicationes” 3 (1971), s. 201.

więc to, co stosowano już w prawie liturgicznym po Soborze Watykańskim II, rezygnując jednak z określenia *testis christianus*³¹.

Również Dyrektorium w sprawie zasad i norm dotyczących ekumenizmu³² Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan z 1993 roku wyjaśnia, że choć „katolicka koncepcja jest taka, że rodzice chrzestni, w sensie liturgicznym i kanonicznym, powinni być członkami Kościoła lub Wspólnoty eklezjalnej, w której chrzest jest sprawowany”, to opierając się na chrzcie wspólnym, osoba ochrzczona należąca do innej Wspólnoty eklezjalnej może być dopuszczona jako świadek chrztu. Co więcej, Dyrektorium dodaje, że również katolik może spełniać taką rolę w stosunku do osoby mającej przyjąć chrzest w innej niż katolicka Wspólnocie eklezjalnej³³.

1.1. Powoływanie świadka chrztu

Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku nie wspomina nic o sposobie powoływania świadka chrztu. Jak wynika z zapisu normy kan. 872, przyjmujący chrzest powinien mieć przynajmniej jednego rodzica chrzestnego „jeżeli to możliwe”. Posiadanie rodzica chrzestnego nie jest wymagane do ważności chrztu, a jego brak nie pociąga za sobą również innych, negatywnych skutków prawnych³⁴. Należy jednak zauważyć, że w przypadku, gdy z ważnych przyczyn

³¹ Kodeks kanonów Kościołów wschodnich nic nie wspomina o świadku chrztu. W kan. 685 § 3 KKKW Prawodawca zezwala jednak, by chrześcijanin jakiegokolwiek Kościoła wschodniego akatolickiego pełnił funkcję chrzestnego razem z chrzestnym katolikiem.

³² PONTIFICIUM CONSILIUM AD UNITATEM CHRISTIANORUM FOVENDAM, *Directorium oecumenicum noviter compositum. Directoire pour l'application des principes et des norms sur l'oecumenisme*, 25.03.1993, AAS 85 (1993), s. 1039-1119. Tekst polski: PAPIESKA RADA DS. JEDNOŚCI CHRZEŚCIJAN, *Dyrektorium w sprawie zasad i norm dotyczących ekumenizmu*, w: *Ut unum. Dokumenty Kościoła katolickiego na temat ekumenizmu 1982-1998*, red. S. NAPIÓRKOWSKI, K. LEŚNIEWSKI, J. LEŚNIEWSKA, Lublin 2000, s. 30-119 (dalej: DE 1993).

³³ Tamże, nr 98.

³⁴ Warto jednak zaznaczyć, że w przypadku chrztu dorosłych we *Wprowadzeniu ogólnym do obrzędów wtajemniczenia chrześcijańskiego* czytamy: „zgodnie ze starodawnym zwyczajem Kościoła człowiek dorosły nie może być dopuszczony do chrztu bez chrzestnego”, choć norma kan. 872 odnosi się ogólnie do wszystkich kandydatów do chrztu.

osoba mająca być ochrzczona nie posiada kandydata na rodzica chrzestnego, udzielający chrztu winien się zatroszczyć o przynajmniej jednego zwyczajnego świadka chrztu³⁵.

Per analogiam można zatem przyjąć, że również powoływanie świadka chrztu z kan. 874 § 2 nie jest ani obowiązkowe, ani konieczne. Biorąc pod uwagę wcześniejsze regulacje prawne, które zakazywały udziału heretyków przy chrzcie w Kościele katolickim, w myśl zasady, iż lepiej, by kandydat do chrztu nie miał żadnego rodzica chrzestnego, niż gdyby miał nim być niekatolik³⁶, obecne rozwiązanie należy uznać raczej za przywilej niż wymóg prawa.

W Dyrektorium Ekumenicznym czytamy, iż ze względu na chrzest wspólny oraz więzy rodzinne lub przyjacielskie, osoba ochrzczona w innej Wspólnocie eklezjalnej może pełnić rolę świadka chrztu³⁷. W Instrukcji duszpasterskiej o udzielaniu sakramentu chrztu świętego dzieciom Konferencji Episkopatu Polski mowa natomiast o „uzasadnionych powodach” dopuszczenia obok chrzestnego, świadka³⁸. Wydaje się jednak, że nie chodzi tu o jakieś szczególne okoliczności, a wybór świadka chrztu nie musi się ograniczać jedynie do małżeństw mieszanych. Świadek powinien odznaczać się, *mutatis mutandis*, takimi samymi przymiotami oraz spełniać analogiczne wymogi, co kandydat na chrzestnego. Ponadto w wytycznych Konferencji Episkopatu Polski podane zostały dodatkowe kryteria, które należy zastosować przy powoływaniu świadka chrztu. Są to: 1) zapewnienie przyjmującemu chrzest wychowania katolickiego, 2) powołanie obok świadka chrztu, chrzestnego katolika, 3) ważny chrzest kandydata na świadka w Kościele, którego wiarę wyznaje oraz ukończenie przez niego 15 lat³⁹. Tym samym o dopuszczeniu kandydata do podjęcia funkcji

³⁵ KPK 1983, kan. 875; J. KRZYWDA, *Chrzestni*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. III/2, Księga IV *Uświęcające zadanie Kościoła*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2011, s. 59.

³⁶ P. MAJER, *Chrzestni, świadkowie bierzmowania i świadkowie zawarcia małżeństwa. Perspektywa ekumeniczna*, „*Annales Canonici*” 13 (2017), s. 112-113.

³⁷ DE 1993, nr 98.

³⁸ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu świętego dzieciom*, 1.01.1975, nr 5, w: *Prawo sakramentów. Wybór źródeł Kościoła łacińskiego*, red. E. SZCZOT, Lublin 2019, s. 313-314.

³⁹ Tamże.

świadka nie decyduje wyłącznie wola rodziców lub samego przyjmującego chrzest, lecz podlega on weryfikacji i musi być zatwierdzony przez proboszcza⁴⁰.

Prawodawca nie określa wprost liczby ani płci świadków chrztu. W kan. 873 stanowi jednak, że „dopuszcza się bądź tylko jednego ojca chrzestnego lub jedną matkę chrzestną, bądź też i ojca, i matkę – chrzestnych”. Gdy wybiera się dwóch rodziców chrzestnych, muszą być oni różnej płci. Skoro zatem świadek chrztu ma być dopuszczony tylko razem z chrzestnym katolikiem, należy przyjąć, że można powołać tylko jednego świadka chrztu – płci żeńskiej, jeżeli występuje wraz z ojcem chrzestnym, lub płci męskiej, jeśli występuje wraz z matką chrzestną. Luigi Chiappetta stwierdza, że decyzję prawodawcy o ograniczeniu liczby rodziców chrzestnych uzasadnić można tym, iż w przypadku większej ich liczby nie spełnialiby oni z zaangażowaniem swojej funkcji, gdyż pomiędzy nimi mogłyby ujawnić się różnice w zastosowanych kryteriach i metodach (pomocy w katolickim wychowaniu chrześniaka)⁴¹. I choć za wychowanie katolickie odpowiedzialny jest zawsze rodzic chrzestny katolicki, słusznym wydaje się zastosowanie podobnej argumentacji również w przypadku liczby świadków chrztu, by nie dopuścić do indyferentyzmu religijnego.

1.2. Kwalifikacje świadka chrztu

Kodeks prawa kanonicznego nie zawiera odrębnych przepisów dotyczących kwalifikacji świadków chrztu. Jak już jednak wspomniano, większość kanonistów zgodnych jest co do tego, że do świadka chrztu *per analogiam* powinno się stosować przepisy dotyczące rodziców chrzestnych⁴². Ponadto rola świadka chrztu nie ogranicza się jedynie do funkcji dowodowej, a co

⁴⁰ P. MAJER, *Chrzestni, świadkowie bierzmowania...*, s. 122-123; A. PERLASCA, *La figura e il ruolo dei padrini nei sacramenti dell'iniziazione cristiana*, w: *Quando si diventa cristiani. I sacramenti dell'iniziazione: indicazioni canoniche e pastorali*, red. G. TREVISAN, Milano 2003, s. 336-337.

⁴¹ L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico: commento giuridico pastorale*, t. II, Bologna 2011, s. 116.

⁴² A. PERLASCA, *La figura e il ruolo dei padrini...*, s. 336-337.

za tym idzie, kandydat do pełnienia tej funkcji musi spełnić odpowiednie warunki, które podlegają weryfikacji przez proboszcza.

Zgodnie z normą zawartą w kan. 874 § 1 Kodeksu, kandydaci na rodziców chrzestnych muszą spełnić następujące warunki: 1) być wyznaczonym przez przyjmującego chrzest albo przez jego rodziców, albo przez tego, kto ich zastępuje, a gdy tych nie ma, przez proboszcza lub szafarza chrztu, i posiadać wymagane do tego kwalifikacje oraz intencję pełnienia tego zadania; 2) ukończyć szesnaście lat, chyba że biskup diecezjalny określił inny wiek albo proboszcz lub szafarz jest zdania, że słuszną przyczyną zaleca dopuszczenie wyjątku; 3) być katolikiem, bierzmowanym i przyjąć już sakrament Najświętszej Eucharystii oraz prowadzić życie zgodne z wiarą i odpowiadające funkcji, jaką mają pełnić; 4) być wolnym od jakiegokolwiek kary kanonicznej, zgodnie z prawem wymierzonej lub deklarowanej; 5) nie być ani ojcem, ani matką przyjmującego chrzest.

W stosunku do świadków chrztu, oprócz oczywistych modyfikacji, które trzeba wprowadzić do wyżej wymienionych warunków, należy również dodać konieczność bycia ważnie ochrzczonego poza Kościołem katolickim. Poniżej zostaną omówione kwalifikacje świadka chrztu, które powinno się badać przy dopuszczaniu kandydata do pełnienia tej funkcji.

1.2.1. Ważny chrzest

Podstawowym warunkiem stawianym kandydatowi na świadka chrztu jest to, by sam był ważnie ochrzczoney⁴³. Wiara w to, że chrzest włącza do Kościoła Chrystusowego, pozwala określić normy wymagane do uznania ważności chrztu w różnych Wspólnotach eklesjalnych. Dyrektorium Ekumeniczne zawiera naukę Kościoła katolickiego, zgodnie z którą, „chrzest przez zanurzenie lub polanie, z formułą trynitarną, jest sam w sobie ważny”⁴⁴. Aby zatem uznać ważność tego

⁴³ KPK 1983, kan. 874 § 2: „Ochrzczone należący do niekatolickiej wspólnoty kościelnej, może być dopuszczony tylko razem z rodzicem chrzestnym katolikiem i to jedynie jako świadek chrztu”.

⁴⁴ DE 1993, nr 95.

sakramentu, należy zbadać, czy w księgach liturgicznych bądź ustalonych zwyczajach danej Wspólnoty przepisany jest jeden z wyżej wymienionych sposobów jego udzielania oraz czy udzielany jest on w imię Trójcy Świętej. Jedynie w przypadku poważnej wątpliwości co do materii lub formuły chrztu zaleca się przeprowadzenie „poważnych badań co do praktyki stosowanej przez daną Wspólnotę, przed wypowiedzeniem jakiegokolwiek osądu na temat ważności jej chrztu”⁴⁵.

Kościół katolicki nigdy nie podważał ważności chrztu w Kościele prawosławnym, co zostało również wyrażone w Dyrektorium Ekumenicznym: „ważność chrztu udzielanego w różnych Kościołach wschodnich nie podlega najmniejszej wątpliwości. Wystarczy więc ustalić sam fakt chrztu”⁴⁶. Jeżeli natomiast chodzi o inne niekatolickie Wspólnoty, Dyrektorium zaleca, by na płaszczyźnie diecezjalnej bądź konferencji biskupów, pomiędzy władzami różnych występujących na danym terytorium Kościołów i Wspólnot eklezjalnych, prowadzono dialog zmierzający do wzajemnego uznawania chrztu i przyjęcia w tej kwestii konkretnych deklaracji⁴⁷.

W Kościele w Polsce problem uznawania ważności chrztu, po wieloletnim dialogu z różnymi Wspólnotami chrześcijańskimi występującymi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁸, został rozwiązany dnia 23 stycznia 2020 roku, gdy siedem Kościołów zrzeszonych w Polskiej Radzie Ekumenicznej podpisało deklarację „Sakrament Chrztu znakiem jedności”⁴⁹. Zgodnie z jej zapisami, sakrament chrztu w Kościele Ewangelicko-Augsburskim, Kościele Ewangelicko-

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże, nr 99.

⁴⁷ Tamże, nr 94, 99.

⁴⁸ Szerzej na ten temat: S. C. NAPIÓRKOWSKI, *O ważności chrztu w niektórych Kościołach i wspólnotach eklezjalnych w Polsce*, „Collectanea Theologica” 41 (1971) nr 3, s. 48-58; N. PRZYBOROWSKI, *Wzajemne uznanie ważności chrztu pomiędzy Kościołem Rzymskokatolickim a Kościołami zrzeszonymi w Polskiej Radzie Ekumenicznej*, „Studia Theologica Varsaviensia” 35 (1997) nr 1, s. 277-286.

⁴⁹ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Sakrament Chrztu znakiem jedności. Deklaracja Kościołów w Polsce na progu Trzeciego Tysiąclecia*, 23.01.2000, w: *Prawo sakramentów. Wybór źródeł Kościoła łacińskiego*, red. E. SZCZOT, Lublin 2019, s. 308-309.

Metodystycznym, Kościele Ewangelicko-Reformowanym, Kościele Katolickim, Kościele Polskokatolickim, Kościele Starokatolickim Mariawitów oraz Polskim Autokefalicznym Kościele Prawosławnym udzielany jest z wody i Ducha Świętego, w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego i może on być wzajemnie uznawany przez duchownych tychże Kościołów za ważny.

Zatem jeżeli kandydat na świadka chrztu został ochrzczony w jednym z wyżej wspomnianych Kościołów, szafarz nie musi badać już ważności jego chrztu. W innym przypadku należałoby sprawdzić materię i formułę chrztu zgodnie ze wspomnianymi już regulacjami zawartymi w Dyrektorium Ekumenicznym.

1.2.2. Wyznaczenie

Kolejnym warunkiem, jaki musi zostać spełniony, jest to, by świadek został wyznaczony przez kompetentne do tego osoby. Prawodawca w odniesieniu do rodziców chrzestnych stanowi, że muszą oni zostać wyznaczeni przez przyjmującego chrzest albo przez jego rodziców, albo przez tego, kto ich zastępuje, a gdy tych nie ma, przez proboszcza lub szafarza chrztu⁵⁰. Jeżeli natomiast chodzi o świadka chrztu, w przepisach nie znajdujemy odrębnych regulacji. Należy zatem zastosować te odnoszące się do rodziców chrzestnych, jednak z pewnymi modyfikacjami.

Nie budzi wątpliwości to, że kompetentnym do powołania świadka chrztu jest sam przyjmujący chrzest, o ile posiada używanie rozumu, a więc przyjmuje chrzest jako dorosły⁵¹. W przypadku natomiast dziecka, a więc w rozumieniu kan. 97 § 2 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku – osoby, która nie ukończyła siódmego roku życia, pierwszeństwo w wyborze rodziców chrzestnych i świadków należałoby przyznać rodzicom lub tym, którzy ich

⁵⁰ KPK 1983, kan. 874 § 1 nr 1.

⁵¹ Tamże, kan. 852.

zastępują. Podobnie byłoby w sytuacji osoby dorosłej, lecz trwale pozbawionej używania rozumu⁵².

Proboszcz lub szafarz chrztu mogą i powinni wyznaczyć rodzica chrzestnego w sytuacji, gdy rodzice lub ci, którzy ich zastępują, nie mogą tego uczynić. Wybór świadka chrztu nie jest jednak konieczny ani równie ważny, co wybór chrzestnego, a zatem wydaje się, że nie jest rolą proboszcza ani szafarza chrztu jego wyznaczanie. W polskiej instrukcji o udzielaniu sakramentu chrztu świętego dzieciom znajdujemy zapis, że powołuje się świadka chrztu, jeżeli „życzą sobie tego rodzice dziecka”⁵³. Ponadto świadek chrztu występuje zawsze obok chrzestnego katolickiego. Zgodnie natomiast z przepisami Kodeksu wystarczające jest wyznaczenie tylko jednego chrzestnego. Zatem jeżeli proboszcz lub szafarz miałby zastąpić rodziców w wyznaczaniu rodzica chrzestnego, wystarczy, by powołał jednego katolika do pełnienia tej roli, jeżeli ciężko byłoby znaleźć dwie kompetentne osoby.

1.2.3. Intencja

Oczywistym wydaje się fakt, że pełnieniu funkcji świadka chrztu musi towarzyszyć wewnętrzna zgoda. Prawodawca w kan. 874 § 1, 1° stanowi, że „do przyjęcia zadania rodzica chrzestnego może być dopuszczony ten, kto (...) ma intencję pełnienia tej funkcji”.

W prawie kanonicznym intencją nazywamy decyzję woli, która kieruje akt ludzki ku określonemu celowi, wyznaczonemu zgodnie z ustanowionym przez rozum porządkiem⁵⁴. Jak tłumaczy Tomasz Jakubiak, do przyjęcia funkcji rodzica chrzestnego (a więc i świadka) najbardziej pożądaną jest intencja „aktualna”,

⁵² T. JAKUBIAK, *Zdolność do przyjęcia urzędu chrzestnego w Kościele łacińskim*, „Prawo Kanoniczne” 60 (2017) nr 2, s. 55.

⁵³ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu świętego dzieciom...*, nr 5.

⁵⁴ R. SOBAŃSKI, *Czynności prawne*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. I, Księga I Normy ogólne, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2003, s. 203-204; S. OLEJNIK, *Teologia moralna fundamentalna*, Włocławek 1998, s. 168-185.

występująca wówczas, gdy zamiar przyjęcia zadania trwa w świadomości osoby w czasie jego faktycznego przyjmowania. Podjęciu zadania towarzyszy równocześnie wola jego spełnienia. W ocenie kanonisty wystarczającą byłaby również intencja „wirtualna”. Natomiast intencja „habitualna”, czyli taka, która została uczyniona przed dokonywaną czynnością i nie odwołana, nie jest wystarczająca, gdyż brak jest w jej przypadku rzeczywistego wpływu zamiaru na przyjęcie zadania⁵⁵. Intencja ponadto powinna być pozytywna oraz jasno i wyraźnie wyrażona. Prościej mówiąc, należy uzyskać odpowiedź twierdzącą na pytanie skierowane bezpośrednio do świadka chrztu, czy chce przyjąć ową funkcję i podjąć się zadań z nią związanych.

1.2.4. Wiek

Kodeks prawa kanonicznego określa wymagany wiek dla kandydata na chrzestnego. Zgodnie z nim, rodzicem chrzestnym może być ten, kto ukończył 16 rok życia⁵⁶. Granica ta może jednak ulec zmianie. Prawodawca upoważnił bowiem biskupa diecezjalnego do określenia innego wieku. W drodze wyjątku również proboszcz lub szafarz chrztu, kierując się słuszną racją, mogą dopuścić osobę młodszą do pełnienia tej funkcji. Powyższe przepisy należy stosować również do świadka chrztu.

Zgodnie z wytycznymi Instrukcji Duszpasterskiej Episkopatu Polski o udzielaniu sakramentu chrztu świętego dzieciom na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, chrzestnymi (a więc i świadkami) mogą być osoby, które ukończyły 15 rok życia⁵⁷. Pomimo ustalenia przez Konferencję Episkopatu Polski niższego wieku niż w Kodeksie, wydaje się – jak twierdzi Józef Krzywda – że wyjątkowe sytuacje, które mogą zaistnieć, nadal upoważniają proboszcza lub szafarza chrztu

⁵⁵ T. JAKUBIAK, *Zdolność do przyjęcia urzędu chrzestnego...*, s. 58-59.

⁵⁶ KPK 1983, kan. 874 § 1, 2°.

⁵⁷ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu świętego dzieciom...*, nr 5.

do dopuszczenia jako świadka osoby młodszej, o ile spełnia ona pozostałe warunki⁵⁸.

1.2.5. Nie jest rodzicem chrzestnego

Prawodawca kościelny zabrania powierzać funkcję rodzica chrzestnego rodzicom kandydata do chrztu⁵⁹. Zgodne jest to z tradycją Kościoła i uzasadniane tym, iż rodzice chrzestni (i tym samym świadkowie chrztu) pełnią rolę pomocniczą w stosunku do naturalnych rodziców. W razie potrzeby mają oni służyć wsparciem, ale nie zastępować rodziców w wychowaniu katolickim (chrześcijańskim) dziecka. Bruno Pighin wskazuje ponadto, że rola rodziców naturalnych jest już w takim stopniu pełna, że nie wymaga dodatkowych uzupełnień. Dlatego też ojcowie i matki chrzestne wspierają rodziców, nie utożsamiając się z nimi⁶⁰. To samo należy powiedzieć o świadkach chrztu.

W nowym Kodeksie prawa kanonicznego Prawodawca nie powtórzył, występującej w Kodeksie z 1917 roku, normy zabraniającej pełnić funkcję rodzica chrzestnego współmałżonkowi kandydata do chrztu. Rodzicem chrzestnym i świadkiem chrztu nie mogą być zatem rodzice, jednak funkcje te można powierzyć współmałżonkowi, rodzeństwu i oczywiście dalszej rodzinie.

1.2.6. Życie zgodne z wiarą i moralnością

Od kandydata na rodzica chrzestnego wymaga się, aby był on praktykującym katolikiem, który przyjął już bierzmowanie i sakrament Najświętszej Eucharystii⁶¹. Tego warunku nie da się postawić kandydatowi na świadka chrztu, co nie zmienia jednak faktu, że również świadek powinien

⁵⁸ J. KRZYWDA, *Chrzestni...*, s. 61.

⁵⁹ KPK 1983, kan. 874 § 1, 5°.

⁶⁰ B. F. PIGHIN, *Diritto sacramentale*, Venezia 2006, s. 125.

⁶¹ KPK 1983, kan. 874 § 1, 3°.

prowadzić życie zgodne z wiarą Kościoła, w którym został ochrzczony, i odpowiadające funkcji, jaką ma pełnić.

Jeżeli chodzi o wytyczne Konferencji Episkopatu Polski, to rodzicami chrzestnymi nie mogą zostać ci, którzy żyją w niesakramentalnych związkach małżeńskich, jak również młodzież nie uczęszczająca na katechizację⁶². Według Ryszarda Sztychmiera, niezdatnymi do pełnienia tej funkcji są również transseksualiści oraz osoby praktykujące homoseksualizm. Powinno się także unikać wyznaczania na rodziców chrzestnych tych, którzy nie wierzą lub poważnie zaniedbują swoje obowiązki religijne⁶³. Jeżeli proboszcz lub szafarz chrztu nie znają osoby, która została przedstawiona jako kandydat na rodzica chrzestnego, powinni zwrócić się o odpowiednie świadectwo kwalifikacyjne wystawione przez proboszcza parafii jej miejsca zamieszkania⁶⁴. Wydaje się słusznym, by w przypadku kandydata na świadka chrztu również prosić o takie świadectwo od duszpasterza jego własnego Kościoła.

Warto w tym miejscu wskazać, że należy zdecydowanie sprzeciwić się praktyce, by na świadka chrztu wyznaczać katolika, który nie posiada przymiotów wymaganych przez prawo dla rodziców chrzestnych. Funkcja świadka chrztu została przewidziana dla akatolików nie dlatego, że nie spełniają oni wymogów osobistych, lecz jako wyraz ekumenicznej jedności Kościoła

⁶² KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu świętego dzieciom...*, nr 5.

⁶³ R. SZTYCHMIER, *Prawa rodziców związane z chrztem dzieci*, „Kościół i Prawo” 10 (1992), s. 110. Jeśli chodzi o osoby transseksualne, odmienne stanowisko znaleźć można w oficjalnych dokumentach Stolicy Apostolskiej, w: DICASTERIUM PRO DOCTRINA FIDEI, *Answers to Several Questions from His Excellency, the Most Reverend José Negri, Bishop of Santo Amaro, Brazil, Regarding Participation in the Sacraments of Baptism and Matrimony by Transgender Persons and Homosexual Persons*, 31.10.2023, w: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_ddf_20231031-documento-mons-negri_en.html (dostęp: 20.07.2025): „Under certain conditions, an adult transgender person—even after undergoing hormone treatment and sex-reassignment surgery—may be admitted to the function of serving as a godparent. However, since this task does not constitute a right, pastoral prudence demands that it should not be permitted if there is a danger of scandal, undue legitimization, or disorientation in the educational sphere of the ecclesial community”; zob. też N. HECKEL, *The problem of transgender identity in the law of consecrated life*, „The Jurist” 80 (2024) nr 2, s. 478-479.

⁶⁴ J. KRZYWDA, *Chrzestni...*, s. 61.

katolickiego ze wspólnotami niebędącymi w pełnej z nim komunii⁶⁵. Niestety w prawie partykularnym można spotkać się z regulacjami odmiennymi⁶⁶.

1.3. Zadania świadka chrztu

Prawodawca nie wskazał wprost, jaka jest rola świadka chrztu w stosunku do chrzczonego. Słownikowo należałoby stwierdzić, że świadek ma jedynie potwierdzić dokonanie aktu prawnego, przy którym był obecny⁶⁷, podobnie jak świadek występujący przy zawieraniu małżeństwa⁶⁸. Takie zadanie przewidział jednak Prawodawca dla zwyczajnego świadka chrztu, o którym mowa w kan. 875 i 876 KPK. Wydaje się zatem, że zadania świadka chrztu muszą być szersze⁶⁹.

⁶⁵ P. MAJER, *Chrzestni, świadkowie bierzmowania...*, s. 123.

⁶⁶ Przykładem może być dokument wydany przez Konferencję Episkopatu Sardynii *Orientamenti generali sul ruolo dei Padrini e Madrine* z 18 października 2016 r., w którym to stwierdzono, że w przypadku osób, które nie spełniają wymagań stawianych przez prawo chrzestnym, mogą oni sprawować funkcję świadka chrztu, w: CONFERENZA EPISCOPALE SARDA, *Orientamenti generali sul ruolo dei Padrini e Madrine*, 18.10.2016, w: <https://www.spiritosantosuplanu.it/gruppi/orientamenti-generalisul-ruolo-dei-padrini-e-delle-madrine/> (dostęp 20.07.2025). Na podstawie tych wytycznych, w Diecezji Ales-Terralba przyjęto, że świadkiem chrztu może zostać chrześcijanin, który ukończył 16 lat, a nie spełnia norm wskazanych w kan. 874 § 1 KPK 1983, w: DIOCESI DI ALES-TERRALBA, *Decreto attuativo circa la presenza dei testimoni nella celebrazione del battesimo e della cresima*, 8.12.2016, w: <http://parrocchiasanbernardinomogoro.blogspot.com/p/padrinitestimoni.html> (dostęp 20.07.2025).

Natomiast w *Instrukcji w sprawie chrztu dzieci, których rodzice nie są związani małżeństwem kanonicznym* Archidiecezji Częstochowskiej z 24 września 2008 r. czytamy, że „osoby niespełniające [tych] wymogów nie mogą być chrzestnymi (kan. 874). Kodeks prawa kanonicznego pozwala takim osobom być świadkami chrztu”. Dekret zakazuje jednak powoływania świadków, gdyż praktyka ta powoduje zgorszenie i zmieszanie wśród wiernych, w: ARCYBISKUP METROPOLITA CZĘSTOCHOWSKI, *Instrukcja w sprawie chrztu dzieci, których rodzice nie są związani małżeństwem kanonicznym*, 24.09.2008, w: <https://archichest.pl/zalaczniki/1509098518/1509102011.pdf> (dostęp 20.07.2025).

⁶⁷ Świadek, w: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/%C5%9Bwiadek.html> (dostęp: 20.07.2025).

⁶⁸ KPK 1983, kan. 1108 § 1.

⁶⁹ W literaturze znajdują się również głosy odmienne, zrównujące ze sobą świadka chrztu z kan. 874 § 2 ze świadkiem z kan. 875, w: M. NOWAK, *Rodzic chrzestny i świadek chrztu w świetle prawodawstwa kościelnego*, „Studia Elbląskie” 17 (2016), s. 221-225; B. TROJANOWSKI, *Katolik jako świadek sakramentu chrztu świętego*, „Kościół i prawo” 10 (2021) nr 1, s. 89-105; A. SŁOWIKOWSKA, *Uczestnictwo wiernych świeckich w liturgii Kościoła łacińskiego*, Lublin 2014, s. 87-88.

W stosunku do rodzica chrzestnego czytamy, że ma on troszczyć się o to, by „ochrzczony prowadził życie chrześcijańskie zgodne z chrztem i sumiennie wypełniał związane z nim obowiązki”⁷⁰. Jak wskazuje Piotr Majer, podkreślenie w kan. 874 § 2 *ut testis tantum baptismi*, pozwala stwierdzić, że zgodnie z zamysłem prawodawcy, pomiędzy rodzicem chrzestnym a świadkiem chrztu występuje różnica nie tylko nominalna, ale również merytoryczna⁷¹, a zatem nie spełniają oni takich samych zadań względem chrzczonego.

Jak już wskazano wyżej, jednym z koniecznych warunków stawianych kandydatom na świadków chrztu jest to, by byli oni ważnie ochrzczeni. Zatem, jako chrześcijanin, świadek chrztu wypełnia zadania związane z teologicznym rozumieniem świadectwa, a więc głoszeniem Ewangelii słowem i życiem⁷². Jest on świadkiem wiary w Trójjedyne Boga i Jezusa Chrystusa, Pana i Zbawiciela. Ponadto ma on dawać świadectwo życia chrześcijańskiego, wraz z rodzicami i matką chrzestną lub ojcem chrzestnym⁷³. Należy jednak podkreślić, że świadek chrztu nie zastępuje katolickiego rodzica chrzestnego, ale jest dopuszczany tylko obok niego. Z racji ograniczenia dostępu do sakramentów dla niekatolików⁷⁴, nie może on na przykład wspierać ochrzczonego przykładem życia sakramentalnego.

Można zatem postawić pytanie, w jakim celu w ogóle powoływać świadka chrztu, skoro zgodnie z kan. 873 wystarczającym jest wyznaczenie jednego rodzica chrzestnego, który jako katolik może w pełni wspierać chrześniaka w jego drodze duchowej i sakramentalnej. Wydaje się, że główną intencją Prawodawcy było ukazanie poprzez tę funkcję ekumenicznej roli chrztu świętego. W przypadku małżeństw mieszanych religijnie, gdzie chrzest w danej Wspólnocie jest ważny zarówno dla jednej, jak i dla drugiej strony, powołanie

⁷⁰ KPK 1983, kan. 872.

⁷¹ P. MAJER, *Chrzestni, świadkowie bierzmowania...*, s. 120.

⁷² Jak zauważył Piotr Majer, jego zadanie lepiej oddawała nazwa użyta w Dyrektorium z 1967 r. – *testis christianus*, z której Prawodawca zrezygnował w obecnie obowiązującym Kodeksie prawa kanonicznego, w: P. MAJER, *Chrzestni, świadkowie bierzmowania...*, s. 122.

⁷³ A. PERLASCA, *La figura e il ruolo dei padrini...*, s. 339-340.

⁷⁴ KPK 1983, kan. 844 §§ 3 i 4.

świadka chrztu może załagodzić wynikające z tego faktu spory. Świadek chrztu staje się wówczas przedstawicielem swojego Kościoła, symbolem tworzenia się jednej wspólnoty chrześcijańskiej. Może on również wobec swojej Wspólnoty dać świadectwo, że chrzest się odbył, co istotne jest szczególnie w przypadku tych Kościołów, które ważność sakramentu chrztu wzajemnie uznają⁷⁵.

Prawo liturgiczne nie wskazuje, jakie czynności świadek chrztu ma podejmować w czasie celebracji sakramentu. Zajmuje on miejsce przy rodzicach i rodzicu chrzestnym. Nie wyznaje jednak wiary w imieniu chrzczonego dziecka ani nie odpowiada na pytania celebransa skierowane do rodziców chrzestnych. Zgodnie z normą kan. 877 czyni się w księdze ochrzczonych wzmiankę o świadku chrztu wpisując do niej jego imię i nazwisko⁷⁶.

1.4. Świadkowie chrztu z niekatolickich Kościołów wschodnich

Pewne wątpliwości może budzić zapis kan. 874 § 2 w odniesieniu do niekatolickich Kościołów wschodnich. Warto wspomnieć, że już w opublikowanym w 1967 r. Dyrektorium Ekumenicznym zawarto normę, zgodnie z którą dla słusznej przyczyny wolno było dopuścić wiernego wschodniego do funkcji chrzestnego razem z chrzestnym katolikiem (lub chrzestną katoliczką) przy chrzcie katolickiego dziecka lub dorosłego, przy zabezpieczeniu katolickiego wychowania i zbadaniu zdatności kandydata⁷⁷. Podobne regulacje znalazły się w prawie partykularnym, w tym w polskiej instrukcji o udzielaniu sakramentu chrztu świętego dzieciom z 1975 roku, która dopuszcza, by na rodzica chrzestnego wyznaczyć wiernego Kościoła

⁷⁵ J. BUDNIAK, *Chrzest i Eucharystia w praktyce ekumenicznej Kościoła katolickiego i luterańskiego*, „Studia Oecumenica 17 (2017), s. 309-312.

⁷⁶ P. MAJER, *Chrzestni, świadkowie bierzmowania...*, s. 123.

⁷⁷ DE 1967, nr 48.

prawosławnego, o ile spełnia określone warunki⁷⁸. Zarówno poprzednio obowiązujące Dyrektorium Ekumeniczne, jak i wspomniana Instrukcja rozróżniały rolę rodzica chrzestnego w odniesieniu do wiernych niekatolickich Kościołów wschodnich, od roli świadka chrztu, która przeznaczona była dla pozostałych ochrzczonych akatolików.

Promulgowany w 1983 roku Kodeks prawa kanonicznego takiego rozróżnienia jednak nie przejął. Omawiany kan. 874 § 2 zrównuje wszystkich ochrzczonych akatolików, dopuszczając do ich udziału w chrzcie katolika jedynie jako świadków chrztu. Tym samym Prawodawca odebrał możliwość pełnienia funkcji chrzestnych wiernym Kościoła prawosławnego⁷⁹.

Co ciekawe, zupełnie inne przepisy znalazły się w Kodeksie kanonów Kościołów wschodnich, promulgowanym siedem lat po Kodeksie dla Kościoła łacińskiego. Kan. 685 § 3 tegoż Kodeksu zawiera odstępstwo od ogólnie przyjętej zasady, iż chrzestnym powinien być wierny Kościoła katolickiego. Prawodawca pozwala, by dla słusznej przyczyny dopuścić wiernego jakiegokolwiek Kościoła wschodniego niekatolickiego do pełnienia funkcji chrzestnego, dodając iż zawsze musi on stawać razem z chrzestnym katolikiem. Nie mówi natomiast nic o wiernych innych wspólnot chrześcijańskich akatolickich⁸⁰.

Nowe Dyrektorium Ekumeniczne z 1993 roku stanowi, że „katolicka koncepcja jest taka, że rodzice chrzestni, w sensie liturgicznym i kanonicznym, powinni być członkami Kościoła lub Wspólnoty eklezjalnej, w której chrzest jest sprawowany”⁸¹. Jednak, jak już wspomniano wcześniej, dopuszcza, opierając się na chrzcie wspólnym, by ochrzczeni akatolicy pełnili funkcję świadków chrztu (występując obok rodzica chrzestnego), czyniąc jednak wyjątek dla wiernych niekatolickich Kościołów wschodnich: „Ze względu na ścisłą komunę istniejącą między Kościołem katolickim i wschodnimi Kościołami prawosławnymi, wolno

⁷⁸ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu świętego dzieciom...*, nr 5.

⁷⁹ Z. JANCZEWSKI, *Prawodawstwo Konferencji Episkopatu Polski i Prymasów w zakresie sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego*, „Prawo Kanoniczne” 40 (1997) nr 3-4, s. 133

⁸⁰ D. SALACHAS, *L'iniziazione cristiana nei Codici orientale e latino*, Bologna 1991, s. 98-101.

⁸¹ DE 1993, nr 98.

dla słuszych powodów dopuścić wiernego wschodniego do pełnienia roli chrzestnego obok chrzestnego katolickiego (lub matki chrzestnej katolickiej) w chrzcie dziecka lub dorosłego katolika pod warunkiem jednak wystarczającego zabezpieczenia edukacji ochrzczonego oraz wiedzy o tym, że dany chrzestny nadaje się do tej roli”⁸².

Nie wiadomo dlaczego Kodeks prawa kanonicznego odmiennie niż pozostałe regulacje w tym zakresie nie czyni rozróżnienia pomiędzy tymi dwoma grupami ochrzczonych poza Kościołem katolickim. Niektórzy autorzy wskazują, że kan. 874 § 2 należy rozpatrywać w łączności z nowym Dyrektoriem Ekumenicznym, a co za tym idzie, pozwolić, by wierni akatolickich Kościołów wschodnich pełnili funkcję rodziców chrzestnych, a nie wyłącznie świadków chrztu⁸³.

Rozwiązanie to budzi jednak wątpliwości natury prawnej. Biorąc bowiem pod uwagę hierarchię norm kanonicznych, Dyrektorium Ekumeniczne wydane przez Papieską Radę ds. Jedności Chrześcijan jest dokumentem normatywnym niższego rzędu niż Kodeks promulgowany mocą papieża. Jak stwierdza Pablo Gefaell, Dyrektorium należałoby zakwalifikować jako dekret ogólny wykonawczy, a więc zgodnie z kan. 33 Kodeksu nie może on zmienić ustawy, a jakiegokolwiek zawarte w nim przepisy sprzeczne z ustawą należy uznać za pozbawione wszelkiej mocy⁸⁴. Autor ten wskazuje, że powoływanie się na zapisy Dyrektoria w interpretacji kan. 874 § 2 w odniesieniu do wiernych prawosławnych jest błędne, gdyż wówczas należałoby uznać *Dyrektorium* za prawdziwą nowelizację Kodeksu⁸⁵.

⁸² Tamże.

⁸³ J. KRZYWDA, *Chrzestni...*, s. 62; M. NOWAK, *Rodzic chrzestny i świadek chrztu...*, s. 221; A. PERLASCA, *La figura e il ruolo dei padrini...*, s. 337-338: autor powołuje się ponadto na zamysł prawodawcy, zgodnie z którym wyrażenie „niekatolicka wspólnota kościelna” zawarte w kan. 874 § 2 nie dotyczy prawosławnych Kościołów wschodnich niebędących w pełnej komunii z Kościołem katolickim; W. WĄSIK, *Obowiązki rodziców związane z przyjęciem przez ich dzieci sakramentu chrztu, bierzmowania i Eucharystii*, Kielce 2015, s. 93-94.

⁸⁴ P. GEFAELL, *Il nuovo direttorio ecumenico e la Communicatio in sacris*, „Ius Ecclesiae” 6 (1994), s. 260-265.

⁸⁵ Tamże, s. 275-276. Propozycja rozróżnienia w Kodeksie statusu wiernych Kościołów niekatolickich wschodnich od innych akatolików pojawiła się w trakcie prac rewizyjnych, jednak

Kwestia dopuszczenia wiernych Kościołów wschodnich akatolickich do pełnienia roli chrzestnych pozostaje zatem nierozwiązana. Większość kanonistów uznaje jednak taką możliwość, nawet jeżeli podstawa prawna takiego rozwiązania budzi ich wątpliwości⁸⁶. Czyniąc zatem założenie *de lege ferenda*, słusznym wydaje się, by Prawodawca rozwiązał tę kwestię, wprowadzając odpowiednie rozróżnienie w zapisie kan. 874 Kodeksu prawa kanonicznego oraz w kan. 685 Kodeksu kanonów Kościołów wschodnich.

1.5. Zwyczajny świadek chrztu z kan. 875 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku

Na koniec rozważań na temat chrztu należy również zauważyć, że w kontekście tego sakramentu Kodeks zna jeszcze jedną funkcję świadka, pojawiającą się w kan. 875: „Udzielający chrztu powinien zatroszczyć się, jeśli nie ma chrzestnego, by był przynajmniej jeden świadek, który mógłby potwierdzić udzielenie chrztu”. Prawodawca poprzez zapis tego i następnych kanonów daje wyraz trosce o to, by fakt chrztu był właściwie udokumentowany i, w razie konieczności, możliwy do udowodnienia. Wynika to z faktu, iż chrzest oprócz

została odrzucona, w: OPERA CONSULTORUM RECOGNOSCENDIS SCHEMATIBUS CANONUM, *Acta Commissionis. VI Coetus De Sacramentis, Caput IV De Patrinis*, „Communicationes” 13 (1981), s. 230-231: „Unus consular instat ut haec § in duas dividatur ad clarius considerandam orientalium aliorumque christianorum conditionem, sequentibus vel similibus verbis: § 2. Orientalis non catholicus ad munus patrini admitti potest una cum patrino catholico. § 3. Ceteri christiani non catholici nonnisi ut testis baptismi admitti possunt, adstante quidem patrino catholico. Suffragatione tamen peracta, propositio non admittatur (4 contra, 1 pro, 2 abstinentes)”.

⁸⁶ P. MAJER, *Chrzestni, świadkowie...*, s. 116-119; T. J. GREEN., *Changing ecumenical horizons: their impact on the 1983 Code*, „The Jurist” 56 (1996), s. 446: „Canon 874, § 2 does not restate these distinctions but mentions simply the «Christian witness» role of Western Christians. However, the possible «godparent» role of Orthodox has presumably not been abrogated, especially since the code does not explicitly prohibit such and paragraph 98 of the 1993 directory restates the earlier distinction”.

tę, że stanowi podstawę osobowości prawnej w Kościele⁸⁷, pociąga również za sobą określone prawa i obowiązki⁸⁸.

Tak zwany zwyczajny świadek chrztu powinien być wyznaczony przez szafarza w przypadku, gdy brak jest rodziców czy chrzestnych – zarówno bowiem udzielający chrztu, jak i rodzice oraz chrzestni, również świadek z kan. 874 § 2, są z natury rzeczy także świadkami chrztu, a więc mogą potwierdzić fakt jego udzielenia. Inne osoby obecne podczas udzielania sakramentu chrztu występują równocześnie jako zwyczajni świadkowie chrztu. Oczywiście w takiej roli może wystąpić jedynie osoba do tego zdolna oraz wiarygodna, to znaczy taka, której prawdomówność nie budzi wątpliwości⁸⁹.

Zgodnie z normą kan. 876, do udowodnienia chrztu wystarczy oświadczenie jednego wiarygodnego świadka. Prawodawca zastrzega jednak, że takie oświadczenie wystarczające jest jedynie w przypadku, gdy fakt chrztu nie jest sporny, czyli „jeżeli nie przynosi to nikomu szkody”. W sytuacji sporu, na przykład orzekania nieważności małżeństwa z tytułu braku chrztu jednego z małżonków, należałoby zastosować zasadę wyrażoną w kan. 1573, a więc wymagać świadectwa dwóch wiarygodnych świadków lub jednego kwalifikowanego⁹⁰.

2. ŚWIADEK BIERZMOWANIA

Sakrament bierzmowania jako konieczne dopełnienie łaski chrztu wiąże ochrzczonego jeszcze ściślej z Kościołem i poprzez udzielenie specjalnej mocy Ducha Świętego uzdalnia do szerzenia wiary słowem i uczynkiem oraz do

⁸⁷ KPK 1983, kan. 96: „Przez chrzest człowiek zostaje wcielony do Kościoła Chrystusowego i staje się w nim osobą, z obowiązkami i prawami przynależnymi chrześcijanom – uwzględniając ich pozycję – w takiej mierze, w jakiej pozostają oni we wspólnocie kościelnej, i o ile nie stoi na przeszkodzie żadna sankcja nałożona zgodnie z prawem”.

⁸⁸ Tamże, kann. 842, 845, 849.

⁸⁹ J. KRZYWDA, *Chrzestni...*, s. 62; M. PASTUSZKO, *Prawo o sakramentach świętych*, t. I, *Normy ogólne i sakrament chrztu*, Warszawa 1983, s. 347.

⁹⁰ J. KRZYWDA, *Chrzestni...*, s. 63.

bronienia jej, czyli stawania się prawdziwym świadkiem Chrystusa⁹¹. Sobór Watykański II podkreślił na nowo rolę bierzmowania dla osiągnięcia pełni wtajemniczenia chrześcijańskiego⁹². W pierwszych wiekach Kościoła sakrament ten wraz z chrztem stanowił jeden akt przyjęcia do wspólnoty chrześcijańskiej – jak twierdzi Bogdan Snela, w ramach tego pierwotnego aktu należałoby mówić o chrzcie jako o pełnej inicjacji, zaś o sakramencie bierzmowania jako o rozpoznanym przez Kościół sakramencie umocnienia w Duchu Świętym w ramach tej inicjacji⁹³.

W Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*⁹⁴ zawarto zalecenie, że „obrzęd bierzmowania należy tak poprawić, aby w sposób bardziej jasny ukazał ścisły związek tego sakramentu z całym wtajemniczeniem chrześcijańskim”⁹⁵. Dokumenty wydane po Soborze Watykańskim II podkreślają konieczność przyjęcia bierzmowania do osiągnięcia pełni wtajemniczenia chrześcijańskiego. W Obrzędach bierzmowania⁹⁶ znalazło się zalecenie, by duszpasterze troszczyli się o to, by wszyscy ochrzczeni zostali następnie przygotowani do bierzmowania. Przypomniano, że obowiązkiem chrześcijańskich rodziców jest bezpośrednie przygotowanie swoich ochrzczonych dzieci do przyjęcia bierzmowania i Eucharystii⁹⁷. Również

⁹¹ KPK 1983, kan. 879; KKK, nr 1285; LG, nr 11.

⁹² Tamże; Szerzej na temat postanowień Soboru Watykańskiego II dotyczących sakramentu bierzmowania: T. PAWLUK, *Bierzmowanie w świetle postanowień Soboru Watykańskiego II i posoborowego prawa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 20 (1977) nr 1-2, s. 177-193.

⁹³ B. SNELA, *Chrzest i bierzmowanie jako sakrament inicjacji chrześcijańskiej*, „Collectanea Theologica” 39 (1969) nr 2, s. 9.

⁹⁴ SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, *Constitutio de Sacra Liturgia Sacrosanctum Concilium*, 4.12.1963, AAS 56 (1964), s. 97-138. Tekst Polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 48-78 (dalej: SC).

⁹⁵ Tamże, nr 71.

⁹⁶ *Ordo Confirmationis. Editio typica, nova impressio. Pontificale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum*, Città del Vaticano 2003. Tekst polski: *Obrzędy bierzmowania dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. 2 poprawione, Katowice 2006, s. 17-26 (dalej: OB).

⁹⁷ Tamże, nr 3.

w Kodeksie prawa kanonicznego Prawodawca w kan. 842 § 2 stanowi, że „sakramenty chrztu, bierzmowania i Najświętszej Eucharystii są tak ze sobą związane, że wymaga się ich do pełnego wtajemniczenia chrześcijańskiego”.

Odnowa obrzędu bierzmowania dokonana po Soborze Watykańskim II istotnie nawiązuje do pierwotnej tradycji apostoelskiej. Normy kodeksowe dotyczące tego sakramentu⁹⁸ podkreślają jego jedność z pozostałymi sakramentami wtajemniczenia, w szczególności zaś z chrztem. Dotyczy to również świadków bierzmowania, którym Prawodawca poświęca w Kodeksie odrębny rozdział⁹⁹, uwydatniając wagę ich zadania wobec przyjmującego bierzmowanie w procesie kształtowania jego osobowości duchowej¹⁰⁰. Podkreśleniem tego, że sakrament bierzmowania jest niejako kontynuacją drogi rozpoczętej w momencie przyjęcia chrztu, jest w tym kontekście przede wszystkim kan. 893. Prawodawca zrezygnował z wymieniania warunków stawianych kandydatowi na świadka bierzmowania, jak miało to miejsce w Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku¹⁰¹, na rzecz stwierdzenia, że musi on posiadać kwalifikacje identyczne z tymi, jakich wymaga się od rodzica chrzestnego. Ponadto, zgodnie z intencją przyświecającą Ojcom Soboru, dodano zalecenie, „by na świadka wybierany był ten, kto przy chrzcie podjął się zadania rodzica chrzestnego”¹⁰². Podkreślono w ten sposób ciągłość zadań, które wypełniać ma najpierw rodzic chrzestny, a następnie świadek bierzmowania, szczególnie w zakresie troski o rozwój duchowy i sakramentalny swojego chrześniaka.

Warto w tym miejscu zauważyć, że określenie „świadek bierzmowania” nie oddaje w pełni znaczenia tej funkcji oraz jej powiązania z zadaniem rodzica chrzestnego. Prawodawca używa w tych dwóch miejscach łacińskiego słowa

⁹⁸ KPK 1983, kann. 879-896.

⁹⁹ Tamże, kann. 892-893.

¹⁰⁰ J. KRZYWDA, *Świadkowie*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. III/2, Księga IV *Uświęcające zadanie Kościoła*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2011, s. 79.

¹⁰¹ CIC 1917, cann. 765-766.

¹⁰² KPK 1983, kan. 893 § 2.

patrinus. Jak zauważa Piotr Majer, polskie tłumaczenie może być mylące i sugerować, że świadek bierzmowania pełni jedynie funkcję dowodową, czyli w razie konieczności zaświadcza o fakcie udzielonego bierzmowania, co nie jest prawdą¹⁰³. Kanonista wskazuje, że w pozostałych językach europejskich albo zachowano źródłosłów łacińskiego *patrini* (np. w języku włoskim „padrini”, w języku hiszpańskim „padrinos”), albo użyto takiego samego słowa na określenie rodzica chrzestnego i świadka bierzmowania (np. w języku czeskim „kmoťr”, w języku angielskim „sponsor”)¹⁰⁴. W języku polskim nie przyjęło się określenie „ojciec/matka bierzmowania”¹⁰⁵, jednak słowo „świadek” wydaje się być nieadekwatne do roli, jaką pełni taka osoba w stosunku do bierzmowanego, względem którego staje się niejako ojcem duchowym (matką duchową)¹⁰⁶.

2.1. Powoływanie świadka bierzmowania

Kodeks prawa kanonicznego nie zawiera szczegółowych norm dotyczących powoływania świadka bierzmowania. W kan. 892 czytamy, że „jeżeli to możliwe, bierzmowanemu powinien towarzyszyć świadek”. Podobny zapis znajdujemy we *Wprowadzeniu do obrzędów bierzmowania*: „Poszczególnym

¹⁰³ Zadania świadka bierzmowania Prawodawca określił w kan. 892: „Jeżeli to możliwe, bierzmowanemu powinien towarzyszyć świadek, który ma troszczyć się, by bierzmowany postępował jak prawdziwy wyznawca Chrystusa i wiernie wypełniał obowiązki związane z tym sakramentem”.

¹⁰⁴ P. MAJER, *Chrzestni, świadkowie bierzmowania...*, s. 124-125.

¹⁰⁵ Zdzisława Staszewska, prowadząc badania w oparciu o materiał gwarowy pochodzący z miejscowości położonych wokół Łodzi, zauważa jednak, że w języku gwarowym często podkreślana jest jedność sakramentu chrztu i bierzmowania poprzez użycie sformułowań takich jak „krzesny do bierzmowania” czy „jedyn kszesny”. Słowo „chrzestny” używane jest w języku gwarowym do obu tych sakramentów – chrzestny do chrztu i chrzestny do bierzmowania. W sytuacji, gdy świadkiem bierzmowania nie jest rodzic chrzestny, używa się sformułowania „drugi chrzestny”, w: Z. STASZEWSKA, *Sakrament bierzmowania w zwierciadle języka: na podstawie materiału gwarowego*, „Językoznawstwo: Współczesne Badania, Problemy i Analizy Językowe” 7 (2013) nr 1, s. 126.

¹⁰⁶ J. F. ALONSO, *Świadkowie*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 548; J. KRZYWDA, *Świadkowie...*, s. 79.

bierzmowanym zwykle towarzyszy świadek”¹⁰⁷. Sformułowania użyte przez Prawodawcę wskazują, że brak świadka bierzmowania nie pociąga za sobą negatywnych skutków prawnych. Z samej bowiem natury sakramentu bierzmowania, obecność świadka nie jest absolutnie konieczna ani wymagana do ważności¹⁰⁸. W doktrynie ukształtował się pogląd, zgodnie z którym, jeżeli nie ma poważnych przeciwności, świadka należy powołać¹⁰⁹. Podobnej odpowiedzi w 1975 roku udzieliła Kongregacja Kultu Bożego na pytanie, czy powoływanie świadka bierzmowania jest konieczne¹¹⁰. Obecnie jednak, w niektórych Kościołach lokalnych odchodzi się od zwyczaju powoływania świadków dla bierzmowanych¹¹¹.

Jak już wspomniano, zgodnie z zaleceniem Soboru Watykańskiego II, by obrzędy bierzmowania jasno ukazywały związek pomiędzy tym sakramentem a całym wtajemniczeniem chrześcijańskim, a zwłaszcza ze chrztem¹¹², Prawodawca zalecił „by na świadka był wybierany ten, kto przy chrzcie podjął się zadania rodzica chrzestnego”¹¹³. I choć zmiana ta w pełni koresponduje z odnową Kościoła dokonaną na Soborze, warto jednak zauważyć, że w Kodeksie prawa

¹⁰⁷ OB, nr 5.

¹⁰⁸ Już w 1774 r. Kongregacja Rozkrzewiania Wiary w Instrukcji z 4 maja, wyjaśniała, że za powoływaniem świadka przemawia prawo kościelne i chwalebny zwyczaj, nie wynika ono jednak z natury sakramentu, w: *Codicis Iuris Canonici Fontes*, red. I. SERÉDI, vol. VII, nr 4565, Roma 1935, s. 97.

¹⁰⁹ J. KRZYWDA, *Świadkowie...*, s. 81; P. HEMPEREK, *Świadkowie bierzmowania*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.*, t. III, Księga III Nauczycielskie zadanie Kościoła, Księga IV Uświęcające zadanie Kościoła, red. P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, F. PRZYTUŁA, J. BAKALARZ, Lublin 1986, s. 110.

¹¹⁰ X. OCHOA, *Leges Ecclesiae post Codicem iuris canonici editae*, t. 5, nr 4361, Roma 1980: „Resp. Iuxta praenotanda Ordinis Confirmationis, n. 5, *de more*, scilicet extra casus extraordinarios, patrinus habendus est (...)”.

¹¹¹ Przykładem może być włoska diecezja Mazara del Vallo, w której od 1 stycznia 2022 r. dekretem biskupim zawieszono powoływanie rodziców chrzestnych i świadków bierzmowania *ad experimentum* do końca 2024 r. Jak tłumaczono, funkcje te zatraciły swoje pierwotne znaczenie towarzyszenia bierzmowanym na drodze chrześcijańskiego rozwoju duchowego, w: *Dal 1° gennaio stop a padrini per battesimi e cresime*, w: <https://www.diocesimazara.eu/il-decreto-dal-1-gennaio-stop-a-padrini-per-battesimi-e-cresime/23910/> (dostęp 20.07.2025).

¹¹² SC, nr 71.

¹¹³ KPK 1983, kan. 893 § 2.

kanonicznego z 1917 roku do godziwego sprawowania funkcji świadka bierzmowania, kandydat musiał być różny od rodzica chrzestnego¹¹⁴.

Rozważania nad tą kwestią należałoby zacząć od przypomnienia, że w Kościele pierwszych wieków chrztu i bierzmowania udzielano w czasie jednego obrzędu ciągłego. Znana była już funkcja ojcostwa chrzestnego, choć w praktyce sformułowania takiego nie używano. Odpowiedzialną za przygotowanie katechumena do chrztu była cała wspólnota, która towarzyszyła mu również podczas przyjmowania tego sakramentu (złączonego z nałożeniem rąk, które później oddzielono i wyodrębniono sakrament bierzmowania)¹¹⁵. Cała wspólnota lub wybrana grupa reprezentantów pełniła rolę znaną dziś jako funkcja rodzica chrzestnego. Była to zatem pierwotnie funkcja eklezjalna, a dopiero z czasem stała się funkcją indywidualną określonego chrześcijanina, który kandydata do chrztu przedstawiał i mu towarzyszył. Nie znano wówczas odrębnego świadka bierzmowania¹¹⁶. Proces oddzielania chrztu od bierzmowania trwał w Kościele łacińskim aż do IX-X w. Wówczas zaczęto prawnie regulować powoływanie i ilość rodziców chrzestnych oraz świadków bierzmowania¹¹⁷. Marian Pastuszko opisuje sytuację diecezji Ancona, w której praktykowany był zwyczaj, że ta sama osoba, która spełniała funkcję chrzestnego, bywała później powoływana na świadka bierzmowania swojego chrześniaka. Biskup owej diecezji, wiedząc, że taki zwyczaj niezgodny jest z Instrukcją Rozkrzewiania Wiary z 4 maja 1774 r., wysłał pytanie do Kongregacji Soboru, czy taki stan rzeczy można dalej tolerować. W odpowiedzi z dnia 16 lutego 1884 roku Kongregacja stwierdziła, że biskup może wprawdzie tolerować praktykę powoływania chrzestnego na świadka przy bierzmowaniu swojego

¹¹⁴ CIC 1917, can 796: „Ut quis licite ad patrini munus admittatur, oportet: 1º Sit alius a patrino baptismi, nisi rationabilis causa, iudicio ministri, aliud suadeat, aut statim post baptismum legitime confirmatio conferatur”.

¹¹⁵ B. SNELA, *Chrzest i bierzmowanie...*, s. 9-10.

¹¹⁶ M. NOWAK, *Rodzic chrzestny i świadek chrztu...*, s. 211-212; A. CZAJA, *Geneza i znaczenie posługi chrzestnych w ujęciu liturgiczno-kanonicznym*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 70 (2017) nr 3, s. 261-262.

¹¹⁷ Szerzej na ten temat historycznego ujęcia powoływania świadka bierzmowania: M. PASTUSZKO, *Sakrament bierzmowania (kanony 879-896)*, Kielce 2005, s. 353-359.

chrześniaka, ale należy tę praktykę stopniowo zmieniać. Przypomniano biskupowi, że zgodnie z obowiązującym prawem ta sama osoba może pełnić obie funkcje wyłącznie w przypadku konieczności¹¹⁸. Zalecenie to utrzymano w Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku, dopuszczając dwa wyjątki: gdy, zdaniem szafarza, przemawiała za tym rozumna przyczyna lub gdy bierzmowania udzielano zaraz po chrzcie¹¹⁹.

W trakcie prac nad nowym Kodeksem prawa kanonicznego stwierdzono, że należy zmienić zapisy dotyczące łączenia ze sobą funkcji rodzica chrzestnego i świadka bierzmowania¹²⁰. W Schemacie Prawa na temat sakramentów, w kan. 54 § 2 zapisano: *expedit ut tamquam patrinus assumatur qui idem munus in baptismo suscepit*¹²¹. Zapis ten bez zmian znalazł się w kan. 893 § 2 Kodeksu.

Zmiana ta wydaje się uzasadniona. Historia pierwszych wieków Kościoła jasno wskazuje na jedność tych dwóch sakramentów, a co za tym idzie, również na osobę jednego poręczyciela i przewodnika duchowego katechumena. Obecnie również inne dokumenty Kościoła podkreślają tę jedność. Kodeks kanonów Kościołów wschodnich z 1990 roku w ogóle nie wspomina o odrębnym świadku chryzmacji, gdyż sakramentu tego udziela się łącznie z chrztem¹²². Przyjmujący chrzest, zgodnie ze starożytnym zwyczajem, powinien mieć przynajmniej jednego chrzestnego¹²³. Rodzic chrzestny pełni wówczas również funkcję świadka chryzmacji. W *Obrzędach chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*¹²⁴

¹¹⁸ M. PASTUSZKO, *Świadkowie bierzmowania (kanony 892-893 §§ 1-2)*, „Prawo Kanoniczne” 49 (2006) nr 1-2, s. 128; *Codicis Iuris Canonici Fontes*, red. P. GASPARRI, vol. VI, n. 4262, Roma 1932, s. 666-667.

¹¹⁹ CIC 1917, can. 796.

¹²⁰ Również w *Obrzędach bierzmowania* pojawił się zapis: „Ze względu na współczesne warunki pastoralne wypada, aby chrzestny, jeżeli może być obecny, był także świadkiem bierzmowania; traci więc moc kan. 796, 1.(...)”, w: OB, nr 5.

¹²¹ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta Commissionis. Caput IV: De Patrinis*, „Communicationes” 10 (1978) nr 1, s. 84.

¹²² KKKW, kan. 695.

¹²³ Tamże, kan. 684 § 1.

¹²⁴ *Ordo initiationis christianae adultorum. Editio typica, reimpression emendata. Rituale Romanum ex deceto sacrosancti oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp.*

podkreśla się natomiast rolę poręczyciela katechumena¹²⁵, który następnie może pełnić również rolę rodzica chrzestnego¹²⁶. Obrzędy nie wspominają o odrębnym świadku bierzmowania, pomimo że podczas Wtajemniczenia udziela się trzech sakramentów: chrztu, bierzmowania i Eucharystii.

Powołanie na świadka bierzmowania jednego z rodziców chrzestnych ukazuje jedność obu tych sakramentów¹²⁷. Zapis kan. 893 § 2 nie wyklucza jednak możliwości, by na świadka bierzmowania powołać inną, kompetentną osobę, o ile spełnia ona wymagania określone przez Prawodawcę¹²⁸.

W warunkach polskich, zgodnie ze Wskazaniami dotyczącymi przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania z 2017 roku¹²⁹, ojciec lub matka chrzestna powinni być powołani na świadka bierzmowania, jeżeli nadal są wierzącymi i praktykującymi katolikami. W przeciwnym wypadku, biskupi polscy podkreślają, że na świadka można powołać osobę, która przyjęła wszystkie sakramenty inicjacji chrześcijańskiej, ukończyła 16 rok życia oraz jest wierzącym i praktykującym katolikiem¹³⁰. Obecnie nie ma wymogu, by na świadka powoływać osobę tej samej płci, co kandydat, choć we Wskazaniach stwierdzono, że można taki zwyczaj zachować¹³¹.

VI promulgatum, Città del Vaticano 1974. Tekst polski: *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2007, s. 19-40 (dalej: OICA).

¹²⁵ Tamże, nr 16 oraz 42.

¹²⁶ Tamże, nr 43.

¹²⁷ KKK, nr 1311.

¹²⁸ KPK 1983, kan. 893 § 1.

¹²⁹ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Wskazania dotyczące przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania*, 14.03.2017, w: <https://episkopat.pl/doc/178016.wskazania-konferencji-episkopatu-polski-dotyczace-przygotowania-do-przyjecia-sakramentu-bierzmowania> (dostęp: 20.07.2025).

¹³⁰ Tamże, nr 17.

¹³¹ Tamże, nr 18; M. SAJ, *Mężczyzna i kobieta w przepisach prawa kościelnego*, „Ateneum Kapłańskie”, 168 (2017), s. 33.

2.2. Pełnienie roli świadka bierzmowania przez niekatolika

Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku dopuszcza do pełnienia roli świadka chrztu ochrzczonego należącego do niekatolickiej wspólnoty kościelnej¹³². Ponadto, w Dyrektorium w sprawie zasad i norm dotyczących ekumenizmu, przewidziano możliwość, by wierny niekatolickiego Kościoła wschodniego występował jako rodzic chrzestny¹³³. Część autorów, powołując się na wspomniane wyżej normy, stwierdza, że należałby pozwolić, by na świadka bierzmowania *per analogiam* można było powoływać wiernych prawosławnych, natomiast w przypadku innych ochrzczonych akatolików, by mogli oni pełnić funkcję porównywalną z funkcją świadka chrztu¹³⁴.

Warto jednak zauważyć, że przepisy prawa kanonicznego jasno określają warunki, kiedy ochrzczony należący do niekatolickiej wspólnoty kościelnej może zostać powołany na świadka chrztu. Zgodnie z kan. 874 § 2 „tylko razem z rodzicem chrzestnym katolikiem”. W Dyrektorium natomiast stwierdza się, że zarówno świadek chrztu, jaki i rodzic chrzestny wywodzący się ze wschodniego Kościoła prawosławnego, muszą występować zawsze obok katolickiego rodzica chrzestnego, a dodatkowo należy zatroszczyć się o wystarczające zabezpieczenie edukacji ochrzczonego¹³⁵.

Kodeks prawa kanonicznego przewiduje tylko jednego świadka bierzmowania (kan. 892). Należy zatem jasno stwierdzić, że nie jest możliwe, by ochrzczony należący do jakiegokolwiek niekatolickiej wspólnoty kościelnej pełnił funkcję świadka bierzmowania, nawet wówczas, gdy jest on rodzicem

¹³² KPK 1983, kan. 874 § 2.

¹³³ DE 1993, nr 98. Wątpliwości dotyczące tego rozwiązania omówione zostały w podrozdziale *Świadek chrztu*.

¹³⁴ Łac. *testis confirmationis* – w języku polskim należałoby znaleźć inne określenie, odmienne od „świadka bierzmowania”. R. KANTOR, *Świadek bierzmowania w Kodeksie Jana Pawła II. Niektóre uwagi na kanwie kan. 893*, „Studia Gdańskie” 29 (2011), s. 149; W. WĄSIK, *Obowiązki rodziców...*, s. 123-124; P. MAJER, *Chrzestni, świadkowie bierzmowania...*, s. 125.

¹³⁵ DE 1993, nr 98.

chrzestnym kandydata do bierzmowania. Tym bardziej nie należy powoływać *testis confirmationis* na wzór świadka chrztu¹³⁶.

2.3. Kwalifikacje świadka bierzmowania

Wskazano już wcześniej, że Prawodawca w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku dąży do podkreślenia, że istnieje ciągłość pomiędzy sakramentem chrztu i bierzmowania. Wyraz temu daje kanon 893 § 1, gdzie zawarto normę, zgodnie z którą: „aby wykonywać zadanie świadka, należy spełniać warunki określone w kan. 874”.

Warto zwrócić uwagę, że Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku, zachowując tradycję kanoniczną, wyliczał warunki stawiane świadkom bierzmowania, co więcej, rozróżniał on między warunkami wymaganymi do ważności i do godziwości wypełniania tej funkcji. I tak, w kan. 795, 1-5° wymagano do ważnego spełniania zadania, aby świadek bierzmowania: 1) sam był bierzmowany, miał używanie rozumu oraz intencję spełnienia tego obowiązku; 2) nie był zapisany do żadnej sekty heretyckiej lub schizmatyckiej ani nie podlegał którejś z kar wyliczonych w kan. 765, 2° po wyroku stwierdzającym albo skazującym; 3) nie był ojcem, matką, względnie małżonkiem przyjmującego sakrament bierzmowania; 4) był wyznaczony przez bierzmowanego, jego rodziców lub opiekunów, a gdy rodziców i opiekunów nie ma, lub nie chcą tego uczynić, przez szafarza lub proboszcza; 5) w chwili bierzmowania prawą ręką dotykał osobiście lub przez pełnomocnika prawego ramienia bierzmowanego, stojąc za nim¹³⁷. Ponadto kandydat na świadka

¹³⁶ P. HEMPEREK, *Świadkowie bierzmowania...*, s. 110-11; P. MAJER, *Chrzestni, świadkowie bierzmowania...*, s. 125.

¹³⁷ CIC 1917, can. 795: „Ut quis sit patrinus, oportet: 1° Sit ipse quoque confirmatus, rationis usum assecutus et intentionem habeat id munus gerendi; 2° Nulli haereticae aut schismaticaе sectae sit adscriptus, nec ulla ex poenis de quibus in can. 765, 2° per sententiam declaratoriam aut condemnatoriam notatus; 3° Non sit pater, mater, coniux confirmandi; 4° A confirmando eiusve parentibus vel tutoribus vel, hi si desint aut renuant, a ministro vel a parochio sit designatus; 5° Confirmandum in ipso confirmationis actu per se vel per procuratorem physice tangat.”; tłumaczenie za: M. PASTUSZKO, *Świadkowie bierzmowania...*, s. 129-130.

bierzmowania, do godziwości swojego zadania musiał wypełnić warunki wymienione w kan. 796, 1-3°. Zatem miał on być różny od chrzestnego i tej samej płci, co bierzmowany, a nadto spełniać warunki postawione w kan. 766 do godziwego sprawowania funkcji chrzestnego¹³⁸. Wymagania stawiane świadkom bierzmowania były zatem większe niż warunki do godziwego sprawowania funkcji chrzestnego.

W obowiązującym prawie kanonicznym nie rozróżnia się już między warunkami do ważnego i godziwego sprawowania funkcji świadka bierzmowania. Wskazane wymagania, tożsame z wymaganiami stawianymi kandydatom na rodziców chrzestnych, konieczne są do podjęcia się zadań świadka bierzmowania. Prawodawca nie wskazuje jednak konsekwencji ewentualnego przekroczenia normy zawartej w kan. 874 § 1. Z pewnością brak odpowiednich kwalifikacji świadka nie ma wpływu na ważność sakramentu¹³⁹.

Zgodnie z normą kan. 874 § 1, świadek bierzmowania powinien: 1) zostać wskazany przez przyjmującego bierzmowanie albo przez jego rodziców, albo przez tego, kto ich zastępuje, gdy zaś ich nie ma, przez proboszcza lub szafarza, być zdatnym i mieć intencję pełnienia tej funkcji; 2) ukończyć 16 lat; 3) być katolikiem, przyjąć sakrament bierzmowania i Najświętszej Eucharystii oraz prowadzić życie zgodne z wiarą i odpowiadające tej funkcji; 4) nie być związany żadną karą kanoniczną, wymierzoną lub deklarowaną; 5) nie być ojcem ani matką bierzmowanego. Poniżej warunki te zostaną krótko omówione.

2.3.1. Wyznaczenie, zdatność, intencja

Pierwszym wymogiem stawianym przez Prawodawcę, jaki musi zostać spełniony przy wyborze świadka bierzmowania, jest jego wyznaczenie. Norma

¹³⁸ CIC 1917, can. 796: „Ut quis licite ad patrini munus admittatur, oportet: 1° Sit alius a patrino baptismi, nisi rationabilis causa, iudicio ministri, aliud suadeat, aut statim post baptismum legitime confirmatio conferatur; 2° Sit eiusdem sexus ac confirmandus, nisi aliud ministro in casibus particularibus ex rationabili causa videatur; 3° Serventur praeterea praescripta can. 766.”; tłumaczenie za: M. PASTUSZKO, *Świadkowie bierzmowania...*, s. 130-131.

¹³⁹ A. PERLASCA, *La figura e il ruolo dei padrini...*, s. 331-332; Z. JANCZEWSKI, *Powoływanie i obowiązki chrzestnych według prawa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 63 (2020) nr 1, s. 85.

zawarta w kan. 874 § 1, 1° stanowi, że osobami kompetentnymi do wyznaczenia świadka są: po pierwsze sam przyjmujący bierzmowanie, po drugie rodzice lub ci, którzy ich zastępują, a jeśli tych nie ma, proboszcz lub szafarz sakramentu. Katalog osób wskazanych przez Prawodawcę jest zamknięty.

Należy zwrócić uwagę, że w przypadku sakramentu bierzmowania, pierwszą osobą, która należy pytać o świadka bierzmowania, jest w większości przypadków sam kandydat do bierzmowania, ponieważ w Kościele łacińskim, w zwyczajnych okolicznościach, bierzmuje się osoby, które posiadają już używanie rozumu¹⁴⁰. Takie osoby same powinny wybrać sobie świadka bierzmowania. Dopiero, gdy z jakichś powodów jest to niemożliwe, rodzice kandydata do bierzmowania (lub prawni opiekunowie) powinni wyznaczyć świadka. W przypadku ich nieobecności¹⁴¹, zadanie to spoczywa na proboszczu lub szafarzu sakramentu¹⁴². Wydaje się, że szczególnie w przypadku sakramentu bierzmowania sytuacje takie powinny być bardzo rzadkie.

Kandydat na świadka bierzmowania powinien być zdatny i mieć intencję pełnienia tej funkcji¹⁴³. Ocena zdatności świadka bierzmowania, a więc posiadania przez niego odpowiednich kwalifikacji, o których mowa w kan. 874, należy do tego, kto świadka powołuje, a następnie do proboszcza lub szafarza sakramentu. Ponadto należy wziąć pod uwagę również zadania, które stoją przed świadkiem bierzmowania, i zastanowić się, czy kandydat jest odpowiedni, by zadania te wypełniać. Chodzi tu bowiem nie tylko o walory prawne, ale również ludzkie, moralne, duchowe, intelektualne, fizyczne i psychiczne, konieczne do podjęcia się zadań duchowego rodzica bierzmowanego¹⁴⁴. Jeżeli proboszcz lub szafarz bierzmowania nie zna kandydata na świadka do bierzmowania, wydaje

¹⁴⁰ KPK 1983, kan. 97 § 2 oraz kan. 891.

¹⁴¹ Tomasz Jakubiak wskazuje, że chodzi tutaj zarówno o nieobecności fizyczną, jak i o nieobecność moralną, a więc również takie sytuacje, gdy rodzice lub opiekunowie co prawda są obecni, ale z jakichś powodów nie jest możliwe, by zgodnie wyznaczyli świadka bierzmowania, w: T. JAKUBIAK, *Zdolność do przyjęcia urzędu chrzestnego...*, s. 56.

¹⁴² M. PASTUSZKO, *Sakrament bierzmowania...*, s. 369.

¹⁴³ KPK, kan. 874 § 1, 1°.

¹⁴⁴ T. JAKUBIAK, *Zdolność do przyjęcia urzędu chrzestnego...*, s. 60; OB, nr 43.

się słusznym, by prosić proboszcza jego miejsca zamieszkania o wystawienie odpowiedniego świadectwa kwalifikacyjnego.

Przyjęcie zadań świadka bierzmowania musi być świadome i dobrowolne. Dlatego też Prawodawca wymaga od kandydata, by posiadał intencję konieczną do podjęcia się tej roli.

2.3.2. Wiek

Zgodnie z kan. 874 § 1, 2° kandydat na świadka bierzmowania powinien mieć ukończone szesnaście lat. Prawodawca dopuszcza jednak możliwość ustanowienia innej granicy wieku przez biskupa diecezjalnego w prawie partykularnym. Również proboszcz lub szafarz bierzmowania mogą w drodze wyjątku dopuścić osobę młodszą do pełnienia tej funkcji, jeżeli przemawia za tym słusznym przyczyna¹⁴⁵. W takim przypadku powinni oni upewnić się, czy osoba ta jest wystarczająco dojrzała do podjęcia tego zadania oraz czy spełnia inne wymagania przepisane prawem do spełniania funkcji świadka, przede wszystkim, czy przyjęła już sakramenty wtajemniczenia¹⁴⁶.

W Kościele w Polsce, zgodnie ze *Wskazaniami dotyczącymi przygotowania do sakramentu bierzmowania*, „świadkiem może być osoba, która już przyjęła wszystkie sakramenty inicjacji chrześcijańskiej, ukończyła 16 rok życia oraz jest wierzącym i praktykującym katolikiem”¹⁴⁷.

2.3.3. Życie religijne i moralne

Podjęcie się roli świadka bierzmowania wymaga przyjęcia określonych zadań, które są mu przypisane. Chodzi tu między innymi o towarzyszenie

¹⁴⁵ B. F. PIGHIN, *Diritto sacramentale*, Venezia 2006, s. 124.

¹⁴⁶ W warunkach polskich minimalny wiek dla świadka bierzmowania to 13-14 lat, gdyż bierzmowania udziela się najwcześniej na zakończenie VIII klasy szkoły podstawowej, w: KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Wskazania dotyczące przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania...*, nr 5.

¹⁴⁷ Tamże, nr 17.

bierzmowanemu w rozwoju duchowym poprzez przykład własnego życia. Stąd też Prawodawca wymaga, by na świadka bierzmowania wybierany był ten, kto „jest katolikiem, przyjął już bierzmowanie i sakrament Najświętszej Eucharystii oraz prowadzi życie zgodne z wiarą i odpowiadające funkcji, jaką ma podjąć”¹⁴⁸. Ze względu na teologiczne powiązanie pomiędzy sakramentami wtajemniczenia chrześcijańskiego, od świadka bierzmowania, jako tego, który ma wspierać bierzmowanego w wiernym wypełnianiu zobowiązań wiary katolickiej, wymaga się, by sam przyjął już sakramenty chrztu, bierzmowania i Eucharystii¹⁴⁹. Nie dopuszcza się do roli świadka bierzmowania wiernych niekatolickich wspólnot kościelnych¹⁵⁰.

Trudności interpretacyjne sprawia niekiedy sformułowanie „życie zgodne z wiarą i odpowiadające funkcji” świadka bierzmowania. W doktrynie przyjęto, że chodzi tutaj o wykluczenie możliwości pełnienia roli świadków bierzmowania przez tak zwanych „publicznych grzeszników”. Luigi Chiappetta stwierdza, że mogą to być na przykład osoby znane z publicznego głoszenia poglądów materialistycznych lub ateistycznych, a także wierni, którzy żyją w związkach cywilnych¹⁵¹. Zbigniew Janczewski podobnie wskazuje, że do omawianej grupy należałoby zaliczyć osoby publiczne (np. aktorów, sportowców, celebrytów), których głoszone publicznie poglądy są niezgodne z nauczaniem Kościoła i powodują zgorszenie wiernych¹⁵². W Instrukcji duszpasterskiej o udzielaniu sakramentu chrztu świętego dzieciom, biskupi polscy wprost zakazują dopuszczania do pełnienia funkcji rodzica chrzestnego (a więc również świadka bierzmowania) „osób żyjących w niesakramentalnym związku małżeńskim oraz młodzieży nieuczęszczającej na katechizację”¹⁵³. Ponadto w literaturze wskazuje

¹⁴⁸ KPK, kan. 874 § 1, 3°.

¹⁴⁹ T. JAKUBIAK, *Zdolność do przyjęcia urzędu chrzestnego...*, s. 65.

¹⁵⁰ M. PASTUSZKO, *Świadkowie bierzmowania...*, s. 136.

¹⁵¹ L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico: commento giuridico-pastorale*, t. II..., s. 118.

¹⁵² Z. JANCZEWSKI, *Powoływanie i obowiązki chrzestnych...*, s. 86

¹⁵³ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Wskazania dotyczące przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania...*, nr 5; KKK, nr 1650: „Jeśli rozwiedzeni zawarli cywilnie drugi związek małżeński, znajdują się w sytuacji, która obiektywnie wykracza przeciw prawu Bożemu. Dlatego

się, że nie należy wyznaczać do pełnienia roli świadka bierzmowania osoby transseksualnej czy praktykującej homoseksualizm, a także tych, którzy nie wierzą lub poważnie zaniedbują swoje obowiązki religijne¹⁵⁴.

Należy jednak zauważyć, że wymóg „życia zgodnego z wiarą” nie jest przepisem konkretnym. Jak słusznie zauważa Aleksandra Brzemia-Bonarek, abstrakcyjność i brak enumeratywnego wyliczenia osób niezdolnych lub niegodnych do podjęcia funkcji świadka bierzmowania w tym kanonie, pozwala na indywidulaną i dostosowaną do dobra dusz aplikację tego prawa, jak również sprawia, że kanon ten nie traci na aktualności nawet wobec zmieniających się warunków społecznych i religijnych. Wymaga on zatem ciągłej i dynamicznej interpretacji opartej na aktualnej wykładni prawa kanonicznego oraz zachowaniu doktrynalnej poprawności¹⁵⁵.

2.3.4. Brak kary kanonicznej

„Kościół posiada przyrodzone i własne prawo karcenia sankcjami karnymi wiernych, którzy popełnili przestępstwo”¹⁵⁶. Dlatego też Prawodawca wśród wymagań stawianych kandydatom na świadków bierzmowania, zawarł normę, zgodnie z którą osoba związana karą kanoniczną, wymierzoną lub deklarowaną zgodnie z prawem, nie może pełnić tej funkcji (kan. 874 § 1, 4°).

Interesujące rozważania na temat tego warunku poczynił Tomasz Jakubiak, który pisze, że brak wzmianki o karze *latae sententiae* (niedeklarowanej) w powyższym kanonie, nie świadczy o tym, że osoby, które na

nie mogą oni przystępować do Komunii eucharystycznej tak długo, jak długo trwa ta sytuacja. Z tego samego powodu nie mogą oni pełnić pewnych funkcji kościelnych”.

¹⁵⁴ R. SZTYCHMILLER, *Prawa rodziców związane z chrztem dzieci...*, s. 110. Inaczej: A. PERLASCA, *La figura e il ruolo dei padrini...*, s. 334: „Non riteniamo, per contro, motive sufficiente di esclusione la mera non pratica della fede. Anzi, in questi casi, si potrebbe aiutare queste persone a riprendere un cammino interrotto forse solo per superficialità”.

¹⁵⁵ A. BRZEMIA-BONAREK, *Kanoniczny wymóg „życia zgodnego z wiarą” (kan. 874 § 1,3) rodziców chrzestnych i świadków bierzmowania*, w: *Wiara a prawo: między wolnością a posłuszeństwem*, red. P. KROCZEK, Kraków 2012, s. 132-135.

¹⁵⁶ KPK 1983, kan. 1311 § 1.

mocy prawa ją zaciągnęły, mogą być chrzestnymi. Kanonista wymienia trzy powody takiego stanu rzeczy: po pierwsze trwanie w karze kanonicznej oznacza brak spełnienia warunku opisanego w kan. 874 § 1, 3° – tzn. prowadzenia życia zgodnego z wiarą i odpowiadającego funkcji, jaką ma pełnić; po drugie fakt dopuszczenia osoby, która zaciągnęła karę publicznie znaną, do funkcji chrzestnego, może stać się powodem zgorszenia wspólnoty wiernych i po trzecie – osoba zaciągająca na mocy prawa ekskomunikę nie może sprawować kościelnych urzędów i funkcji¹⁵⁷. Jak dodaje, jeżeli kara nie byłaby notoryczna, osoba poproszona o pełnienie tej funkcji, powinna odmówić, jeżeli nie wiązałoby się to z poważnym zgorszeniem lub zniesławieniem¹⁵⁸.

2.3.5. Nie jest rodzicem bierzmowanego

W trakcie prac nad Kodeksem prawa kanonicznego zastanawiano się, czy pozwolić rodzicom występować jako świadek bierzmowania i przedstawiać swoje dziecko osobiście. Uznano, że potrzebne jest jednak uzupełnienie roli rodziców naturalnych przy wychowywaniu dziecka, którego można spodziewać się tylko po innej osobie występującej jako świadek bierzmowania. Dlatego też aktualne przepisy zabraniają rodzicom pełnienia funkcji świadka¹⁵⁹.

Należy zauważyć, że w Obrzędach bierzmowania, obok zaleceń dotyczących świadków bierzmowania, znalazł się zapis: „także rodzice mogą osobiście przedstawiać swoje dzieci do bierzmowania”¹⁶⁰. Zapis ten budził wątpliwości wśród biskupów, jako niezgodny z nowym Kodeksem prawa kanonicznego z 1983 roku. W odpowiedzi na te wątpliwości, Kongregacja Kultu Bożego w lutym 1984 roku, wskazała, że po dokładnym rozważeniu obu zapisów, należy stwierdzić, że rodzice i świadkowie bierzmowania pełnią w trakcie tego

¹⁵⁷ Tamże, kan. 1331 § 1, 5°.

¹⁵⁸ T. JAKUBIAK, *Zdolność do przyjęcia urzędu chrzestnego...*, s. 62-63; Szerzej na ten temat: T. JAKUBIAK, *Criteria set out in CIC c. 874 § 1, 4-5 and the validity of admission to the munus of sponsor*, „Prawo Kanoniczne” 63 (2020) nr 2, s. 31-48.

¹⁵⁹ KPK 1983, kan. 874 § 1, 5°; M. PASTUSZKO, *Sakrament bierzmowania...*, s. 370.

¹⁶⁰ OB, nr 5.

sakramentu różne funkcje. Przedstawienie kandydata do bierzmowania przez jego rodziców celebransowi nie dodaje nic do ich roli rodziców naturalnych. A zatem nie stają się oni wówczas świadkami bierzmowania¹⁶¹.

Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku w kan. 795 stanowił, że nie może ważnie wykonywać zadania świadka bierzmowania również małżonek przyjmującego bierzmowanie¹⁶². Zakaz ten związany był z tym, iż poprzez ważny sakrament bierzmowania pomiędzy bierzmowanym a świadkiem powstawało pokrewieństwo duchowe, które, choć nie stanowiło przeszkody małżeńskiej, to jednak tworzyło pomiędzy bierzmowanym a świadkiem relację podobną do tej, jaka łączyła rodzica z dzieckiem¹⁶³. Prawodawca nie powtórzył tego zakazu w Kodeksie z 1983 roku. Zatem współmałżonek, rodzeństwo i dalsza rodzina mogą obecnie pełnić rolę świadka bierzmowania.

2.4. Zadania świadka bierzmowania

Świadek bierzmowania „ma troszczyć się, by bierzmowany postępował jak prawdziwy wyznawca Chrystusa i wiernie wypełniał obowiązki związane z tym sakramentem”¹⁶⁴. Prawodawca wprost określa zadania, których ma się podjąć osoba będąca kandydatem na świadka bierzmowania. Jak już wcześniej wspomniano, nie jest to rola wyłącznie dowodowa, jak mogłoby sugerować użyte w polskim przekładzie Kodeksu słowo „świadek”.

Warto w tym miejscu ponownie odwołać się do kan. 893 § 2, w którym Prawodawca zaleca, by na świadka bierzmowania wybierany był jeden

¹⁶¹ „Non sembra che si possa trovare alcuna contraddizione (...) i genitori e il padrino esercitano compiti diversi nel sacramento della cresima. Perciò i genitori possono presentare i loro figli, nel modo indicato dalla rubriche, anche se non possono essere ammessi all'ufficio di padrini, in quanto questo ufficio non aggiungerebbe nulla al loro compito di genitori”; cytowanie za: A. PERLASCA, *La figura e il ruolo dei padrini...*, s. 342-343.

¹⁶² CIC 1917, kan. 795: „Ut quis sit patrinus, oportet: (...) 3º Non sit pater, mater, coniux confirmandi”.

¹⁶³ J. GRZYWACZ, *O sakramentach świętych: Chrzest, Bierzmowanie, Eucharystia, Pokuta, Sakrament Chorych, Kapłaństwo*, Warszawa 1968, s. 41.

¹⁶⁴ KPK 1983, kan. 892.

z rodziców chrzestnych. Zapis ten ma istotne znaczenie w kontekście określania zadań świadka bierzmowania. Zgodnie z kan. 872, rodzic chrzestny ma towarzyszyć dorosłemu przyjmującemu chrzest w chrześcijańskim wtajemniczeniu¹⁶⁵, a w przypadku dziecka, przedstawiać je do chrztu wraz z rodzicami i pomagać, by prowadziło życie zgodne z chrztem i sumiennie wypełniało związane z nim obowiązki. Rodzice chrzestni są zatem przede wszystkim poręczycielami i pomocnikami w formacji religijnej ochrzczonego. Podczas chrztu dziecka, wraz z rodzicami składają zobowiązanie wychowania go w wierze i moralności katolickiej. Powinni zatem sami przestrzegać przykazań Bożych i kościelnych, by własnym życiem dawać świadectwo wiary i tym samym prowadzić chrześniaka do poznania Boga i dalszego życia sakramentalnego¹⁶⁶.

Zadania świadków bierzmowania są więc niejako kontynuacją zadań rodziców chrzestnych. To oni, zaraz obok rodziców naturalnych, powinni prowadzić ochrzczonego do przyjęcia sakramentu bierzmowania, który stanowi konieczne dopełnienie chrztu. Świadkowie bierzmowania czuwają natomiast nad wiernym wypełnianiem obowiązków wypływających z przyjęcia tego sakramentu. Jak stwierdza Marian Pastuszko, zobowiązania świadka odpowiadają zobowiązaniom bierzmowanego, który słowem i czynem ma świadczyć o Chrystusie, bronić wiary i ją rozpowszechniać, nawet w obliczu prześladowań. W tych działaniach świadek ma mu towarzyszyć i go wspierać¹⁶⁷. W Obrzędach bierzmowania wymienia się następujące zadania przewidziane dla świadka bierzmowania: przygotowanie bierzmowanego do przyjęcia sakramentu, przedstawienie go szafarzowi do namaszczenia krzyżmem, a następnie pomoc w wiernym wypełnianiu przyrzeczeń złożonych na chrzcie, zgodnie z natchnieniem Ducha Świętego. Podkreśla się również, że w przypadku,

¹⁶⁵ OICA, nr 43: „Chrzestny, którego katechumen wybiera sobie ze względu na jego przykładowe postępowanie, walory charakteru i przyjaźń, jako zaaprobowany przez kapłana delegat lokalnej wspólnoty chrześcijańskiej, towarzyszy kandydatowi w dniu wybrania, podczas przyjmowania sakramentów i w okresie mistagogii.(...) Chrzestny wypełnia publicznie swoje zadania od dnia wybrania, w którym wobec wspólnoty wypowiada świadectwo o katechumenie”.

¹⁶⁶ A. CZAJA, *Geneza i znaczenie posługi chrzestnych...*, s. 264-266.

¹⁶⁷ M. PASTUSZKO, *Sakrament bierzmowania...*, s. 359.

gdy ta sama osoba pełni rolę rodzica chrzestnego i świadka bierzmowania, funkcje i obowiązki mogą być spełniane w sposób bardziej skuteczny¹⁶⁸. Należy jednak pamiętać, że nie jest to wymóg konieczny. Jeżeli rodzice chrzestni nie mają możliwości przybycia na uroczystość bierzmowania lub nie spełniają już warunków, o których w kan. 874, należy wybrać innego, kompetentnego członka wspólnoty Kościoła. Istotne jest jednak, by funkcji tej nie pełniła osoba przypadkowa, wybrana ze względu na pokrewieństwo czy zamożność. Rola świadka nie ogranicza się bowiem do pojawienia się w Kościele podczas obrzędów sakramentu. Zobowiązują się oni wobec wspólnoty Kościoła do towarzyszenia bierzmowanemu w chrześcijańskim wychowaniu i formacji życia. Poprzez kontakt osobisty, przykład życia i słowo wspomagające czy wyjaśniające, powinni pomagać w poznawaniu Słowa Bożego i wyznawaniu wiary w Jezusa Chrystusa w życiu codziennym. Ważne jest, by świadkowie byli do tego zadania odpowiednio przygotowani poprzez formację odpowiadającą ich możliwościom oraz uwarunkowaniom lokalnym¹⁶⁹.

W trakcie liturgii sakramentu bierzmowania, podczas namaszczenia krzyżmem świętym, świadek bierzmowania kładzie prawą rękę na ramieniu kandydata do bierzmowania. Może on również podać biskupowi jego imię, jeśli bierzmowany nie robi tego sam¹⁷⁰. Zgodnie z kan. 895 imię i nazwisko świadka, obok imienia i nazwiska bierzmowanego, szafarza i rodziców, należy zapisać w księdze bierzmowanych kurii diecezjalnej lub w księdze przechowywanej w archiwum parafialnym wraz z podaniem miejsca i daty udzielonego bierzmowania. Obowiązek ten spoczywa na proboszczu parafii miejsca bierzmowania.

¹⁶⁸ OB, nr 5.

¹⁶⁹ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Wskazania dotyczące przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania...*, nr 19; R. KANTOR, *Świadek bierzmowania...*, s. 150-151.

¹⁷⁰ OB, nr 26.

2.5. Dowodzenie udzielonego bierzmowania

Kończąc rozważania na temat świadka bierzmowania, należy dodać jeszcze, iż może zdarzyć się taka sytuacja, gdy fakt przyjęcia bierzmowania przez daną osobę będzie budził wątpliwości lub nie będzie na to wystarczających dowodów. W takiej sytuacji Prawodawca odsyła do przepisów dotyczących dowodzenia udzielonego chrztu¹⁷¹.

Kan. 876 stanowi, że „do udowodnienia udzielonego chrztu, jeżeli to nie przynosi nikomu szkody, wystarczy oświadczenie jednego świadka będącego ponad wszelkim podejrzeniem albo przysięga samego ochrzczonego, jeżeli ten przyjmował chrzest, będąc dorosłym”. W zacytowanym kanonie pojawia się zatem świadek, który w takiej sytuacji pełniłby rolę wyłącznie dowodową, a więc jego jedynym zadaniem byłoby poświadczenie samego faktu przyjęcia chrztu czy bierzmowania. W przypadku bierzmowania nie chodzi zatem o świadka bierzmowania (*patrinus*), a o jakąkolwiek inną, wiarygodną osobę obecną podczas sprawowania sakramentu. Warto zatem, *per analogiam* do kan. 875 dotyczącego chrztu, by szafarz bierzmowania zawsze troszczył się o to, by podczas celebracji sakramentu oprócz niego samego i kandydata do bierzmowania była obecna choć jedna osoba, mogąca w razie wątpliwości zaświadczyć o fakcie udzielenia bierzmowania.

Do udowodnienia bierzmowania wystarczające jest zatem oświadczenie jednego świadka, jeżeli nie przynosi to nikomu szkody, a zatem gdy fakt bierzmowania nie jest sporny. Zastrzeżenie to zgodne jest z normą kan. 1573. W przypadku sporu należy zatem postarać się o świadectwa dwóch wiarygodnych świadków lub jednego kwalifikowanego¹⁷².

¹⁷¹ KPK 1983, kan. 894: „W celu udowodnienia udzielonego bierzmowania należy stosować się do przepisów kan. 876”.

¹⁷² J. KRZYWDA, *Stwierdzenie i zapisanie przyjętego chrztu*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. III/2, Księga IV *Uświęcające zadanie Kościoła*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2011, s. 63.

3. ŚWIADKOWIE ZAWARCIA MAŁŻEŃSTWA

Rozważania dotyczące świadków zawarcia związku małżeńskiego w Kościele katolickim należy rozpocząć od przedstawienia, czym jest kanoniczna forma zawarcia małżeństwa. Z punktu widzenia prawa naturalnego, małżeństwo tworzy zgoda stron będąca aktem woli, „którym mężczyzna i kobieta w nieodwołalnym przymierzu wzajemnie się sobie oddają i przyjmują”¹⁷³. Małżeństwo nie jest jednak wyłącznie dobrem prywatnym, ale i publicznym. Dlatego też, biorąc pod uwagę społeczny charakter tego aktu oraz troskę Kościoła, by małżeństwo otoczone było opieką prawną, prawo pozytywne przepisuje określoną formę jego zawarcia¹⁷⁴.

Od zawsze Kościół troszczył się o to, by małżeństwa zawierane były publicznie i łączone z błogosławieństwem kapłana. Forma kanoniczna nie była jednak ujednolicona, aż do czasów Soboru Trydenckiego. Sobór ten, wydając Dekret *Tametsi*¹⁷⁵, zmienił przepisy regulujące sposób zawarcia małżeństwa. Do istotnych elementów, których wypełnienie było warunkiem zaistnienia ważnej umowy małżeńskiej, zaliczano odtąd odpowiednią formę kanoniczną. Oświadczenie woli zawarcia małżeństwa miało być składane wobec właściwego kapłana oraz dwóch lub trzech świadków. Forma ta obowiązywała we wszystkich parafiach, w których dekret został ogłoszony. Jeszcze ściślejsze przestrzeganie kanonicznej formy zawarcia małżeństwa wprowadziła Kongregacja Soboru Dekretem *Ne temere*¹⁷⁶ w 1907 roku, wyodrębniając formę zwyczajną oraz nadzwyczajną zawarcia małżeństwa. W Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku w kann. 1094-1103 zawarto normy dotyczące formy kanonicznej

¹⁷³ KPK 1983, kan. 1057 § 2.

¹⁷⁴ T. PAWLUK, *Forma zawarcia małżeństwa w świetle nowego Kodeksu prawa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 27 (1984) nr 1-2, s. 41.

¹⁷⁵ CONCILIUM TRIDENTINUM, *Decretum Tametsi*, 11.11.1563, w: *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, red. G. ALBERIGO, G. DOSSETTI, P. JOANNOU, C. LEONARDI, P. PRODI, Bologna 1995, s. 755.

¹⁷⁶ SACRA CONGREGATIO CONCILII, *Decretum Ne Temere de sponsalibus et matrimonio iussus et auctoritate SS. D.N. Pii Papae X a S. Congregatione Concilii editum*, 2.08.1907, ASS 40 (1907), s. 525-530.

zawierania małżeństw, które od tej pory obowiązywały jednolicie w całym Kościele łacińskim¹⁷⁷.

Obowiązujący Kodeks prawa kanonicznego stanowi, że „tylko te małżeństwa są ważne, które zostają zawarte wobec asystujących: ordynariusza miejsca albo proboszcza, albo kapłana lub diakona delegowanego przez jednego z nich, a także wobec dwóch świadków, zgodnie z zasadami wyrażonymi w następnych kanonach i z zastrzeżeniem wyjątków, o których mowa w kan. 1144, 1112 § 1, 1116 i 1127 § 1-2”¹⁷⁸. Jest to tzw. zwyczajna forma zawarcia małżeństwa, obowiązująca pod sankcją nieważności, jeżeli przynajmniej jedna ze stron została ochrzczona w Kościele katolickim lub do niego przyjęta¹⁷⁹. Asystujący przy zawieraniu małżeństwa¹⁸⁰ pyta o zgodę małżeńską i przyjmuje ją w imieniu Kościoła. Natomiast świadkowie¹⁸¹ poprzez swoją bierną obecność mogą potwierdzić fakt zawarcia małżeństwa. Dzięki ich udziałowi małżeństwo staje się wydarzeniem publicznym.

Obok formy zwyczajnej zawarcia małżeństwa prawo kanoniczne przewiduje także formę nadzwyczajną, którą należy zastosować w przypadkach konieczności, określonych w kan. 1116 § 1¹⁸². Forma ta polega na wyrażeniu zgody małżeńskiej jedynie w obecności dwóch świadków, którzy, wobec nieobecności osoby kompetentnej do asystowania, stają się gwarantem, że małżeństwo to może zostać udowodnione na forum zewnętrznym. Dzięki takiemu rozwiązaniu wierni w szczególnych okolicznościach, gdy bez ich winy

¹⁷⁷ Szerzej na ten temat: A. TUNIA, *Kształtowanie się kanonicznej formy zawarcia małżeństwa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 18 (2008) nr 1, s. 129-159.

¹⁷⁸ KPK 1983, kan. 1108 § 1.

¹⁷⁹ Tamże, kan. 1117.

¹⁸⁰ W doktrynie najczęściej określany jako świadek urzędowy bądź świadek kwalifikowany.

¹⁸¹ Określani w literaturze również jako świadkowie zwykli, dla odróżnienia od świadka urzędowego.

¹⁸² KPK 1983, kan. 1116 § 1: „Jeżeli nie ma osoby właściwej do asystowania zgodnie z przepisami prawa lub nie można się do niej udać bez poważnej niedogodności, chcący zawrzeć prawdziwe małżeństwo mogą je ważnie i godziwie zawrzeć wobec samych świadków: 1° w niebezpieczeństwie śmierci; 2° poza niebezpieczeństwem śmierci, jeżeli roztropnie przewiduje się, że taki stan rzeczy utrzyma się przez miesiąc”.

nie mogą zawrzeć małżeństwa w formie zwyczajnej, nie są pozbawieni łaski sakramentalnej¹⁸³.

Charakter małżeństwa jako aktu prawnego domaga się zatem obecności świadków. Zarówno prawo dawne, jak i to obowiązujące, do ważności sakramentu małżeństwa wymaga zachowania publicznej formy jego zawarcia. Świadkowie spełniają rolę przede wszystkim dowodową. W ujęciu szerszym można jednak stwierdzić, że są oni również przedstawicielami wspólnoty, wobec której akt zawarcia małżeństwa się dokonuje¹⁸⁴.

3.1. Powoływanie świadków małżeństwa

Zgodnie z ogólną zasadą dotyczącą zwyczajnej formy zawarcia małżeństwa, tylko te małżeństwa są ważne, które zostały zawarte wobec asystującego ordynariusza miejsca albo proboszcza, albo kapłana lub diakona delegowanego przez jednego z nich, a także wobec dwóch świadków¹⁸⁵. Prawodawca w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku zawarł określenie: *coram duobus testibus*. Pominięto zatem słowo *saltem* użyte w kanonie 1094 Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku¹⁸⁶. Wydaje się zatem, że świadków powinno być nie więcej, nie mniej, tylko dwóch. Jednak w komentarzach do powyższego kanonu, dalej używane jest określenie „przynajmniej dwóch”¹⁸⁷.

¹⁸³ W. GÓRALSKI, *Kanoniczne prawo małżeńskie*, Warszawa 2000, s. 123-124.

¹⁸⁴ PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA, *Preparazione al sacramento del matrimonio*, 13.05.1996, nr 55, w: https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_13051996_preparation-for-marriage_it.html. Tekst polski: PAPIESKA RADA DS. RODZINY, *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, 13.05.1996, nr 55, w: *Prawo sakramentów. Wybór źródeł Kościoła łacińskiego*, red. E. SZCZOT, Lublin 2019, s. 997.

¹⁸⁵ KPK 1983, kan. 1108 § 1.

¹⁸⁶ CIC 1917, can. 1094: „Ea tantum matrimonia valida sunt quae contrahuntur coram parochi, vel loci Ordinario, vel sacerdote ab alterutro delegato et duobus saltem testibus, secundum tamen regulas expressas in canonibus qui sequuntur, et salvis exceptionibus de quibus in can. 1098,1099”.

¹⁸⁷ W. GÓRALSKI, *Forma zawarcia małżeństwa*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.*, t. III, Księga III *Nauczycielskie zadanie Kościoła*, Księga IV *Uświęcające zadanie Kościoła*, red. P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, F. PRZYTUŁA, J. BAKALARZ, Lublin 1986 s. 293; L. CHIAPPETTA, *Il matrimonio nella nouva legislazione canonica e concordataria: manuale giuridico-pastorale*,

W praktyce duszpasterskiej również dopuszcza się więcej niż dwóch świadków¹⁸⁸. Należy zatem przyjąć, że do ważności małżeństwa świadków musi być dwóch. Większa ich liczba nie ma wpływu ani na ważność, ani na godziwość sakramentu.

Prawodawca w Kodeksie prawa kanonicznego nie wskazuje, kto powinien wyznaczyć świadków małżeństwa. W sytuacji naturalnej, najczęściej spotykanej, będą to sami narzeczeni. W doktrynie dopuszcza się jednak, że świadków może wyznaczyć asystujący przy małżeństwie świadek kwalifikowany. Wystarczającą jest bowiem faktyczna obecność świadków, nawet przypadkowa, o ile są oni świadomi, w jakim wydarzeniu uczestniczą. Niektórzy kanoniści wskazują, że od świadków nie wymaga się intencji spełniania swojej funkcji, mogą nawet zostać przymuszeni do udziału w celebracji małżeństwa¹⁸⁹. Jest to jednak kwestia dyskusyjna. Tadeusz Pawluk w tym temacie podkreśla, że świadek musi przynajmniej znać nowożeńców, gdyż w przeciwnym przypadku nie mógłby zaświadczyć o małżeństwie zawartym przez dane osoby¹⁹⁰. Wydaje się, że spełnianie funkcji świadka pod wpływem przymusu czy bojaźni podważałoby wiarygodność jego zeznań dotyczących zawarcia małżeństwa w sytuacji sporu.

Jak już wspomniano, obok formy zwyczajnej zawarcia małżeństwa, Prawodawca przewidział również tzw. formę nadzwyczajną do zastosowania

Roma 1990, s. 280. Odmienne stanowisko zajmuje Tadeusz Pawluk: „Kodeks prawa kanonicznego z 1917 r. żądał, aby przy zawieraniu małżeństwa było przynajmniej dwóch świadków zwykłych. Nowy Kodeks stanowi, że ma być ich (tylko) dwóch” w: T. PAWLUK, *Forma zawarcia małżeństwa...*, s. 51.

¹⁸⁸ Tradycyjnie we Włoszech występuje dwóch świadków panny młodej i dwóch świadków pana młodego. Zob. *Requisti testimoni di nozze* w: https://www.cattedraletrani.it/CATTEDRALETRANI_WEB//Public/media/doc/requisititestimonidinozze.pdf (dostęp: 20.07.2025); *Domande frequenti di matrimonio*, w: <https://www.diocesisalerno.it/annuario/ufficio-matrimoni-presentazione/faq-domande-frequenti/> (dostęp: 20.07.2025).

¹⁸⁹ L. CHIAPPETTA, *Il matrimonio...*, s. 279; J. RAPACZ, *Zwyczajna forma zawarcia małżeństwa według Kodeksu Jana Pawła II*, „Prawo Kanoniczne” 41(1998) nr 1-2, s. 247; S. BISKUPSKI, *Prawo małżeńskie Kościoła rzymskokatolickiego*, t. 1, Warszawa 1956, s. 355.

¹⁹⁰ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. III, *Prawo małżeńskie*, Olsztyn 2016, s. 184; R. N. VALLS, *Forma zawierania małżeństwa*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 675.

w przypadkach konieczności¹⁹¹. Wówczas „chcący zawrzeć prawdziwe małżeństwo mogą je ważnie i godziwie zawrzeć wobec samych świadków”. Obowiązujący Kodeks nie wskazuje wprost, wobec ilu świadków należy wyrazić zgodę małżeńską w tej formie. Kanoniści są jednak zgodni co do tego, że kanon ten trzeba odczytywać w łączności z kan. 1108 dotyczącym formy zwyczajnej. Należy zatem przyjąć, że do ważnego zawarcia małżeństwa w formie nadzwyczajnej konieczny jest udział dwóch świadków¹⁹².

W niebezpieczeństwie nagłej śmierci, duchowny asystujący, czy to jako świadek kwalifikowany, czy wezwany do towarzyszenia nupturientom podczas zawierania małżeństwa na podstawie kan. 1116 § 2¹⁹³, ma władzę dyspensowania od zachowania formy kanonicznej¹⁹⁴. W tej sytuacji małżeństwo może być zawarte wobec jednego świadka zwykłego, a nawet, jeżeli zajdzie taka potrzeba, bez ich udziału¹⁹⁵. W doktrynie podnosi się również, że w niebezpieczeństwie śmierci ważne byłoby małżeństwo zawarte bez udziału świadków, lub zawarte wobec samego świadka kwalifikowanego. W tym bowiem przypadku prawo naturalne miałoby pierwszeństwo przed prawem pozytywnym¹⁹⁶.

¹⁹¹ KPK 1983, kan. 1116 § 1.

¹⁹² T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. III..., s. 187; M. ZBOROWSKI, *Forma nadzwyczajna zawarcia małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 14 (2009) nr 20, s. 118. Zob. także *Wyrok Sądu Międzydiecezjalnego w Grodnie c. Gałązka z 30 maja 1995 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu braku formy kanonicznej*, „Ius Matrimoniale” 1 (1996) nr 67, s. 243-253.

¹⁹³ KPK 1983, kan. 1116 § 2: „W obydwu przypadkach, jeżeli byłby do dyspozycji inny kapłan lub diakon, który może być obecny, powinien zostać wezwany i razem ze świadkami być przy zawieraniu małżeństwa, z zachowaniem zasady ważności małżeństwa wobec samych świadków”.

¹⁹⁴ Tamże, kan. 1079.

¹⁹⁵ T. PAWLUK, *Forma zawarcia małżeństwa...*, s. 51; T. JAKUBIAK, *Obrzęd zawarcia małżeństwa w nadzwyczajnej formie*, „Ius Matrimoniale” 25 (2014) nr 3, s. 40-41.

¹⁹⁶ E. SZTAFROWSKI, *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, Warszawa 1979, s. 295; A. TUNIA, *Kształtowanie się kanonicznej formy...*, s. 157.

3.2. Kwalifikacje świadków małżeństwa

Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku nie stawia żadnych wymagań dotyczących tego, kogo można powołać na świadka małżeństwa. Uregulowań takich nie zawierał również Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku. Dlatego zarówno w publikacjach dawniejszych kanonistów¹⁹⁷, jak i w komentarzach współczesnych¹⁹⁸, podkreśla się, że wybitnie dowodowy charakter zadań świadków małżeństwa wymaga tylko, by z natury rzeczy byli oni zdolni świadczyć o tym, co się dokonało. Świadek musi być zatem fizycznie obecny w miejscu i czasie zawierania małżeństwa, a także mieć zdolność obserwowania i rozumienia tego, co się dzieje – wiedzieć, na czym polega zgoda na zawarcie małżeństwa. Osoby nieprzytomne, chore umysłowo, niewidome i głuchonieme równocześnie, a także nieposiadające w danej chwili pełnego używania rozumu, na przykład z powodu upojenia alkoholowego, nie mogą pełnić funkcji świadka małżeństwa¹⁹⁹. Tadeusz Pawluk stwierdza, że w przypadku, gdyby świadek nie słyszał cichego wyrażenia zgody małżeńskiej, ale na podstawie zachowania stron przy ołtarzu był przekonany, że taką zgodę wyraziły, jego asystencja byłaby ważna²⁰⁰.

Przy powoływaniu świadków małżeństwa nie ma znaczenia ich płeć. Zgodnie z kan. 1108 § 1 małżeństwo ma być zawarte „wobec dwóch świadków” (łac. *coram duobus testibus*). Odmienne niż w przypadku rodziców chrzestnych²⁰¹, Prawodawca nie określił, że mają to być kobieta i mężczyzna. Świadcami małżeństwa mogą być zatem dwie osoby odmiennej płci, jak i tej samej płci – dwaj mężczyźni lub dwie kobiety. Marek Saj zauważa, że choć

¹⁹⁷ P. GASPARRI, *Tractatus canonicus de matrimonio*, t. II, Paris 1904, s. 178; C. SALMON, *De matrimonii Sacramento. Tractatus pastoralis*, Madrid 1930, s. 104;

¹⁹⁸ L. CHIAPPETTA, *Il matrimonio...*, s. 279; J. HENDRIKS, *Diritto matrimoniale. Commento ai canoni 1055-1165 del Codice di diritto canonico*, Milano 1999, s. 238-239; W. GÓRALSKI, *Kanoniczne prawo małżeńskie...*, s. 122.

¹⁹⁹ T. PAWLUK, *Forma zawarcia małżeństwa...*, s. 51; R. KAMIŃSKI, *Forma zwyczajna zawarcia małżeństwa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 63 (2020) nr 2, s. 74.

²⁰⁰ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. III..., s. 184.

²⁰¹ KPK 1983, kan. 873.

formalnie nie ma zakazu, by rolę tę podejmowały dwie osoby tej samej płci, to, w aspekcie obyczajowym, może to budzić zdziwienie wiernych²⁰². Wydaje się jednak, że duszpasterze nie powinni stawiać nowożeńcom żadnych wymagań co do płci ich świadków, brak bowiem podstawy prawnej takiego działania.

Jak już wspomniano, świadkowie muszą być z natury zdolni do rozumienia i świadczenia o tym, co się dokonało poprzez wyrażenie przez nupturientów zgody małżeńskiej. Dlatego też niezdolnymi do podjęcia tej funkcji są dzieci, nieposiadające jeszcze używania rozumu²⁰³ oraz osoby prawnie z nimi zrównane²⁰⁴. Można zatem przyjąć, że ważnie wypełniałyby zadania świadka osoby po ukończonym siódmym roku życia. Należy jednak wziąć pod uwagę przepisy prawa procesowego. Zgodnie z kan. 1550 § 1: „nie wolno dopuszczać do składania zeznań osób małoletnich poniżej czternastego roku życia”. A zatem, choć nie można tu mówić o bezwzględnym zakazie powoływania na świadków małżeństwa osób poniżej tej granicy wieku, kanoniści są zgodni co do tego, że działanie takie można byłoby uznać za niestosowne²⁰⁵.

Kandydatom na świadków małżeństwa prawo nie stawia również szczególnych wymagań co do ich wyznania czy praktyki życia religijnego. Większość współczesnych kanonistów podkreśla, że do ważnego zawarcia małżeństwa obojętnym jest, czy świadkowie to osoby ochrzczone czy nieochrzczone, wierzący czy niewierzący, katolicy czy wyznawcy innej religii²⁰⁶. Niemniej jednak, w komentarzach do kan. 1094 Kodeksu prawa kanonicznego

²⁰² M. SAJ, *Mężczyzna i kobieta...*, s. 35.

²⁰³ KPK 1983, kan. 97 § 2: „Małoletni przed ukończeniem siódmego roku życia nazywa się dzieckiem i uważany jest za niezdolnego do kierowania swoim postępowaniem; po skończonym siódmym roku życia domniemywa się, że potrafi używać rozumu”.

²⁰⁴ Tamże, kan. 99: „Ktoś, kto na stałe nie potrafi używać rozumu, uznany jest za niezdolnego do kierowania swoim postępowaniem i zrównany z dziećmi”.

²⁰⁵ W. GÓRALSKI, *Forma zawarcia małżeństwa...*, s. 293: „Z punktu widzenia godziwości oraz mając na uwadze aspekt duszpasterski, wypada, aby świadkami były osoby w wieku dojrzałym i wolne od zastrzeżeń natury moralnej”; T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. III..., s. 184; J. HENDRIKS, *Diritto matrimoniale...*, s. 238-239; P. M. GAJDA, *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*, Tarnów 2005, s. 170.

²⁰⁶ W. GÓRALSKI, *Kanoniczne prawo małżeńskie...*, s. 122; L. CHIAPPETTA, *Il matrimonio...*, s. 279; J. RAPACZ, *Zwyczajna forma zawarcia małżeństwa...*, s. 247.

z 1917 roku, wymóg bycia katolikiem był przywoływany jako wymóg *ad liceitatem*²⁰⁷, choć nie był on zapisany wprost w kanonie. Dyrektorium ekumeniczne z 1993 roku zawiera normy, w których zezwala się na pełnienie roli świadka małżeństwa w Kościele katolickim przez osobę należącą do Kościoła wschodniego, a także przez osoby będące członkami innych Kościołów lub Wspólnot eklezjalnych²⁰⁸. Wydaje się jednak, że zezwolenie to nie jest konieczne, gdyż obecne przepisy prawa kanonicznego nie wymagają ani do ważności, ani do godziwości, by świadek małżeństwa był katolikiem²⁰⁹. Warto jednak zauważyć, że zalecenia, by na świadków zawieranego małżeństwa powoływać katolików, można również znaleźć w przepisach prawa partykularnego. Konferencja Episkopatu Polski wskazuje, że: „Z zasady świadkami zawarcia małżeństwa (kan. 1108 § 1) winni być katolicy. Należy ich zachęcić, o ile to możliwe, do odbycia spowiedzi i przystąpienia do Eucharystii. Ich obecność nie jest bowiem jedynie warunkiem ważności małżeństwa kanonicznego, ale są oni także reprezentantami wspólnoty wierzących, która za ich pośrednictwem uczestniczy w sakramentalnym akcie odnoszącym się do tej wspólnoty. Przy zawarciu małżeństwa mieszanego jednym ze świadków może być ochrzczony niekatolik. Jeśli zawierane jest małżeństwo konkordatowe, świadkowie winni być pełnoletni”²¹⁰.

²⁰⁷ C. SALMON, *De matrimonii Sacramento...*, s. 107: „Acatholici, excommunicati non debent regulariter asmitti. Minus decet admittere mulieres”.

²⁰⁸ DE 1993, nr 128 i 136.

²⁰⁹ Piotr Majer, komentując zapis Dyrektorium, stwierdza, że przepis ten należy traktować jako *lex specialis*, gdyż, choć norma ogólna co do tego, by na świadków małżeństwa powoływać katolików, nie jest wyraźnie sformułowana, to wynika ona ze znaczenia funkcji świadków we wspólnocie Kościoła, w: P. MAJER, *Chrzestni, świadkowie bierzmowania...*, s. 128. Janusz Kowal odmiennie wskazuje, że normy Dyrektorium są bardziej zachętą niż zezwoleniem do pełnienia funkcji świadków małżeństwa przy zawieraniu małżeństw mieszanych w Kościele katolickim, w: J. KOWAL, „*Communicatio in sacris*” nei matrimoni inter-religiosi, „Periodica” 100 (2011), s. 833.

²¹⁰ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dekret ogólny o przeprowadzaniu rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa kanonicznego*, 8.10.2019, art. 110, w: <https://episkopat.pl/doc/216242.Nowe-przepisy-o-kanonicznym-przygotowaniu-do-malzenstwa> (dostęp 20.07.2025).

Prawodawca nie określa dodatkowych wymogów dla świadków małżeństwa zawieranego w formie nadzwyczajnej²¹¹. Do pełnienia tego zadania może zostać wyznaczony każdy, kto jest zdolny do rozumnego działania i może zaświadczyć o zawieraniu małżeństwa²¹².

3.3. Rola i zadania świadków małżeństwa

Asystencja świadka urzędowego, zarówno zwyczajnego, jak i delegowanego, zgodnie z kan. 1108 § 2²¹³, jest rolą aktywną, polegającą na zapytaniu i przyjęciu w imieniu Kościoła zgody małżeńskiej od nupturientów. W odróżnieniu od tej aktywnej obecności asystującego duchownego, obecność świadków zwykłych jest bierna. Głównym ich zadaniem jest potwierdzenie faktu zawarcia małżeństwa. Ponadto sama ich obecność w miejscu i czasie zawierania związku małżeńskiego staje się gwarantem ważności czynności prawnej.

Jak już jednak wspomniano, jeszcze za obowiązywania poprzedniego Kodeksu twierdzono, że choć nie jest to wymóg *ad valorem matrimonii*, to świadkami małżeństwa powinni być katolicy, woli od zastrzeżeń natury moralnej. Wymóg ten przypisuje się tradycyjnej roli, jaką pełnić mają świadkowie wobec Kościoła oraz wobec przyszłych małżonków. W dokumencie zatytułowanym *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa Papieskiej Rady do spraw Rodziny z 1996 roku*²¹⁴, czytamy, że „świadkom należy wytłumaczyć, że są oni nie tylko gwarantami aktu prawnego, lecz także reprezentantami wspólnoty chrześcijańskiej, która za ich pośrednictwem uczestniczy w akcie

²¹¹ KPK 1983, kan. 1116 § 1.

²¹² R. N. VALLS, *Forma zawierania małżeństwa...*, s. 682.

²¹³ KPK 1983, kan. 1108 § 2: „Za asystującego przy zawieraniu małżeństwa uważa się tylko tego, kto osobiście obecny zwraca się do nupturientów o wyrażenie zgody i przyjmuje je w imieniu Kościoła”.

²¹⁴ PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA, *Preparazione al sacramento del matrimonio*, 13.05.1996, w: https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_13051996_preparation-for-marriage_it.html. Tekst polski: PAPIESKA RADA DS. RODZINY, *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, 13.05.1996, w: *Prawo sakramentów. Wybór źródeł Kościoła łacińskiego*, red. E. SZCZOT, Lublin 2019, s. 977-1002.

sakramentalnym odnoszącym się do tej wspólnoty, gdyż nowa rodzina jest komórką Kościoła. Ze względu na swój wybitnie społeczny charakter, małżeństwo domaga się uczestnictwa społeczności. Tego zaś wyrazem jest obecność świadków”²¹⁵. Piotr Majer, komentując ten zapis, dodaje, że należy tutaj wziąć pod uwagę apostołski wymiar formy zawarcia małżeństwa *in facie Ecclesiae*, „wobec Boga i Kościoła”. Świadkowie, zdaniem kanonisty, są przedstawicielami wspólnoty tegoż Kościoła²¹⁶.

W przepisach prawa partykularnego również stwierdza się, że świadkowie małżeństwa nie pełnią wyłącznie roli dowodowej. Konferencja Episkopatu Włoch w *Direttorio di pastorale familiare per la Chiesa in Italia*²¹⁷ podkreśla, że celebracja sakramentu małżeństwa jest rzeczywistością kościelną, angażującą całą wspólnotę, w którą małżonkowie są wpisani i w której misji i życiu biorą udział. Stąd wymaga się, by wszyscy obecni podczas ślubu brali w nim czynny udział, w tym również świadkowie, którzy są nie tylko gwarantami aktu prawnego, ale także przedstawicielami wspólnoty chrześcijańskiej²¹⁸. Podobny zapis znajdujemy w *Directorio de la pastoral familiar de la Iglesia en España*²¹⁹ oraz we wspomnianym już *Dekrecie ogólnym o przeprowadzaniu rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa kanonicznego*²²⁰.

Świadkowie małżeństwa nie pełnią w stosunku do małżonków żadnych specjalnych zadań, ani – w odróżnieniu od świadka bierzmowania – nie podejmują odpowiedzialności czy zobowiązań wynikających z wiary. W trakcie ceremonii ślubnej nie podejmują żadnych czynności wynikających z przepisów

²¹⁵ Tamże, nr 55.

²¹⁶ P. MAJER, *Chrzestni, świadkowie bierzmowania...*, s. 128.

²¹⁷ CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, *Direttorio di pastorale familiare*, 25.07.1993, w: <https://famiglia.chiesacattolica.it/direttorio-di-pastorale-familiare/> (dostęp: 20.07.2025).

²¹⁸ Tamże, nr 70.

²¹⁹ CONFERENCIA EPISCOPAL ESPAÑOLA, *Directorio de la pastoral familiar de la Iglesia en España*, 21.11.2003, nr 130, w: https://regnumchristi.es/wp-content/uploads/2017/05/directorio_pastoral_familiar_conferencia_esp.pdf (dostęp: 20.07.2025).

²²⁰ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dekret ogólny o przeprowadzaniu rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa kanonicznego...*, art. 110.

prawa liturgicznego. Zachęca się jednak, by brali oni czynny udział w liturgii, na przykład poprzez czytanie Słowa Bożego²²¹. Jeżeli są katolikami, powinni wcześniej przystąpić do spowiedzi, by móc przyjąć Komunię Świętą.²²²

Imiona i nazwiska świadków zapisuje się w księdze zaślubionych wraz z imionami i nazwiskami małżonków, asystującego, a także miejscem i datą zawarcia małżeństwa²²³. Gdy małżeństwo zawierane jest w formie nadzwyczajnej określonej w kan. 1116, świadkowie solidarnie z nupturientami są zobowiązani jak najszybciej powiadomić proboszcza lub ordynariusza miejsca o zawartym małżeństwie²²⁴. Zapisu dokonuje się w księdze zaślubionych w tej parafii, na terenie której miało miejsce zawarcia małżeństwa. Stąd też z reguły należy powiadomić proboszcza. Można jednak powiadomienie skierować do ordynariusza miejsca, a ten z kolei powinien powiadomić właściwego proboszcza²²⁵. W przypadku, gdy małżeństwo zawierane jest tajnie, świadkowie mają obowiązek zachowania tajemnicy o tym małżeństwie²²⁶.

3.4. Świadkowie małżeństwa konkordatowego w Polsce

Wierni zawierający małżeństwo kanoniczne w Kościele katolickim w Polsce mają obowiązek uzyskania dla niego skutków cywilnych, zapewnionych

²²¹ PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA, *Preparazione al sacramento del matrimonio*, 13.05.1996, nr 68, w: https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_13051996_preparation-for-marriage_it.html (dostęp: 20.07.2025). Tekst polski: PAPIESKA RADA DS. RODZINY, *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, 13.05.1996, nr 68, w: *Prawo sakramentów. Wybór źródeł Kościoła łacińskiego*, red. E. SZCZOT, Lublin 2019, s. 1000: „Słowo Boże niech czytają odpowiedni i przygotowani lektorzy. Mogą być wybrani również spośród obecnych. Szczególnie mogą to być świadkowie, krewni bądź przyjaciele (...)”.

²²² KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dekret ogólny o przeprowadzaniu rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa kanonicznego...*, art. 110.

²²³ KPK 1983, kan. 1121 § 1.

²²⁴ Tamże, kan. 1121 § 2.

²²⁵ W. GÓRALSKI, *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011, s. 272-273.

²²⁶ KPK 1983, kan. 1131.

w Konkordacie²²⁷. Obowiązek ten wynika z troski Prawodawcy o dobro instytucji małżeństwa i samych małżonków, a także zapobiega konfliktom pomiędzy porządkiem prawnym kościelnym i cywilnym²²⁸. Zgodnie z kan. 1071 § 1 n. 2 bez zezwolenia ordynariusza miejsca nie można asystować przy małżeństwie, które nie może być uznane lub zawarte według prawa państwowego. Ustawodawca polski, na podstawie zawartego ze Stolicą Apostolską Konkordatu, uznaje akt zawarcia małżeństwa wyznaniowego, spełniającego określone wymagania, za zdarzenie cywilnoprawne²²⁹. Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa cywilnego została wprowadzona do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego²³⁰ w art. 1 § 2: „Małżeństwo zostaje również zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i kierownik Urzędu Stanu Cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa. Gdy zostaną spełnione powyższe przesłanki, małżeństwo uważa się za zawarte w chwili złożenia oświadczenia woli w obecności duchownego”²³¹.

W odniesieniu do świadków zawarcia małżeństwa, Prawodawca polski w art. 8 § 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego stwierdza wyłącznie, że

²²⁷ *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*, 28.07.1993, Dz.U. 1998, nr 51, poz. 318.

²²⁸ Szerzej na temat skutków cywilnych małżeństwa kanonicznego: P. MAJER, *Zobowiązanie małżonków do uzyskania skutków cywilnych małżeństwa kanonicznego*, w: *Skutki cywilnoprawne małżeństwa kanonicznego ze szczególnym uwzględnieniem prawa w Polsce, Słowacji i Republice Czeskiej*, red. P. RYGUŁA, Kraków 2014, s. 47-60.

²²⁹ *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską...*, art. 10: „1. Od chwili zawarcia małżeństwo kanoniczne wywiera takie skutki, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa zgodnie z prawem polskim, jeżeli: 1) między nupturientami nie istnieją przeszkody wynikające z prawa polskiego; 2) złożą oni przy zawieraniu małżeństwa zgodne oświadczenie woli dotyczące wywarcia takich skutków i 3) zawarcie małżeństwa zostało wpisane w aktach stanu cywilnego na wniosek przekazany urzędowi stanu cywilnego w terminie 5 dni od zawarcia małżeństwa; termin ten ulega przedłużeniu z powodu siły wyższej, do czasu ustania tej przyczyny (...)”.

²³⁰ *Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 z późn. zm (dalej: KRO).

²³¹ W. GÓRALSKI, *Zawarcie małżeństwa konkordatowego w Polsce*, Warszawa 1998, s. 10-13.

zaświadczenie o złożeniu oświadczeń o woli zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu, „podpisują duchowny, małżonkowie i dwaj pełnoletni świadkowie obecni przy składaniu tych oświadczeń”. Oświadczenia o zawarciu związku cywilnego złożone w trybie art. 1 § 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego mają taki sam walor prawny, jak oświadczenia złożone przed kierownikiem Urzędu Stanu Cywilnego²³². Stąd też muszą być one złożone publicznie, czyli w obecności co najmniej dwóch pełnoletnich świadków, zgodnie z art. 7 § 1²³³.

Należy zauważyć, że wyłącznym wymaganiem jest osiągnięcie przez świadka pełnoletności, a więc ukończenie 18 roku życia²³⁴. W doktrynie nie ma zgody co do tego, czy funkcję świadka mogłaby pełnić osoba całkowicie ubezwłasnowolniona²³⁵. Część autorów wskazuje, że zgodnie z art. 14 § 1 Kodeksu cywilnego: „czynność prawna dokonana przez osobę, która nie ma zdolności do czynności prawnych, jest nieważna”, a zatem podpis takiej osoby pod protokołem dokumentującym złożenie oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński, jest nieważny²³⁶. Są jednak autorzy, którzy krytycznie oceniają brak wyraźnego zastrzeżenia co do podejmowania funkcji świadka zawieranego małżeństwa przez osoby ubezwłasnowolnione. Maciej Domański wskazuje, że skoro Prawodawca wymaga wyłącznie pełnoletności, to formalnie świadkiem może być każdy, kto ukończył 18 lat, bez względu na zakres posiadanej zdolności

²³² KRO, art. 1 § 1.

²³³ A. MEZGLEWSKI, A. TUNIA, *Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa cywilnego*, Warszawa 2007, s. 170.

²³⁴ *Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny*, Dz.U. z 2024 r. poz. 1061 z późn. zm. (dalej: KC), art. 10 § 1.

²³⁵ Tamże, art. 13.

²³⁶ K. GROMEK, *Obecność dwóch pełnoletnich świadków*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. GROMEK, 2020, Legalis, nb. 5; H. HAAK, *Komentarz do art. 7 KRO*, w: *Małżeństwo (zawarcie małżeństwa, prawa i obowiązki małżonków). Komentarz do art. 1–30 KRO oraz związanych z nimi regulacji KPC*, red. H. HAAK, A. HAAK-TRZUSKAWSKA, 2022, Legalis, nb. 3; Katarzyna Bagan-Kurluta wskazuje, że „z wymogu pełnoletności wyinterpretować można natomiast zamiar ustawodawcy dopuszczenia do udziału w ceremonii w charakterze świadków osób świadomych znaczenia powagi sytuacji, w której uczestniczą”, w: K. BAGAN-KURLUTA, *Świadkowie*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. ZAŁUCKI, 2023, Legalis, nb. 4.

do czynności prawnych. Autor podkreśla, że brak określenia wymagań analogicznych jak dla świadków przy sporządzaniu testamentu (m.in. pełnej zdolności do czynności prawnych²³⁷), jest niezrozumiały²³⁸. Krzysztof Pietrzykowski stwierdza, że choć świadkowie nie składają oświadczeń woli, to należałoby *de lege ferenda* postulować, by możliwość pełnienia tej funkcji była uzależniona od posiadania pełnej zdolności do czynności prawnych²³⁹.

Obecność dwóch pełnoletnich świadków podczas składania przez strony oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński należy w prawie polskim do przesłanek prawno-porządkowych. Zatem niezachowanie przepisu art. 7 § 1 w zakresie wymogu publiczności nie ma wpływu na istnienie bądź ważność tych oświadczeń²⁴⁰. Należy jednak pamiętać, że Prawodawca kościelny brak obecności dwóch świadków sankcjonuje nieważnością małżeństwa.

Konferencja Episkopatu Polski w 1998 roku opublikowała *Instrukcję dla księży dotyczącą małżeństw konkordatowych*²⁴¹, w której przedstawiono ustawodawstwo polskie w zakresie instytucji małżeństwa konkordatowego, a następnie zawarto szczegółowe instrukcje dla duszpasterzy dotyczące postępowania przy zawieraniu takich małżeństw. Ujęte zostały również zadania świadków zawarcia małżeństwa konkordatowego: „Bezpośrednio przed celebracją małżeństwa konkordatowego, nupturienti w obecności świadków i wobec duchownego, który będzie asystował przy zawieraniu małżeństwa, potwierdzają wolę wywarcia skutków cywilnych małżeństwa kanonicznego, składając podpisy w odpowiednim miejscu «Zaświadczenia o zawarciu małżeństwa», na wszystkich trzech egzemplarzach. To samo czynią świadkowie, natomiast duchowny asystujący złoży swój podpis dopiero po zawarciu

²³⁷ KC, art. 956.

²³⁸ M. DOMAŃSKI, *Udział świadków*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. OSAJDA, 2023, Legalis.

²³⁹ K. PIETRZYKOWSKI, *Pełnoletność świadków*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. PIETRZYKOWSKI, 2023, Legalis, nb. 3.

²⁴⁰ W. GÓRALSKI, *Zawarcie małżeństwa konkordatowego...*, s. 54.

²⁴¹ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Instrukcja dla księży dotycząca małżeństw konkordatowych*, 12.11.1998, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2 (1998), s. 55-60.

małżeństwa konkordatowego”²⁴². A zatem świadkowie mają być obecni przy składaniu przez nupturientów formalnego oświadczenia o woli uzyskania skutków cywilnoprawnych przez ich małżeństwo kanoniczne, a następnie poświadczyć to swoim podpisem na „Zaświadczeniu o zawarciu małżeństwa”. Zgodnie z Instrukcją, odbywa się to jeszcze przed celebracją liturgiczną²⁴³.

4. PODSUMOWANIE

Funkcja świadka chrztu z kan. 874 § 2 Kodeksu prawa kanonicznego została przewidziana przez Prawodawcę jako odpowiedź na wypracowane przez Sobór Watykański II nowe rozumienie ekumenizmu w Kościele katolickim oraz wiary w to, że sakrament chrztu włącza każdego ochrzczonego w Kościół Chrystusowy, niezależnie od tego, do jakiej Wspólnoty eklezjalnej należy.

Warto podkreślić, że świadek chrztu nie pełni jedynie roli dowodowej, w odróżnieniu od świadka przewidzianego przez Prawodawcę w kan. 875. Ma on bowiem dawać chrześcijańskie świadectwo wiary i pełnić czynny udział w życiu religijnym chrzczonego, pomagając w jego wzroście jako chrześcijanina. Dodanie zatem, *de lege ferenda*, określenia „chrześcijański” do kan. 874, pozwoliłoby lepiej zrozumieć nie tylko cel przyświecający Prawodawcy przy tworzeniu tej funkcji, ale również to, jakich zadań podejmuje się osoba wyznaczona do pełnienia roli świadka chrztu.

Pewne wątpliwości pojawiają się również przy określaniu wytycznych, których należałoby przestrzegać przy dopuszczaniu kandydata do podjęcia zadania świadka chrztu. Oczywistym jest, że zgodnie z zamysłem Prawodawcy, ma to być ważnie ochrzczone, wierny akatolickiej wspólnoty kościelnej. Wydaje się, że w doktrynie ugruntowało się już stanowisko, zgodnie z którym należy

²⁴² Tamże, nr 19.

²⁴³ Krytycznie rozwiązanie to oceniają Artur Mezglewski i Anna Tunia, wskazując, że wbrew przepisom Instrukcji podpisy należałoby składać już po celebracji małżeństwa. Dotyczy to również świadków, gdyż są oni świadkami zawarcia małżeństwa, a nie świadkami składania oświadczeń, w: A. Mezglewski, A. Tunia, *Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa...*, s. 177-178.

również w odniesieniu do świadka chrztu stosować, oczywiście z koniecznymi modyfikacjami, przepisy kan. 874 § 1. Praktyka poszczególnych Kościołów lokalnych jest jednak różna. Warto zatem, by i tę kwestię rozstrzygnął Prawodawca, stanowiąc bardziej szczegółowe normy dotyczące warunków stawianych kandydatom na świadków chrztu.

Sakrament bierzmowania wraz z sakramentem chrztu stanowią fundament życia chrześcijańskiego. Dlatego też – zgodnie z poleceniami Soboru Watykańskiego II – przepisy prawa kanonicznego dostosowano tak, by zachować ciągłość między tymi sakramentami. Dotyczy to również świadka bierzmowania.

W Kościele apostoelskim funkcje rodzica chrzestnego i świadka bierzmowania były ze sobą ściśle powiązane z racji tego, że sakramentów tych udzielano podczas jednego obrzędu. Choć przez wieki zalecano rozdział funkcji rodziców chrzestnych i świadków bierzmowania, w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 r. oraz innych obowiązujących przepisach prawa kanonicznego znalazła się norma, zgodnie z którą, jeśli jest to możliwe, zadania świadka bierzmowania pełnił któryś z rodziców chrzestnych bierzmowanego. Należy jednak podkreślić, że nie jest to wymóg bezwzględny.

Zadania świadka bierzmowania nie ograniczają się do funkcji dowodowej. Choć polskie tłumaczenie słowa *patrinus* może być w tym aspekcie mylące, zadania te są w większości tożsame z zadaniami rodziców chrzestnych. Dlatego też, w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku te same wymagania stawiane są zarówno kandydatom na rodziców chrzestnych, jak i świadkom bierzmowania. Wydaje się, że intencją Prawodawcy było ukazanie, że funkcje te są równie ważne i wymagają odpowiednich kompetencji do ich sprawowania. Przemyślany wybór chrzestnych powinien stanowić gwarancję, że będą oni również odpowiednimi osobami do podjęcia zadań świadka bierzmowania. Warto zatem, by w codziennej praktyce duszpasterskiej przypomniano wiernym o roli i znaczeniu rodziców chrzestnych, a następnie świadków bierzmowania, oraz by przestrzegano zaleceń dotyczących ich udziału w przygotowaniach do tych sakramentów.

Świadkowie zawieranego małżeństwa w świetle obowiązującego prawa kanonicznego pełnią funkcję wybitnie dowodową, choć ich obecność jest

warunkiem ważności małżeństwa. Nie podejmują się zadań ani zobowiązań wynikających z wiary, podobnych do tych, które prawo przepisuje dla rodziców chrzestnych czy świadków bierzmowania. Prawodawca wymaga wyłącznie, by byli oni obecni w miejscu i czasie zawierania małżeństwa oraz by byli z natury zdolni do zrozumienia oraz wiarygodnego zaświadczenia o tym, w czym uczestniczą. Ich obecność jest gwarancją tego, że zawierane małżeństwo staje się aktem prawnym publicznym.

Warto jednak na rolę świadków małżeństwa spojrzeć także szerzej. Z perspektywy duszpasterskiej, są oni również przedstawicielami wspólnoty, w której małżonkowie żyją i rozwijają swoje życie religijne. Choć prawo kanoniczne nie przepisuje do ważności sakramentu, by świadkowie byli katolikami, zalecenia takie pojawiają się w przepisach liturgicznych i prawie partykularnym. Za pośrednictwem świadków, w akcie sakramentalnym, jakim jest zawarcie małżeństwa, uczestniczy cała wspólnota chrześcijańska. Należy jednak pamiętać, że choć zasadniczo świadkami małżeństwa, szczególnie zawieranego przez dwoje katolików, powinni być również katolicy, to nie jest to wymóg *ad valorem matrimonii*. Duszpasterze nie powinni zatem stawiać rygorystycznych wymagań co do tego, kto może być świadkiem małżeństwa. Szczególnie należy unikać takich żądań, jakie prawo kanoniczne ma w stosunku do rodziców chrzestnych i świadków bierzmowania, gdyż ich zadania różnią się zupełnie od zadań świadków małżeństwa.

Prawodawca kościelny wymaga, by katolicy zasadniczo zawierali małżeństwa, które mogą być uznane lub zawarte na gruncie prawa cywilnego. W Rzeczypospolitej Polskiej możliwość zawarcia takiego małżeństwa gwarantuje zawarty ze Stolicą Apostolską Konkordat. W odniesieniu do świadków małżeństwa Prawodawca polski wymaga, by byli oni pełnoletni. A zatem, choć prawo kanoniczne nie przepisuje określonego wieku dla świadków małżeństwa, w celu zawarcia małżeństwa kanonicznego wywierającego skutki na forum prawa państwowego, należy zadbać, by mieli oni ukończone osiemnaście lat.

ROZDZIAŁ II

ŚWIADEK W PRAWIE PROCESOWYM

Przechodząc od szerokiego, często symbolicznego wymiaru bycia świadkiem w prawie o sakramentach świętych, niniejszy rozdział skupia się na jego ściśle zdefiniowanej roli w prawie procesowym. W kanonicznym porządku prawnym, gdzie w procesie dąży się do osiągnięcia przez sędziego pewności moralnej co do rozstrzyganej sprawy, dowód z zeznań świadków odgrywa fundamentalną rolę. Dlatego też Prawodawca, dbając o rzetelność postępowania, ustanowił szczegółowe ramy prawne regulujące zarówno to, kto jest zdolny do podjęcia roli świadka, jak i procedury dotyczące jego powoływania, przesłuchiwania oraz oceny jego zeznań.

1. DEFINICJA ŚWIADKA W PRAWIE PROCESOWYM

W odróżnieniu od wieloznacznego znaczenia słowa „świadek” w ujęciu potocznym, w prawie procesowym świadka należy definiować w sposób ścisły. Jest to osoba, która – nie wiodąc sporu – może dostarczyć sędziemu obiektywnych informacji o faktach lub okolicznościach, które poznała za pomocą własnych zmysłów, a które mogą mieć wpływ na rozstrzygnięcie sprawy²⁴⁴. Aby

²⁴⁴ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, *Doczesne dobra Kościoła, Sankcje w Kościele, Procesy*, Olsztyn 2016, s. 260; R. SZTYCHMILER, *Świadkowie i zeznania, w: Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. V, *Księga VII Procesy*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań

zatem dana osoba mogła być świadkiem, musi o danym fakcie wiedzieć i chcieć o nim zeznać prawdę w sądzie. Dla sędziego kościelnego istotne znaczenie powinna mieć zatem zarówno sama osoba świadka – jego zdolność do poznania spornego faktu oraz wiarygodność, jak i złożone przez niego zeznania²⁴⁵. Dlatego też Prawodawca normy dotyczące dowodu ze świadków zawarł w Kodeksie prawa kanonicznego w rozdziale zatytułowanym *De testibus et atestationibus*²⁴⁶.

W nauce prawa kanonicznego, bazując na normach poprzedniego oraz obecnego Kodeksu, określono poszczególne kategorie świadków. Można ich podzielić na:

1) Publicznych i prywatnych.

Świadkowie publiczni (urzędowi, kwalifikowani) to osoby pełniące funkcje publiczne, które zeznają o rzeczach związanych z wykonywaniem urzędu. Takim świadkiem może być na przykład proboszcz zeznający na temat asystowania przy zawieraniu danego małżeństwa. Pozostali świadkowie są świadkami prywatnymi (zwykłymi).

2) Bezpośrednich i pośrednich.

Świadkowie bezpośredni zeznają o tym, czego sami doświadczyli – widzieli na własne oczy lub słyszeli na własne uszy fakty, które stanowią przedmiot postępowania dowodowego. Natomiast świadkowie pośredni swoją wiedzę dotyczącą sprawy czerpią ze słyszenia od innych lub z rozgłosu²⁴⁷.

2007, s. 198-199; C. GULLO, S. GULLO, *Prassi processuale nelle cause canoniche di nullità del matrimonio. Quarta edizione aggiornata con le facoltà straordinarie concesse da Sua Santità Benedetto XVI a S.E. il Decano della Rota Romana l'11 febbraio 2013*, Città del Vaticano 2014, s. 203: „Il teste è la persona idonea a far fede di qualcosa che si sia vista o udita e, di conseguenza, testimonianze sono le deposizioni o affermazioni rilasciate da persona idonea a far fede di qualche fatto che si sia visto o udito”; M. J. ARROBA CONDE, *Diritto processuale canonico*, Roma 2006, s. 452: „Testimone è la persona idonea che riferisce su fatti che ha percepito con i sensi. Diventa testimone giudiziale la persona idonea legittimamente citata, a deporre in giudizio su un fatto controverso ed a lei estraneo, secondo le prescritte formalità”.

²⁴⁵ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 260; F. BĄCZKOWICZ, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. III, Opole 1958, s. 96; T. PAWLUK, *Kanoniczny proces małżeński*, Warszawa 1973, s. 94.

²⁴⁶ KPK 1983, kann. 1547-1573.

²⁴⁷ Rafał Pajszczyk dzieli świadków na tych, którzy zeznają na podstawie wiedzy własnej (*testes de scientia*), tych, którzy do poznania faktu doszli na podstawie rozumowania (*testes de*

3) Merytorycznych i poręczycieli.

Świadkowie merytoryczni zeznają o tym, co stanowi istotę sprawy. Świadkowie – poręczyciele (*testes de credibilitate*) zaświadcza o uczciwości i prawdomówności stron. Ich rola ogranicza się do poświadczenia, że zeznania złożone przez innych są wiarygodne.

4) Zgodnych i odosobnionych.

Współświadkowie (świadkowie zgodni) zeznają zgodnie o tym samym fakcie. Zeznania świadków odosobnionych różnią się między sobą. Mogą być one sprzeczne (jeśli pomiędzy zeznaniami danych świadków zachodzi całkowita sprzeczność) lub różne (jeśli świadkowie podają inne okoliczności dotyczące danego faktu, które jednak się wzajemnie nie wykluczają)²⁴⁸.

Ponadto, świadków można podzielić w zależności od tego, przez kogo zostali powołani – świadkowie powołani przez strony lub z urzędu; oraz od tego, czy złożyli przysięgę – świadkowie zaprzysiężeni i niezaprzysiężeni. Choć w Kodeksie z 1983 roku Prawodawca zrezygnował z kategorii świadków podejrzanych, nadal niektórzy kanoniści dzielą świadków na wiarygodnych i podejrzanych. Ryszard Sztychmiller wskazuje, że ci pierwsi zasługują na wiarę ze względu na ich właściwości osobowe znane skądinąd sędziemu, drudzy natomiast nie budzą zaufania w związku z nieprzestrzeganiem zasad moralnych, bezkrytycznym (lub wrogim) nastawieniem do stron czy z racji swoich złych obyczajów²⁴⁹.

credulitate) oraz znających fakt z powszechnej opinii (*testes de fama*), w: R. PAJSZCZYK, *Dowód ze świadków w postępowaniu kanonizacyjnym: studium historyczno-prawne*, Poznań 2006, s. 38.

²⁴⁸ M. J. ARROBA CONDE, *Diritto procesuale canonico...*, s. 452; T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 260-261; R. PAJSZCZYK, *Dowód ze świadków w postępowaniu kanonizacyjnym...*, s. 38-39; M. MYRCHA, *Dowód ze świadków w procesie kanonicznym*, Lublin 1936, s. 16-17.

²⁴⁹ R. SZTYCHMILLER, *Świadkowie i zeznania...*, s. 199-200.

2. ZDOLNOŚĆ ŚWIADCZENIA

Zgodnie z kan. 1549: „Świadkiem może być każdy, chyba że prawo wyraźnie go wyklucza, bądź zupełnie, bądź częściowo”. Należy zatem przyjąć, że zdolność świadczenia posiada każda osoba, która ma wiedzę dotyczącą faktu, o który jest zapytywana i potrafi tę wiedzę zakomunikować²⁵⁰. Ludzka percepcja oraz umiejętności kojarzenia faktów, zapamiętywania i przekazywania informacji uzależnione są od prawidłowego funkcjonowania władz poznawczych, na które mogą wpływać różne czynniki zewnętrzne i wewnętrzne²⁵¹. Dlatego też, jak stwierdza Franciszek Bączkiewicz, „z prawa naturalnego są niezdawnymi do świadczenia ci wszyscy, którzy nie mają używania rozumu w chwili poznania lub składania zeznań”²⁵².

Zdolność do spostrzegania i do komunikowania spostrzeżeń stanowią podstawowe i naturalne warunki dopuszczenia do składania zeznań w charakterze świadka²⁵³. Należy jednak zauważyć, że tylko całkowita niezdolność (brak używania rozumu) mogłaby stanowić podstawę niedopuszczenia danej osoby przez sędziego do zeznawania. Zdolność do spostrzegania dotyczy bowiem konkretnej sfery aktywności ludzkiej. A zatem osoba głucha może zeznawać co do faktów, które widziała, staje się jednak naturalnie niezdolna do zaświadczenia co do faktów, których stwierdzenie wymaga zdolności słyszenia. Podobne zastrzeżenie należy uczynić co do zdolności komunikowania swoich spostrzeżeń. Osoba głuchoniema może

²⁵⁰ G. LESZCZYŃSKI, *La prova testimoniale nel processo matrimoniale*, „Annuarium Iuris Canonici” 2 (2015), s. 15-16.

²⁵¹ R. SZTYCHMILER, *Przesłuchanie świadków w procesie kanonicznym*, w: *Dowodzenie w procesach kościelnych*, red. J. KRZYWKOWSKA, R. SZTYCHMILER, Olsztyn 2014, s. 48.

²⁵² F. BĄCZKOWICZ, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. III..., s. 96; zob. też: T. PAWLUK, *Kanoniczny proces małżeński...*, s. 123.

²⁵³ Również w polskim prawie procesowym. Warunek ten zapisany jest wprost w art. 259 Kodeksu postępowania cywilnego: „Świadcami nie mogą być: 1) osoby niezdolne do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń”, w: Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. *Kodeks postępowania cywilnego*, Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 z późn. zm., art. 259; zob. też: Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. *Kodeks postępowania administracyjnego*, Dz.U. z 2024 r. poz. 572 z późn. zm., art. 82.

posługiwać się językiem migowym lub złożyć zeznania na piśmie. A zatem pewne ograniczenia komunikacyjne wynikające m.in. z choroby danej osoby nie stają się automatycznie przyczyną wykluczenia jej z możliwości złożenia zeznań²⁵⁴.

Na zdolność spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń może mieć wpływ również sytuacja, w której świadek znajdował się w momencie czynienia obserwacji, bądź w momencie ich komunikowania. Może to być na przykład omdlenie, stan upojenia alkoholowego czy epizod choroby psychicznej. Ryszard Sztuchmiller podkreśla, że wstępna ocena zdolności osoby do świadczenia należy do sędziego na podstawie kan. 1547: „Dowód ze świadków dopuszcza się we wszystkich sprawach, pod kierownictwem sędziego”. Wydaje się, że w przypadku wątpliwości co do naturalnych możliwości świadka w kwestii zeznawania, mógłby on zasięgnąć opinii biegłego²⁵⁵. Należy jednak dodać, że biegły nie może wypowiadać się co do wiarygodności świadka.

Czasami jednak, pomimo naturalnej zdolności do świadczenia, ustawa może częściowo lub całkowicie ograniczać możliwość złożenia zeznań w sądzie. Racją takiego ograniczenia mogą być zarówno psychofizyczne właściwości osoby, jak również względy etyczne i wzgląd na dobro dusz²⁵⁶.

Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku wyróżniał trzy kategorie osób, które pozbawione były prawa świadczenia: nieodpowiednich (*non idonei*), podejrzanych (*suspecti*) oraz niezdatnych lub inaczej niezdolnych (*incapaces*)²⁵⁷.

²⁵⁴ M. MYRCHA, *Dowód ze świadków...*, s. 58-59; P. PRZYBYSZ, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz aktualizowany*, 2024, LEX, art. 82(a). Szerzej na temat zdolności do spostrzegania i komunikowania spostrzeżeń: M. PODLEŚNY, *Zakaz przesłuchiwanie osoby niezdolnej do spostrzegania i komunikowania swoich spostrzeżeń w polskim postępowaniu administracyjnym*, „Knowledge, Education, Law, Management” 4 (2017) nr 20, s. 3-7.

²⁵⁵ R. SZTYCHMILLER, *Ochrona praw człowieka w normach kanonicznego procesu spornego*, Olsztyn 2003, s. 158.

²⁵⁶ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 263-264.

²⁵⁷ CIC 1917, can. 1757: „§1. Ut non idonei repelluntur a testimonio ferendo impuberes et mente debiles. §2. Ut suspecti: 1° Excommunicati, periuri, infames, post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam; 2° Qui ita abiectis sunt moribus ut fide digni non habeantur; 3° Publici gravesque partis inimici. §3. Ut incapaces: 1° Qui partes sunt in causa, aut partium vice funguntur, veluti tutor in causa pupilli, Superior aut administrator in causa suae communitatis aut piae causae, cuius nomine in iudicio consistit, iudex eiusve assistentes, advocatus alique qui partibus in eadem causa assistunt vel astiterunt; 2° Sacerdotes, quod attinet ad ea omnia quae

W obowiązującym Kodeksie zrezygnowano z kategorii osób podejrzanych, do których zaliczano m.in. ekskomunikowanych, w tym również heretyków, schizmatyków, Żydów i nieochrzczonych. Zakazy dowodowe zawarte zostały w kan. 1550:

„§ 1. Nie wolno dopuszczać do składania zeznań osób małoletnich poniżej czternastego roku życia i upośledzonych umysłowo; mogą być jednak przesłuchani na mocy dekretu sędziego, w którym uzasadni się, że jest to potrzebne.

§ 2. Za niezdolnych należy uznać: 1° tych, którzy są stronami w sprawie albo w imieniu stron występują w procesie, sędziego i jego asystentów, adwokata oraz innych, którzy pomagają lub pomagali stronom w tej sprawie; 2° kapłanów w odniesieniu do wszystkiego, co poznali z sakramentalnej spowiedzi, chociażby penitent prosił o ujawnienie tego; co więcej, jeśli ktokolwiek i w jakikolwiek sposób usłyszał coś z okazji spowiedzi, nie można w procesie przyjąć tego nawet jako śladu prawdy”.

2.1. Osoby małoletnie

Prawodawca w kan. 1550 § 1 zawarł częściowy zakaz powoływania na świadków małoletnich poniżej 14 roku życia. Podmiotem tego zakazu są zatem osoby pomiędzy ukończonym siódmym a czternastym rokiem życia. Dzieci poniżej siódmego roku życia są bowiem, zgodnie z kan. 97 § 2, niezdolne do

ipsis ex confessione sacramentali innotuerunt, etsi a vinculo sigilli soluti sint; imo audita a quovis et quoquo modo occasione confessionis ne ut indicium quidem veritatis recipi possunt; 3° Coniux in causa sui coniugis, consanguineus et affinis in causa consanguinei vel affinis, in quolibet gradu lineae rectae et in primo gradu collateralis, nisi agatur de causis quae ad statum civilem aut religiosum personae spectant, cuius notitia aliunde haberi nequeat, et bonum publicum exigat ut habeatur”. Szerzej na ten temat: T. PAWLUK, *Kanoniczny proces małżeński...*, s. 123-124; F. BĄCZKOWICZ, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. III..., s. 96-98.

kierowania własnym postępowaniem²⁵⁸. Nie mogą być zatem powoływane na świadków w sądzie.

W doktrynie podkreśla się celowość zakazu dowodowego w zakresie przesłuchiwania małoletnich. Kanoniści zwracają uwagę zarówno na aspekty psychologiczne²⁵⁹, jak i społeczne – w tym ochronę małoletnich przed stresem związanym z przebywaniem w sądzie i składaniem zeznań²⁶⁰. Joaquín Calvo-Álvarez wskazuje, że racją wykluczenia małoletnich nie jest ich niezdolność do sensorycznego postrzegania zaistniałych faktów, lecz ryzyko, że mogą się w swoich zeznaniach łatwo pomylić. Brakuje im bowiem wystarczającej dojrzałości, potrzebnej do właściwej oceny tych faktów oraz okoliczności poprzedzających, towarzyszących i następnych²⁶¹. Warto jednak zauważyć, że w zakresie psychologii zeznań świadków wciąż prowadzone są badania naukowe²⁶². Ewentualne nowelizacje przepisów kodeksowych powinny opierać się na aktualnym stanie wiedzy z obszaru psychologii sądowej.

Omawiany zakaz nie jest zakazem bezwzględnie obowiązującym, a zatem może zostać uchylony decyzją sędziego. Potrzeba uzyskania ważnego dowodu oraz odpowiedni stopień dojrzałości małoletniego mogą stanowić przesłanki do wydania odrębnego dekretu powołującego go na świadka²⁶³. Sędzia ma

²⁵⁸ KPK 1983, kan. 97 § 2: „Małoletni przed ukończeniem siódmego roku życia nazywa się dzieckiem i uważany jest za niezdolnego do kierowania swoim postępowaniem; po skończonym siódmym roku życia domniemywa się, że potrafi używać rozumu”.

²⁵⁹ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 264: „Osoby te zwykle mają ograniczoną zdolność skupienia uwagi, łatwo ulegają sugestii, mieszają fakty, a ponadto są skłonne do fantazjowania”; R. PAJSZCZYK, *Dowód ze świadków w postępowaniu kanonizacyjnym...*, s. 47: „(...) zakłada się, że łatwiej mogą się mylić z uwagi na niedojrzałą roztropność i siłę woli, dziecięcą fantazję, większą wrażliwość uczuciową”; M. J. ARROBA CONDE, *Diritto procesuale canonico...*, s. 453.

²⁶⁰ R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 160.

²⁶¹ J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 954.

²⁶² A. BUDZYŃSKA, *Psychologiczne aspekty zeznań małoletnich świadków*, „Dziecko Krzywdzone” 1 (2010) nr 30, s. 7-14.

²⁶³ T. O. MARTIN, *Canonical Witnesses*, „The Jurist” 17 (1957) nr 3, s. 239; C. GULLO, S. GULLO, *Prassi processuale nelle cause canoniche di nullita del matrimonio...*, s. 206.

obowiązek taki dekret odpowiednio uzasadnić²⁶⁴. Ryszard Sztuchmiller dodaje, że zeznania odebrane na podstawie takiego dekretu wymagają szczególnie wnikliwej analizy i oceny. Nie odbiera się w tym przypadku przysięgi²⁶⁵.

Pozyskanie zeznań od małoletnich świadków może mieć szczególne znaczenie w przypadku procesów karnych, przede wszystkim w zakresie przestępstw wymienionych w kan. 1398 § 1²⁶⁶. Jak wskazuje Alicja Budzyńska: „Wartość uzyskanego materiału zależy bowiem nie tylko od możliwości rozwojowych, cech indywidualnych oraz środowiska rodzinnego dziecka, ale również (...) od warunków i sposobu prowadzonej czynności procesowej z jego udziałem oraz od wiedzy, doświadczenia i umiejętności interpersonalnych przesłuchującego”²⁶⁷. Należy zgodzić się z opinią kanonisty Tadeusza Pawluka, że w stosunku do osoby małoletniej powinno się zastosować specjalną technikę przesłuchania²⁶⁸.

Pewne wskazówki dotyczące tego, jaki charakter powinno mieć przesłuchanie osoby małoletniej, w szczególności będącej ofiarą (lub świadkiem) wykorzystania seksualnego, zawierają „Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia” wydane przez Konferencję Episkopatu

²⁶⁴ KPK 1983, kan. 1617.

²⁶⁵ R. SZTYCHMILLER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 160.

²⁶⁶ KPK 1983, kan. 1398 § 1: „Pozbawieniem urzędu i innymi sprawiedliwymi karami, nie wyłączając wydalenia ze stanu duchownego, jeżeli na to wskazuje dany przypadek, powinien być ukarany duchowny: 1° który popełnił przestępstwo przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z małoletnim lub z osobą, która na stałe używa rozumu tylko w ograniczonym zakresie, lub z osobą, której prawo przyznaje taką samą ochronę; 2° który uwodzi albo nakłania małoletniego albo osobę, która na stałe używa rozumu tylko w ograniczonym zakresie, albo osobę, której prawo przyznaje taką samą ochronę, do ukazywania się w sposób pornograficzny lub do uczestniczenia w rzeczywistych bądź symulowanych przedstawieniach pornograficznych; 3° który, wbrew dobremu obyczajom, nabywa, przechowuje, prezentuje lub rozpowszechnia, w jakikolwiek sposób i przy użyciu jakiegokolwiek narzędzia, pornograficzne wizerunki małoletnich lub osób, które na stałe używają rozumu tylko w ograniczonym zakresie”.

²⁶⁷ A. BUDZYŃSKA, *Psychologiczne aspekty zeznań...*, s. 7.

²⁶⁸ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 264.

Polski²⁶⁹. W art. 5 Aneksu nr 1 zawarto ogólną zasadę, zgodnie z którą osobie poniżej 18 roku życia powinna być udzielona pomoc duchowa i psychologiczna. Ponadto, ofiary nadużyć, zarówno dorosłe, jak i małoletnie, podczas czynności wyjaśniających i procesowych mają prawo do tego, by towarzyszyła im wybrana osoba zaufania.

Normy prawne, pełniące wobec małoletnich świadków funkcję ochronną, zawiera prawo międzynarodowe, w tym „Konwencja o prawach dziecka” z 20 listopada 1989 roku²⁷⁰, „Wytyczne dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci” przyjęte przez Radę Gospodarczą i Społeczną ONZ w 2005 roku²⁷¹ czy „Dyrektywa ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw” wydana przez Parlament Europejski 25 października 2012 roku²⁷². Również na gruncie polskiego prawa karnego przyjęto normy dotyczące przesłuchiwania małoletnich świadków w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub przestępstwa określone w rozdziałach XXV i XXVI Kodeksu karnego, a więc przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości, bądź przestępstw przeciwko rodzinie i opiece²⁷³. Ponadto istnieją dokumenty określające wytyczne przy

²⁶⁹ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia*, 8.10.2019, w: <https://ochrona.episkopat.pl/dokumenty/wytyczne-dotyczace-wstepnego-dochodzenia-kanonicznego-w-przypadku-oskarzen-duchownych-o-czyny-przeciwko-szostemu-przykazaniu-dekalogu-z-osoba-niepelnoletnia-ponizej-osiemnastego-roku-zycia-2/> (dostęp: 20.07.2024).

²⁷⁰ *Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.*, Dz.U. z 1991 r. nr 120, poz. 526 z późn. zm.

²⁷¹ RADA GOSPODARCZA I SPOŁECZNA, ORGANIZACJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH, *Wytyczne dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci z 22 lipca 2005 r.*, w: <https://www.gov.pl/attachment/5f328986-111b-4338-af08-ffc6a63e3ebc> (dostęp: 20.07.2025).

²⁷² *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW*, Dz.U. UE. L. z 2012 r. nr 315, s. 57.

²⁷³ *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego*, Dz.U. z 2024 r. poz. 37 z późn. zm., art. 185b: „§ 1. W sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określone w rozdziałach XXV i XXVI Kodeksu karnego świadka, który w chwili

przesłuchaniu małoletnich: „Standardy dotyczące przesłuchiwanie małoletnich świadków w trybie art. 185a i 185b k.p.k.” opracowane przez Fundację Dzieci Niczyje (obecnie Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę) w 2010 roku²⁷⁴, rekomendowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości, czy publikacja wydana pod patronatem Rzecznika Praw Dziecka „Ochrona przesłuchiowanych dzieci”²⁷⁵.

Warto, by również na gruncie prawa kanonicznego wypracowane zostały odpowiednie procedury przy przesłuchiowaniu świadków poniżej 18 roku życia. *De lege ferenda* należy również zastanowić się nad zasadnością zakazu przesłuchiowania osób wyłącznie ze względu na ich wiek, szczególnie w postępowaniu karnym. Współcześnie odchodzi się od takich rozwiązań²⁷⁶.

2.2. Osoby upośledzone umysłowo

Zakazem dowodowym zawartym w kan. 1550 § 1 Prawodawca objął również „upośledzonych umysłowo”. Są to osoby, które mają częściowe używanie rozumu. Rafał Pajszczyk zalicza do tej grupy osoby opóźnione w rozwoju,

przesłuchania nie ukończył 15 lat, przesłuchuje się w warunkach określonych w art. 185a § 1-3 i 5, jeżeli zeznania tego świadka mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. § 2. W sprawach o przestępstwa wymienione w § 1 małoletniego świadka, który w chwili przesłuchania ukończył 15 lat, przesłuchuje się w trybie określonym w art. 177 § 1a, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że bezpośrednia obecność oskarżonego przy przesłuchaniu mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania świadka lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny. § 3. Przepisów § 1 i 2 nie stosuje się do świadka współdziałającego w popełnieniu czynu zabronionego, o który toczy się postępowanie karne, lub świadka, którego czyn pozostaje w związku z czynem, o który toczy się postępowanie karne”.

²⁷⁴ FUNDACJA DZIECI NICZYJE, *Standardy dotyczące przesłuchiwanie małoletnich świadków w trybie art. 185a i 185b k.p.k.*, „Dziecko krzywdzone” 2 (2011) nr 35, s. 23-26.

²⁷⁵ K. CHMIELEWSKA, *Ochrona przesłuchiowanych dzieci*, Warszawa 2012, w: <https://brpd.gov.pl/2013/11/06/ochrona-przesluchiowanych-dzieci/> (dostęp 20.07.2025). Szerzej na temat dziecka jako świadka w procesie karnym: M. ZBROJEWSKA, A. MAŁOLEPSZY, *Dziecko jako świadek w procesie karnym*, „Studia Gdańskie” 28 (2011), s. 105-120; K. FEDEROWICZ, *Przesłuchanie małoletnich i ofiar przestępstw seksualnych*, Warszawa 2020.

²⁷⁶ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, Dz.U. UE. L. z 2012 r. nr 315, str. 57, art. 42: „Ofiar będących dziećmi nie należy pozbawiać prawa do bycia wysłuchanym w postępowaniu karnym jedynie z uwagi na ich wiek lub fakt, że są dziećmi”.

schizofreników, osoby z zaburzeniami percepcji lub pamięci oraz osoby uzależnione od alkoholu czy narkotyków²⁷⁷. Podobnie jak w przypadku małoletnich, gdy wymaga tego dobro sprawy oraz sędzia oceni, że domniemana naturalna niezdolność takiego świadka ustępuje jego rzeczywistej zdolności do doświadczenia, zrozumienia i przekazania tego, czego doświadczył, może na mocy dekretu postanowić o jego przesłuchaniu²⁷⁸. Pomocne w tej sytuacji mogą okazać się badania biegłego, który jest w stanie ocenić poziom rozwoju umysłowego, zdolność postrzegania oraz odtwarzania spostrzeżeń takiej osoby²⁷⁹. Thomas Martin, komentując kan. 1757 Kodeksu z 1917 roku dotyczący niezdolności osób upośledzonych umysłowo (*mente debiles*), wskazuje, że w przypadku, gdyby niezdolność umysłowa została wykryta dopiero w trakcie przesłuchania, to sędzia może przerwać przesłuchanie, uznając świadka za niezdolnego, lub też zadecydować o kontynuowaniu przesłuchania, jeśli odpowiedzi udzielane przez świadka mogą stanowić wskazówkę w dotarciu do prawdy lub dowód pomocniczy²⁸⁰.

2.3. Osoby niezdolne

Za niezdolnych całkowicie do składania zeznań w charakterze świadka, prawo kanoniczne uznaje zarówno kapłanów w odniesieniu do wszystkich tych faktów, które zostały im wyjawione w trakcie sakramentalnej spowiedzi (o czym niżej), jak też strony w sprawie i osoby występujące w procesie. Osób tych nigdy nie można powołać na świadka. W przypadku gdyby sędzia powołał ich w dekrecie, powinni sami odmówić składania zeznań.

²⁷⁷ R. PAJSZCZYK, *Dowód ze świadków w postępowaniu kanonizacyjnym...*, s. 47-48. Podobnie: J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 954: „Kategorią «upośledzonych umysłowo» zwykło się w prawie dowodowym obejmować niedorozwiniętych czy opóźnionych umysłowo, cierpiących na zaburzenia percepcji, świadomości i pamięci, alkoholików, osoby dotknięte ostrą lub chroniczną intoksykacją, pod wpływem morfiny, kokainy itp.”.

²⁷⁸ C. GULLO, S. GULLO, *Prassi processuale nelle cause canoniche di nullita del matrimonio...*, s. 206.

²⁷⁹ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 264.

²⁸⁰ T.O. MARTIN, *Canonical Witnesses...*, s. 239-240.

Wydaje się oczywistym zastrzeżenie, że strony nie mogą być równocześnie świadkami we własnej sprawie²⁸¹. Zakaz ten dotyczy także tych, którzy zastępują strony w procesie, adwokatów, pełnomocników, a także sędziego i jego asystentów. Katalog ten nie jest zamknięty. Prawodawca dodaje, że niezdolnymi do bycia świadkami są również inne osoby, które pomagały lub pomagają stronom w danej sprawie. Mogą to być na przykład doradcy prawni, biegli, mediatorzy, jak i osoby zaangażowane w pomoc w kwestiach technicznych czy administracyjnych²⁸². Ryszard Sztymiler określa, że są to wszyscy, którzy wiedzę o sprawie uzyskali w sposób urzędowy. Trudno byłoby bowiem oddzielić ich wcześniejszą znajomość sprawy od wiedzy uzyskanej w trakcie procesu²⁸³.

Słusznie w Instrukcji procesowej *Dignitas connubii* zaleca się, by osoby mogące mieć wiedzę na temat danej sprawy nie były powoływane na urząd sędziego, jego asystentów, pełnomocnika ani adwokata strony²⁸⁴. A zatem jeśli pracownik lub pomocnik trybunału mógłby być ważnym świadkiem w danym postępowaniu, powinien zgłosić swoje wyłączenie ze składu osób rozpatrujących sprawę.

²⁸¹ M. MYRCHA, *Dowód ze świadków...*, s. 71-72; T. O. MARTIN, *Canonical Witnesses...*, s. 242: „The rejection of these people, especially of the parties, as witnesses does not mean, of course, that their statements are of no value, for they may be very valuable in outlining the position taken by each party and in indicating sources of proof for the case. What is meant by rejection is simply that they are not to be grouped with the witnesses”.

²⁸² Kazimierz Karłowski stwierdza, że można uznać adwokatów za pełnowartościowych świadków, jeśli swe funkcje pełnili wobec stron w innej sprawie, na przykład przed sądem cywilnym w sprawie rozwodowej, w: K. KARŁOWSKI, *Z praktyki sądowej: zeznania świadków*, „Prawo Kanoniczne” 7 (1964) nr 1-2, s. 388. Podobnie C. GULLO, S. GULLO, *Prassi processuale nelle cause canoniche di nullita del matrimonio...*, s. 206-207.

²⁸³ R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 161.

²⁸⁴ DC, art. 196 §2: „Za niezdatnych należy uznać: 1° tych, którzy są stronami w sprawie albo występują w sądzie w imieniu stron, sędziego i jego asystentów, adwokata oraz innych, którzy pomagają lub pomagali stronom w tej sprawie; dlatego należy unikać, aby wymienionych urzędów w sprawie nie podejmowali ci, których zeznanie może w jakiś sposób wpłynąć na poznanie prawdy”.

3. OBOWIĄZEK ZEZNAWANIA PRAWDY

Ze zdolnością do składania zeznań przez świadków związany jest również, zawarty w kan. 1548 § 1²⁸⁵, obowiązek mówienia prawdy. Podstawę tego obowiązku stanowi dobro publiczne. Świadek zobowiązany jest do zeznania całej prawdy, w takim zakresie, w jakim ją poznał, oraz w odniesieniu do faktów, które stanowią przedmiot postępowania i o które zapytany został przez prowadzącego przesłuchanie. Nie jest zatem rolą świadka wyrażanie własnych opinii ani tworzenie przypuszczeń. Nie powinien on opowiadać o zdarzeniach wątpliwych ani też przedstawiać swoich domysłów jako faktów zaistniałych z całą pewnością²⁸⁶. Jak zauważa Tomasz Rozkrut: „Świadek procesowy ma spełniać dwa warunki: ma znać fakty i ma być szczery w ich przedstawieniu procesowym”²⁸⁷. Świadek, który fałszywie odpowiada na pytania sędziego lub świadomie i celowo zataił prawdę, powinien być odpowiednio ukarany przez sędziego²⁸⁸.

Należy zauważyć, że Prawodawca uzależnił obowiązek zeznawania zgodnie z prawdą od legalności przesłuchania. Luigi Chiappetta stwierdza, że przesłuchanie jest zgodne z przepisami prawa, gdy spełnia równocześnie dwa warunki: 1) jest dokonywane przez sędziego kompetentnego lub jego delegata, bądź audytora zgodnie z kan. 1561; 2) spełnione jest wszystko to, o czym stanowi

²⁸⁵ Zob. też DC, art. 193.

²⁸⁶ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 263; R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 157-158, M. FAŁKA, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, cz. II, Warszawa 1978, s. 160; J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 952-953.

²⁸⁷ T. ROZKRUT, *Świadkowie*, w: *Komentarz do Instrukcji procesowej Dignitas connubii*, red. T. ROZKRUT, Sandomierz 2007, s. 270.

²⁸⁸ KPK 1983, kan. 1470 § 2: „Sędzia może przywołać do porządku odpowiednimi karami każdego obecnego na rozprawie, kto poważnie uchybił szacunkowi i posłuszeństwu należnym sądowi; adwokatów zaś i pełnomocników może nawet zawiesić w wykonywaniu zadania w sądach kościelnych”. Ponadto świadek dopuszczający się przestępstwa fałszu może zostać ukarany na podstawie kan. 1390 §2: „Kto składa przełożonemu kościelnemu inne oszczercze doniesienie o przestępstwie lub w inny sposób bezprawnie narusza czyjeś dobre imię, powinien być ukarany sprawiedliwą karą, zgodnie z przepisem kan. 1336 § 2-4, do której ponadto może zostać dołączona cenzura”.

norma kan. 1564²⁸⁹. Ponadto, sędzia przed przesłuchaniem i odebraniem przysięgi powinien przypomnieć świadkowi o ciężącym na nim obowiązku mówienia całej prawdy i tylko prawdy²⁹⁰.

Jan Paweł II w przemówieniu do Roty Rzymskiej w 1989 r. mówił: „Koniecznie trzeba też zaznaczyć, że wierny, który został legalnie wezwany przed kompetentny trybunał, jest zobowiązany do posłuszeństwa i zeznawania prawdy, o ile nie został prawnie z tego zwolniony”²⁹¹. Dobro publiczne lub osobiste może stanowić przyczynę do odmowy udzielenia odpowiedzi. Prawodawca w kan. 1548 § 2 wymienia, kto z takiego prawa może skorzystać. Po pierwsze są to duchowni, w odniesieniu do tego, co zostało im ujawnione z racji sprawowania świętej posługi; po drugie – osoby związane tajemnicą urzędową; i po trzecie ci, którzy w związku z zeznaniami narażeni są na szkodę.

Zachowanie tajemnicy urzędowej obowiązuje z prawa naturalnego oraz społecznej umowy²⁹². Zgodnie z normą kan. 1548 § 2, 1° dotyczy ona przede wszystkim urzędników świeckich, lekarzy, położnych, adwokatów i notariuszy. Katalog ten jest jednak otwarty, a zatem możliwość odmowy zeznań rozciąga się na wszystkie osoby, które z racji wykonywania czynności zawodowych, zobowiązane są do zachowania tajemnicy. Należy jednak zauważyć, że nie jest rolą sędziego badanie, czy danego świadka tajemnica obowiązuje, czy też nie. Osoba powołana na świadka musi sama rozstrzygnąć, czy w danej sytuacji może zeznawać. Jeśli natomiast stwierdzi, że wiąże ją tajemnica urzędowa, w odpowiedzi na zadane przez sędziego pytanie, powinna poinformować

²⁸⁹ Tamże, kan. 1564: „Pytania mają być krótkie, przystosowane do inteligencji odpowiadającego, nieobejmujące jednocześnie kilku spraw; niepodchwytliwe, niepodstępne, niesugerujące odpowiedzi, dalekie od jakiegokolwiek obrazy i należące do sprawy, o którą chodzi”; L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico: commento giuridico-pastorale*, t. III, Bologna 2011, s. 128.

²⁹⁰ KPK 1983, kan. 1562 §1; zob. też DC, art. 167 §1.

²⁹¹ JOANNES PAULUS II, *Ad Romanae Rotae auditores, officiales et advocatos coram admissos*, nr 8, AAS 81 (1989), s. 926.

²⁹² Joaquín Calvo-Álvarez wskazuje, że na obowiązek dochowania tajemnicy słusznie zwraca się szczególną uwagę. Tylko w wyjątkowych okolicznościach można wyjawić tajemnicę – ze względu na poważny wymóg dobra publicznego lub aby oddalić niebezpieczeństwo wyrządzenia poważnych, niemożliwych do naprawienia szkód niewinnej osobie w: J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 953.

pytającego o tym, że żądane informacje są poufne²⁹³. W momencie zwolnienia osoby z tajemnicy lub jej ustania w inny sposób, ustaje równocześnie prawo do odmowy zeznań²⁹⁴.

Również osoby, które „obawiają się, że z powodu ich zeznań może ich samych albo współmałżonka, albo bliskich krewnych lub powinowatych dotknąć zniesławienie, niebezpieczne szykany albo inne poważne zło”²⁹⁵, powinny poinformować sędziego o tym fakcie. Prawodawca nie rozstrzyga, jak bliski krąg osób może korzystać z takiego zwolnienia ani jak duże musi być grożące niebezpieczeństwo²⁹⁶. Dlatego też ocena sytuacji oraz decyzja, czy w danym przypadku świadek może skorzystać z prawa do odmowy zeznań, należy do sędziego²⁹⁷.

4. DUCHOWNY JAKO ŚWIADEK W PROCESACH

Jak już wspomniano, zgodnie z kan. 1549: „świadkiem może być każdy, chyba że prawo wyraźnie go wyklucza, bądź zupełnie, bądź częściowo”. Nic zatem nie stoi na przeszkodzie, by również duchowni byli powoływani na świadków w sprawach toczących się przed trybunałami kościelnymi. Podobnie jak na innych świadkach, również na duchownych ciąży obowiązek zeznawania prawdy²⁹⁸. Jednak z uwagi na szczególny rodzaj zadań, które wypełniają oni wobec Ludu Bożego, Prawodawca przewidział okoliczności, w których ów

²⁹³ C. GULLO, S. GULLO, *Prassi processuale nelle cause canoniche di nullità del matrimonio...*, s. 204-205.

²⁹⁴ R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 159; R. PAJSZCZYK, *Dowód ze świadków w postępowaniu kanonizacyjnym...*, s. 39.

²⁹⁵ KPK 1983, kan. 1548 § 2, 2°.

²⁹⁶ W Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku Prawodawca konkretnie wskazywał, że chodzi o krewnych i powinowatych w jakimkolwiek stopniu linii prostej lub pierwszym stopniu linii bocznej, w: CIC 1917, can. 1755 § 1 i 2.

²⁹⁷ R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 159.

²⁹⁸ KPK 1983, kan. 1548 § 1; zob. też DC, art. 194 § 1.

obowiązek ulega ograniczeniu²⁹⁹. Ponadto, szczególną ochroną prawną w tym zakresie zostało objęte wszystko to, co dotyczy tajemnicy spowiedzi.

4.1. Prawo duchownych do odmowy zeznań

Dobro publiczne lub osobiste staje się niekiedy przyczyną pozwalającą zwolnić daną osobę z obowiązku udzielenia odpowiedzi w trakcie przesłuchania przez sędziego. Zgodnie z normą zawartą w kan. 1548 § 2, 1°, dotyczy to również duchownych „w odniesieniu do tego, co zostało im ujawnione z racji sprawowania świętej posługi”.

Racji takiego zwolnienia należy upatrywać w pozasakramentalnej tajemnicy obowiązującej duchownych na zasadzie tajemnicy służbowej³⁰⁰. Wynika ona z pełnionego przez nich urzędu, dlatego też zwolnienie to zostało zestawione w tym samym numerze, w którym mowa o tajemnicy urzędowej. Prawodawca wskazuje tutaj na „sprawowanie świętej posługi”, nie chodzi zatem wyłącznie o tajemnicę spowiedzi czy forum sakramentalne, ale sformułowanie to należy rozumieć szeroko. Chronione są zatem te informacje, które duchowny uzyskał w związku ze sprawowaną przez siebie posługą, również poza spowiedzią³⁰¹.

Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku także dopuszczał możliwość odmowy złożenia zeznań w związku z pełnieniem świętej posługi, ograniczając to prawo wyłącznie do kapłanów³⁰². W Kodeksie z 1983 roku Prawodawca zastąpił słowo *sacerdotes* słowem *clerici*, rozszerzając tym samym katalog podmiotów tej normy prawnej – są nimi już nie tylko kapłani, ale ogólnie

²⁹⁹ KPK 1983, kan. 1548 § 2, 1°; zob. też DC, art. 194 § 2, 1°.

³⁰⁰ R. DAPPA, *Duchowny jako świadek w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 26 (2015) nr 2, s. 78.

³⁰¹ T. ROZKRUT, *Świadkowie...*, s. 270; F. BĄCZKOWICZ, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. III..., s. 95.

³⁰² CIC 1917, can. 1755 § 2, 1°: „Ab hac obligatione eximuntur: parochi alique sacerdotes quod attinet ad ea quae ipsis manifestata sunt ratione sacri ministerii extra sacramentalem confessionem”.

duchowni, a więc diakoni, prezbiterzy oraz biskupi³⁰³. Zmianę tę należy ocenić pozytywnie, szczególnie wobec coraz powszechniejszej posługi diakonów stałych w Kościele.

Warto jednak podkreślić, że zwolnienie od obowiązku składania zeznań jest tylko uzasadnionym wyjątkiem od ogólnej zasady wyrażonej w paragrafie pierwszym omawianego kanonu. Oznacza to, że duchowny powołany na świadka nie ma obowiązku odmowy zeznań, lecz sam powinien rozstrzygnąć, czy w danej sytuacji tajemnica go obowiązuje, czy też nie. Marian Fąka wskazuje, że obowiązek zachowania tajemnicy przez duchownych może wynikać zarówno z prawa naturalnego, jak i z milczącej umowy. Dobro społeczne wymaga bowiem, by wierni mogli ufać swoim duchownym, podobnie jak przedstawicielom innych profesji, w których obowiązuje tajemnica służbowa³⁰⁴. Jednak, o ile nie można zwolnić kapłana od zachowania w sądzie tajemnicy spowiedzi, o tyle w przypadku tajemnicy pozasakramentalnej strony mogą zwolnić duchownego od obowiązującego go sekretu. Zeznania takie mogą bowiem okazać się konieczne do rozwiązania danej sprawy sądowej³⁰⁵. Ponadto, w literaturze spotkać się można z opinią, iż obowiązek zachowania tajemnicy wynikającej z pełnionego urzędu upada, gdy dobro publiczne przemawia za jej ujawnieniem³⁰⁶.

Duchowny, który chce skorzystać z prawa do odmowy złożenia zeznań, powinien poinformować sędziego, że żądane przez niego informacje objęte są tajemnicą wynikającą ze sprawowania świętej posługi. Sędzia nie ma obowiązku badania słuszności przyczyny zwalniającej świadka. Gdyby duchowny, pomimo wiążącej go tajemnicy, udzielił odpowiedzi na pytania zadane przez sędziego,

³⁰³ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta Commissionis. Caput III, De testibus et attestationibus*, „Communicationes” 11 (1979) nr 1, s. 109; R. DAPPA, *Duchowny jako świadek...*, s. 77-78; R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 159.

³⁰⁴ M. FĄKA, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, cz. II..., s. 161-162.

³⁰⁵ R. DAPPA, *Duchowny jako świadek...*, s. 78-79.

³⁰⁶ M. FĄKA, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, cz. II..., s. 162; M. J. ARROBA CONDE, *Diritto procesuale canonico...*, s. 454: „Laici e chierici possono essere dispensati dall'osservanza del segreto, sia dal giudice che dalla parte stessa (...) per ragioni più gravi di interesse pubblico”.

sędzia może te zeznania traktować jako materiał dowodowy, z wyjątkiem tych okoliczności, które podlegałyby tajemnicy spowiedzi³⁰⁷.

4.2. Niezdolność kapłanów do bycia świadkiem

Za niezdolnych (*incapaces*) do świadczenia w sądzie należy uznać „kapłanów w odniesieniu do wszystkiego, co poznali z sakramentalnej spowiedzi, chociażby penitent prosił o ujawnienie tego; co więcej, jeśli ktokolwiek i w jakikolwiek sposób usłyszał coś przy okazji spowiedzi, nie można w procesie przyjąć tego nawet jako śladu prawdy”³⁰⁸. Istnieje zatem w kanonicznym prawie procesowym wyraźny zakaz dowodowy dotyczący kapłanów. Nie jest on jednak absolutny – jego przedmiotem jest wiedza wyniesiona ze sprawowania sakramentu pokuty.

Ochrona tajemnicy spowiedzi, wyrażona również w przepisach procesowych, stanowi naturalną konsekwencję nauczania Kościoła o sakramencie pokuty³⁰⁹. W kan. 983 § 1 Prawodawca wskazuje, że „tajemnica sakramentalna jest nienaruszalna”. Spowiednikowi zabrania się w jakikolwiek sposób i z jakiegokolwiek przyczyny w czymkolwiek zdradzić penitenta. Ponadto do zachowania tajemnicy (*secretum*) zobowiązany jest również tłumacz, a także inne osoby, które w jakikolwiek sposób uzyskały ze spowiedzi wiedzę o grzechach penitenta³¹⁰. Tajemnica spowiedzi ma zatem charakter absolutny –

³⁰⁷ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 263.

³⁰⁸ KPK 1983, kan. 1550 § 2.

³⁰⁹ KKK, nr 1467: „Biorąc pod uwagę delikatny charakter i wielkość tej posługi oraz szacunek należny osobom, Kościół oświadcza, że każdy kapłan, który spowiada, zobowiązany jest pod bardzo surowymi karami do zachowania absolutnej tajemnicy odnośnie do grzechów wyznanych przez penitentów. Nie może on również wykorzystywać wiadomości o życiu penitentów, jakie uzyskał w czasie spowiedzi. Tajemnica ta, która nie dopuszcza żadnych wyjątków, nazywa się «pieczęcią sakramentalną», ponieważ to, co penitent wyznał kapłanowi, zostaje «zapieczętowane» przez sakrament”.

³¹⁰ KPK 1983, kan. 983 § 2.

wynika on z konieczności ochrony dobra wyższego rzędu, a więc niezbywalnej ludzkiej wolności, godności i poszanowania dla jego wewnętrznego stanu³¹¹.

Źródła tajemnicy spowiedzi należy szukać w prawie naturalnym, które gwarantuje każdemu człowiekowi zachowanie własnej intymności³¹². Chroni ono wewnętrzną sferę penitenta, która, na zasadzie szczególnego rodzaju kontraktu zawieranego pomiędzy nim a spowiednikiem, nie może nigdy zostać wyrażona na forum publicznym. Ponadto nienaruszalność tajemnicy spowiedzi uzasadniona jest również dobrem sakramentu pokuty, gdyż stanowi ona warunek *sine qua non* samej spowiedzi. Natura tego sakramentu wymaga, by penitent miał moralną pewność, że jego wyznanie nie zostanie absolutnie nigdy wyjawione³¹³. Stąd też przestępstwa przeciwko sakramentalnej tajemnicy spowiedzi zostały przez Prawodawcę usankcjonowane w kan. 1386³¹⁴. Bezpośrednia zdrada tajemnicy spowiedzi przez spowiednika, należąca do kategorii najcięższych przestępstw kościelnych, została obwarowana karą ekskomuniki *latae sententiae*, zarezerwowaną Stolicy Apostolskiej.

Zakaz dowodowy, o którym mowa w kan. 1550 § 2, dotyczy wszystkiego, czego kapłan dowiedział się przy okazji sprawowania sakramentu pokuty. Przedmiotem tajemnicy spowiedzi, a tym samym zakazu dowodowego, są zarówno grzechy ciężkie i lekkie penitenta, wszystkie okoliczności, które podał

³¹¹ M. WIELEC, *Zakaz dowodowy tajemnicy spowiedzi w postępowaniu karnym*, Warszawa 2012, s. 71.

³¹² KPK 1983, kan. 220; R. SOBAŃSKI, *Pozycja kanoniczna osób fizycznych*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. I, Księga I, *Normy ogólne*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2003, s. 167.

³¹³ J. SYRYJCZYK, *Ochrona tajemnicy spowiedzi w świetle kanonicznego prawa karnego*, „Prawo Kanoniczne” 44 (2001) nr 1-2, s. 115-116; R. DAPPA, *Duchowny jako świadek...*, s. 75.

³¹⁴ KPK 1983, kan. 1386: „§ 1. Spowiednik, który narusza bezpośrednio sakramentalną tajemnicę spowiedzi, zaciąga ekskomunikę *latae sententiae*, zarezerwowaną dla Stolicy Apostolskiej; gdy zaś narusza ją tylko pośrednio, powinien być ukarany stosownie do ciężkości przestępstwa. § 2. Tłumacz i inni, o których mowa w kan. 983 § 2, którzy naruszają tajemnicę, powinni być ukarani sprawiedliwą karą, nie wyłączając ekskomuniki. § 3. Z zachowaniem w mocy przepisów § 1 i 2, ktokolwiek za pomocą jakiegokolwiek urządzenia technicznego rejestruje albo za pośrednictwem środków społecznego przekazu ujawnia złośliwie to, co spowiednik lub penitent wypowiadają w sakramentalnej spowiedzi, prawdziwej lub fikcyjnej, powinien być ukarany stosownie do ciężkości przestępstwa, nie wyłączając wydalenia ze stanu duchownego, jeżeli jest duchownym”.

on w związku z wyznawaniem grzechów (bez względu na to, czy ich ujawnienie było konieczne), jak również: rodzaj zadanej pokuty, fakt nieudzielenia rozgrzeszenia oraz inne wiadomości, które znane są spowiednikowi wyłącznie ze spowiedzi³¹⁵. Kapłan spowiednik jest zatem niezdolny do zeznawania w procesie, jeśli wiedza, którą posiada na temat danej sprawy, pochodzi wyłącznie z konfesjonału. Nie ma znaczenia, czy spowiedź sakramentalna była prawdziwa, ani czy udzielono penitentowi rozgrzeszenia³¹⁶. Marcin Wielec wskazuje jednak, że tajemnica spowiedzi nie powstanie, jeśli spowiedź byłaby nieważna z powodu przyjęcia jej przez świeckiego fałszywie podającego się za spowiednika, lub duchownego, który nie posiadał święceń episkopatu lub prezbiteratu. W tym przypadku jednak, z uwagi na godność i dobro penitenta, powinno się – w sposób bezwzględny – zachować milczenie co do faktów wyjawionych podczas tej nieważnej spowiedzi³¹⁷.

Należy podkreślić, że zasada nienaruszalności tajemnicy spowiedzi jest imperatywna. Nie dopuszcza ona żadnego wyjątku, nawet w ekstremalnym stanie faktycznym, od którego zależałoby dobro powszechne. Kapłana nie można zwolnić żadną dyspensą od zachowania tajemnicy spowiedzi, nie może on również czuć się zmuszony ani upoważniony do wyjawienia czegoś ze spowiedzi, nawet w sytuacji, gdyby penitent wyraźnie o to prosił³¹⁸.

Gdyby zatem kapłan został powołany przez sąd do świadczenia o faktach, które znane mu są wyłącznie ze spowiedzi, powinien odmówić składania zeznań. Jeśli sam nie odmówi, strona może zgłosić odpowiedni zarzut. To samo dotyczy innych osób, które usłyszały cokolwiek z sakramentalnej spowiedzi³¹⁹. Również ich Prawodawca uznaje za niezdolnych do świadczenia w sądzie. Zeznania, których źródłem byłaby sakramentalna spowiedź, należy odrzucić. Nie mogą one

³¹⁵ J. SYRYJCZYK, *Ochrona tajemnicy spowiedzi ...*, s. 113-114.

³¹⁶ R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 161.

³¹⁷ M. WIELEC, *Zakaz dowodowy tajemnicy spowiedzi...*, s. 76.

³¹⁸ R. DAPPA, *Duchowny jako świadek...*, s. 75-76; T. O. MARTIN, *Canonical Witnesses...*, s. 242.

³¹⁹ Obowiązek zachowania sekretu spowiedzi wynika z normy kan. 983 § 2: „Obowiązek zachowania tajemnicy ma także tłumacz, jeżeli jest obecny, jak również wszyscy inni, którzy w jakikolwiek sposób uzyskali ze spowiedzi informację o grzechach”.

stanowić materiału dowodowego, co wynika z końcowej części normy kan. 1550 § 2, że takiego zeznania „nie można w procesie przyjąć [...] nawet jako śladu prawdy”.

4.3. Kapłan jako świadek przed sądami Rzeczypospolitej Polskiej

Zasady konstytucyjne regulujące wzajemne relacje pomiędzy Kościołem katolickim a Rzeczypospolitą Polską wyrażone w art. 25 oraz wyrażona w art. 53 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej³²⁰ zasada wolności sumienia i religii, stanowią podstawy funkcjonowania w polskim porządku prawnym zakazu dowodowego tajemnicy spowiedzi. Ponadto, jak wskazuje się w literaturze, możliwość korzystania w sposób swobodny z czynności o charakterze religijnym, w tym ze spowiedzi, wynika również z zasady niezbywalnej godności człowieka³²¹ oraz z prawa do prywatności³²² czy prawa do swobodnego komunikowania się³²³.

Termin „duchowny” nie został ustawowo zdefiniowany. W orzecznictwie i doktrynie przyjmuje się jednak, że jest to „osoba należąca do Kościoła katolickiego lub innego Kościoła albo związku wyznaniowego, która wyróżnia się spośród ogółu wyznawców danej religii tym, że powołana została do stałego organizowania i sprawowania kultu religijnego”³²⁴. W odniesieniu do zakazu dowodowego tajemnicy spowiedzi zakres podmiotowy tych regulacji należy zawęzić do duchownych tylko tych Kościołów lub związków wyznaniowych

³²⁰ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. nr 78, poz. 483 z późn. zm.

³²¹ Tamże, art. 30.

³²² Tamże, art. 47.

³²³ Tamże, art. 49; M. ROMAŃCZUK-GRĄCKA, *Zakaz dowodowy co do faktów objętych tajemnicą spowiedzi*, „*Studia Prawnoustrojowe*” 49 (2020), s. 253, B. PIERON, *Ochrona tajemnicy spowiedzi w prawie polskim*, „*Kieleckie Studia Teologiczne*” 11 (2012), s. 326-327; M. WIELEC, *Zakaz dowodowy tajemnicy spowiedzi...*, s. 144-166.

³²⁴ *Uchwała SN(7) z 6.05.1992 r.*, I KZP 1/92, OSNKW 1992, nr 7-8, poz. 46.

działających legalnie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, w których praktykowana jest spowiedź indywidualna³²⁵. W celu określenia pozycji, jaką dana osoba pełni w strukturze konkretnego Kościoła lub związku wyznaniowego, należy odnieść się do norm regulujących jego wewnętrzną strukturę. Również w ramach tych norm należy ocenić, czy powierzenie informacji duchownemu nastąpiło w ramach aktu, który można kwalifikować jako spowiedź indywidualną³²⁶.

Na gruncie prawa polskiego występują dwa modele ochrony tajemnicy spowiedzi. Pierwszym z nich jest bezwzględny zakaz procesowy. Art. 178 pkt 2 Kodeksu postępowania karnego stanowi, że „nie wolno przesłuchiwać jako świadków: (...) duchownego co do faktów, o których dowiedział się przy spowiedzi”. Podobne rozwiązania przyjęto na gruncie prawa administracyjnego³²⁷, w Ordynacji podatkowej³²⁸ oraz w Ustawie o Najwyższej Izbie Kontroli³²⁹. Bezwzględny charakter wymienionych zakazów oznacza, że

³²⁵ Małgorzata Tomkiewicz wskazuje, że są to: Kościół katolicki (obrazu łacińskiego i bizantyjsko-ukraińskiego), Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, Kościół Starokatolicki Mariawitów, Kościół Polskokatolicki, Kościół Ewangelicko-Augsburski oraz Kościół Anglikański. Nie jest to jednak katalog zamknięty, w: M. TOMKIEWICZ, „Tajemnica spowiedzi” i „tajemnica duszpasterska” w procesie karnym, „Prokuratura i Prawo” 2 (2012), s. 51. Zarzut co do ograniczania prawa do odmowy zeznań wyłącznie dla duchownych tzw. prawnie uznanych wyznań przedstawia Marek Strzała, argumentując, że „liczebność wspólnoty religijnej, która jest *de facto* warunkiem jej rejestracji, jest nieproporcjonalnym kryterium ograniczania wolności religijnej w zakresie możliwości odmowy złożenia zeznań przez duchownego. Jest tak tym bardziej, jeśli przyjąć, że celem omawianej regulacji nie jest ochrona duchownego, lecz osoby, która powierzyła informacje w trakcie spowiedzi”, w: M. STRZAŁA *Prawo odmowy zeznań przez duchownego w polskiej i niemieckiej procedurze cywilnej – analiza prawno-porównawcza*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 21 (2018), s. 165-166.

³²⁶ K. GÓRSKI, Art. 261 *Prawo odmowy zeznań*, w: *Kodeks postępowania cywilnego*. Komentarz, t. I, red. T. SZANCIŁO, 2023, Legalis, nb. 63, 66; M. ROMAŃCZUK-GRĄCKA, *Zakaz dowodowy co do faktów objętych tajemnicą spowiedzi...*, s. 253

³²⁷ *Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego...*, art. 82 pkt 3: „Świadcami nie mogą być: (...) duchowni co do faktów objętych tajemnicą spowiedzi”.

³²⁸ *Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Ordynacja podatkowa*, Dz.U. z 2025 r. poz. 111 z późn. zm., art. 195 pkt 3: „Świadcami nie mogą być: (...) duchowni prawnie uznanych wyznań - co do faktów objętych tajemnicą spowiedzi”.

³²⁹ *Ustawa z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli*, Dz.U. z 2022 r. poz. 623, art. 43 pkt 2: „Nie wolno przesłuchiwać jako świadków: (...) duchownego co do faktów, o których dowiedział się przy spowiedzi”.

duchownego nigdy nie można przesłuchać w charakterze świadka co do faktów, o których dowiedział się podczas spowiedzi³³⁰. Z mocy prawa staje się on całkowicie niezdolny do złożenia zeznań objętych tajemnicą spowiedzi. Ponadto Ustawodawca nie wprowadza żadnego wyjątku, który umożliwiłby zwolnienie duchownego z tajemnicy spowiedzi, nawet w przypadku, gdy sam duchowny lub penitent na takie zwolnienie wyraziliby zgodę³³¹. Gdyby jednak doszło do przesłuchania na okoliczności, które objęte są zakazem dowodowym, nie można takiego dowodu wykorzystać³³².

Drugi model ochrony tajemnicy spowiedzi zastosowano w Kodeksie postępowania cywilnego, w art. 261 § 2 zd. 2: „Duchowny może odmówić zeznań co do faktów powierzonych mu na spowiedzi”. W tym przypadku ochrona ma jedynie charakter względny. Duchowny jest dysponentem informacji dotyczących danej sprawy, które zostały mu powierzone w czasie sprawowania spowiedzi, a więc samodzielnie decyduje, czy chce skorzystać z przysługującego mu prawa odmowy zeznań, czy takie zeznania złożyć³³³. Sąd każdorazowo poddaje własnej ocenie przesłanki uzasadniające skorzystanie z prawa odmowy

Norma zawarta w art. 178 Kodeksu postępowania karnego znajduje również zastosowanie w przypadku obowiązku denuncjacji, wynikającego z art. 240 Kodeksu karnego. Trzeba jednak podkreślić, że dotyczy to wyłącznie duchownego, który dowiedział się o przestępstwie wymienionym w tymże artykule przy okazji spowiedzi; R. DAPPA, *Duchowny wobec obowiązku denuncjacji przestępstw seksualnych na podstawie art. 240 Kodeksu karnego*, „Teka Komisji Prawnej PAN” 11 (2018) nr 1, s. 41-43.

³³⁰ Dotyczy to wszystkich faktów, o których dowiedział się spowiednik w trakcie obrzędu religijnego. Odmowa zeznań nie jest uzależniona od ważności spowiedzi w świetle norm prawa kanonicznego ani od jej wyniku, sposobu przeprowadzenia czy zakończenia; K. GÓRSKI, *Art. 261 Prawo odmowy zeznań...*, nb. 65; M. TOMKIEWICZ, *„Tajemnica spowiedzi” i „tajemnica duszpasterska”...*, s. 53-54.

³³¹ J. CZERKAWSKI, A. SZYSZKA, *Ochrona tajemnicy spowiedzi w postępowaniu administracyjnym*, „Przegląd Prawa Publicznego” 12 (2023), s. 98-111; M. TOMKIEWICZ, *„Tajemnica spowiedzi” i „tajemnica duszpasterska”...*, s. 53.

³³² M. ROMAŃCZUK-GRĄCKA, *Zakaz dowodowy co do faktów objętych tajemnicą spowiedzi...*, s. 257.

³³³ M. WIELEC, *Zakaz dowodowy tajemnicy spowiedzi...*, s. 200: „W stosunku do osoby duchownego wyłączony zostaje charakterystyczny dla tajemnicy spowiedzi zarówno w prawie karnym procesowym, jak i prawie kanonicznym absolutyzm obowiązywania, który w tym przypadku zastąpiony został wolitywnym i subiektywnym nastawieniem spowiednika. Przepisy kpc oddają do swobodnej decyzji spowiednikowi, czy skorzystać z tajemnicy spowiedzi i odmówić zeznań, czy też podjąć się obowiązku zeznawania”.

zeznania. Natomiast w przypadku decyzji duchownego o złożeniu zeznań, po przyjęciu ich przez sąd, mogą one stanowić dowód w sprawie (w przeciwieństwie do prawa karnego)³³⁴. Jednak mając na uwadze zasadę autonomii i niezależności Kościoła od państwa oraz uznawanie tajemnicy spowiedzi ze względu na godność osoby przystępującej do spowiedzi, autorzy podkreślają, że w takiej sytuacji sąd nie powinien takich zeznań przyjąć³³⁵.

Należy w tym miejscu zauważyć, że na gruncie prawa polskiego, w przeciwieństwie do prawa kanonicznego, zakazami dowodowymi są objęci wyłącznie duchowni. Jak słusznie zauważa Małgorzata Tomkiewicz, ograniczenie to sprawia, że normy dotyczące tajemnicy spowiedzi nie zabezpieczają w sposób pełny wartości, dla których zostały ustanowione – poszanowania prywatności i wolności sumienia penitentów. *De lege ferenda* należałoby rozszerzyć zakres podmiotowy wskazanych norm również na inne osoby, które w jakikolwiek sposób powzięły informacje ze spowiedzi³³⁶. W literaturze podnosi się również postulat rozszerzenia zakresu przedmiotowego zakazów dowodowych dotyczących duchownych o tzw. tajemnicę duszpasterską³³⁷.

5. POWOŁYWANIE ŚWIADKÓW

Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku nie zawiera katalogu osób uprawnionych do zgłaszania świadków, w przeciwieństwie do Kodeksu z 1917

³³⁴ B. PIERON, *Ochrona tajemnicy spowiedzi...*, s. 331.

³³⁵ B. RAKOCZY, *Tajemnica spowiedzi w polskim postępowaniu cywilnym, karnym i administracyjnym*, „Przegląd Sądowy” (2003) nr 11-12, s. 129; M. ROMAŃCZUK-GRĄCKA, *Zakaz dowodowy co do faktów objętych tajemnicą spowiedzi...*, s. 255.

³³⁶ M. TOMKIEWICZ, „Tajemnica spowiedzi” i „tajemnica duszpasterska” ..., s. 56-57. Podobnie M. WIELEC, *Zakaz dowodowy tajemnicy spowiedzi...*, s. 185: „Zachodzi ewidentna kolizja unormowań prawa państwowego i prawa kanonicznego, gdzie prawo państwowe wydaje się być niepełną regulacją bardzo szczegółowo określonej kanonicznie instytucji. Sytuacja ta tworzy ewidentną lukę prawną, powodującą możliwość obejścia naturalnej przecież absolutywności tajemnicy spowiedzi”.

³³⁷ M. STRZAŁA, *Prawo odmowy zeznań przez duchownego...*, s. 174-175; M. ROMAŃCZUK-GRĄCKA, *Zakaz dowodowy co do faktów objętych tajemnicą spowiedzi...*, s. 259-260.

roku, w którym to w kan. 1759 wprost wskazano, komu i w jakich sytuacjach przysługuje to uprawnienie³³⁸.

Należy zatem przyjąć, że zgodnie z ogólną zasadą *onus probandi incumbit ei qui asserit*³³⁹, świadków mogą powoływać przede wszystkim strony. Powód wskazuje świadków, by uzasadnić swoje żądanie, pozwany zaś – aby temu żądaniu się przeciwstawić. Oczywiście nie jest konieczne wnioskowanie o dowód ze świadków w sytuacji, gdy strona może wykazać prawdziwość swojego twierdzenia w inny sposób, na przykład przedstawiając dokumenty urzędowe³⁴⁰.

Prawodawca daje stronie możliwość zrzeczenia się przesłuchania świadka, którego powołała³⁴¹. Aby rezygnacja dokonana była skutecznie, musi zostać wyrażona w sposób wyraźny, odnotowana w aktach oraz podana do wiadomości stronie przeciwnej, która ma prawo domagać się, by świadek został jednak przesłuchany. Decyzję w tym zakresie podejmuje sędzia. Ze względu na dobro publiczne sędzia może chcieć przesłuchać daną osobę, pomimo rezygnacji strony zgłaszającej dowód. W każdym wypadku powinien on zbadać przyczyny rezygnacji, tak by wykluczyć próbę utrudnienia dotarcia do prawdy³⁴².

W celu ustalenia, kto jeszcze, poza stronami, uprawniony jest do powoływania świadków, należy pomocniczo skorzystać z kan. 1452: „§ 1. W sprawie dotyczącej tylko dobra prywatnego, sędzia może postępować jedynie na wniosek strony. Jednak po wszczęciu sprawy zgodnie z przepisami prawa

³³⁸ CIC 1917, can. 1759: „§ 1. Testes a partibus inducuntur. § 2. Possunt quoque induci a promotore iustitiae et defensore vinculi, si id ad causam intersit. § 3. Sed ipse iudex, quoties agatur de minoribus aliisve qui minoribus aequiparantur, et generatim quoties publicum bonum id exigat, potest testes ex officio inducere; § 4. Pars, quae testem induxit, potest eius examini renuntiare; sed adversarius postulare potest, ut, hac non obstante renuntiatione, testis examini subiiciatur”.

³³⁹ KPK 1983, kan. 1526 § 1: „Ciężar dowodzenia spoczywa na tym, kto twierdzi”.

³⁴⁰ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 265; R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 162.

³⁴¹ KPK 1983, kan. 1551: „Strona, która powołała świadka, może się zrzec jego przesłuchania; strona przeciwna może się jednak domagać, aby mimo to świadek został przesłuchany”.

³⁴² J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 955; R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 166.

sędzia może i powinien postępować także z urzędu w sprawach karnych i innych, które dotyczą dobra publicznego Kościoła albo zbawienia dusz. § 2. Ponadto sędzia może uzupełnić zaniedbanie stron w przytaczaniu dowodów lub zgłaszaniu zarzutów, ilekroć uzna to za konieczne dla uniknięcia bardzo niesprawiedliwego wyroku, z zachowaniem w mocy przepisów kan. 1600”. A zatem również sędzia może powoływać świadków w sprawach karnych i innych, które dotyczą dobra publicznego Kościoła lub dobra dusz, jeśli zachodzi potrzeba uzupełnienia materiału dowodowego. Wydaje się, że w tych sytuacjach, jeśli brak powołania świadków mógłby spowodować wydanie niesprawiedliwego wyroku, jest to nie tylko możliwość sędziego, ale również jego obowiązek³⁴³.

W doktrynie wskazuje się, że także promotor sprawiedliwości i obrońca węgła mogą zgłaszać świadków w sprawach, w których biorą udział. Promotor sprawiedliwości powołuje świadków w sprawach karnych jako oskarżyciel publiczny oraz w sprawach spornych, gdy chodzi o dobro publiczne. Obrońca węgła – w sprawach dotyczących nieważności małżeństwa bądź święceń³⁴⁴. W uzasadnieniu stanowiska, że zarówno sędzia, jak i promotor sprawiedliwości mogą powoływać świadków, kanoniści odnoszą się do zapisów Komisji kodyfikacyjnej dotyczących skrócenia can. 1759 poprzedniego Kodeksu: „De sententia cuiusdam organi consultationis in praesenti art. 2 deest norma qua tribuitur iudici et promotori iustitiae facultas inducendi testes. Consultores respondent iudicem habere talem facultatem deduci posse ex can. 53 et 157; quod etiam promotor id facere possit patet ex eo quod ipse est pars in causa”³⁴⁵.

³⁴³ S. G. OETJEN, *The Ars interrogandi in the Judicial Examination (cc. 1534; 1558-1571)*, „The Jurist” 79 (2023), s. 329-330.

³⁴⁴ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 265; R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 162; L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico: commento giuridico-pastorale*, t. III..., s. 130; M. FĄKA, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, cz. II..., s. 169.

³⁴⁵ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta Commissionis. Caput III, De testibus et attestationibus*, „Communicationes” 11 (1979) nr 1, s. 111. Ryszard Sztymiler wskazuje jednak, że takie tłumaczenie jest niewystarczające i wśród kanonów dotyczących powoływania świadków powinien znaleźć się zapis wprost, kto uprawniony jest do ich powoływania, w: R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 162.

Ponadto, zgodnie z kan. 1434 § 2 „ilekroć wymagany jest wniosek strony, aby sędzia mógł podjąć jakąś decyzję, wniosek rzecznika sprawiedliwości lub obrońcy wężła, którzy występują w procesie, ma tę samą siłę”³⁴⁶.

Osoba zgłaszająca dowód ma obowiązek podać sądowi imię oraz nazwisko świadka. Powinna również wskazać miejsce jego stałego zamieszkania³⁴⁷, w celu ustalenia, w jakiej parafii mieszka oraz pod jaki adres można skutecznie doręczyć mu wezwanie na przesłuchanie. Strona może wskazać sędziemu, że świadek nie przebywa aktualnie w miejscu swojego stałego zamieszkania, podając inny adres korespondencyjny. Ważne, by adres ten był aktualny nie tylko w momencie zgłaszania świadka, ale również później, gdy sąd będzie wzywał świadka na przesłuchanie³⁴⁸.

Zgodnie z kan. 1552 § 2 strona ma również obowiązek, by w wyznaczonym przez sędziego terminie wskazać zagadnienia (*articuli argumentorum*), co do których wnosi o przesłuchanie świadka. W przeciwnym wypadku przyjmuje się, że wniosku zaniechano. Argumenty dowodowe to fakty, o których świadkowie mają zeznawać w sądzie. Powinny być one istotne dla rozstrzygnięcia danej sprawy. Ich wskazanie pomaga przygotować rzeczowe pytania dla świadka³⁴⁹.

Jak już wspomniano, dowód ze świadków przeprowadzany jest pod kierownictwem sędziego³⁵⁰. Sąd ma więc prawo i obowiązek (*ius et obligatio*) ograniczyć zbyt wielką liczbę świadków³⁵¹. Nie należy powoływać większej liczby świadków niż ta, która jest wystarczająca do wyjaśnienia danej sprawy. W żadnym wypadku ograniczenie liczby świadków nie może jednak odbyć się ze szkodą dla jednej ze stron postępowania czy wydania sprawiedliwego wyroku³⁵².

³⁴⁶ J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 955.

³⁴⁷ KPK 1983, kan. 1552 § 1.

³⁴⁸ R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 162.

³⁴⁹ S. G. OETJEN, *The Ars interrogandi in the Judicial Examination...*, s. 331-332; T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 265.

³⁵⁰ KPK 1983, kan. 1547

³⁵¹ Tamże, kan. 1553; zob. też CIC 1917, can. 1762.

³⁵² T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 266; L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico: commento giuridico-pastorale*, t. III..., s. 131; W. S. ELDER, *Timeliness in*

Kodeks prawa kanonicznego nie wskazuje minimalnej ani maksymalnej liczby świadków. Sędzia, któremu pozostawiono swobodę w tym zakresie, powinien wziąć pod uwagę stopień trudności sprawy, a także to, by przesłuchania świadków nie generowały niepotrzebnych opóźnień³⁵³. Ryszard Sztuchmiller stwierdza, że sędzia może odrzucić dowód z zeznań danego świadka, powołując się wyłącznie na jedną z dwóch przyczyn: „1) gdy zgłoszeni świadkowie nie mają do powiedzenia czegoś istotnego dla sprawy (a to sędzia pozna ze zgłoszonych kwestii do przesłuchania), 2) gdyby zgromadzone już dowody przekonały sędziego o ich wystarczalności do rozstrzygnięcia sprawy”³⁵⁴. Ponadto, sędzia musi wykluczyć osoby, które są niezdolne do składania zeznań, zgodnie z kan. 1550. Swoją decyzję ogłasza dekretem. Jeśli strona wnioskowałaby, żeby dopuścić dowód odrzucony przez sędziego, ten sam sędzia powinien sprawę rozstrzygnąć jak najszybciej (*expeditissime*)³⁵⁵. Od takiej decyzji sędziego nie przysługuje już apelacja³⁵⁶.

Zanim świadkowie zostaną przesłuchani, ich imiona i nazwiska należy podać do wiadomości stron³⁵⁷. Prawodawca nie wskazuje, kto i w jaki sposób powinien dokonać takiego zawiadomienia³⁵⁸. W doktrynie przyjmuje się, że obowiązek przedstawienia nazwisk świadków należy do sędziego, jednak nie jest zabronione by strony, lub ich pełnomocnicy, informowali się wzajemnie³⁵⁹. Także

the Collection of the Proofs: Questioning of the Parties, Examination of the Witnesses and Documents, w: *Matrimonial Law and Canonical Procedure*, red. P. M. DUGAN, L. NAVARRO, Montreal 2013, s. 440-443.

³⁵³ M. J. ARROBA CONDE, *Diritto processuale canonico...*, s. 455-456; W.S. ELDER, *Timeliness in the Collection of the Proofs...*, s. 440: „In a canonical trial, truth and speed need not be opposing values. In fact, to a certain extent one can help the other”.

³⁵⁴ R. SZTYCHMILLER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 163.

³⁵⁵ KPK 1983, kan. 1527 § 2.

³⁵⁶ Tamże, kan. 1629 5°; L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico: commento giuridico-pastorale*, t. III..., s. 131; J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 955.

³⁵⁷ KPK 1983, kan. 1554.

³⁵⁸ Zgodnie z normą zawartą w Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku, to strony miały nawzajem informować się o nazwiskach świadków, zob. CIC 1917, can. 1763.

³⁵⁹ J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 956; M. J. ARROBA CONDE, *Diritto processuale canonico...*, s. 457.

nazwiska świadków powołanych z urzędu i wskazanych przez obrońcę wężła lub promotora sprawiedliwości powinny być podane do wiadomości stron. Norma ta daje możliwość zgłoszenia ewentualnych zarzutów wobec świadka oraz wnoszenia, by w związku z nimi świadek został przez sędziego wykluczony³⁶⁰. Ponadto, strona wiedząc, kto ma być przesłuchiwany w charakterze świadka, może przygotować dla niego pytania. Tylko poważna trudność (taka jak niebezpieczeństwo śmierci świadka, obawa, że będzie on nakłaniany do składania fałszywych zeznań czy nagły i długotrwały wyjazd) upoważnia sędziego do przesunięcia terminu zawiadomienia. Wówczas, według roztropnego uznania sędziego, należy to uczynić najpóźniej przed ogłoszeniem zeznań. Jeśli sędzia decyduje się odłożyć przedstawienie listy świadków, by uczynić to dopiero po ich przesłuchaniu, to powinien on wydać w tej sprawie dekret, w którym przedstawi przyczyny zwłoki³⁶¹.

Strona, znając już imię i nazwisko świadka, może wnosić, by został on wykluczony, jeśli wykaże, że istnieje ku temu słuszna przyczyna. Jeśli występują przeszkody, o których mowa w kan. 1500, wyłączenia dokonuje sędzia z urzędu. Jeśli natomiast strona zna inne słuszne powody, dla których dany świadek powinien zostać wykluczony, powinna skierować do sędziego wniosek³⁶². W jego uzasadnieniu wskazuje, jakie zarzuty podnosi przeciwko świadkowi. Słuszną przyczyną w tym wypadku może być wszystko to, co świadczy przeciwko wiarygodności świadka i prawdomówności jego zeznań. Wniosek o wyłączenie świadka sędzia rozpatruje jako sprawę wypadkową. Prawodawca ogranicza możliwość stron do wnioskowania o wykluczenie świadka, wprowadzając rygor czasowy – należy słuszną przyczynę wyłączenia wykazać jeszcze przed

³⁶⁰ KPK 1983, kan. 1555: „Przy zachowaniu w mocy przepisu kan. 1550, strona może wnosić, by świadek został wykluczony, jeśli słuszna przyczyna została wykazana przed jego wykluczeniem”.

³⁶¹ J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 956; R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 164; M. J. ARROBA CONDE, *Diritto processuale canonico...*, s. 457.

³⁶² Może również zdarzyć się, iż sędzia nie wie, że istnieje ustawowa przyczyna wykluczenia, a strona posiada taką wiedzę. Wówczas również powinna wystąpić z wnioskiem o wykluczenie świadka.

przesłuchaniem świadka. Norma ta zapobiega próbom wykluczania świadków nie ze względu na ich cechy osobowe, lecz na treść ich zeznań³⁶³.

Zgodnie z kan. 1556 „wezwanie świadka dokonuje się dekretem sędziego, podanym do wiadomości świadka zgodnie z przepisami prawa”. Dekret sędziego o powołaniu świadków (*decretum citationis*) jest konieczny, by móc uznać ich zeznania za materiał dowodowy. Ma on podwójne znaczenie: po pierwsze stanowi rozstrzygnięcie sędziego w sprawie ustalenia wykazu świadków, po drugie – jest to wezwanie świadków i powiadomienie ich o obowiązku stawienia się na przesłuchanie³⁶⁴. Powinien on zawierać wskazanie dnia, godziny oraz miejsca przesłuchania³⁶⁵. Warto również pouczyć w nim świadka, by miał ze sobą dokument ze zdjęciem w celu weryfikacji tożsamości. W wezwaniu nie podaje się nigdy pytań, a jedynie ogólną informację, w jakiej sprawie świadek został powołany³⁶⁶. Dekret musi zostać podany do wiadomości zgodnie z przepisami prawa³⁶⁷. A zatem wezwanie, aby było skuteczne a zeznania mogły stanowić dowód w sprawie, wymaga podwójnego działania ze strony sądu: wydania *decretum citationis* oraz należytego powiadomienia świadka³⁶⁸.

Prawidłowe wezwanie na przesłuchanie stanowi warunek zaistnienia obowiązku stawiennictwa świadka³⁶⁹. W przypadku jakiegś przeszkody

³⁶³ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 267; R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 166-167.

³⁶⁴ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 267; R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 165.

³⁶⁵ Może się bowiem zdarzyć, że miejscem przesłuchania nie będzie siedziba trybunału; zob. KPK 1983, kan. 1558.

³⁶⁶ W. L. DANIEL, *The Canonical Norms on the Judicial Examination or Interrogations: Their Purpose, Implementation and Non-Observance*, „The Jurist” 78 (2022), s. 154-155.

³⁶⁷ KPK 1983, kan. 1509 § 1: „Zawiadomienie o wezwaniach, dekreтах, wyrokach i innych czynnościach procesowych powinno zostać wysłane pocztą lub w inny sposób, „który jest najpewniejszy, z zachowaniem przepisów ustanowionych ustawą partykularną. § 2. Fakt zawiadomienia i sposób jego dokonania powinny być uwidocznione w aktach”.

³⁶⁸ M. J. ARROBA CONDE, *Diritto processuale canonico...*, s. 457; L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico: commento giuridico-pastorale*, t. III..., s. 132-133.

³⁶⁹ KPK 1983, kan. 1557: „Świadek prawidłowo wezwany powinien się stawić albo zawiadomić sędziego o przyczynie swojej nieobecności”.

powinien on z wyprzedzeniem powiadomić sędziego o swojej nieobecności oraz wskazać motywy, dla których nie może w wyznaczonym terminie złożyć zeznań. Wówczas sędzia może wyznaczyć nowy termin, wskazać dogodniejsze dla świadka miejsce przesłuchania lub też uznać, że istnieje stała i uzasadniona przyczyna niemożności zeznawania. Odmienne niż w Kodeksie z 1917 roku, Prawodawca nie przewidział sankcji z racji nieusprawiedliwionego niestawiennictwa świadka³⁷⁰. Sędzia powinien jednak próbować nakłonić świadka do złożenia zeznań poprzez oddziaływanie duszpasterskie – czy to bezpośrednio, czy poprzez inne osoby (np. proboszcza parafii), tłumacząc ich znaczenie dla uzyskania sprawiedliwego wyroku³⁷¹.

Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku wspominał również o świadkach, którzy mogą stawić się samorzutnie, to znaczy niewezwani, w celu złożenia zeznań³⁷². Wydaje się, że współcześnie również mogłaby zdarzyć się taka sytuacja. Decyzja, czy takiego świadka przesłuchiwać, czy też nie, należy wyłącznie do sędziego. Warto jednak zauważyć, że spontaniczne stawiennictwo może budzić pewne podejrzenia. Sędzia powinien zatem zbadać, czy świadek taki nie pojawił się wyłącznie w celu przewlekania procesu i utrudniania dojścia do prawdy³⁷³.

³⁷⁰ CIC 1917, can. 1766 § 2: „Testis inobediens, qui nempe sine legitima causa non comparuit, aut, etsi comparuit, renuit respondere vel iusiurandum praestare vel attestationsi subscribere, a iudice potest congruis poenis coerceri et insuper mulctari pro rata damni quod ex eius inobedientia partibus obveniat”; Marian Fąka stwierdza, że przepis ten stał się iluzoryczny w trakcie przemian społecznych, które spowodowały rozdział Kościoła od Państwa. Sąd nie miał praktycznych możliwości zmuszenia świadka do stawiennictwa ani wyegzekwowania odszkodowania, w: M. FĄKA, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, cz. II..., s. 176.

³⁷¹ L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico: commento giuridico-pastorale*, t. III..., s. 133; R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 165.

³⁷² CIC 1917, can. 1760: „§ 1. Si quis sponte compareat testimonii reddendi gratia, iudex poterit eius testimonium admittere vel repellere prout expedire censuerit. § 2. Debet autem testem, qui se sponte obtulerit, repellere cum comparere sibi videatur moras iudicio nectendi causa vel iustitiae et veritati quoquo modo officiendi”.

³⁷³ M. J. ARROBA CONDE, *Diritto processuale canonico...*, s. 457; L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico: commento giuridico-pastorale*, t. III..., s. 130; M. FĄKA, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, cz. II..., s. 169.

6. PRZESŁUCHANIA ŚWIADKÓW

Poważnym obowiązkiem sędziego w zakresie instruowania sprawy jest, zgodnie z zasadą wyrażoną w kan. 1547, iż dowód z zeznań świadków dopuszcza się pod kierownictwem sędziego, podejmowanie decyzji dotyczących przesłuchań sądowych stron i świadków. Prawodawca, mając na względzie ilość czynników, które mogą wpływać na skuteczność zeznań, wprowadził regulacje nie tylko w zakresie miejsca przesłuchania i osób na nim obecnych, ale również dotyczące samej formy przesłuchania i sposobu zadawania pytań³⁷⁴.

6.1. Miejsce przesłuchania

Świadków należy przesłuchiwać w siedzibie trybunału, chyba że sędzia uzna inaczej³⁷⁵. Regułą zatem jest wzywanie świadków do stałej siedziby sądu³⁷⁶, przed którym toczy się sprawa. Ze względu na swoją powagę i istniejące w sądzie warunki, miejsce to wydaje się najodpowiedniejsze do skutecznego odbierania zeznań od świadków³⁷⁷. Zasada ta odnosi się również do sytuacji, w której konieczne byłoby zebranie dowodów na terenie innej diecezji – w takim przypadku najodpowiedniejszym miejscem byłaby siedziba sądu rekwizycyjnego³⁷⁸.

Od tej ogólnej zasady Prawodawca przewiduje dwa wyjątki:

³⁷⁴ W. L. DANIEL, *The Canonical Norms on the Judicial Examination or Interrogations...*, s. 150: „The interrogation must be carried out in the correct manner, that is, according to the norms governing the judicial examination (not according to some illegitimate praxis of the tribunal)”.

³⁷⁵ KPK 1983, kan. 1558 § 1.

³⁷⁶ Tamże, kan. 1468: „Każdy sąd, jeżeli to możliwe, powinien mieć stałą siedzibę i być dostępny w ustalonych godzinach”.

³⁷⁷ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV ..., s. 267; W. L. DANIEL, *The Canonical Norms on the Judicial Examination or Interrogations...*, s. 156.

³⁷⁸ R. SZTYCHMILER, *Przesłuchanie świadków w procesie kanonicznym...*, s. 56.

- 1) osoby uprzywilejowane – kardynałowie, patriarchowie, biskupi oraz ci, którym na podstawie prawa własnego kraju przysługuje podobny przywilej – mogą same wybrać miejsce swojego przesłuchania³⁷⁹;
- 2) osobom, dla których przybycie do sądu jest niemożliwe lub trudne z powodu odległości, choroby albo innej przyczyny, sędzia może wskazać inne miejsce przesłuchania³⁸⁰.

Prawo wyboru miejsca przesłuchania przez osoby, które piastują wysokie godności, przysługuje z mocy prawa. A zatem nie jest wymagany w tym zakresie dekret sędziego. Przed wezwaniem takiego świadka na przesłuchanie powinien on zwrócić się z prośbą o wskazanie miejsca, w którym chce być on przesłuchiwany. Należy zauważyć, że norma kodeksowa nie określa również, o prawo jakiego szczebla chodzi, mowa jest tu wyłącznie o „miejscowym prawie krajowym”. Przywilej ten dotyczy zarówno osób duchownych, jak i świeckich³⁸¹.

W przypadku przeszkody świadka w dotarciu na przesłuchanie do siedziby trybunału, sędzia może podjąć decyzję o przesłuchaniu go w innym miejscu. Jeśli miejsce zamieszkania świadka znajduje się poza diecezją, na terenie której toczy się postępowanie, sędzia może albo skorzystać z pomocy innego sądu³⁸², albo też sam udać się tam na przesłuchanie, zachowując warunki, o których mowa w kan. 1469 § 2³⁸³. Jeżeli chodzi o inną przeszkodę, np. ciężką chorobę, sędzia może skorzystać z pomocy audytora regionalnego lub wyznaczyć sędziego delegowanego (np. proboszcza parafii)³⁸⁴. Z reguły przesłuchanie powinno odbyć się wówczas w kancelarii parafialnej, nie wyklucza się jednak

³⁷⁹ KPK 1983, kan. 1558, § 2.

³⁸⁰ Tamże, kan. 1558 § 3.

³⁸¹ R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s.167-168, T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 267.

³⁸² KPK 1983, kan. 1418: „Każdy sąd ma prawo prosić o pomoc w instrukcji sprawy lub w powiadomieniu o czynnościach”.

³⁸³ Tamże, kan. 1469 § 2: „Sędzia może udać się poza własne terytorium celem zebrania dowodów, ze słusznej przyczyny i po wysłuchaniu stron, jednak za zezwoleniem biskupa diecezjalnego miejsca, do którego się udaje, i do siedziby przez niego wyznaczonej”.

³⁸⁴ Tamże, kan. 1561.

przesłuchania w domu prywatnym, jeśli nie ma żadnej możliwości transportu. Należy zadbać, by zachowana była odpowiednia prywatność takiego przesłuchania³⁸⁵.

Warto w tym miejscu odnieść się jeszcze do kan. 1528: „Jeżeli strona lub świadek odmawiają stawienia się przed sędzią celem złożenia zeznań, można ich przesłuchać także przez świeckiego, którego wyznaczy sędzia, albo żądać ich przesłuchania przed notariuszem publicznym lub w jakikolwiek inny sposób zgodny z przepisami prawa”. Norma ta wprowadzona została do Kodeksu prawa kanonicznego jako zabezpieczenie zasady wolności sumienia. Zdarza się bowiem tak, że osoba będąca stroną lub świadkiem odmawia stawienia się przed sędzią kościelnym nie ze względu na niemożliwość przybycia do siedziby trybunału, lecz awersję do religii w ogóle, religii katolickiej czy niechęć do osób duchownych. W tej sytuacji sędzia, znając motywy odmowy, w celu zabezpieczenia dowodu, zwłaszcza w sprawach dotyczących dobra wspólnego, powinien wybrać takie środki pozaprocesowe, które zapewnią największą gwarancję szczerości zeznania. Może to być oświadczenie złożone przed notariuszem publicznym, czy też wobec dwóch świadków, byle tylko sędzia nie miał wątpliwości co do ich wiarygodności. W razie braku lepszego środka można również odebrać zeznania na piśmie. Ocenę takiej odmowy, a także znaczenie procedury przesłuchania i przyczyn, które za nią przemawiają dla rozstrzygnięcia danej sprawy, Prawodawca pozostawił roztropnemu osądowi sędziego³⁸⁶.

W obliczu nowych osiągnięć technologicznych, pojawia się pytanie, czy możliwe jest przesłuchanie świadka bez jego fizycznej obecności. Już w trakcie prac kodyfikacyjnych zastanawiano się, czy w wyjątkowych sytuacjach możliwe byłoby telefoniczne odebranie zeznań. Pojawiły się jednak obawy, że sędzia nie będzie miał wystarczającej pewności co do tożsamości świadka oraz jego

³⁸⁵ R. SZTYCHMILER, *Przesłuchanie świadków w procesie kanonicznym...*, s. 56.

³⁸⁶ J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 941-942; T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 248.

prywatności³⁸⁷. Ostatecznie zapis o przesłuchiwanie przez telefon nie pojawił się w kan. 1558, natomiast w doktrynie nie wyklucza się, że przy zachowaniu staranności przy sprawdzaniu tożsamości oraz odpowiedniej wolności świadka, gdy autentyczność jego zeznań zostanie potwierdzona przez sędziego i notariusza, zeznania takie można dopuścić³⁸⁸.

Wydaje się, że sposobem na wyeliminowanie wątpliwości co do tożsamości i wolności świadka, w sytuacji gdy nie ma możliwości przesłuchania bezpośredniego, jest skorzystanie z rozwiązań, które pojawiły się wraz z rozwojem Internetu. W ostatnich latach, szczególnie w obliczu pandemii Covid-19, zaczęto szerzej rozważać opcję zdalnego przesłuchiwanie świadków³⁸⁹. Paulo Palumbo wskazuje, że biorąc pod uwagę normy kann. 1528, 1558 § 3 oraz 1691 § 3, jak również wystąpienie słusznej przyczyny, dla której świadek miałby być przesłuchany na odległość, zdalne przesłuchania nie są prawnie zabronione. Trzeba jednak *de lege ferenda* uregulować m.in. kwestie techniczne dotyczące używanych w tym celu platform videokonferencyjnych, miejsca zdalnego przesłuchania dla sędziego czy notariusza, a także środków ostrożności koniecznych do zachowania prywatności i bezpieczeństwa danych³⁹⁰. Odmienne stanowisko zajmuje natomiast William Daniel, stwierdzając, że

³⁸⁷ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta Commissionis. Caput III, De testibus et attestationibus*, „Communicationes” 11 (1979) nr 1, s. 113-114.

³⁸⁸ M. J. ARROBA CONDE, *Diritto processuale canonico...*, s. 458; L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico: commento giuridico-pastorale*, t. III..., s. 133; G. LESZCZYŃSKI, *La prova testimoniale...*, s. 23. Inaczej uważa Zenon Grocholewski, wskazując, że przesłuchanie listowne lub przez telefon można byłoby dopuścić jedynie w bardzo wyjątkowych okolicznościach, jednak nawet wówczas nie miałyby one mocy dowodowej równej zeznaniom złożonym z zachowaniem przepisów prawa, w: Z. GROCHOLEWSKI, *Interrogatorio per lettera o per telefono*, w: *Divina et humana. Księga jubileuszowa w 65. rocznicę urodzin profesora Henryka Misztala*, red. A. DĘBIŃSKI, W. BAR, P. STANISZ, Lublin 2001, s. 553-558.

³⁸⁹ M. MENKE, D. NEMEC, *Church Tribunals in the Czech Republic during the COVID-19 Epidemic*, „Ecumeny and Law” 11 (2023) nr 1, s. 33-57. Propozycje takie pojawiały się już wcześniej, m.in. w: M. NOBEL, *The Use of Electronic Media in Church Structures*, w: *Proceeding of the 77th Annual Convention*, Canon Law Society in America, Pittsburgh 2016, s. 196.

³⁹⁰ P. PALUMBO, *Marriage and canonical process in the digital era*, „Stato, Chiese e Pluralismo Confessionale” 9 (2022), s. 128; autor w dalszej części artykułu przedstawia swoje propozycje rozwiązań i dobrych praktyk, które należałoby zachować przy przesłuchiwanie świadka na odległość.

wideokonferencje niosą za sobą poważne ryzyko naruszenia przepisów dotyczących przesłuchań świadków. Podnosi między innymi, że zeznania takie łatwo przesyłać w czasie rzeczywistym do innych osób. Świadek może ponadto otrzymywać tekstowe podpowiedzi, jakich udzielać odpowiedzi czy, już po sprawdzeniu tożsamości i prywatności przez sędziego przy użyciu kamery, wpuścić inne osoby do pomieszczenia, w którym składa zeznania³⁹¹.

Warto jednak zauważyć, że przesłuchania zdalne są z powodzeniem stosowane w sądach państwowych³⁹².

6.2. Osoby obecne podczas przesłuchania

Ważnym dla prawidłowego przeprowadzenia dowodu ze świadków elementem jest także dbałość sędziego o to, by podczas przesłuchania obecne były tylko osoby konieczne. Z reguły są to: sędzia, notariusz oraz osoba przesłuchiwana. Zgodnie jednak z normami kann. 1559-1561 Kodeksu z 1983 roku dopuszcza się również innych, z zachowaniem przepisanych prawem warunków. Z mocy prawa, w przesłuchaniach mogą brać udział obrońca wężła małżeńskiego oraz promotor sprawiedliwości³⁹³.

Kan. 1561 stanowi, że „przesłuchanie świadka dokonywane jest przez sędziego lub jego delegata albo audytora, którym ma towarzyszyć notariusz (...)”. Chodzi tutaj o sędziego jednoosobowego lub przewodniczącego kolegium sędziowskiego lub o ich delegata (zwykle mianowanego w przypadku konieczności przesłuchania świadka poza siedzibą trybunału) czy audytora. Tego ostatniego mianuje sędzia lub przewodniczący sądu kolegiального, dobierając go albo spośród sędziów sądu, albo osób zatwierdzonych przez biskupa do przeprowadzania instrukcji sprawy³⁹⁴. Należy podkreślić, że ani delegat

³⁹¹ W. L. DANIEL, *The Canonical Norms on the Judicial Examination or Interrogations...*, s. 191-192.

³⁹² Regulacje dotyczące zdalnych posiedzeń sądu zawiera m.in. polski *Kodeks postępowania cywilnego*, art. 151 § 2 oraz art. 235 § 2.

³⁹³ W. L. DANIEL, *The Canonical Norms on the Judicial Examination or Interrogations...*, s. 158-159.

³⁹⁴ KPK 1983, kan. 1428 § 1.

sędziego, ani audytor nie mogą sami układać pytań dla świadka czy też samodzielnie kierować przesłuchaniami. Powinni jednak, zgodnie z własną oceną i wyczuciem, tak dopasowywać pytania do mentalności świadka oraz, w razie konieczności, tłumaczyć je świadkowi i zadawać pytania dodatkowe, by przesłuchanie było owocne. Rolą osoby przesłuchującej jest bowiem stworzenie takich warunków, by umożliwić świadkowi pełną koncentrację, dokładne zrozumienie stawianych mu pytań oraz szczerze przekazanie sądowi swojej wiedzy o danej sprawie³⁹⁵.

Konieczna jest również obecność notariusza. Akta niepodpisane przez notariusza należy uznać za nieważne³⁹⁶. Choć nie spełnia on czynności jurysdykcyjnych, podczas przesłuchania pełni rolę świadka urzędowego, a jego podpis nadaje protokołowi status dokumentu publicznego³⁹⁷. Ryszard Sztymiler stwierdza, że obecność notariusza jest konieczna również wtedy, gdy zeznania są nagrywane. Zadaniem notariusza nie jest bowiem tylko wierne spisywanie zeznań, ale stanie na straży prawidłowości przebiegu przesłuchania³⁹⁸.

Zgodnie z kan. 1559, strony nie mogą być obecne podczas przesłuchania świadków. W wyjątkowych sytuacjach, zwłaszcza w sprawach dotyczących dobra prywatnego, sędzia może uznać, że strony trzeba dopuścić. Takie zezwolenie jest zawsze obligatoryjne w sprawach rozstrzyganych w drodze ustnego procesu

³⁹⁵ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 269-270; R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 169.

³⁹⁶ KPK 1983, kan. 1437 § 1.

³⁹⁷ T. PIERONEK, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, t. I, Warszawa 1970, s. 129-133; M. FAŁA, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, cz. II..., s. 182: „Nieważne byłoby zeznanie, któremu nie towarzyszyłby prawnie ustanowiony notariusz”; W. L. DANIEL, *The Canonical Norms on the Judicial Examination or Interrogations...*, s. 157: „The notary's presence may not be omitted even when it would be more convenient to do so”.

³⁹⁸ R. SZTYCHMILER, *Ochrona praw człowieka...*, s. 169. Justyna Krzywkowska podkreśla, że brak notariusza (mimo iż jego nazwisko pojawia się na protokole podpisywanym przez świadka) może budzić poważne wątpliwości moralne na temat rzetelności wydanego wyroku, w: J. KRZYWKOWSKA, *Zdolność świadków do składania zeznań przed sądami kościelnymi*, „Roczniki Nauk Prawnych” 24 (2019) nr 4, s. 146.

spornego³⁹⁹. Natomiast w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa, strony nie mogą być obecne podczas przesłuchania świadków ani biegłych i Prawodawca nie przewiduje w tym zakresie wyjątków⁴⁰⁰.

Należy zauważyć, że zakaz uczestniczenia stron podczas przesłuchań podyktowany jest przede wszystkim wolnością świadków. Strony mogłyby w sposób negatywny wpływać na przebieg przesłuchania poprzez emocjonalne reakcje, czy komentarze kierowane w stronę świadków. Ci natomiast – czuć skrępowanie, odpowiadając na pytania w ich obecności⁴⁰¹.

Nowym rozwiązaniem, które przyjęto w Kodeksie z 1983 roku, jest dopuszczenie (bez konieczności uprzedniej zgody sędziego) do udziału we wszystkich przesłuchaniach adwokatów i pełnomocników stron. Ma ono zabezpieczyć interes nieobecnych podczas przesłuchania stron. Adwokaci mogą czynnie uczestniczyć w przesłuchiowaniu świadków – Kodeks daje im bowiem możliwość przedstawienia sędziemu pytań, które chcieliby, by były zadane świadkowi⁴⁰². To ważne uprawnienie pozwala adwokatom i pełnomocnikom stron na bieżąco uczestniczyć w gromadzeniu materiału dowodowego oraz swoją wiedzą teoretyczną i praktyką zawodową pomagać w dotarciu do prawdy

³⁹⁹ KPK 1983, kan. 1663 § 2: „Strona i jej adwokat mogą być obecni podczas przesłuchania pozostałych stron, świadków i biegłych”; A. DZIĘGA, *Kościelny proces ustny*, Lublin 1992, s. 166.

⁴⁰⁰ KPK 1983, kan. 1677: „§ 1. obrońca wężła, obrońcy stron, a także rzecznik sprawiedliwości, jeżeli występuje w procesie, mają prawo: 1° być obecni podczas przesłuchania stron, świadków i biegłych, z zastrzeżeniem przepisu kan. 1559; 2° przejrzeć akta sądowe, nawet gdyby nie były jeszcze ogłoszone, i zapoznać się z dokumentami przedłożonymi przez strony. § 2. Strony nie mogą być obecne podczas przesłuchania, o którym mowa w § 1, 1°”.

⁴⁰¹ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 268; M. J. ARROBA CONDE, *Diritto processuale canonico...*, s. 459; M. FAŁA, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, cz. II..., s. 180-181; S. G. OETJEN, *The Ars interrogandi in the Judicial Examination...*, s. 336-337: „This norm seeks to lessen the danger that parties might influence the witnesses by their authority or even lead them to perjury”.

⁴⁰² KPK 1983, kan. 1561: „Przesłuchanie świadka dokonywane jest przez sędziego lub jego delegata albo audytora, którym ma towarzyszyć notariusz; dlatego też strony lub rzecznik sprawiedliwości, lub obrońca wężła, lub adwokaci, którzy są obecni podczas przesłuchania, jeżeli mają inne pytania do zadania świadkowi, powinni je przedstawić nie świadkowi, lecz sędziemu lub jego zastępcy, aby sam je postawił, chyba że ustawa partykularna zastrzega inaczej”.

obiektywnej⁴⁰³. Dlatego też, jedynie ze względu na okoliczności osobowe lub rzeczowe, sędzia może w konkretnym przypadku postanowić, że należy przesłuchiwać danego świadka z zachowaniem tajemnicy, czyli bez udziału dodatkowych osób. Wówczas sędzia powinien wydać dekret wraz z uzasadnieniem. Dotyczy to szczególnie spraw małżeńskich, gdzie obecność obrońców stron jest wprost sformułowana w kan. 1677 § 1 jako ich prawo (*ius*)⁴⁰⁴.

Z reguły wyklucza się również możliwość, by w przesłuchaniu brał udział więcej niż jeden świadek: „Świadkowie powinni być przesłuchiwani osobno i pojedynczo”⁴⁰⁵. Oddzielne zeznanie każdego świadka pozwala zachować większy obiektywizm – każdy kieruje się wówczas wyłącznie swoją wiedzą, a nie tym, co usłyszał od pozostałych. Sędzia może pouczyć świadka, że nie powinien zdradzać ani treści pytań, ani własnych odpowiedzi pozostałym zeznającym w tej samej sprawie⁴⁰⁶.

W przypadku jednak, gdy świadkowie w rzeczy ważnej nie zgadzają się między sobą albo ze stroną, sędzia może sięgnąć po wyjątkowy środek dowodowy, jakim jest konfrontacja⁴⁰⁷. Choć kanon mówi o konfrontacji świadków między sobą, należy przyjąć, że o ile chodzi o dotarcie do prawdy, sędzia może zdecydować również o konfrontowaniu ze sobą stron, stron ze świadkami czy nawet stron lub świadków z biegłymi⁴⁰⁸. Samo przeprowadzenie konfrontacji nie jest jednak czynnością łatwą, dlatego też sędzia powinien włożyć poważny wysiłek w jej przygotowanie. Przede wszystkim musi on wybrać odpowiedni czas, a także – w oparciu o wcześniej zgromadzony materiał dowodowy, przygotować pytania, które zostaną zadane konfrontowanym.

⁴⁰³ A. MIZIŃSKI, *Status prawny adwokata w Kościele łacińskim*, Lublin 2011, s. 405-406.

⁴⁰⁴ M. J. ARROBA CONDE, *Diritto processuale canonico...*, s. 459.

⁴⁰⁵ KPK 1983, kan. 1560 § 1.

⁴⁰⁶ R. SZTYCHMILER, *Przesłuchanie świadków w procesie kanonicznym...*, s. 58.

⁴⁰⁷ KPK 1983, kan. 1560 § 2: „Jeżeli świadkowie nie zgadzają się między sobą albo ze stroną w rzeczy ważnej, sędzia może dokonać konfrontacji świadków różniących się między sobą, tak by uniknąć, o ile to możliwe, nieporozumień i zgorszenia”.

⁴⁰⁸ R. SZTYCHMILER, *Świadkowie i zeznania...*, s. 213.

Powinien on rozważyć, czy konfrontacja jest faktycznie konieczna i możliwa do przeprowadzenia z uniknięciem nieporozumień czy gorszących i urągających powadze sądu scen pomiędzy konfrontowanymi⁴⁰⁹.

Należy również dodać, że czasami stan zeznającego może wymagać udziału innych osób. Zgodnie z kan. 1550 § 1, sędzia może dopuścić małoletnich oraz upośledzonych umysłowo do składania zeznań. W tym przypadku może on również zadecydować o tym, aby w przesłuchaniu uczestniczył rodzic, opiekun prawny bądź kurator, by zabezpieczyć prawa osób niesamodzielnych⁴¹⁰. Ponadto, „jeżeli osoba, którą należy przesłuchać, używa języka nieznanego sędziemu lub stronom, należy się posłużyć zaprzysiężonym tłumaczem, wyznaczonym przez sędziego”⁴¹¹. W przypadku osób z deficytem słuchu lub mowy również można powołać tłumacza, chyba że sędzia woli, by osoby te złożyły zeznania na piśmie⁴¹².

6.3. Przysięga

Poważnym obowiązkiem świadka jest zeznawanie prawdy⁴¹³. Dlatego też sędzia (lub jego delegat bądź audytor) przed przystąpieniem do przesłuchania, a także – jeśli okaże się to konieczne – w jego trakcie, powinien przypominać świadkowi o tym, że ma mówić całą prawdę i tylko prawdę⁴¹⁴. Dążenie do prawdy

⁴⁰⁹ K. POKORSKI, *Konfrontacja bezpośrednia i pośrednia w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa (kan. 1560 § 2 KPK)*, „Studia Prawnoustrojowe” 45 (2019), s. 234-236; J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 958-959; C. GULLO, S. GULLO, *Prassi processuale nelle cause canoniche di nullita del matrimonio...*, s. 218; M. SAJ, *Sposoby przeciwdziałania powstaniu zgorszenia w świetle Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku*, „Prawo Kanoniczne” 62 (209) nr 3, s. 47-48.

⁴¹⁰ W. L. DANIEL, *The Canonical Norms on the Judicial Examination or Interrogations...*, s. 160.

⁴¹¹ KPK 1983, kan. 1471.

⁴¹² Tamże.

⁴¹³ Tamże, kan. 1548 § 1: „Świadkowie, pytani przez sędziego zgodnie z przepisami prawa, zobowiązani są wyjawiać prawdę”.

⁴¹⁴ Tamże, kan. 1562 § 1; J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 959: „Podczas całego przesłuchania sądowego sędzia ma przypominać świadkowi, że powinien mówić całą prawdę i tylko prawdę, czyli wyłącznie to, co przyswoił sobie za pomocą zmysłów, a zatem nie należy do

i jej poznanie staje się celem, któremu Prawodawca podporządkował instytucje i działania procesowe, m.in. złożenie przez świadka przysięgi. Zgodnie z kan. 1562 § 2: „Sędzia ma nakazać świadkowi złożenie przysięgi zgodnie z kan. 1532; jeżeli świadek odmówi jej złożenia, ma być przesłuchany niezaprzysiężony”.

Przysięgi należy zatem żądać w sprawach dotyczących dobra publicznego (m.in. w procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa). W innych sprawach ocena, czy zachodzi konieczność złożenia przysięgi, pozostawiona została roztropnemu rozeznaniu sędziego. Ponadto sędzia może zdecydować o formie przysięgi:

- 1) *de veritate dicenda* – ma ona miejsce przed zeznaniem i zobowiązuje do powiedzenia całej prawdy i tylko prawdy;
- 2) *de veritate dictorum* – składana po zeznaniach, stanowi zapewnienie, że powiedziało się szczerze całą prawdę⁴¹⁵.

Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku nie określa, który rodzaj przysięgi jest preferowany⁴¹⁶, Prawodawca stawia je w kanonie na równi. W literaturze pojawiają się jednak głosy, że należy zachęcać świadka do złożenia przysięgi, zanim przystąpi się do odbierania zeznań, gdyż może to lepiej wpłynąć na prawdziwość przekazywanych informacji. Nic nie stoi też na przeszkodzie, by odebrać od świadka podwójną przysięgę – przed i po zeznaniach, szczególnie jeśli on sam nie sprzeciwia się takiemu rozwiązaniu⁴¹⁷.

Przysięga ma podkreślić fakt mówienia prawdy – stanowi wezwanie imienia Bożego na świadka prawdy, ma być zatem dokonywana z rozwagą

świadka wydawanie opinii, wyciąganie wniosków z tego, co zaobserwował, czy podsuwanie sugestii”.

⁴¹⁵ KPK 1983, kan. 1532: „W przypadkach, w których sprawa dotyczy dobra publicznego, sędzia powinien nakazać stronom złożyć przysięgę, że będą mówiły prawdę, albo przynajmniej, że powiedziały prawdę, chyba że ze względu na ważną przyczynę postąpi inaczej; w innych przypadkach może postąpić według swojej roztropności”.

⁴¹⁶ W przeciwieństwie do Kodeksu z 1917 roku, zob. CIC 1917, cann. 1767-1768.

⁴¹⁷ A. BARTCZAK, *Iusiurandum de veritate dicenda w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, „Annales Canonici” 11 (2015), s. 72; T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 250.

i sprawiedliwością⁴¹⁸. Dla osoby religijnej stanowi wyjątkowe odniesienie, zobowiązuje do wyjawienia prawdy i staje się aktem religijności – wyznaniem wiary w Boga, którego powołuje na świadka prawdomówności. Krzywoprzysięstwo jest nie tylko obrazą Boga i grzechem, ale i przestępstwem, za które zgodnie z kan. 1371 § 3 powinna być wymierzona sprawiedliwa kara⁴¹⁹.

Należy podkreślić, że zarówno przysięga mówienia prawdy, jak i oświadczenie, że prawda została powiedziana w czasie zeznań, nie są środkami dowodowymi. Nie dotyczą one bezpośrednio prawdy obiektywnej i historycznej, ale tego, co świadek wie. Stanowią więc gwarancję większej lub mniejszej szczerości (w zależności od religijności świadka), nie powinny natomiast powodować pewności sędziego co do tego, że ma do czynienia z faktami historycznymi i nie potrzebuje już więcej badań lub dowodów⁴²⁰. Ryszard Sztychmiller podkreśla, że w wyrokach rotalnych przysięga nie jest traktowana jako środek dowodowy, ani nie rozstrzyga ostatecznie o wiarygodności zeznającego⁴²¹.

Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku zawierał przepisy, zgodnie z którymi od każdego świadka obowiązkowo należało odebrać przysięgę przed zeznaniami oraz dodatkowo, według roztropnego rozeznania sędziego, również po zeznaniach. Zwolnieni z tego obowiązku byli tylko świadkowie niezdolni oraz podejrzani. Wyjątkowo, jeśli sprawa dotyczyła wyłącznie sprawy prywatnej, sędzia mógł znieść przysięgę za zgodą obu stron⁴²². Komentując kanony poprzedniego Kodeksu dotyczące przysięgi, Marian Fąka stwierdza: „Konieczność przysięgi jest zatem według myśli ustawodawcy absolutna, tak że świadek niezaprzysiężony, choćby był zakonnikiem lub biskupem, nie zasługuje

⁴¹⁸ KPK 1983, kan. 1199.

⁴¹⁹ A. BARTCZAK, *Iusiurandum de veritate dicenda...*, s. 72; R. SZTYCHMILER, *Przesłuchanie świadków w procesie kanonicznym...*, s. 52.

⁴²⁰ J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 943.

⁴²¹ R. SZTYCHMILER, *Przesłuchania i rekwizycje sądowe*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 8 (2009), s. 182.

⁴²² CIC 1917, cann. 1767-1769.

na wiarę”⁴²³. Obecnie przepisy nie są aż tak rygorystyczne. Prawodawca dopuszcza sytuację, w której ważna przyczyna, taka jak na przykład przynależność do religii niechrześcijańskiej, uzasadnia składanie zeznań bez zaprzysiężenia. Ponadto świadek nawet bez podawania przyczyny może odmówić złożenia przysięgi, zaś sędzia nie jest uprawniony, by jej w sposób bezwzględny wymagać. Świadek ma więc możliwość złożyć zeznania bez zaprzysiężenia. Fakt złożenia przysięgi lub jej odmowa powinny zostać odnotowane w protokole i mogą mieć wpływ na ocenę wiarygodności zeznań świadka⁴²⁴.

Jak już wspomniano, odmowa złożenia przysięgi może być niekiedy motywowana względami światopoglądowymi, religijnymi czy moralnymi. W takiej sytuacji sędzia mógłby zamiast przysięgi odebrać od świadka obietnicę, że złoży zeznania zgodnie z prawdą. Rozwiązanie takie przewiduje Instrukcja *Dignitas connubii* w art. 167 § 2: „Sędzia ponadto nakaże im złożyć przysięgę, że będą zeznawać prawdę lub przynajmniej, że zeznali prawdę, chyba że poważna przyczyna sugeruje inaczej; jeżeli ktoś odmawia złożenia takiej przysięgi, powinien przedstawić obietnicę zeznania prawdy”⁴²⁵. Obietnica ta nie ma charakteru religijnego, można ją natomiast rozpatrywać w kategoriach moralnych – prawda jest bowiem wartością uniwersalną, nie ogranicza się jedynie do wyznawców religii chrześcijańskich⁴²⁶.

⁴²³ M. FAŁKA, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, cz. II..., s. 92.

⁴²⁴ KPK 1983, kan. 1562 § 2; J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 959.

⁴²⁵ DC, art. 167: „§ 1. Sędzia przypomni stronom i świadkom poważny obowiązek mówienia całej i tylko prawdy, zachowując art. 194 § 2 (por. kan. 1562 § 1). § 2. Sędzia ponadto nakaże im złożyć przysięgę, że będą zeznawać prawdę, lub przynajmniej, że zeznali prawdę, chyba że poważna przyczyna sugeruje inaczej; jeżeli ktoś odmawia złożenia takiej przysięgi, powinien przedstawić obietnicę zeznania prawdy (por. kan. 1532; 1562, § 2). § 3. Sędzia może także zobowiązać ich przysięgą, albo gdy tego wymaga przypadek, obietnicą, do zachowania tajemnicy”.

⁴²⁶ A. BARTCZAK, *Iusiurandum de veritate dicenda...*, s. 73.

6.4. Procedura przesłuchania

Sędzia lub jego zastępca rozpoczyna przesłuchanie od stwierdzenia tożsamości świadka, gdyż niedopuszczalne jest, by w imieniu świadka zeznawał ktoś inny⁴²⁷. W tym celu może poprosić o okazanie dokumentu ze zdjęciem, na przykład dowodu osobistego, paszportu czy prawa jazdy. William Daniel wskazuje, że jeśli świadek nie posiada takich dokumentów, może również przedstawić sędziemu inne dowody na to, że jest tym, za kogo się podaje, albo poprosić inne osoby, by były świadkami jego tożsamości. Alternatywnie, jeśli rzecznik sprawiedliwości zna osobiście świadka, może zweryfikować jego tożsamość. Dowody te, lub pisemne oświadczenia innych osób co do tożsamości świadka, powinny znaleźć się w aktach sprawy⁴²⁸. Sędzia może odstąpić od weryfikacji tożsamości świadka jedynie wówczas, gdy świadek jest mu osobiście znany. Powinien wówczas uczynić w protokole odpowiednią adnotację⁴²⁹.

Po złożeniu przysięgi i weryfikacji tożsamości świadka, sędzia może przystąpić do zadawania pytań. Tradycyjnie pytania te można podzielić na dwie grupy: ogólne (*generalia*) i szczegółowe (*specialia*)⁴³⁰. Pytania ogólne dotyczą osoby świadka oraz jego stosunku do stron. Sąd pyta więc między innymi o: imię, nazwisko, imiona rodziców, datę i miejsce urodzenia, wiek, zawód, miejsce zamieszkania oraz wypełnianie obowiązków życia chrześcijańskiego. Ponadto, zgodnie z tym co w kan. 1563, powinien również zbadać jego związek ze

⁴²⁷ KPK 1983, kan. 1563: „Sędzia powinien najpierw stwierdzić tożsamość świadka; zapytać o jego związek ze stronami i przy zadawaniu mu szczegółowych pytań dotyczących sprawy dowiedzieć się także o źródła jego wiedzy i dokładny czas, w którym powziął wiadomość o tym, co zeznaje”.

⁴²⁸ W. L. DANIEL, *The Canonical Norms on the Judicial Examination or Interrogations...*, s. 163.

⁴²⁹ R. SZTYCHMILER, *Przesłuchanie świadków w procesie kanonicznym...*, s. 59.

⁴³⁰ Inni kanoniści zamiast podziału na pytania ogólne i szczegółowe, dzielą przesłuchanie na fazy. Joaquín Calvo-Álvarez wyróżnia trzy fazy: przygotowawczą i wprowadzającą – w której zadaje się pytania na temat tożsamości świadka oraz inne, które mają wprowadzić w sprawę i pozwalają upewnić się co do dyspozycji świadka; przedstawiającą fakty – która obejmuje pytania dotyczące bezpośrednio spornych faktów; potwierdzającą – w której zadawane są pytania weryfikujące jakość złożonych zeznań, w: J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 960.

stronami, tj. czy jest krewnym, znajomym, czy zna strony wyłącznie z widzenia; czy ma wobec stron jakieś zobowiązania; czy otrzymał od stron wskazówki, co powinien zeznawać⁴³¹. Pytania ogólne mają pomóc sędziemu rozeznaczyć kontekst odpowiedzi na pytania szczegółowe. Powinny być one tak umiejętnie zadawane, by jak najlepiej poznać stan cywilny, religijny, moralny czy rodzinny świadka i tym samym lepiej przygotować się do zadawania pytań szczegółowych. Poznanie tych kwestii staje się również pomocne przy ocenie zeznań. Sędzia, pytając o relacje świadka ze stroną, może choć w części poznać źródło wiedzy świadka i motywy, dla których mógłby on być skłonny do mówienia prawdy bądź jej zatajania⁴³².

Następnie świadkowi zadawane są pytania szczegółowe (*specialia*) dotyczące bezpośrednio sprawy, których celem jest wyjaśnienie przedmiotu sporu. Pytania te powinny być starannie przygotowane przed przesłuchaniem, na podstawie wskazanych przez stronę *articuli argumentorum*⁴³³. Nie powinny to być zatem pytania uniwersalne, zadawane we wszystkich podobnych sprawach (lub sprawach toczących się z tego samego tytułu w przypadku procesów małżeńskich), lecz przygotowane indywidualnie. Sędzia musi być zatem zapoznany z treścią skargi powodowej i odpowiedzi na nią, a także z aktualnym stanem sprawy, by zadawać świadkowi takie pytania, na które może on znać odpowiedź, nie zaś pytać ogólnie, czy cokolwiek wie w sprawie⁴³⁴. Ponadto, pytania szczegółowe powinny być tak zadawane, by sędzia dowiedział się, skąd świadek czerpie wiedzę – czy jest świadkiem naocznym, czy dowiedział się o faktach od innych osób lub z rozgłosu, oraz kiedy powziął wiadomość o tym, o czym zeznaje⁴³⁵. Szczególnie jeśli źródłem wiedzy świadka są wiadomości

⁴³¹ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 270; F. BĄCZKOWICZ, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. III..., s. 96; zob. też: T. PAWLUK, *Kanoniczny proces małżeński...*, s. 103.

⁴³² S. G. OETJEN, *The Ars interrogandi in the Judicial Examination...*, s. 343.

⁴³³ KPK 1983, kan. 1552 § 2.

⁴³⁴ R. SZTYCHMILER, *Przesłuchanie świadków w procesie kanonicznym...*, s. 60; S. G. OETJEN, *The Ars interrogandi in the Judicial Examination...*, s. 331.

⁴³⁵ KPK 1983, kan. 1563.

pochodzące bezpośrednio od jednej ze stron, należy zbadać, czy uzyskał je w tzw. czasie niepodjętym, czyli gdy nie było jeszcze w planach wniesienia sprawy do sądu i tym samym strona nie miała żadnego interesu w tym, by ukrywać prawdę lub podawać fałsz⁴³⁶.

Strony oraz ich pełnomocnicy lub adwokaci, obrońca węzła i rzecznik sprawiedliwości mają prawo zgłaszania pytań do świadków za pośrednictwem sędziego. Zgodnie z kan. 1561: „(...) strony lub rzecznik sprawiedliwości, lub obrońca węzła, lub adwokaci, którzy są obecni podczas przesłuchania, jeżeli mają inne pytania do zadania świadkowi, powinni je przedstawić nie świadkowi, lecz sędziemu lub jego zastępcy, aby sam je postawił, chyba że ustawa partykularna zastrzega inaczej”. Strony swoje pytanie mogą zgłosić również przed przesłuchaniem, gdyż zazwyczaj nie dopuszcza się ich do udziału w przesłuchaniu. Pełnomocnicy, adwokaci, obrońca węzła oraz rzecznik sprawiedliwości, o ile są obecni, powinni zachować milczenie, mogą jednak prowadzić swoje prywatne notatki i w razie wątpliwości przedstawić sędziemu pytania uzupełniające. Prawo partykularne może określać sposób, w jaki należy postąpić, jeśli takie pytania się pojawią (mogą na przykład zostać zapisane na kartce i przekazane sędziemu)⁴³⁷. Ostatecznie o tym, jakie pytania zostaną postawione świadkowi, decyduje sędzia. Ryszard Sztychmiller wskazuje, że powinien on jednak dopuścić wszystkie pytania uprawnione, czyli takie, które mają związek z przedmiotem sprawy i dotyczą kwestii jeszcze niewyjaśnionych⁴³⁸.

Prawodawca w kan. 1564 zawarł normę określającą w jaki sposób powinny być formułowane pytania do świadków: „Pytania mają być krótkie, przystosowane do inteligencji odpowiadającego, nieobejmujące jednocześnie kilku spraw; niepodchwytliwe, niepodstępne, niesugerujące odpowiedzi, dalekie od jakiegokolwiek obrazy i należące do sprawy, o którą chodzi”. Nie ma natomiast

⁴³⁶ M. FAŁA, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, cz. II..., s. 184.

⁴³⁷ W. L. DANIEL, *The Canonical Norms on the Judicial Examination or Interrogations...*, s. 166-167; S. G. OETJEN, *The Ars interrogandi in the Judicial Examination...*, s. 332.

⁴³⁸ R. SZTYCHMILLER, *Przesłuchanie świadków w procesie kanonicznym...*, s. 54.

znaczenia, czy będą one mieć formę jednoznacznych pytań, czy twierdzeń do weryfikacji.

Krótkie, nieskomplikowane (*breves, non plura simul complectentes*) pytania sprawiają, że również odpowiedzi będą konkretne i uporządkowane. Jeśli pytania będą zbyt długie czy złożone z kilku mniejszych kwestii równocześnie, świadek może odpowiadać w sposób chaotyczny, często niejednoznaczny, sprzeczny czy wymagający interpretacji i domyslenia się, której części pytania dotyczyła odpowiedź. Możliwe jest również, że podczas odpowiedzi nie odniesie się do wszystkich kwestii, zapominając, o co był dokładnie pytany⁴³⁹.

Pytania mają być dostosowane do inteligencji odpowiadającego (*interrogandi caputi accommodatae*), a zatem po zadaniu pytań ogólnych, dzięki którym sędzia powinien poznać inteligencję, kulturę i poziom słownictwa świadka, pytania szczegółowe przygotowane wcześniej mogą być modyfikowane tak, by zeznający jak najlepiej zrozumiał ich treść. Używanie fachowej, prawniczej terminologii, której świadek może nie zrozumieć, stwarza niebezpieczeństwo błędnych odpowiedzi⁴⁴⁰.

Nigdy nie należy zadawać pytań podchwytliwych czy podstępnych (*non captiosae, non subdolae*). Celem przesłuchania jest ustalenie prawdy, nie zaś wprowadzenie świadka w błąd lub przeszkadzanie mu w relacjonowaniu wydarzeń w taki sposób, w jaki ich doświadczył. Sędzia nie może zadawać pytań dwuznacznych ani takich, dzięki którym uzyska odpowiedź, której oczekuje, ale której świadek nie zamierzał udzielić. Jeśli jednak sędzia zauważy niebezpieczeństwo braku spójności zeznań czy nieprawdopodobieństwo relacjonowanych zdarzeń, nic nie stoi na przeszkodzie, by zadał świadkowi pytania pomocnicze⁴⁴¹.

⁴³⁹ S. G. OETJEN, *The Ars interrogandi in the Judicial Examination...*, s. 344; J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 960.

⁴⁴⁰ S. G. OETJEN, *The Ars interrogandi in the Judicial Examination...*, s. 344-345.

⁴⁴¹ J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 960.

Nie można również sugerować świadkowi odpowiedzi (*non suggerentes responsionem*). Zadaniem sędziego jest badanie prawdy, nie zaś prowadzenie dowodzenia tak, by daną kwestię udowodnić lub jej zaprzeczyć. Pytania sugerujące odpowiedź nie mają wartości dowodowej. Jeśli bowiem zasugerowano świadkowi nieprawdę – jego zeznanie stanowi jedynie potwierdzenie kłamstwa, którego sam nie wypowiedział. Jeśli zaś prawdę – jej potwierdzenie nie jest efektywne, nie można przypisać jej wiedzy i doświadczeniu tego świadka⁴⁴².

Pytania nie mogą nikogo obrażać (*remotae a cuiusvis offensione*) i mają dotyczyć wyłącznie badanej sprawy (*pertinentes ad causam*). Nie mogą być zatem wulgarne, grubiańskie ani oceniające wobec osoby składającej zeznania czy którejś ze stron. Celem pytań jest wyjaśnienie faktów i okoliczności mających wpływ na rozstrzygnięcie danego sporu, nie zaś ocena moralna. Świadek nie ma obowiązku odpowiadania na pytania, które nie dotyczą danej sprawy lub są nieistotne. Należy jednak pamiętać, że to sędzia decyduje, co dla sprawy jest istotne, a w razie wątpliwości powinien wyjaśnić świadkowi związek zachodzący pomiędzy pytaniem a przedmiotem sprawy⁴⁴³. A zatem, jak wskazuje William Daniel, pytania, które mają być postawione świadkowi, powinny być zawsze formułowane z zachowaniem zdrowego rozsądku, roztropności, szacunku, wrażliwości, uwagi i bezstronności⁴⁴⁴.

⁴⁴² Tamże; S. G. OETJEN, *The Ars interrogandi in the Judicial Examination...*, s. 345: „Whether the judge realizes it or not, there is something forceful about leading questions that corrupts the truth of the response, and so great care should be taken to avoid them”; M. FAŁKA, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, cz. II..., s. 184: „W celu uniknięcia pytań sugestywnych należy od pytań ogólnych przechodzić do szczegółowych, nie opisując w pytaniach faktów, których pytanie dotyczy, lecz przez odpowiednie pytania wydobywając ich opis od świadka”.

⁴⁴³ S. G. OETJEN, *The Ars interrogandi in the Judicial Examination...*, s. 346; R. SZTYCHMILER, *Przesłuchanie świadków w procesie kanonicznym...*, s. 60.

⁴⁴⁴ W. L. DANIEL, *The Canonical Norms on the Judicial Examination or Interrogations...*, s. 165. Podobnie: T. PAWLUK, *Kanoniczny proces małżeński...*, s. 113: „Ponieważ w procesie tym zeznania najczęściej stanowią zasadniczy materiał dowodowy, stąd do formy pytań, ich treści i sposobu stawiania ich należy przywiązywać wielką wagę”.

Świadkowie powinni odpowiadać na pytania spontanicznie. Dlatego też Prawodawca zabrania podawania pytań świadkom wcześniej do wiadomości⁴⁴⁵. Ich odpowiedzi powinny być bowiem pierwszą, naturalną reakcją na zadane pytanie, nie zaś wyuczoną regułą, która mogłaby zostać przygotowana w zмовie ze stroną postępowania lub innymi świadkami⁴⁴⁶. Jednak, jeśli to, o czym ma zeznawać świadek, zostało przez niego zapomniane, tak że nie może być w sposób pewny przedstawione, sędzia może pewne fakty przypomnieć świadkowi. Musi jednak upewnić się, że może to zrobić bezpiecznie, eliminując ryzyko zasugerowania świadkowi odpowiedzi⁴⁴⁷. Odpowiedzi świadka powinny być ustne – nie może on zatem posługiwać się notatkami, chyba że chodzi o rachunki i rozliczenia⁴⁴⁸.

6.5. Protokół z zeznań

Zgodnie z kan. 1472 § 1 „Czynności sądowe, zarówno dotyczące istoty sprawy, czyli czynności merytoryczne, jak i należące do formy postępowania, czyli czynności procesowe – mają być udokumentowane na piśmie”. Dlatego też, choć przesłuchanie świadków jest czynnością dokonywaną w sposób ustny i w pewien sposób spontaniczną, musi zostać zaprotokołowane. Osobą odpowiedzialną za to jest notariusz⁴⁴⁹. Sporządza on dokument, w którym powinny być zawarte wszystkie istotne dla sprawy elementy, tj. miejsce, data

⁴⁴⁵ KPK 1983, kan. 1565 § 1.

⁴⁴⁶ T. PAWLUK, *Kanoniczny proces małżeński...*, s. 115 J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s.961.

⁴⁴⁷ KPK 1983, kan. 1565 § 2; L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico: commento giuridico-pastorale*, t. III..., s. 138-139.

⁴⁴⁸ KPK 1983, kan. 1566: „Świadkowie powinni zeznawać ustnie i bez czytania, chyba że chodzi o rachunki i rozliczenia; w takim bowiem przypadku mogą się posługiwać przyniesionymi notatkami”.

⁴⁴⁹ W. L. DANIEL, *The Canonical Norms on the Judicial Examination or Interrogations...*, s. 168: „In order for the written form of these acts to become judicial acts (i.e., acts of a trial), they can only be recorded by one having the authority to create official records: the notary”.

i godzina przesłuchania, osoby obecne, fakt złożenia przysięgi lub jej odmowa, pytania i odpowiedzi oraz wszelkie inne godne uwagi zdarzenia z sesji⁴⁵⁰.

W kan. 1567 zawarto wytyczne dotyczące sposobu protokolowania przesłuchań. Odpowiedzi udzielane przez świadka powinny być od razu spisywane przez notariusza (choć zeznania mógłby również spisywać protokolant – jednak zawsze w obecności notariusza i pod jego nadzorem⁴⁵¹). Dosłowny zapis zeznań (nie zaś opis stanowiący interpretację notariusza) powinien zawierać przynajmniej to, co bezpośrednio dotyczy przedmiotu sporu. Zeznania powinny zostać spisane w pierwszej osobie, podane w wierny i integralny sposób. Należy jednak unikać zbytniej rozwlekłości (np. pomijać powtórzenia), jak również sformułowań zbyt krótkich (np. samo wyrażenie „nie wiem” jest w zasadzie bezwartościowe, jeśli jednak świadek dodał do niego uzasadnienie, to należy je zapisać, gdyż może ono zupełnie zmienić znaczenie odpowiedzi). Notariusz może sam spisywać zeznania lub mogą one być dyktowane przez sędziego. W zapisie pomija się błędy stylistyczne, nadając zdaniom poprawną formę gramatyczną. Należy również unikać sformułowań obraźliwych i, jeśli to możliwe, zeznań wprost oceniających postawę moralną stron – można natomiast opisać wskazane przez świadka fakty, z których ta ocena wynika. Jeżeli jednak jakieś wyrażenia charakterystyczne dla świadka – nawet uchodzące za wulgarne czy obraźliwe – mogły mieć szczególne znaczenie dla wyjaśnienia sprawy, to warto je ująć w protokole⁴⁵².

Do protokołu zeznań należy dołączyć listę pytań. Odpowiedzi świadka powinny być ponumerowane zgodnie z numeracją pytań. Pytania dodatkowe –

⁴⁵⁰ KPK 1983, kan. 1568: „Notariusz powinien zamieścić w aktach wzmiankę o złożeniu, pominięciu lub odmowie przysięgi, o obecności stron i innych osób, o pytaniach dodanych z urzędu i w ogóle o wszystkim, co ewentualnie wydarzyło się podczas przesłuchania świadków i jest warte zapamiętania”.

⁴⁵¹ W. WENZ, *Proces o nieważność małżeństwa według Motu Proprio Mitis Iudex Dominus Iesus Papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*, Wrocław 2016, s. 279.

⁴⁵² J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 961; T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 271; R. SZTYCHMILER, *Przesłuchanie świadków w procesie kanonicznym...*, s. 61-62; W. L. DANIEL, *The Canonical Norms on the Judicial Examination or Interrogations...*, s. 168-171.

postawione *ex officio* przez sędziego lub przez inne osoby obecne podczas przesłuchania – powinny zostać zapisane w protokole w pełnym brzmieniu, wraz ze wskazaniem osoby, która je zadała⁴⁵³.

Wydaje się, że obecnie najwygodniejszą formą zapisu jest protokół spisywany komputerowo, najlepiej w taki sposób, by sędzia mógł na bieżąco śledzić tekst pisany przez notariusza. Prawodawca dopuszcza również możliwość nagrywania zeznań, zastrzegając jednak, że nagranie to musi zostać spisane i uwierzytelnione przez notariusza oraz – jeśli to możliwe – podpisane przez zeznającego⁴⁵⁴.

Pod koniec przesłuchania notariusz musi odczytać składającemu zeznania to, co zostało zaprotokołowane (lub odtworzyć to, co zostało zarejestrowane)⁴⁵⁵. Odczytanie protokołu nie jest opcjonalne, a zatem świadek nie może zwolnić sędziego i notariusza z tego obowiązku⁴⁵⁶. Każda odpowiedź powinna być odczytywana tak, by zeznający mógł w każdej chwili przerwać i poprosić o jej uzupełnienie, skreślenie lub modyfikację⁴⁵⁷. Tadeusz Pawluk wskazuje, że ewentualne sprostowania umieszcza się na końcu protokołu⁴⁵⁸. Wydaje się jednak, że w dzisiejszych czasach, gdy zeznań nie spisuje się już ręcznie ani na maszynie do pisania, łatwiej nanosić zmiany bezpośrednio w tekście, zaznaczając

⁴⁵³ R. SZTYCHMILER, *Przesłuchanie świadków w procesie kanonicznym...*, s. 63.

⁴⁵⁴ KPK 1983, kan. 1567 § 2.

⁴⁵⁵ Tamże, kan. 1569 § 1: „Na zakończenie przesłuchania należy świadkowi odczytać jego zeznania spisane przez notariusza lub dać mu do wysłuchania to, co z jego zeznania zostało zarejestrowane za pomocą magnetofonu, dając temuż świadkowi możliwość uzupełnienia, skreślenia, poprawienia, zmiany”.

⁴⁵⁶ W. L. DANIEL, *The Canonical Norms on the Judicial Examination or Interrogations...*, s. 172. Inaczej: R. SZTYCHMILER, *Przesłuchanie świadków w procesie kanonicznym...*, s. 64: „Nawet wtedy, gdy treść wypowiedzi była głośno dyktowana notariuszowi, sędzia powinien zaproponować świadkowi odczytanie całego protokołu. Zeznający może jednak zrezygnować z odczytania całości lub części protokołu”.

⁴⁵⁷ W. L. DANIEL, *The Canonical Norms on the Judicial Examination or Interrogations...*, s. 172-173.

⁴⁵⁸ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 272.

przy tym – jeśli sędzia uzna to za konieczne – co dokładnie zostało zmodyfikowane⁴⁵⁹.

Na zakończenie przesłuchania protokół podpisują: świadek – uznając zeznanie za swoje i potwierdzając je własnoręcznym podpisem, sędzia oraz notariusz⁴⁶⁰. Ponadto akt ten powinni podpisać: obrońca węgła, promotor sprawiedliwości i adwokaci, o ile byli oni obecni podczas przesłuchania⁴⁶¹. W przypadku odmowy podpisania protokołu przez świadka, sędzia powinien zbadać przyczynę takiego zachowania. Gdyby zeznający przyznał, że mówił nieprawdę i chce ponownie złożyć zeznania, można wyznaczyć nowy termin przesłuchania. Nigdy nie należy jednak niszczyć protokołu – jest on bowiem dokumentem publicznym nawet, jeśli podpisze go wyłącznie sędzia i notariusz⁴⁶².

6.6. Ponowne przesłuchanie świadka

Choć co do zasady, każdy świadek powinien być tylko raz przesłuchiwany, Prawodawca przewidział sytuację, w której konieczne może być ponowne przesłuchanie tego samego świadka w danej sprawie⁴⁶³. Na wniosek strony, lub z urzędu, po rozważeniu, czy przesłuchanie takie jest konieczne lub przynajmniej pożyteczne dla sprawy i nie zachodzi niebezpieczeństwo zмовы lub przekupstwa, sędzia może podjąć decyzję, by ponownie wezwać świadka. Jak wskazuje Ryszard Sztymiler, uzasadnieniem dla ponownego przesłuchania może być na przykład niedokładne, pobieżne przesłuchanie ważnego świadka

⁴⁵⁹ W. L. DANIEL, *The Canonical Norms on the Judicial Examination or Interrogations...*, s. 173.

⁴⁶⁰ KPK 1983, kan. 1569 § 2.

⁴⁶¹ J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 962; zob. też DC, art. 175 § 2.

⁴⁶² R. SZTYCHMILER, *Przesłuchanie świadków w procesie kanonicznym...*, s. 64-65.

⁴⁶³ KPK 1983, kan. 1570: „Świadkowie, chociaż już przesłuchani, mogą zostać bądź to na wniosek strony, bądź też z urzędu ponownie wezwani na przesłuchanie przed ogłoszeniem akt, czyli zeznań, jeśli sędzia uzna to za konieczne lub pożyteczne, o ile nie ma żadnego niebezpieczeństwa zмовы lub przekupstwa”.

przez delegata sędziego lub przyznanie się świadka do złożenia zeznań niezgodnych z prawdą⁴⁶⁴.

Po publikacji akt i zamknięciu postępowania dowodowego, jeśli miałyby dojść do ponownego przesłuchania świadków, należy zachować zasady określone w kan. 1600 § 1: „Po zamknięciu postępowania dowodowego sędzia może jeszcze wezwać tych samych lub innych świadków albo zarządzić przeprowadzenie innych dowodów, których nie zgłoszono przedtem:

1° w sprawach, w których chodzi tylko o prywatne dobro stron – jedynie wtedy, gdy wszystkie strony wyrażają zgodę;

2° w pozostałych sprawach – tylko po wysłuchaniu stron i jeżeli istnieje poważna przyczyna, a wszelkie niebezpieczeństwo podstępu i nielegalnego wpływu zostanie usunięte;

3° we wszystkich sprawach – tylko wtedy, gdy jest prawdopodobne, że bez dopuszczenia nowego dowodu zostanie wydany niesprawiedliwy wyrok, z powodów, o których mowa w kan. 1645 § 2, n. 1-3”.

W takiej sytuacji sędzia powinien jeszcze dokładniej zbadać motywy przyświecające żądaniu ponownego przesłuchania świadka – należy mieć bowiem na uwadze, że strona zna już treść poprzedniego zeznania i może próbować wpłynąć na świadka, lub nawet dopuścić się przekupstwa, w celu uzyskania zeznań korzystniejszych dla niej samej.

6.7. Prawo świadka do zwrotu poniesionych kosztów

Zgodnie z kan. 1571: „Świadkom, według słusznego oszacowania dokonanego przez sędziego, należy zarówno zwrócić poniesione koszty, jak i wynagrodzić utratę zysku spowodowaną składaniem zeznań”.

Świadkowie, stawiając się w sądzie na przesłuchanie, narażeni są zarówno na koszty, spowodowane na przykład dojazdem do siedziby trybunału, jak i na utratę zarobku, jeśli stawiennictwo powoduje konieczność przerwania ich

⁴⁶⁴ R. SZTYCHMILER, *Świadkowie i zeznania...*, s. 224.

zwykłych, codziennych czynności lub pracy zawodowej. Odpowiednią kwotę rekompensaty szacuje sędzia, a następnie dolicza się ją do kosztów procesu. Sędzia może jeszcze przed przesłuchaniem wezwać stronę do złożenia w depozycie zaliczki na poczet pokrycia tych kosztów⁴⁶⁵. Jeśli strona lub świadek nie zgadzają się co do wysokości rekompensaty, sprawę wypadkową rozstrzyga się dekretem⁴⁶⁶.

7. WIARYGODNOŚĆ ZEZNAŃ

Sędzia, aby mógł wydać jakikolwiek wyrok, musi wyrobić w sobie pewność moralną co do sprawy, która ma zostać rozstrzygnięta⁴⁶⁷. Czyni to na podstawie czynności procesowych i faktów udowodnionych, dowody zaś, zgodnie z normą zawartą w kan. 1608 § 3 „powinien oceniać według własnego sumienia, z zachowaniem w mocy przepisów ustawy o skuteczności niektórych dowodów”. Kodeks prawa kanonicznego uznaje zatem zasadę swobodnej oceny dowodów⁴⁶⁸. Sędzia ocenia zebrany materiał dowodowy (w tym również zeznania świadków) według własnego sumienia. Swoje przekonanie na temat pojedynczego środka dowodowego kształtuje, zestawiając go z całokształtem sprawy, uwzględniając przy tym wiedzę naukową, doświadczenie życiowe oraz zasady logiki⁴⁶⁹. Należy jednak zauważyć, że zasada ta dopuszcza wyjątki –

⁴⁶⁵ Zasady dotyczące składania depozytów pieniężnych określa Biskup zgodnie z kan. 1649.

⁴⁶⁶ J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 963; T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 273.

⁴⁶⁷ KPK 1983, kan. 1608 § 1.

⁴⁶⁸ W nauce prawa procesowego istnieje również zasada ustawowej oceny dowodów – zakłada ona, że to ustawa przesądza o wartości dowodowej poszczególnych środków dowodowych, natomiast sędzia jest jedynie wykonawcą tych norm.

⁴⁶⁹ T. PAWLUK, *Ocena sędziowska środków dowodowych*, „Prawo Kanoniczne 12 (1969) nr 1-2, s. 152-156.; W. SZAFRAŃSKI, *Pewność moralna w kościelnym wyroku sądowym*, „Prawo kanoniczne” 1 (1958) nr 1-2, s. 301-302; P. R. LAGGES, *The Proof is in the Adminicula: The Judicial Work of Evaluating the Proofs*, „The Jurist” 80 (2024), s. 425-426.

wówczas skuteczność danego środka dowodowego określona jest w ustawie⁴⁷⁰, a sędzia związany jest regułami dowodowymi.

Zeznania świadków często odgrywają kluczową rolę w procesach kościelnych, dlatego też Prawodawca w kan. 1572 podaje wytyczne, którymi powinien kierować się sędzia przy ich ocenie. Normy te nie mają na celu ograniczenia sędziowskiej swobody, wskazują jednak, jakie kryteria powinny zostać zastosowane, by sędzia mógł wyrobić sobie przekonanie co do ich skuteczności i wartości dowodowej w procesie.

7.1. Świadcstwa kwalifikacyjne

Sędzia, oceniając zeznania świadka, powinien w pierwszej kolejności wziąć pod uwagę kryteria podmiotowe, w tym również stan moralny zeznającego. Aby lepiej wykonać to zadanie, może on zwrócić się o świadectwo kwalifikacyjne dla danego świadka. Jest to dokument sporządzany przez osobę publiczną, mający potwierdzić wiarygodność osoby zeznającej w sądzie. Powinien on zawierać szczegółową opinię dotyczącą między innymi religijności i uczciwości osoby⁴⁷¹. Świadectwo wystawia najczęściej proboszcz własny świadka, na specjalnym formularzu, który należy sumiennie wypełnić, odpowiadając na postawione w nim pytania. Jeśli kapłan badający nie zna osobiście osoby, dla której świadectwo ma zostać wystawione, może zaczerpnąć informacji na jej temat od zaufanych parafian, zachowując przy tym dyskrecję. Nie powinien zatem wskazywać, o jaką sprawę chodzi ani w jakim celu informacje te są mu potrzebne, by swoim działaniem nie naruszyć dobrego imienia świadka (lub stron procesowych) oraz by nie wywołać zgorszenia lub zdziwienia wśród parafian. Jeśli poza postawionymi pytaniami proboszcz ma

⁴⁷⁰ Zob. np. KPK 1983, kann. 1526 § 2, 1536, 1541, 1542, 1544, 1573.

⁴⁷¹ Rafał Wójcicki wskazuje, że najczęściej pytania dotyczą: wypełniania obowiązków religijnych, prowadzenia się pod względem moralnym, opinii jaką dana osoba ma wśród innych wiernych, prawdomówności oraz zdolności do oceny faktów i sytuacji, w: R. WÓJCICKI, *Znaczenie świadectw kwalifikacyjnych w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, w: *Dowodzenie w procesach kościelnych*, red. J. KRZYWKOWSKA, R. SZTYCHMILER, Olsztyn 2014, s. 162-163.

jeszcze inne informacje, które mogłyby być użyteczne przy ocenie wiarygodności zeznań (zaobserwowane gesty, słowa lub opinie innych parafian), może je załączyć w osobnym piśmie⁴⁷².

Gdy uczciwość świadka znana jest sędziemu z innych źródeł, lub stwierdzi on, że ocena wiarygodności jego zeznań nie sprawia mu trudności, nie ma obowiązku zwracania się o świadectwo kwalifikacyjne⁴⁷³. Leon Del Amo zwraca uwagę, że otrzymane świadectwa należy traktować z odpowiednią rezerwą. Często bowiem zdarza się, że proboszczowie – chcąc uniknąć trudności w pracy duszpasterskiej, bądź po prostu nie znając dobrze swoich parafian – odpowiadają na zadane w formularzu pytania zbyt ogólnikowo, czasem celowo unikając wyrażenia własnego sądu i opinii zgodnej z ich sumieniem⁴⁷⁴. Należy jednak odróżnić świadectwa, przy których sporządzaniu nie zachowano należytej staranności, od tych, w których – pomimo dobrego rozeznania w parafii – nie zawarto zbyt wielu informacji na temat świadka. Jerzy Grzywacz wskazuje, że świadectwa tzw. negatywne mogą stanowić cenną informację dla sędziego, ponieważ dowodzą, że dana osoba nie ma złej opinii – pozostaje *omni exceptione maior*⁴⁷⁵.

7.2. Kryterium prawości

Prawodawca w kan. 1572, nr 1 zaleca sędziemu, by przy ocenie zeznań świadka wziął pod uwagę jego stan (*condicio*) oraz uczciwość (*honestas*). Kryterium to opiera się na przymiotach moralnych świadka, jego reputacji, oraz tym wszystkim, co w świetle psychologii czy osobistych doświadczeń może

⁴⁷² Tamże, s. 161-164; W. WENZ, *Proces o nieważność małżeństwa według Motu Proprio Mitis Iudex...*, s. 391.

⁴⁷³ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 274.

⁴⁷⁴ J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 964.

⁴⁷⁵ J. GRZYWACZ, *Moc dowodowa zeznań świadków według nowego Kodeksu prawa kanonicznego*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 32 (1985), s. 23-24.

wpływać na sposób postrzegania i komunikowania spostrzeżeń. Sędzia powinien uwzględnić zatem wszystkie czynniki, które mogą wpływać na rozum i wolę⁴⁷⁶.

Jak wskazuje Peter Akpoghiran, termin *condicio* odnosi się do tego, czy dana osoba jest duchownym, zakonnikiem czy osobą świecką, zamężną czy samotną, kobietą czy mężczyzną. Ponadto obejmuje również wiek, wykształcenie, religię, kulturowe i społeczne pochodzenie oraz to, w jakich relacjach świadek pozostaje ze stronami. *Honestas* natomiast wskazuje na przymioty moralne, czyli to, w jaki sposób prowadzi on swoje życie⁴⁷⁷.

7.3. Kryterium wiedzy

Źródło wiedzy świadka w dużym stopniu wpływa na ocenę wiarygodności jego zeznań. Do sędziego należy ustalenie, czy zeznanie świadka pochodzi „z pierwszej ręki” – a więc czy jego źródłem jest to, czego świadek doświadczył za pomocą własnych zmysłów – czy też jest wyłącznie jego opinią, lub zostało oparte na pogłoskach lub zasłyszaniu od innych⁴⁷⁸.

Świadkiem w pełnym tego słowa znaczeniu będzie zawsze wyłącznie świadek bezpośredni („świadek z pierwszej ręki”), zeznający na podstawie własnej wiedzy o tym, czego doświadczył, co widział na własne oczy lub słyszał na własne uszy⁴⁷⁹. Świadka bezpośredniego w jego wiedzy na temat danej sytuacji ograniczają wyłącznie jego własne możliwości poznawcze. Aby jego zeznanie miało pełną wartość dowodową, powinien wiernie opisywać fakty,

⁴⁷⁶ J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 962; T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 273; J. GRZYWACZ, *Moc dowodowa zeznań świadków...*, s. 20-21.

⁴⁷⁷ P. O. AKPOGHIRAN, *The Evaluation of Witness Testimony in Marriage Nullity Trials*, „The Jurist” 70 (2010), s. 165-166.

⁴⁷⁸ KPK 1983, kan. 1572, nr 2; J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 964: „(...) zachodzi wielka różnica między poznaniem faktów wynikającym z wiedzy własnej, z percepcji za pomocą własnych zmysłów, a znajomością faktów opartą na wiedzy zasłyszanej, na pogłoskach, plotkach, przekonaniu”.

⁴⁷⁹ M. MYRCHA, *Dowód ze świadków...*, s. 80-81: „Ta obecność jest czynnikiem, który daje znamię obiektywności zeznaniom świadków, suponując, że on rzeczywiście poznał dany fakt, że jest o nim w stanie złożyć zeznanie, oraz jest świadkiem niezainteresowanym”.

które poznał i zachował w swojej pamięci, nie zmieniając ich na korzyść własną lub strony. Nie jest bowiem zadaniem świadka dokonywanie oceny wydarzeń. Jego przekonania i interpretacje tego, co miało miejsce, nie mają większego znaczenia dowodowego⁴⁸⁰.

Zdarza się jednak, że świadek wyraża własną opinię na temat, o który został zapytany przez sędziego. Sędzia powinien wówczas zbadać, na jakich faktach i w oparciu o jakie kryteria świadek zbudował swoje przekonania. Opinie same w sobie nie mogą bowiem stanowić pełnego dowodu. Jeśli jednak świadek wskaże na fakty będące ich podstawą, a w ocenie sędziego fakty te, poznane przez zeznającego za pomocą jego własnych zmysłów, będą silnie powiązane z wyrażoną przez niego opinią, może uznać ją za pewnego rodzaju wskazówkę bądź dowód pomocniczy⁴⁸¹.

Świadkowie pośredni, a więc czerpiący swoją wiedzę od innych, mogą stanowić co najwyżej dowód pomocniczy. Zeznanie oparte na pogłosce, czyli powszechnej wśród danej społeczności opinii na temat osoby lub zdarzenia, mogą mieć wartość dowodową jedynie w pewnych okolicznościach, szczególnie jeśli sprawa jest wyjątkowo trudna do udowodnienia za pomocą innych środków dowodowych. Pogłoska (lub inaczej rozgłos) powinna być w takim przypadku jednomyślna, stała i pewna, a ponadto pochodzić od uczciwych i wiarygodnych osób. Należy jednak pamiętać, że ze względu na rozliczne możliwości pomyłek czy fałszywych ocen, zeznania oparte na pogłosce mają minimalną wartość dowodową. Jedynie w połączeniu z innymi środkami dowodowymi, mogą one przyczyniać się do budowania pewności moralnej w umyśle sędziego⁴⁸².

Podobnej oceny należy dokonać w przypadku tzw. świadków ze słyszenia. Zeznają oni na podstawie tego, co usłyszeli od innych, nie zaś opierając się na

⁴⁸⁰ J. GRZYWACZ, *Moc dowodowa zeznań świadków...*, s. 28-29; P. O. AKPOGHIRAN, *The Evaluation of Witness Testimony...*, s. 166; A. CZAJA, *Skuteczność zeznań świadka w kanonicznym procesie spornym*, Toruń 2010, s. 141-142.

⁴⁸¹ P. O. AKPOGHIRAN, *The Evaluation of Witness Testimony...*, s. 166-167.

⁴⁸² M. MYRCHA, *Dowód ze świadków...*, s. 81-83; A. CZAJA, *Skuteczność zeznań świadka...*, s. 142-143; P. O. AKPOGHIRAN, *The Evaluation of Witness Testimony...*, s. 167-168; J. GRZYWACZ, *Moc dowodowa zeznań świadków...*, s. 29.

własnych doświadczeniach. Zazwyczaj w ogóle nie są dopuszczani, chyba że nie ma innych świadków, a sprawa jest trudna do udowodnienia. Ich zeznania mogą być wiarygodne, o ile są wzmocnione innymi okolicznościami, domysłami lub domniemaniami. Osoba będąca źródłem ich wiedzy musi zasługiwać na wiarygodność, a oni sami usłyszeć o danych faktach w czasie niepodjejrzanym⁴⁸³.

7.4. Kryterium jakości zeznań

Sędzia powinien wziąć pod uwagę również jakość złożonych przez świadka zeznań – ocenić, czy są one wewnętrznie spójne, a więc czy świadek „jest stały i trwale ze sobą zgodny, czy też zmienny, niepewny lub chwiejny”⁴⁸⁴.

Świadek spójny podąża w swoich zeznaniach za wiarygodnym nurtem zdarzeń, który układa się w uporządkowany ciąg, ukazujący związki przyczynowe. W przedstawianiu faktów zachowuje stałość w odniesieniu do istotnych kwestii i okoliczności. Świadek niespójny przeciwnie, popada w sprzeczności i niekonsekwencje. Jego zeznania nie są wewnętrznie zgodne, lub zmienia je w tej samej lub wyższej instancji. Jeśli zmiana nie dotyczy błędu i świadek wyraźnie nie zaznacza, że chce go poprawić (np. podczas odczytania mu protokołu), jego zeznania stają się niewiarygodne. Niewiarygodne jest również odmienne zeznanie świadka w instancji apelacyjnej, chyba że udowodni, że w instancji niższej popełnił błąd i to drugie zeznanie jest prawdziwe⁴⁸⁵.

Zeznania świadka, który jest niepewny lub chwiejny podczas ich składania, również nie zasługują na wiarygodność. Świadek taki odpowiada na zadane pytania w sposób niejasny, bez przekonania, sam wątpiąc w to, co mówi. Sędzia powinien wówczas ocenić, czy niepewność świadka wynika z braku wiedzy, czy z bojaźliwego charakteru lub stresu wywołanego obecnością

⁴⁸³ M. MYRCHA, *Dowód ze świadków...*, s. 83-86; P. O. AKPOGHIRAN, *The Evaluation of Witness Testimony...*, s. 168-170.

⁴⁸⁴ KPK 1983, kan. 1572, nr 3.

⁴⁸⁵ M. MYRCHA, *Dowód ze świadków...*, s. 127; J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 964; P. O. AKPOGHIRAN, *The Evaluation of Witness Testimony...*, s. 170-171; A. CZAJA, *Skuteczność zeznań świadka...*, s. 137-139.

w sądzie. Peter Akpoghiran wskazuje, że w takiej sytuacji pomocne mogłyby być adnotacje poczynione przez przesłuchującego w protokole. Nie mogą one jednak mieć charakteru subiektywnej oceny świadka, a raczej opisywać pewne okoliczności, które będą przydatne przy weryfikowaniu wiarygodności zeznań⁴⁸⁶.

7.5. Kryterium zgodności zeznań

W celu oceny zeznań świadka należy je zestawić z innymi środkami dowodowymi, przede wszystkim zaś sprawdzić, czy ma on współświadków⁴⁸⁷, a więc czy są co najmniej dwie osoby, które będąc poza wszelkimi podejrzeniami, zeznają o tych samych faktach w sposób jednomyślny i bez widocznych rozbieżności, na podstawie własnej wiedzy⁴⁸⁸. Świadcowie tacy dostarczają pełnego dowodu.

Świadcowie odosobnieni, czyli tacy, którzy składają zeznania o różnych faktach w taki sposób, że żadne zeznanie nie zgadza się w pełni z innym (o danym fakcie zeznaje tylko jeden świadek), nie dostarczają pełnego dowodu, chyba że ich zeznanie można zestawić z innym środkiem dowodowym złożonym do akt sprawy⁴⁸⁹.

⁴⁸⁶ P. O. AKPOGHIRAN, *The Evaluation of Witness Testimony...*, s. 172: „In light of the above observations, the judge instructor can make certain objective statements regarding the witness such as the way the witness acted, the spontaneity of the answers, the certainty of the information, and the precision with which the witness expressed the testimony. Another significant piece of information that can be included is whether the witness was nervous or calm, especially if the motives for his or her particular way of acting seem to be related to the matter of the interrogation or to the ecclesiastical process itself”.

⁴⁸⁷ KPK 1983, kan. 1572, nr 4.

⁴⁸⁸ M. MYRCHA, *Dowód ze świadków...*, s. 134-135: „Im bardziej świadkowie są zgodni w swoich zeznaniach, im szczegółowiej podane są najmniejsze okoliczności, im pewniej złożone zostały zeznania, tym więcej nabierają wiarygodności, o ile przy tem jesteśmy pewni, że osoby zeznające są od siebie niezależne lub chociaż zależne, jednakże niezainteresowane. Mówimy wtedy o współświadkach w ścisłym tego słowa znaczeniu”.

⁴⁸⁹ J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadcowie i zeznania...*, s. 964-965.

7.6. Kryterium czasowe

Zgodnie z art. 201 *Dignitas connubii* sędzia powinien wziąć pod uwagę również „kiedy [świadek] poznał to, co zeznaje, przede wszystkim, czy miało to miejsce w czasie niepodjezranym, czyli wtedy kiedy strony nie myślały jeszcze o rozpoczęciu procesu”. Kryterium to nie zostało ujęte w kan. 1572 Kodeksu. Wydaje się jednak, że również w przypadku innych procesów, racjonalnym byłoby określenie przez sędziego, czy czas, w którym świadek dowiedział się o danych faktach (szczególnie jeśli jest to świadek ze słyszenia) nie jest podejrzanym (*tempore non suspecto*)⁴⁹⁰. W odniesieniu do procesów małżeńskich dotyczy to okresu, w którym strony nie planowały jeszcze wniesienia skargi powodowej. Jeśli świadek zeznaje, że dowiedział się o jakimś istotnym fakcie od strony lub innej osoby w czasie, w którym nie było jeszcze pomiędzy małżonkami poważnego konfliktu (ani nie zostały rozpoczęte przygotowania do procesu sądowego), wiarygodność świadka jest duża. Natomiast zeznania osób, które otrzymały informację od strony w czasie podejrzanym, nie mają większej wartości dowodowej⁴⁹¹.

7.7. Testis unus, testis nullus

Prawodawca – odnosząc się do starej zasady proceduralnej *testis unus, testis nullus* – stanowi w kan. 1573, że „zeznanie jednego świadka nie może mieć pełnej mocy dowodowej, chyba że chodzi o świadka kwalifikowanego, który zeznaje o sprawach dokonanych w związku ze sprawowaniem urzędu, albo okoliczności rzeczowe i osobowe przemawiają za czym innym”. Jak wskazuje Tadeusz Pawluk, tę negatywną dyspozycję prawną można wyrazić w sposób pozytywny, iż wystarczającego dowodu dostarczają zgodne zeznania dwóch lub

⁴⁹⁰ M. J. ARROBA CONDE, *Diritto procesuale canonico...*, s. 467.

⁴⁹¹ T. ROZKRUT, *Świadkowie...*, s. 276-277; P. O. AKPOGHIRAN, *The Evaluation of Witness Testimony...*, s. 177-178.

trzech świadków wiarygodnych, złożone na podstawie bezpośrednio nabytej wiedzy własnej⁴⁹².

Omawiana zasada nie obowiązuje w sposób bezwzględny. Pierwszym wyjątkiem jest zeznanie świadka kwalifikowanego. Jest to osoba, która w związku z pełnieniem określonego urzędu składa zeznanie dotyczące działań podjętych przez nią samą lub skierowanych przeciwko niej. Aby zatem sędzia mógł uznać takie świadectwo za wiarygodne, muszą zostać spełnione równocześnie dwa warunki – świadek pełni urząd publiczny (kościelny lub świecki) i jednocześnie zeznaje o tym, jakie działania podjął *ex officio*⁴⁹³. Marian Myrcha podkreśla, że świadek kwalifikowany musi być osobą wiarygodną, wolną od wszelkich podejrzeń – taką, wobec której nie można zgłosić żadnego zarzutu niezdolności lub niezdatności. Podstawą przyznania jego zeznaniom mocy pełnego dowodu jest bowiem urząd publiczny, który sprawuje i związane z nim domniemanie, że o rzeczach dokonywanych *ex officio* musi zeznawać całą prawdę, gdyż jej ukrycie stanowiłoby przestępstwo⁴⁹⁴.

Drugi wyjątek stanowi zeznanie jednego, zwykłego świadka, które – po rozważeniu przez sędziego „okoliczności rzeczowych i osobowych” – zostaje uznane za pełny dowód. Chodzi o sytuację, w której zeznania wiarygodnego świadka, wzmocnione innymi środkami dowodowymi, powodują, iż sędzia uzyskuje pewność moralną co do faktów⁴⁹⁵. Norma ta nie była obecna w Kodeksie z 1917 roku. Jak słusznie zauważa Karol Adamczewski, daje ona sędziemu możliwość działania w sposób bardziej swobodny i elastyczny,

⁴⁹² T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 275. Normę taką zawierał Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku, can. 1791 § 2: „Si sub iuramenti fide duae vel tres personae, omni exceptione maiores, sibi firmiter cohaerentes, de aliqua re vel facto in iudicio testificentur de scientia propria, sufficiens probatio habetur; nisi in aliqua causa iudex ob maximam negotii gravitatem, vel ob indicia quae aliquod dubium de veritate rei assertae ingerunt, necessariam censeat plenior probationem”.

⁴⁹³ K. ADAMCZEWSKI, *Exceptions to the application of the rule testis unus testis nullus in the canonical process*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 18 (2023), s. 13-15.

⁴⁹⁴ M. MYRCHA, *Dowód ze świadków...*, s. 149-150.

⁴⁹⁵ J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 965.

szczególnie w przypadkach niestandardowych. Sędzia, opierając się na jednym zeznaniu, może zaangażować się w poszukiwanie i uzyskiwanie nowych środków dowodowych tak, by skomponować pełen dowód⁴⁹⁶.

Warto wskazać, że również w procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa obowiązuje zasada *testis unus, testis nullus*. Jeszcze przed reformą dokonaną przez papieża Franciszka w 2015 roku przepis ten stosowany był na podstawie kan. 1573 oraz art. 202 *Dignitas connubii*. Obecnie, zgodnie z art. 3 *Mitis Iudex Dominus Iesus*, norma ta, w formie pozytywnej, została wprost zapisana w kan. 1678 § 2: „W powyższych sprawach zeznanie jednego świadka może mieć pełną moc dowodową, jeśli składa je świadek kwalifikowany, który zeznaje o sprawach dokonanych w związku z pełnieniem urzędu, albo przemawiają za tym okoliczności rzeczowe i osobowe”. A zatem i w sprawach małżeńskich Prawodawca wprost uprawnia sędziego do dokonania wolnej i roztropnej oceny siły dowodowej zeznań jednego świadka, o ile – opierając się na całości dowodów – weźmie on pod uwagę okoliczności obiektywne i subiektywne⁴⁹⁷.

8. PODSUMOWANIE

Świadkiem w prawie procesowym nazywamy osobę, która nie jest stroną w sporze, ale może dostarczyć sędziemu obiektywnych informacji o faktach lub okolicznościach poznanych za pomocą własnych zmysłów. Zasadniczo więc, świadkiem może być każdy, kto ma wiedzę dotyczącą sprawy, a także posiada naturalną zdolność do postrzegania i komunikowania swoich spostrzeżeń. Prawo kanoniczne przewiduje jednak wyjątki od tej zasady i wyklucza całkowicie lub częściowo z grona świadków określone grupy osób:

- 1) małoletnich poniżej 14 roku życia;
- 2) osoby upośledzone umysłowo;

⁴⁹⁶ K. ADAMCZEWSKI, *Exceptions to the application of the rule testis unus testis nullus...*, s. 15-20.

⁴⁹⁷ J. CALVO-ÁLVAREZ, *Świadkowie i zeznania...*, s. 1027.

- 3) strony postępowania, ich pełnomocników i adwokatów, sędziego i jego asystentów oraz inne osoby zaangażowane w sprawę z racji urzędu;
- 4) kapłanów w odniesieniu do wszystkiego, co poznali z sakramentalnej spowiedzi.

Warto w tym miejscu podkreślić, że w zakresie wykluczania z grona świadków osób małoletnich czy upośledzonych umysłowo, należałoby w tym zakresie dokonać rewizji obowiązujących przepisów w oparciu o badania z zakresu psychologii sądowej. Szczególne znaczenie mogłoby mieć wprowadzenie specjalnej procedury przesłuchiwania małoletnich – przede wszystkim w sprawach karnych, dotyczących ich wykorzystania przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu.

Głównym obowiązkiem świadka jest zeznawanie całej prawdy, w takim zakresie, w jakim ją poznał, oraz w odniesieniu do faktów, które stanowią przedmiot postępowania, a o które został on zapytany przez prowadzącego przesłuchanie. Nie może zatem odmówić odpowiedzi na zadane pytanie, chyba że został prawnie z tego obowiązku zwolniony. Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku pozwala na odmowę udzielenia odpowiedzi w przypadku duchownych, w odniesieniu do tego, co zostało im ujawnione z racji sprawowania świętej posługi, a także osób, które związane są tajemnicą urzędową.

Procedura przesłuchania świadków, przewidziana dla zwyczajnego procesu spornego, stanowi wzorcową procedurę również dla innych postępowań kanonicznych. W pierwszej kolejności należy wskazać, że aby ktoś mógł zeznawać w sądzie w charakterze świadka, musi zostać do tej roli powołany (wyjątek stanowią tzw. świadkowie spontaniczni, choć ich wiarygodność jest wątpliwa). Uprawnionymi do powoływania świadków, choć nie zostało to wprost zapisane w Kodeksie, są przede wszystkim strony, zgodnie z zasadą *onus probandi incumbit ei qui asserit*. Ponadto świadków może powołać sędzia z urzędu lub mogą oni zostać wskazani przez promotora sprawiedliwości i obrońcę węzła małżeńskiego.

Przesłuchania świadków odbywają się zawsze pod kierownictwem sędziego, zgodnie z kan. 1547. Ponadto Prawodawca wprowadził regulacje

dotyczące zarówno miejsca przesłuchania, osób obecnych w jego trakcie, jak i samej formy przesłuchania i zadawanych pytań. Regulacje te mają na celu ochronę skuteczności dowodu z zeznań świadków – tak, by forma przesłuchania oraz jego treść nie budziły wątpliwości przy ocenie jakości dowodów.

Dużym usprawnieniem dla postępowań kanonicznych byłoby dostosowanie formy przesłuchania do nowych osiągnięć technologicznych. Wprowadzenie *de lege ferenda* możliwości przesłuchań zdalnych dałoby szansę nie tylko dotrzeć do większej ilości świadków i wyeliminować czynniki ryzyka, które pojawiają się przy przesłuchaniach rekwizycyjnych, ale również stanowiłoby ułatwienie dla samych świadków. Należałoby jednak zadbać o bezpieczeństwo takich przesłuchań, ich prywatność, oraz ustalić procedurę pewnej weryfikacji tożsamości zeznającego.

Warto również wskazać na ważne elementy przesłuchania, takie jak przysięgę mówienia prawdy czy spisanie i podpisanie protokołu z zeznań. Wszystkie te działania powinny zostać wykonane z należytą starannością, by nie było żadnych wątpliwości co do poprawności przesłuchania i tym samym wiarygodności zeznań świadka. Ocenę skuteczności dowodów Prawodawca pozostawił sumieniu sędziego, dając mu jednak pewne wytyczne, którymi powinien się kierować. Prawdomówność świadka i legalne przeprowadzenie dowodu z jego przesłuchania stanowią bowiem podstawę do osiągnięcia przez sędziego pewności moralnej przy wyrokowaniu.

ROZDZIAŁ III

ŚWIADEK W POSZCZEGÓLNYCH PROCESACH KANONICZNYCH

Wychodząc od ogólnych rozważań dotyczących dowodu ze świadków w kanonicznym prawie procesowym, należy również zdefiniować rolę świadka w poszczególnych procesach specjalnych – procesach małżeńskich oraz w procesie o stwierdzenie nieważności świąteń, a także w procesie karnym i w procesach kanonizacyjnych. W większości przypadków postępowaniem wzorcowym, w tym również jeśli chodzi o przeprowadzanie dowodu z przesłuchania świadków, jest to zdefiniowane w kann. 1547-1575 dotyczące procesu spornego, które zostało już omówione. Dodając do niego przepisy szczególne, Prawodawca zadbał o to, by w każdym postępowaniu zachowana była natura sprawy, której dany proces dotyczy.

1. SPRAWY O STWIERDZENIE NIEWAŻNOŚCI MAŁŻEŃSTWA

Postępowanie w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa uregulowane zostało w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku, w części III, tytule I, rozdziale I Księgi VII (kann. 1671-1691). W celu poprawnej i jednolitej aplikacji norm kodeksowych, 25 stycznia 2005 roku ogłoszono Instrukcję *Dignitas connubii*, którą należy zachowywać w sprawach diecezjalnych

i międzydiecezjalnych w prowadzeniu spraw o nieważność małżeństwa. Realizując postulaty wysuwane przez większość biskupów, m.in. podczas Nadzwyczajnego Zgromadzenia Synodu Biskupów w październiku 2014 roku, papież Franciszek podjął się reformy procedowania w sprawach małżeńskich, której skutkiem był podpisany 15 sierpnia 2015 roku List apostolski *Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*⁴⁹⁸. Dokumentem tym wprowadzono zmiany do procesu zwyczajnego o stwierdzenie nieważności małżeństwa oraz – co stanowiło *novum* – umożliwiono przeprowadzenie w określonych warunkach procesu skróconego przed biskupem. Do *Motu proprio* dodane zostały „Zasady proceduralne w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa”⁴⁹⁹, natomiast na mocy Reskryptu *ex Audientia SS.mi* z 7 grudnia 2015 roku, ustalono zasadę, zgodnie z którą „ustawy reformy procesu małżeńskiego uchylają lub znoszą wszystkie ustawy lub normy przeciwne, dotąd obowiązujące, ogólne, szczególne lub specjalne”⁵⁰⁰.

Co do zasady, postępowanie w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa prowadzone jest w oparciu o kanony dotyczące postępowania sądowego w ogólności oraz zwyczajnego procesu spornego⁵⁰¹. Dotyczy to

⁴⁹⁸ FRANCISCUS, *Litterae apostolicae Motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus quibus canones Codicis iuris canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur*, 5.08.2015, w: https://www.vatican.va/content/francesco/la/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html (dostęp 20.07.2025). Tekst polski: FRANCISZEK, *List apostolski Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, 5.08.2015, w: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html (dostęp 20.07.2025) (dalej: MIDI).

⁴⁹⁹ Tamże, *Zasady proceduralne w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa* (dalej: Zasady MIDI).

⁵⁰⁰ FRANCISZEK, *Reskrypt ex Audientia SS.mi odnośnie do nowej regulacji prawnej procesu małżeńskiego*, 7.12.2015, w: TRYBUNAŁ APOSTOLSKI ROTY RZYMSKIEJ, *Subsodium aplikacyjne do Motu pr. Mitis Iudex Dominus Iesus*, styczeń 2016, wersja polska, s. 51, w: <http://www.rotaromana.va/content/dam/rotaromana/documenti/Sussidio/Subsodium%20C%20polacco.pdf> (dostęp: 20.07.2025).

⁵⁰¹ KPK 1983, kan. 1691 § 3: „Odnosnie do pozostałych kwestii proceduralnych należy stosować, jeżeli nie sprzeciwia się temu natura rzeczy, kanony o postępowaniu sądowym w ogólności i o zwyczajnym procesie spornym, z zachowaniem specjalnych przepisów dotyczących stanu osób i spraw dobra publicznego”.

również przeprowadzania dowodu ze świadków. Warto jednak zwrócić uwagę na kilka przepisów szczególnych w tej materii.

Prawodawca w kan. 1678 uregulował walor dowodowy przyznania sądowego oraz oświadczeń stron⁵⁰². Zgodnie z normą tego kanonu, sędzia nie może przyznać im mocy pełnego dowodu, jeśli nie zostaną wzmocnione innymi okolicznościami (dowodami pomocniczymi), w tym m.in. zeznaniami świadków co do wiarygodności. Świadkowie ci – nawet jeśli nie posiadają wiedzy co do samego przedmiotu sporu – stanowią pomocniczy środek dowodowy w sprawie, zeznając na temat uczciwości małżonków, a szczególnie ich prawdomówności. Dostarczają oni sędziemu tzw. argumentu moralnego. W przeciwieństwie do regulacji Kodeksu z 1917 roku⁵⁰³, z opinii świadków co do wiarygodności można korzystać we wszystkich sprawach, niezależnie od tytułu nieważności⁵⁰⁴.

W tym samym kanonie podkreślono również możliwość przyjęcia przez sędziego zeznań jednego świadka, jeżeli składa je świadek kwalifikowany w odniesieniu do czynności dokonanych z urzędu lub przemawiają za tym inne okoliczności rzeczowe i osobowe⁵⁰⁵. Norma ta jest zgodna z kan. 1573 oraz art. 202 *Dignitas connubii*.

Jeżeli chodzi o obecność stron podczas przesłuchania świadków, to – w przeciwieństwie do normy kan. 1559, zgodnie z którą do sędziego należy decyzja w tej kwestii, szczególnie w sprawach dotyczących dobra prywatnego – w przypadku spraw dotyczących stwierdzenia nieważności małżeństwa

⁵⁰² Tamże, kan. 1678 § 1: „W sprawach o nieważność małżeństwa przyznanie sądowe oraz oświadczenia stron, poparte ewentualnymi zeznaniami świadków potwierdzającymi wiarygodność stron, mogą mieć moc pełnego dowodu, którą powinien ocenić sędzia po dokładnym rozważeniu wszystkich poszlak i wskazówek, chyba że pojawiają się inne elementy, które je obalają”.

⁵⁰³ CIC 1917, can. 1975.

⁵⁰⁴ R. RODRÍGUEZ-OCAÑA, *Sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 1027.

⁵⁰⁵ KPK 1983, kan. 1678 § 2.

prowadzonych w procesie zwyczajnym, stronom zabrania się udziału w przesłuchaniach, bez żadnych wyjątków⁵⁰⁶.

Instrukcja procesowa *Dignitas connubii*, jak już wspomniano, stanowi pomoc dla sędziów i innych pracowników sądów kościelnych, poprzez adaptację norm dotyczących procesów w ogólności oraz procesu spornego do spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa⁵⁰⁷. Dowód ze świadków omówiony został w art. 193-202, z odniesieniem – jeśli chodzi o przesłuchania – również do art. 162-176⁵⁰⁸. Regulacje te nie mają na celu zmiany postępowania przy przeprowadzaniu dowodu z zeznań świadków, zostały jednak wzbogacone o dyspozycje, które okazały się konieczne dla poprawnej aplikacji norm kodeksowych. Dotyczą one m.in. obietnicy zeznawania prawdy, w przypadku odmowy złożenia przysięgi⁵⁰⁹ czy kryterium czasowego podczas oceny zeznań świadków⁵¹⁰. Dyspozycje te zostały już omówione w poprzednim rozdziale.

Jedną z nowości, którą wprowadził papież Franciszek w Motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* z 15 sierpnia 2015 roku jest skrócony proces małżeński przed biskupem⁵¹¹. Zgodnie z kan. 1683, tę uproszczoną formę postępowania można zastosować wyłącznie wtedy, gdy zostaną spełnione łącznie dwa warunki:

- 1) prośba zostaje wniesiona zgodnie przez obydwójce małżonków lub przez jedno z nich za zgodą drugiego;
- 2) wskazane w skardze okoliczności rzeczowe i osobowe, poparte zeznaniami i dokumentami, nie wymagają przeprowadzenia dodatkowego badania ani dochodzenia i w sposób oczywisty wskazują na nieważność małżeństwa⁵¹².

⁵⁰⁶ Tamże, kan. 1677 § 2: „Strony nie mogą być obecne podczas przesłuchania, o którym mowa w § 1, 1°”.

⁵⁰⁷ DC, *Preambuła*.

⁵⁰⁸ Tamże, art. 193.

⁵⁰⁹ Tamże, art. 167 § 2.

⁵¹⁰ Tamże, art. 201.

⁵¹¹ MIDI, art. 5.

⁵¹² Przesłanki do wszczęcia procesu skróconego zostały ujęte w art. 14 § 1 *Zasad proceduralnych* MIDI: „Wśród okoliczności dotyczących rzeczy lub osób, które dopuszczają rozpoznanie sprawy o nieważność małżeństwa, stosując proces skrócony według kan. 1683-1687, należy zaliczyć na

Wyłączne kompetencje do sądzenia spraw o nieważność małżeństwa w *processus brevior* posiada biskup diecezjalny⁵¹³. Już w skardze powodowej, oprócz jej standardowych elementów⁵¹⁴, należy zawrzeć m.in. listę środków dowodowych, które mogą być natychmiast zebrane przez sędziego (wskazać świadków, którzy gotowi są stawić się w sądzie i złożyć swoje zeznania). Wikariusz sądowy w dekrete określającym formułę sporu, wzywa na posiedzenie wszystkich, których obecność jest konieczna, w celu zebrania dowodów⁵¹⁵. Ponadto informuje on strony, że – jeżeli nie uczyniły tego wcześniej – to nie później niż trzy dni przed posiedzeniem mogą złożyć propozycje zagadnień, co do których proszą o przesłuchanie stron lub świadków⁵¹⁶. Należy wskazać, że środki dowodowe, aby mogły zostać dopuszczone w procesie skróconym, powinny być możliwe do natychmiastowego zebrania przez sędziego. Wyklucza się zatem zbieranie dowodów poprzez rekwizycję (w tym również przesłuchiwanie świadków, którzy z różnych powodów nie mogą stawić się w siedzibie trybunału). Zarówno strony, jak i świadkowie powinni być

przykład: taki brak wiary, który może prowadzić do symulacji konsensu lub błędu determinującego wolę, krótki czas pożycia małżeńskiego, aborcję dokonaną dla uniknięcia zrodzenia potomstwa, pozostawanie w relacji pozamałżeńskiej w czasie zawierania małżeństwa lub wkrótce po ślubie, podstępne zatajenie bezpłodności, poważnej choroby zakaźnej, potomstwa z wcześniejszego związku lub pozbawienia wolności, zawarcie małżeństwa z przyczyny całkowicie obcej życiu małżeńskiemu lub wynikające z nieoczekiwanej ciąży kobiety, użycie przemocy fizycznej w celu wymuszenia konsensu, brak używania rozumu potwierdzony dokumentacją medyczną, itd.”. Zgodnie z *Subsydium aplikacyjnym* wydanym przez Trybunał Roty Rzymskiej w styczniu 2016 r. przesłanki wymienione w art. 14 nie stanowią nowych tytułów nieważności – są to natomiast „sytuacje, które już od jakiegoś czasu orzecznictwo wskazuje jako elementy symptomatyczne nieważności zgody małżeńskiej, które bez trudu mogą być potwierdzone przez świadectwa lub dokumenty o łatwej dostępności” w: TRYBUNAŁ APOSTOLSKI ROTY RZYMSKIEJ, *Subsydium aplikacyjne do Motu pr. Mitis Iudex Dominus Iesus*, styczeń 2016, wersja polska, s. 33, w: <http://www.rotaromana.va/content/dam/rotaromana/documenti/Sussidio/Subsidium%2C%20polacco.pdf> (dostęp: 20.07.2025). Szerzej na ten temat: U. NOWICKA, *Okoliczności dopuszczające rozpoznanie sprawy o nieważność małżeństwa w procesie skróconym przed biskupem*, „Ius Matrimoniale” 26 (2015) nr 3, s. 43-59.

⁵¹³ KPK 1983, kan. 1683.

⁵¹⁴ Tamże, kan. 1505.

⁵¹⁵ Tamże, kan. 1685.

⁵¹⁶ Zasady MIDI, art. 17.

dostępni dla sądu w określonym terminie, a więc, zgodnie z kan. 1685, w ciągu 30 dni od podjęcia decyzji o przeprowadzeniu procesu skróconego⁵¹⁷.

Całe postępowanie dowodowe z założenia ma zostać przeprowadzone w trakcie jednego posiedzenia, na którym obecne są również strony i ich adwokaci (o ile zostali powołani)⁵¹⁸. Mają oni możliwość uczestniczenia w przesłuchaniu świadków, co jest wyjątkiem od ogólnej zasady dotyczącej procesów o stwierdzenie nieważności małżeństwa, zawartej w kan. 1677 § 2. Obecność stron podczas przesłuchania, jak zauważa Wojciech Góralski, niesie za sobą wiele korzyści, w tym „sposobność natychmiastowego wyjaśnienia czy doprecyzowania stwierdzeń osób zeznających”⁵¹⁹. Instruktor powinien jednak czuwać nad tym, by nie dochodziło do niepotrzebnych nieporozumień i polemik pomiędzy stronami. W szczególnych przypadkach, z uwagi na okoliczności rzeczowe i osobowe, może on zadecydować, że należy przeprowadzić dowód z przesłuchania świadków bez udziału stron⁵²⁰. Przebieg sesji dowodowej musi być na bieżąco moderowany przez instruktora, który powinien dbać o to, by swoboda świadków nie była w żaden sposób ograniczana przez którąś ze stron. Należy również pamiętać, że świadkowie nie powinni być obecni podczas zeznań stron ani pozostałych świadków, gdyż mogłoby to mieć negatywny wpływ na autentyczność i autonomię ich wypowiedzi⁵²¹. Wyjątek stanowi konfrontacja, którą – jeśli zachodzi taka konieczność – można zastosować również w *processus brevior*⁵²².

⁵¹⁷ U. NOWICKA, *Proces skrócony przed biskupem*, „Ius Matrimoniale” 27 (2016) nr 1, s. 119; L. ABRAMOWICZ, *Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. KRAJCZYŃSKI, Płock 2015, s. 99-100: „(...) nie jest możliwe wnioskowanie o przesłuchanie świadków, którym trudno będzie przybyć do siedziby sądu w celu złożenia zeznań w określonym terminie, a więc zamieszkałych np. za granicą, nie opuszczających domu z powodu choroby lub podeszłego wieku”.

⁵¹⁸ KPK 1983, kan. 1686.

⁵¹⁹ W. GÓRALSKI, *Proces małżeński skrócony przed biskupem*, Płock 2017, s. 127.

⁵²⁰ Zasady MIDI, art. 18 § 1.

⁵²¹ W. GÓRALSKI, *Proces małżeński skrócony...*, s. 128.

⁵²² A. BARTCZAK, *Proces dokumentalny a proces skrócony przed biskupem – procesy specjalne w sprawach de nullitae*, „Prawo Kanoniczne” 62 (2019) nr 3, s. 119.

W ramach uproszczenia procedur nie spisuje się pełnego protokołu. Odpowiedzi stron i świadków powinny zostać sumarycznie zredagowane na piśmie przez notariusza i to tylko w odniesieniu do tego, co należy do istoty małżeństwa będącego przedmiotem sporu⁵²³.

2. PROCES O DYPENSĘ OD MAŁŻEŃSTWA ZAWARTEGO A NIEDOPEŁNIONEGO

Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku reguluje postępowanie w sprawach o dyspensę od małżeństwa zawartego a niedopełnionego w kann. 1697-1706⁵²⁴. Uzupełnieniem tych norm jest wydany przez Kongregację Dyscypliny Sakramentów List okólny *De processu super matrimonio rato et non consumato* z dnia 20 grudnia 1986 roku⁵²⁵.

Należy zauważyć, że istotą omawianego procesu nie jest rozstrzygnięcie sporu, lecz uzyskanie dyspensy. Jej przedmiot stanowi rozwiązanie ważne zawartego małżeństwa, które jednak nie zostało dopełnione aktem małżeńskim podjętym na sposób ludzki (*humano modo*), naturalnie prowadzącym do zrodzenia potomstwa⁵²⁶. Postępowanie w tych sprawach ma zatem charakter

⁵²³ Zasady MIDI, art. 18 § 2.

⁵²⁴ Źródłem tych norm jest wydana 7 marca 1972 roku Instrukcja Kongregacji Dyscypliny Sakramentów: SACRA CONGREGATIO DE DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Instructio de quibusdam emendationibus circa normas in processu super matrimonio rato et non consummato servandas*, 7.03.1972, AAS 64 (1972), s. 244-252.

⁵²⁵ CONGREGATIO PRO SACRAMENTIS, Litterae Circulares *De Processu super matrimonio rato et non consummato*, 20.12.1986, „Communicationes” 20 (1988), s. 78-84 (dalej: Litterae Circulares 1986).

⁵²⁶ KPK 1983, kan. 1061 § 1: „Ważne małżeństwo pomiędzy ochrzczonymi nazywa się *tylko zawartym (ratum tantum)*, jeżeli nie zostało dopełnione; *zawartym i dopełnionym (ratum et consummatum)*, jeżeli małżonkowie spełnili ze sobą w sposób ludzki akt małżeński sam przez się zdalny do zrodzenia potomstwa, na który to akt małżeństwo jest ze swej natury ukierunkowane i przez który małżonkowie stają się jednym ciałem”.

administracyjny i nie kończy się wydaniem wyroku, a uzyskaniem szczególnej łaski udzielanej przez samego Biskupa Rzymskiego⁵²⁷.

Stwierdzenie faktu niedopełnienia małżeństwa nie jest łatwe. Józef Krukowski zauważa, że dowodzenie w tych sprawach jest utrudnione szczególnie z dwóch powodów: po pierwsze – dotyczy strefy intymnego współżycia stron, po drugie – należy udowodnić, że dopełnienia małżeństwa nie było, mimo że domniemanie ludzkie przemawia za jego zaistnieniem⁵²⁸. Zgodnie z kan. 1702, „podczas instrukcji należy przesłuchać oboje małżonków i zachować, jeżeli to możliwe, kanony o zbieraniu dowodów w zwyczajnym procesie spornym i w sprawach o nieważność małżeństwa, jeżeli tylko dadzą się pogodzić z charakterem tych procesów”. Należy zatem w pierwszej kolejności przesłuchać – o ile to możliwe – oboje małżonków. Ponadto, w Liście okólnym z 1986 roku, Kongregacja Dyscypliny Sakramentów określiła następujące argumenty świadczące za niedopełnieniem małżeństwa: argument moralny⁵²⁹, argument fizyczny⁵³⁰ (polegający na badaniu ginekologicznym kobiety, w którym stwierdza się integralność jej narządów płciowych albo brak defloracji pochwy, lub mężczyzny – w celu stwierdzenia możliwej impotencji) oraz argument *per coartata tempora* (w którym stwierdza się brak moralnej i fizycznej możliwości dopełnienia małżeństwa – małżonkowie nie pozostawali sami ze sobą w czasie koniecznym na dopełnienie małżeństwa)⁵³¹.

Argument moralny obejmuje przede wszystkim przesłuchanie stron, które jako jedyne mają bezpośrednią wiedzę na temat swojego życia intymnego, w tym faktu niedopełnienia małżeństwa. Aby jednak ich deklaracje miały wartość dowodową, należy upewnić się co do ich wiarygodności. Ważne w tym

⁵²⁷ Tamże, kan. 1698 § 2.

⁵²⁸ J. KRUKOWSKI, *Proces o uzyskanie dyspensy od małżeństwa zawartego i niedopełnionego*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. V, Księga VII Procesy, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2007, s. 384.

⁵²⁹ Litterae Circulares 1986, nr 8-14.

⁵³⁰ Tamże, nr 15-20.

⁵³¹ M. KOHÚTEK, *Ratum et non consummatum. An outline of the procedure*, „Teka Komisji Prawniczej” 9 (2016), s. 81-82.

zakresie są zarówno świadectwa kwalifikacyjne, jak i zeznania świadków co do prawdomówności stron⁵³². Nie jest obecnie wymagane, by powoływać określoną ich liczbę⁵³³. Zgodne świadectwo kilku świadków, zeznających pod przysięgą, może stanowić ważny dowód prowadzący do osiągnięcia pewności moralnej, o ile osoby te znajdują się poza wszelkim podejrzeniem, a ich zeznania są spójne nie tylko między sobą, ale również z innymi dowodami w sprawie⁵³⁴.

Oprócz świadków prawdomówności, można również powołać świadków z własnej wiedzy. Instruktor sprawy odbiera od nich przysięgę, a następnie zadaje pytania przygotowane przez siebie lub obrońcę wężła⁵³⁵. Pytania te dotyczą nie tylko bezpośrednio kwestii małżeństwa nieskonsumowanego, ale również tego, od kogo i w jakich okolicznościach świadkowie dowiedzieli się o tym fakcie. Często zeznania takich świadków, w związku z tym, że ich wiedza pochodzi bezpośrednio od samych stron, należy traktować jedynie jako poszlakę w dotarciu do prawdy. Można również zwrócić się o świadectwa kwalifikacyjne dla świadków, w których ważne są odniesienia do wiarygodności, cech moralnych i praktykowania wiary⁵³⁶. Felix López Zarzuelo zauważa, że w niektórych sprawach można wyróżnić również świadków „sentido casi propio”, którzy zeznają na podstawie tego, co zaobserwowali własnymi zmysłami

⁵³² KPK 1983, kan. 1678 § 1.

⁵³³ Litterae Circulares 1986, nr 13: „In aestimandis testibus, quorum numerus non amplius computatur, ut v.g. “septimae manus”, instructor consideret criteria in iure statute, atque, si opus sit, testes de ipsarum partium credibilitate adhibeat”.

⁵³⁴ L. DEL AMO, *Proces o dyspensę od małżeństwa zawartego a niedopełnionego*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 1048.

⁵³⁵ Litterae Circulares 1986, nr 11.

⁵³⁶ M. KOHÚTEK, *Ratum et non consummatum...*, s. 80; L. DEL AMO, *Proces o dyspensę od małżeństwa zawartego a niedopełnionego...*, s. 1048; E. HESTON, *Some practical hints on the preparation of super rato cases for Sacred Congregation of the Sacraments*, „The Jurist” 17 (1957) nr 3, s. 283-284; D. BRZEGOWY, *Dyspensa od małżeństwa zawartego i niedopełnionego – aspekt doktrynalny i procesowy wraz z praktyką Sądu Diecezjalnego w Tarnowie*, w: *Struktura i działalność Sądu Diecezjalnego w Tarnowie w latach 1983-2015*, red. R. KANTOR, Kraków 2016, s. 111-112.

(*de visu vel auditu*). Mogą to być na przykład domownicy, farmaceuci czy lekarze⁵³⁷.

3. PROCES W SPRAWIE DOMNIEMANEJ ŚMIERCI WSPÓŁMAŁŻONKA

Prawo kanoniczne nie zna ustawowego domniemania śmierci, jakie znajduje się w wielu świeckich systemach prawnych⁵³⁸. Jednak w sytuacji, gdy osoba owdowiała pragnie zawrzeć nowe małżeństwo, a nie ma możliwości przedstawienia autentycznego dokumentu stwierdzającego zgon współmałżonka (kościelnej metryki śmierci lub autentycznego dokumentu świeckiego opartego na bezpośrednim stwierdzeniu zgonu), Kościół przewiduje specjalną procedurę w celu uzyskania stwierdzenia domniemanej śmierci współmałżonka (*declaratio de morte praesumpta coniugis*). Zgodnie z normą kan. 1707 § 1: „Gdy śmierć współmałżonka nie może być potwierdzona urzędowym dokumentem kościelnym lub świeckim, drugi małżonek nie może być uważany za wolnego od węzła małżeńskiego, chyba że biskup diecezjalny wydał stwierdzenie domniemanej śmierci”.

Właściwym do wydania wspomnianej deklaracji jest biskup diecezjalny. Musi on jednak osiągnąć pewność moralną co do śmierci osoby uznawanej za zaginioną. Stawką jest bowiem istnienie sakramentalnej więzi pomiędzy małżonkami oraz ważność planowanego drugiego małżeństwa⁵³⁹. Konieczne jest zatem przeprowadzenie odpowiedniego dochodzenia⁵⁴⁰.

⁵³⁷ F. L. ZARZUELO, *Práctica procesal canónica de las causas matrimoniales*, Madrid 2002, s. 407.

⁵³⁸ Domniemanie takie obowiązuje choćby w polskim systemie prawnym, zob. KC, art. 29-32.

⁵³⁹ KPK 1983, kan. 1141: „Małżeństwo zawarte i dopełnione (*ratum et consummatum*) nie może być rozwiązane żadną ludzką władzą i z żadnej przyczyny, oprócz śmierci; Tamże, kan. 1085 § 1: „Nieważnie usiłuje zawrzeć małżeństwo ten, kto jest związany węzłem poprzedniego małżeństwa, nawet niedopełnionego”.

⁵⁴⁰ Tamże, kan. 1707 § 2: „Biskup diecezjalny może wydać stwierdzenie, o którym mowa w § 1, tylko wtedy, gdy po przeprowadzeniu odpowiednich dochodzeń, na podstawie zeznań

W badaniu, czy doszło do faktycznego zgonu, duże znaczenie mają zeznania świadków, przede wszystkim świadków bezpośrednich, czyli takich, którzy osobiście znali osobę uznawaną za zmarłą i którzy naocznie przekonali się o jej śmierci. Co do zasady, zeznania przynajmniej dwóch świadków naocznych, zgodne co do okoliczności śmierci – jej miejsca, przyczyny i czasu, można uznać za pełny dowód w sprawie. Jednak jeśli inne ustalenia faktyczne i okoliczności dowodowe są zgodne z zeznaniami jednego naocznego świadka, to – o ile świadek ten jest wiarygodny – jego zeznanie również może stanowić wiarygodny środek dowodowy. Pomocniczo dopuszcza się przesłuchanie świadków pośrednich, czyli takich, którzy o śmierci osoby zaginionej dowiedzieli się od innych (świadkowie ze słyszenia). Ich zeznania należy oceniać w łączności z innymi środkami dowodowymi, w tym – wspomnianymi w kanonie – rozgłosie i poszlace⁵⁴¹.

Tadeusz Pawluk podkreśla, że przy przesłuchaniu świadków w dowodzeniu domniemanej śmierci, warto zwrócić szczególną uwagę na to, skąd czerpią oni swoją wiedzę. Jeśli bowiem wiadomość o faktach zeznanych przez różnych świadków pochodzi z tego samego źródła, to wartość ich zeznań uzależniona jest od wiarygodności tego źródła. W takim przypadku, choć biskup dysponuje licznymi świadectwami, to *de facto* można je wszystkie sprowadzić do jednego. Ponadto kanonista zwraca uwagę, że większą wartość dowodową mają zeznania osób ze strony osoby zaginionej, niż tych wywodzących się z kręgu bliskich i znajomych małżonka żyjącego i ubiegającego o zawarcie ponownego małżeństwa. Ci drudzy mają bowiem większy interes w tym, by postępowanie zakończyło się deklaracją domniemanej śmierci, a to może stwarzać zagrożenie stronniczości w ich zeznaniach⁵⁴². W przypadkach niepewnych i skomplikowanych, szczególnie jeśli po przedstawieniu dowodów biskup nie

świadków, rozgłosu albo poszlak osiągnie moralną pewność o śmierci współmałżonka. Sama nieobecność współmałżonka, nawet długotrwała, nie jest wystarczająca”.

⁵⁴¹ G. WOJCIECHOWSKI, *El proceso de la declaración de muerte presunta*, „Review of Comparative Law” 23 (2015), s. 29-30; H. CORRAL TALCIANI, *La declaración de muerte presunta en el derecho matrimonial canónico*, „Ius Canonicum” 40 (2000) nr 80, s. 466.

⁵⁴² T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 346.

jest w stanie osiągnąć pewności moralnej co do śmierci współmałżonka, powinien on zasięgnąć rady Stolicy Apostolskiej⁵⁴³.

4. SPRAWY O STWIERDZENIE NIEWAŻNOŚCI ŚWIECEN

„Święcenia raz ważne przyjęte nigdy nie tracą ważności. Jednakże duchowny traci stan duchowny: 1° przez wyrok sądowy albo dekret administracyjny stwierdzający nieważność święceń (...)”⁵⁴⁴. W kann. 1708-1712 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku Prawodawca zawarł normy dotyczące postępowania w sprawach o stwierdzenie nieważności święceń. Ponadto, w 2001 roku Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów wydała nowe przepisy regulujące procedurę administracyjną w rozpoznawaniu i orzekaniu nieważności święceń⁵⁴⁵. Obecnie, na mocy Motu proprio *Quaerit semper* papieża Benedykta XVI z dnia 30 sierpnia 2011 roku⁵⁴⁶ oraz Konstytucji apostolskiej papieża Franciszka *Praedicate evangelium* o Kurii Rzymskiej i jej służbie Kościołowi w świecie z dnia 19 marca 2022 roku⁵⁴⁷, właściwym do rozpatrywania tych spraw jest urząd administracyjny utworzony przy Trybunale Roty Rzymskiej⁵⁴⁸.

⁵⁴³ KPK 1983, kan. 1707 § 3.

⁵⁴⁴ Tamże, kan. 290.

⁵⁴⁵ CONGREGATIO DE CULTU DIVINO ET DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Decretum quo Regulae servandae ad nullitatem sacrae Ordinationis declarandam foras dantur*, 16.10.2001, AAS 94 (2002), s. 292-300 (dalej: *Regulae servandae* 2001).

⁵⁴⁶ BENEDICTUS XVI, Litterae apostolicae Motu proprio datae *Quaerit semper*, 30.08.2011, „Communicationes” 43 (2011) nr 2, s. 289-294.

⁵⁴⁷ FRANCISCUS, Constitutio apostolica *Praedicate evangelium de curia romana eiusque servitio pro ecclesia in mundo*, 19.03.2022, AAS 114 (2022) nr 4, s. 375-455. Tekst polski: FRANCISZEK, Konstytucja apostolska *Praedicate evangelium o kurii rzymskiej i jej służbie Kościołowi w świecie*, 19.03.2022, w: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/20220319-constitutione-ap-praedicate-evangelium.html (dostęp: 20.07.2025).

⁵⁴⁸ Tamże, art. 200 § 3: „Urząd ten jest właściwy do rozpatrywania spraw o nieważność święceń, zgodnie z przepisami prawa powszechnego i własnego, stosownie do różnych przypadków”.

W obecnym stanie prawnym przewiduje się dwie drogi postępowania w sprawach *ad sacrae ordinationis nullitatem declarandam*: administracyjną i sądową. O tym, którą ścieżkę zastosować w danym przypadku, decyduje zawsze Trybunał Roty Rzymskiej⁵⁴⁹. Niezależnie jednak od tego, czy orzeczenie nieważności święceń ma zapaść na mocy decyzji administracyjnej, czy wyroku sądowego, należy przeprowadzić postępowanie dowodowe. Udowodnienie nieważnego przyjęcia święceń jest zadaniem niełatwym i wymagającym dużej skrupulatności i zaangażowania. Nie jest to bowiem wyłącznie sprawa prywatna danego duchownego, a sprawa publiczna – konsekwencje nieważnego przyjęcia święceń dotyczą całego Kościoła, gdyż powodują nieważne sprawowanie władzy święceń, a co za tym idzie – również sakramentów⁵⁵⁰.

W postępowaniu administracyjnym, zgodnie z *Regulae servande* z 2001 roku, odpowiedzialnym za właściwe zebranie środków dowodowych jest instruktor sprawy⁵⁵¹. Powinien on przede wszystkim uwzględnić dowody wskazane w art. 6 § 2 wspomnianego dokumentu, tj.: 1) zaprzysiężone zeznanie kapłana wnoszącego skargę; 2) zaprzysiężone zeznania świadków, przede wszystkim z rodziny proszącego i wychowawców seminarium⁵⁵²; 3) zeznania innych świadków wskazanych przez kapłana lub powołanych *ex officio*; 4) jakiegokolwiek autentyczne dokumenty (publiczne i prywatne), takie jak listy i inne pisma istotne dla sprawy; 5) poszlaki i domniemania.

Przed wezwaniem świadków na przesłuchanie, instruktor powinien zawsze upewnić się co do ich wiarygodności, zwracając się do ich własnego proboszcza z prośbą o wystawienie świadectw kwalifikacyjnych. Działania te należy odnotować w aktach sprawy⁵⁵³. Ponadto, od każdego z zeznających należy

⁵⁴⁹ KPK 1983, kan. 1709.

⁵⁵⁰ A. MIZIŃSKI, *Proces o stwierdzenie nieważności święceń w aktualnych przepisach Kościoła łacińskiego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 22 (2012) nr 4, s. 167.

⁵⁵¹ *Regulae servandae* 2001, art. 6 § 1.

⁵⁵² Wiesław Kiwior wskazuje, że należałoby przesłuchać również kolegów z okresu formacji oraz osoby zaprzyjaźnione. w: W. KIWIOR, *Orzeczenie nieważności święceń w procesie administracyjnym*, „Prawo Kanoniczne” 64 (2021) nr 1, s. 45.

⁵⁵³ *Regulae servandae* 2001, art. 9.

odebrać przysięgę mówienia prawdy. W razie odmowy złożenia przysięgi, należy ten fakt odnotować w aktach, podając motywację odmowy⁵⁵⁴. Świadkowie zgodnie z prawem wezwani na przesłuchanie⁵⁵⁵ odpowiadają ustnie na zadane przez instruktora pytania przygotowane uprzednio przez obrońcę świąceń oraz – jeśli wydaje się to konieczne – przez składającego skargę kapłana⁵⁵⁶. Treść pytań nie może być wcześniej udostępniona świadkom, nie pozwala się im również na czytanie akt sprawy, chyba że instruktor uzna to za konieczne w celu potwierdzenia jakiegoś dokumentu lub przypomnienia faktów, na temat których świadek ma złożyć swoje zeznanie⁵⁵⁷. Co najmniej istota zeznań świadka musi zostać zaprotokołowana przez notariusza. Można również, za zgodą instruktora, użyć magnetofonu. Wówczas całość nagrania powinna zostać spisana i przedstawiona do potwierdzenia i podpisu zeznającemu. Wyraźnie zastrzega się niedopuszczalność przesłuchania przez telefon, faks, jak i za pomocą innych środków, które uniemożliwiają potwierdzenie tożsamości świadka⁵⁵⁸.

Świadkowie mogą zostać ponownie wezwani na przesłuchanie, jeśli zajdzie konieczność uzupełnienia ich świadectwa w zakresie tego, co już wcześniej zeznali, lub nowych faktów, które wyniknęły w trakcie procesu. Ponowne przesłuchanie może odbyć się zarówno na wniosek samych świadków, jak i z urzędu⁵⁵⁹. Świadkowie mają również możliwość przedstawienia instruktorowi dokumentów, które znajdują się w ich posiadaniu a dotyczą toczącej się sprawy. Mogą to być m.in. zaświadczenia lekarskie wskazujące na jakąś chorobę dziedziczną lub genetyczną, w szczególności jeśli choroba ta występowała u skarżącego przed przyjęciem świąceń. Należy zwrócić uwagę, czy

⁵⁵⁴ Tamże, art. 12.

⁵⁵⁵ Tamże, art. 11 § 1.

⁵⁵⁶ Tamże, art. 7.

⁵⁵⁷ Tamże, art. 13.

⁵⁵⁸ Tamże, art. 14.

⁵⁵⁹ Tamże, art. 15 § 1.

dokumenty przedstawiane przez świadków pochodzą z okresu niepodważanego⁵⁶⁰.

Postępowanie sądowe, o ile takie zostanie wskazane przez Trybunał Roty Rzymskiej i nie sprzeciwia się temu natura rzeczy, należy prowadzić w oparciu o kanony dotyczące procesów w ogólności oraz zwyczajnego procesu spornego⁵⁶¹. Dotyczy to również przesłuchania świadków.

5. SPRAWY KARNE

Proces karny został uregulowany w części IV Księgi VII Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku (kan. 1717-1731). Za Fernando Loza, proces ten można najkrócej zdefiniować jako „postępowanie sądowe zmierzające do wymierzenia lub zadeklarowania kar grożących za dane przestępstwo”⁵⁶². W odróżnieniu zatem do procesu spornego, którego przedmiotem są „dochodzenie albo obrona uprawnień osób fizycznych lub prawnych bądź stwierdzenie faktów prawnych”⁵⁶³, w procesie karnym *obiectum iudicii* stanowią „przestępstwa – w tym co dotyczy wymierzania lub deklarowania kary”⁵⁶⁴. Z tej zasadniczej różnicy wynikają dalsze cechy charakterystyczne dla obu tych procesów. W zakresie dowodzenia należy przede wszystkim zwrócić uwagę, że w przypadku procesu karnego, sędzia ma obowiązek działać z urzędu, także

⁵⁶⁰ Tamże, art. 17 § 1.

⁵⁶¹ KPK 1983, kan. 1710.

⁵⁶² F. LOZA *Proces karny*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 1057; szerszą definicję podaje Tadeusz Pawluk: „Kanoniczny proces karny to postępowanie sądowe, oparte na kanonicznym prawie procesowym, zmierzające do ustalenia przestępstwa i jego sprawcy oraz do ukarania winnego lub stwierdzenia, że z chwilą popełnienia przestępstwa zaciągnął on karę przepisaną prawem”, w: T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 373.

⁵⁶³ KPK 1983, kan. 1400 § 1.

⁵⁶⁴ Tamże, kan. 1400 § 2.

jeżeli chodzi o uzupełnienie zaniedbań stron w przytaczaniu dowodów⁵⁶⁵. Ponadto w procesie tym widać wyraźny podział pomiędzy postępowaniem przygotowawczym a oskarżeniem, sądzeniem i obroną. Zgodnie z tym wyróżnić można trzy etapy: 1) dochodzenie wstępne; 2) instrukcję sprawy i fazę decyzyjną; 3) skargę o naprawienie szkód⁵⁶⁶.

Warto w tym miejscu dodać, że przepisy kodeksowe w zakresie niektórych przestępstw zostały uzupełnione innymi dokumentami Stolicy Apostolskiej. Listem apostolskim *Motu proprio Sacramentorum sanctitatis tutela* z dnia 30 kwietnia 2001 roku, Jan Paweł II promulgował normy postępowania w wypadkach ciężkich przestępstw zarezerwowanych do osądu przez Kongregację Nauki Wiary⁵⁶⁷. *Normae de delictis congregationi pro doctrina fidei reservatis* znowelizowane zostały 11 października 2021 roku⁵⁶⁸. Dykasteria Nauki Wiary wydała również *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadku nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich* – tekst został znowelizowany 5 czerwca 2022 roku⁵⁶⁹.

Dochodzenie wstępne nie jest jeszcze procesem w ścisłym tego słowa znaczeniu, stanowi fazę poprzedzającą rozpoczęcie właściwego procesu

⁵⁶⁵ Tamże, kan. 1452.

⁵⁶⁶ F. LOZA *Proces karny...*, s. 1057; T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 374-375.

⁵⁶⁷ JOANNES PAULUS II, *Litterae apostolicae Motu proprio datae quibus Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis promulgatur Sacramentorum sanctitatis tutela*, 30.04.2001, AAS 93 (2001), s. 737–739. Tekst polski: JAN PAWEŁ II, *List apostolski Motu proprio Sacramentorum sanctitatis tutela ogłaszający normy postępowania w wypadkach ciężkich przestępstw zarezerwowanych do osądu przez Kongregację Nauki Wiary*, 30.04.2001, w: *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystywania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny*, red. P. STUDNICKI, M. DALGEWICZ, Ząbki 2010, s. 13-16.

⁵⁶⁸ CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Normae de delictis congregationi pro doctrina fidei reservatis*, 11.10.2021, w: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20211011_norme-delittiriservati-cfaith_la.html (dostęp: 20.07.2025).

⁵⁶⁹ DYKASTERIA NAUKI WIARY, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*, ver. 2.0, 5.06.2022, w: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_pl.html (dostęp: 3.06.2025) (dalej: *Vademecum 2022*).

karnego⁵⁷⁰. Jego celem, zgodnie z kan. 1717 § 1, jest zbadanie – po uprzednim otrzymaniu przynajmniej prawdopodobnej wiadomości o przestępstwie – faktów i okoliczności go dotyczących oraz poczytalności podejrzanego o jego popełnienie⁵⁷¹. Dochodzenie wstępne nie jest obowiązkowe – ordynariusz może je uznać za zbędne na przykład wtedy, gdy zawiadomienie o przestępstwie pozbawione jest wiarygodności, bądź gdy okoliczności popełnienia czynu są ewidentne i notoryjne⁵⁷². Jeśli jednak ordynariusz podejmie decyzję o rozpoczęciu dochodzenia, może to zadanie wykonać sam lub przez inną odpowiednią osobę. Prowadzący dochodzenie ma takie same uprawnienia i obowiązki jak audytor w procesie⁵⁷³. Jego zadaniem jest zebranie i utrwalenie materiału dowodowego, który następnie ma stać się podstawą do wniesienia oficjalnego aktu oskarżenia. Powinien zatem, jak wskazuje Tadeusz Pawluk, dać odpowiedź na trzy pytania: „1) czy przestępstwo zostało popełnione rzeczywiście, jeżeli tak to kiedy i w jakich okolicznościach; 2) czy sprawcą przestępstwa jest ta osoba, na którą padło podejrzenie; 3) jaka poczytalność towarzyszyła sprawcy przestępstwa”⁵⁷⁴. W tym celu audytor może gromadzić wszelkiego rodzaju dowody, w tym również przesłuchiwać świadków. Powinien przede wszystkim zatroszczyć się o zabezpieczenie tych środków dowodowych,

⁵⁷⁰ J. KRUKOWSKI, *Proces karny*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. V, Księga VII *Procesy*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2007, s. 401. Na gruncie nauki prawa kanonicznego toczy się dyskusja dotycząca charakteru procesowego dochodzenia wstępnego. Szerzej na ten temat: M. SAJ, *Obowiązki i uprawnienia ordynariusza podczas dochodzenia wstępnego w procesie karnym. Zarys problematyki*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 32 (2022) nr 35, s. 142-144.

⁵⁷¹ KPK 1983, kan. 1717 § 1: „Ileć ordynariusz poweźmie przynajmniej prawdopodobną wiadomość o przestępstwie, powinien sam lub przez inną odpowiednią osobę ostrożnie zbadać fakty i okoliczności oraz poczytalność, chyba że takie dochodzenie wydaje się zupełnie zbędne”; *Vademecum* 2022, nr 33: „Należy zawsze pamiętać, że dochodzenie wstępne nie jest procesem, a jego celem nie jest osiągnięcie pewności moralnej odnośnie do przebiegu zdarzeń, będących przedmiotem doniesienia. Ma ono służyć: a/ zebraniu danych potrzebnych do gruntownego zbadania wiadomości o przestępstwie; oraz b/ ocenie jego prawdopodobieństwa, tj. ustaleniu tego, co nazywa się *fumus delicti*, czyli dostatecznej podstawy prawnej i faktycznej, w oparciu o którą oskarżenie można uznać za prawdopodobne”.

⁵⁷² J. KRUKOWSKI, *Proces karny...*, s. 403; *Vademecum* 2022, nr 36-37.

⁵⁷³ KPK 1983, kan. 1717 § 3.

⁵⁷⁴ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 379.

których odtworzenie w procesie sądowym lub administracyjnym byłoby utrudnione lub niemożliwe⁵⁷⁵.

Pewne wskazówki, jaki charakter powinno mieć gromadzenie przez audytora dowodów w dochodzeniu wstępnym, znaleźć można w nr 34 Vademecum: „(...) dochodzenie wstępne powinno zebrać bardziej szczegółowe niż przedstawione w wiadomości o przestępstwie informacje na temat faktów, okoliczności i poczytalności. Nie ma konieczności, by już na tym etapie skrupulatnie gromadzić dowody (zeznania, ekspertyzy), bowiem jest to zadanie, które będzie przeprowadzone na ewentualnym późniejszym etapie procedury karnej. Ważne, by w miarę możliwości odtworzyć fakty, na których oparte jest oskarżenie, ustalić liczbę czynów przestępnych i czas ich popełnienia, ich okoliczności, dane osobowe domniemanych ofiar, uzupełniając to pierwszą oceną ewentualnej wyrządzonej krzywdy fizycznej, psychicznej i moralnej. (...) Pomocne może być zebranie zeznań i dokumentów, dowolnego rodzaju i pochodzących z dowolnego źródła (w tym wyników dochodzenia lub procesu prowadzonego przez władze państwowe), które mogą okazać się rzeczywiście przydatne do zbadania okoliczności i stwierdzenia prawdopodobieństwa oskarżeń. Już na tym etapie można wskazać ewentualne okoliczności wyjmujące, łagodzące lub obciążające karalność, przewidziane przez prawo”.

Zgodnie z kan. 1718, gdy zebrane elementy wydają się wystarczające, ordynariusz powinien zdecydować, czy należy zastosować proces sądowy, czy postępować na drodze dekretu pozasądowego. W procesie pozasądowym (administracyjnym) kolejność działań ordynariusza jest następująca:

- 1) przedstawienie sprawcy oskarżenia i dowodów – w celu możliwości obrony;
- 2) rozważenie wraz z dwoma asesorami wszystkich dowodów i argumentów;
- 3) wydanie dekretu⁵⁷⁶.

⁵⁷⁵ F. LEMPA, *Kanoniczna ochrona karna małoletnich przed nadużyciami seksualnymi*, Białystok 2013, s. 96.

⁵⁷⁶ KPK 1983, kan. 1720: „Jeżeli ordynariusz uzna, że należy postępować na drodze dekretu pozasądowego: 1° powinien przedstawić sprawcy oskarżenie i dowody, dając mu możliwość

Oskarżony musi mieć zatem możliwość przedstawienia własnych środków dowodowych (w tym również powołania świadków), celem wykazania własnej niewinności⁵⁷⁷. Nie można również pominąć przedstawienia mu wszystkich zgromadzonych w dochodzeniu wstępnym elementów, które uzasadniają akt oskarżenia⁵⁷⁸. Na każdym etapie sprawy ordynariusz uprawniony jest do tego, by zarządzić zbieranie dalszych dowodów. Może to uczynić *ex officio* lub na wniosek. Wyniki takiego postępowania należy każdorazowo przedstawić oskarżonemu, realizując jego prawo do obrony⁵⁷⁹. Ocena materiału dowodowego, zgodnie z kan. 1720 nr 2, spoczywa na ordynariuszu, który zobowiązany jest do wnikliwego rozważenia wszystkich dowodów i argumentów, przy udziale dwóch asesorów. Ich obecność ma stanowić gwarancję, że dowody te nie zostały ocenione w sposób subiektywny i stronniczy⁵⁸⁰.

Proces sądowy, w odróżnieniu od procesu administracyjnego, rozpoczyna się od przekazania dokumentacji dochodzenia rzecznikowi sprawiedliwości, który następnie przedstawia sędziemu akt oskarżenia⁵⁸¹. Rzecznik

obrony, chyba że sprawca, należycie wezwany, odmówił stawiennictwa; 2° powinien starannie rozważyć, z dwoma asesorami, wszystkie dowody i argumenty; 3° jeżeli przestępstwo stwierdzono w sposób pewny, a skarga karna nie wygasła, powinien wydać dekret, zgodnie z przepisami kan. 1342-1350, podając przynajmniej krótko uzasadnienie prawne i faktyczne”.

⁵⁷⁷ Podstawowe prawo do obrony zagwarantowane jest w KPK 1983, kan. 221: „§ 1. Wiernym przysługuje legalne dochodzenie przysługujących im w Kościele uprawnień oraz ich obrona na właściwym forum kościelnym, zgodnie z przepisami prawa. § 2. Wierni, jeżeli zostali wezwani przed sąd przez właściwą władzę, mają także prawo, by byli sądzeni z zachowaniem przepisów prawa, stosowanych zgodnie z zasadą słuszności. § 3. Prawem wiernych jest, by nie nakładano na nich kar kanonicznych niezgodnie z przepisami ustawy”.

⁵⁷⁸ A. MIZIŃSKI, *Elementy kanonicznego procesu karno-administracyjnego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 13 (2003) nr 2, s. 140: „Ujawnienie oskarżonemu dowodów nie może być zaniedbane, jako że stanowią one podstawę do przygotowania jego obrony”.

⁵⁷⁹ *Vademecum* 2022, nr 108.

⁵⁸⁰ A. MIZIŃSKI, *Elementy kanonicznego procesu karno-administracyjnego...*, s. 146: „Z punktu widzenia materialnego należy zwrócić uwagę na fakt, iż minimum gwarancji, którą powinno się dać oskarżonemu, zostało określone właśnie w tym wymogu wnikliwego rozważenia wszystkich dowodów i argumentów z udziałem dwóch asesorów”.

⁵⁸¹ KPK 1983, kan. 1721: „§ 1. Jeżeli ordynariusz zarządził, że należy wszcząć proces karny, przekazuje akta dochodzenia rzecznikowi sprawiedliwości, który powinien przedstawić

sprawiedliwości staje się stroną postępowania i występuje przed sądem jako powód, dostarczając dowodów przeciwko oskarżonemu – zarówno tych, które zostały już zebrane w dochodzeniu wstępnym, jak i nowych. Dowody zebrane przed formalnym wszczęciem postępowania sądowego należy legitymować, czyli przedstawić je oskarżonemu, dając mu tym samym możliwość wniesienia przeciwko nim zarzutów. Obrona może również wnosić o ponowne wezwanie i przesłuchanie świadków⁵⁸².

Podczas instrukcji sprawy, z tym zastrzeżeniem, że inicjującym postępowanie jest rzecznik sprawiedliwości, któremu przysługują wszystkie uprawnienia, jakie ma w procesie strona⁵⁸³, należy stosować kanony o procesach w ogólności i zwyczajnym procesie spornym⁵⁸⁴. Dotyczy to również przeprowadzania dowodu z przesłuchania świadków. Podobnie jak w postępowaniu pozasądowym, sędzia ma prawo (i obowiązek) do uzupełniania materiału dowodowego i gromadzenia argumentów, zarówno przeciwko, jak i na korzyść oskarżonego⁵⁸⁵. Oskarżony natomiast może wnosić o przesłuchanie świadków, w celu potwierdzenia swojej niewinności i obalenia twierdzeń stawianych przez rzecznika sprawiedliwości⁵⁸⁶.

Mając na uwadze charakter spraw, jakie wnoszone są przed trybunał karny, Prawodawca dał ordynariuszowi możliwość nakładania na oskarżonego środków zapobiegawczych w postaci: oddalenia go od świętej posługi, urzędów

sędziemu akt oskarżenia, zgodnie z przepisem kan. 1502 i 1504. § 2. Przed nadrzędnym sądem jako powód występuje rzecznik sprawiedliwości, ustanowiony przy tym sędzie”.

⁵⁸² T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 386.

⁵⁸³ A. MIZIŃSKI, *Strony w kanonicznym procesie karno-sądowym według aktualnych przepisów Kościoła łacińskiego*, „Teki Komisji Prawniczej” 3 (2010), s. 129-130.

⁵⁸⁴ KPK 1983, kan. 1728 § 1: „Z zastrzeżeniem przepisów kanonów tego tytułu, w procesie karnym należy stosować – chyba że sprzeciwia się temu natura rzeczy – kanony o procesach w ogólności i o zwyczajnym procesie spornym, z zachowaniem specjalnych przepisów o sprawach dotyczących dobra publicznego”.

⁵⁸⁵ Tamże, kan. 1452 § 1.

⁵⁸⁶ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV..., s. 386; S. ŁUPIŃSKI, *Oskarżony wobec dowodów z dokumentów i zeznań świadków w kanonicznym procesie karnym*, „Studia Teologiczne” 18 (2000), s. 275-279.

i zadań kościelnych, nakazania lub zakazania mu pobytu w danym miejscu lub na jakimś terytorium, a także zakazania mu publicznego uczestnictwa w Najświętszej Eucharystii⁵⁸⁷. Jednym z powodów, dla których ordynariusz może podjąć taką decyzję, jest ochrona wolności świadków. Należy bowiem zauważyć, że zeznawanie w sprawach karnych może się dla świadków wiązać ze znacznie większym ryzykiem niż w sprawach spornych – mogą oni spotkać się z groźbami, próbami przekupstwa czy zniechęcaniem do zeznawania⁵⁸⁸. Środki zapobiegawcze stosuje się zarówno w procesach pozasądowych, jak i sądowych. Ponadto, zgodnie z art. 10 § 2 SST oraz wyjaśnieniami zawartymi w nr 58-65 *Vademecum*, dopuszcza się, by ordynariusz nałożył je już na etapie dochodzenia wstępnego⁵⁸⁹.

6. POSTĘPOWANIE KANONIZACYJNE

Prawodawca w kan. 1403 § 1 stanowi, że „sprawy kanonizacji sług Bożych rządzą się szczególną ustawą papieską”. Ponadto, ilekroć ustawa szczególna odsyła do prawa powszechnego, lub chodzi o przepisy, które z natury rzeczy dotyczą tych spraw, stosuje się normy Kodeksu prawa kanonicznego⁵⁹⁰. Dnia 25

⁵⁸⁷ KPK 1983, kan. 1722: „Celem zapobieżenia zgorszeniu, dla ochrony wolności świadków i gwarancji wymiaru sprawiedliwości, ordynariusz może, po wysłuchaniu rzecznika sprawiedliwości i wezwawszy samego oskarżonego, w każdym stadium procesu, oddalić oskarżonego od świętej posługi lub od wszelkich urzędów i zadań kościelnych oraz nakazać lub zakazać mu pobytu w jakimś miejscu lub na jakimś terytorium, lub też zakazać publicznego uczestnictwa w Najświętszej Eucharystii; wszystko to po ustaniu przyczyny należy odwołać, a na mocy samego prawa ma to też swój kres z ustaniem procesu karnego”.

⁵⁸⁸ *Vademecum* 2022, nr 58: „Celem ochrony dobrego imienia zaangażowanych w sprawę osób oraz ochrony dobra publicznego, jak również niedopuszczenia do zaistnienia innych zdarzeń (np. wywołanie zgorszenia, ryzyko ukrycia przyszłych dowodów, groźenie lub w inny sposób zniechęcanie domniemanej ofiary od dochodzenia swoich praw, ochrona innych potencjalnych ofiar), na mocy art. 10 § 2 SST ordynariuszowi lub hierarsze od początku dochodzenia wstępnego przysługuje prawo do nałożenia środków zapobiegawczych, wyszczególnionych w kan. 1722 KPK i kan. 1473 KKKW”.

⁵⁸⁹ F. LOZA *Proces karny...*, s. 1061-1062; M. SAJ, *Obowiązki i uprawnienia ordynariusza...*, s. 153-156.

⁵⁹⁰ KPK 1983, kan. 1403 § 2.

stycznia 1983 roku, papież Jan Paweł II promulgował konstytucję apostolską *Divinus perfectionis Magister*⁵⁹¹, która reguluje między innymi przeprowadzanie przez biskupów i eparchów dochodzenia w sprawach beatyfikacyjnych i kanonizacyjnych. Na podstawie uprawnień wynikających z tej konstytucji, 7 lutego 1983 roku Kongregacja Spraw Kanonizacyjnych wydała *Normae servandae in inquisitionibus ab episcopis faciendis in Causis Sanctorum*⁵⁹². Kilkanaście lat później przepisy te uzupełniono instrukcją *Sanctorum Mater* o prowadzeniu dochodzenia diecezjalnego lub eparchialnego w sprawach kanonizacyjnych⁵⁹³, podpisaną 17 maja 2007 roku przez prefekta i sekretarza Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych⁵⁹⁴. W instrukcji tej, w części V (art. 77- 116), zawarto normy dotyczące zbierania dowodów ze świadków.

Świadkowie w sprawach kanonizacyjnych przesłuchiwanie są po uprzednim zgromadzeniu dowodów pisanych. Wyjątek stanowią sprawy, w których zachodzi ryzyko utraty ustnych zeznań świadków naocznych (np. w wyniku podeszłego wieku lub choroby) – wówczas należy zastosować procedurę *ne pereant probationes*⁵⁹⁵. Ma ona charakter procesowy, jednak można

⁵⁹¹ JOANNES PAULUS II, *Constitutio apostolica Divinus perfectionis Magister*, 25.01.1983, AAS 75 (1983), s. 349-355. Tekst polski: JAN PAWEŁ II, Konstytucja apostolska *Divinus perfectionis Magister*, 25.01.1983, „Prawo Kanoniczne” 27 (1984) nr 3-4, s. 277-282 (dalej: DPM).

⁵⁹² SACRA CONGREGATIO PRO CAUSIS SANCTORUM, *Normae servandae in inquisitionibus ab episcopis faciendis in Causis Sanctorum*, 7.02.1983, AAS 75 (1983), s. 396-403 (dalej: *Normae servandae* 1983).

⁵⁹³ CONGREGATIO DE CAUSIS SANCTORUM, *Sanctorum Mater*. Istruzione per lo svolgimento delle Inchieste diocesane o eparchiali nelle Cause dei Santi, 17.05.2007, AAS 99 (2007), s. 465-510. Tekst polski: KONGREGACJA SPRAW KANONIZACYJNYCH, *Sanctorum Mater*. Instrukcja o prowadzeniu dochodzenia diecezjalnego lub eparchialnego w sprawach kanonizacyjnych, 17.05.2007, w: H. MISZTAŁ, *Sanctorum Mater. Komentarz*, Lublin 2008, s. 14-145 (dalej: SM).

⁵⁹⁴ Na podstawie konstytucji apostolskiej *Praedicate Evangelium*, papież Franciszek przekształcił dotychczasową Kongregację Spraw Kanonizacyjnych w Dykasterię do Spraw Świętych (łac. *Dicasterium de Causis Sanctorum*); w: FRANCISCUS, *Constitutio apostolica Praedicate evangelium...*, s. 413.

⁵⁹⁵ SM, art. 77; DPM, I, 2, nr 4: „Jeżeli na podstawie przedstawionych faktów biskup roztropnie stwierdzi, że można przystąpić do dalszych czynności, powinien zatroszczyć się o to, aby zostali urzędowo wezwani i przesłuchani świadkowie przedstawieni przez postulatora. Jeśli zaś okazałoby się konieczne przesłuchanie świadków, aby dane mające znaczenie dowodowe nie zaginęły (*ne pereant probationes*) mogą być oni przesłuchani przed ukończeniem badań nad dokumentacją”.

ją przeprowadzić już w czasie od złożenia prośby postulatorskiej do biskupa do zakończenia prac Komisji Historycznej i zbierania dokumentów⁵⁹⁶.

Dbając o rzetelność w zbieraniu dowodów w sprawach kanonizacyjnych, które niekiedy trwają wiele lat, Kongregacja poza procedurą *ne pereant probationes*, wskazuje w Instrukcji *Sanctorum Mater* na jeszcze jeden sposób zabezpieczenia zeznań. Zgodnie z art. 83 § 1 „w przypadku, gdy jakaś osoba chciałaby zostawić świadectwo na temat życia lub śmierci kogoś, którego sprawa nie jest jeszcze rozpoczęta, może przekazać biskupowi na piśmie oświadczenie *ad rei perpetuam memoriam*”. Aby oświadczenie takie mogło zostać przyjęte jako dowód w ewentualnej sprawie, należy zadbać o to, by było ono podpisane przez piszącego i potwierdzone przez notariusza kościelnego lub świeckiego⁵⁹⁷. Obowiązkiem biskupa jest zachowanie tego oświadczenia w bezpiecznym miejscu w kurii diecezjalnej lub eparchialnej⁵⁹⁸. Jeśli dojdzie do dochodzenia diecezjalnego lub eparchialnego, a autor oświadczenia *ad rei perpetuam memoriam* będzie żył, powinien on zostać wezwany do złożenia ustnych zeznań⁵⁹⁹.

Przygotowanie listy świadków jest zadaniem postulatora⁶⁰⁰. Powinien on w swojej prośbie poinformować biskupa, czy są świadkowie, w jakiej liczbie, czy

⁵⁹⁶ SM, art. 82; DPM I, 2, nr 4; Normae servandae 1983, 16a.

⁵⁹⁷ SM, art. 83 § 2.

⁵⁹⁸ Tamże, art. 83 § 3.

⁵⁹⁹ Tamże, art. 84.

⁶⁰⁰ Tamże, art. 37: „Uti adnexa supplici libello de virtutibus vel de martyrio, postulator Episcopo dioecesano vel eparchiali exhibebit: 1. in causis sive recentioribus sive antiquis, biographiam, si existit, cuiusdam historici ponderis circa Servum Dei, aut, hac deficiente, accuratam relationem chronologicam de vita et gestis Servi Dei, de eius virtutibus vel martyrio, de fama sanctitatis vel martyrii nec non de fama signorum, quin omittat ea quae eidem causae adversa videantur aut minus faventia; 2. omnia scripta edita vel vulgata Servi Dei in authentico exemplari; 3. tandem, elenchum testium, si qui sint, id est: a. in causis recentioribus: elenchum personarum quae conferre possunt ad probandam veritatem circa virtutes vel martyrium Servi Dei, sicut etiam circa famam sanctitatis vel martyrii nec non circa famam signorum, quin posthabeantur personae illae quae talem famam impugnare possint; b. in causis antiquis: elenchum quorundam testium qui prompti sint ad deponendum de fama sanctitatis vel martyrii ac signorum adhuc vigente apud notabilem populi Dei partem”; DICASTERO DELLE CAUSE DEI SANTI, *Regolamento dei Postulatori*, 11.10.2021, 20c, w: <https://www.causesanti.va/it/documenti/regolamento-dei-postulatori.html> (dostęp: 20.07.2025 r.).

są to świadkowie naoczni oraz jaki okres życia sługi Bożego jest im znany. Rafał Pajszczyk wskazuje, że lista taka oprócz imienia i nazwiska świadka powinna zawierać również datę urodzenia, miejsce zamieszkania, numer telefonu, zawód oraz informacje o tym, jakie relacje łączyły go ze sługą Bożym. Listę należy sporządzić według okresów życia sługi Bożego tak, by – zgodnie z wypracowaną praktyką – powołać przynajmniej trzech świadków na każdy etap życia⁶⁰¹.

Pytania dla świadków powinny zostać przygotowane przez promotora sprawiedliwości, któremu w tym celu biskup przekazuje dotychczas zebrane materiały, czyli to, co zostało dołączone do prośby postulatorskiej, opinie biegłych teologów oraz materiały opracowane przez biegłych w zakresie historii i archiwistyki wraz z ich relacją⁶⁰². Promotor sprawiedliwości może ponadto zwrócić się o pomoc w przygotowywaniu pytań do innych ekspertów⁶⁰³. Henryk Misztal zaznacza, że chodzi tutaj nie tylko o lekarzy, ale również teologów, psychologów, historyków, a nawet politologów⁶⁰⁴. Zgodnie z art. 79 *Sanctorum Mater*, „pytania powinny być przygotowane w taki sposób, aby wydobyć odpowiedzi, które ujawniłyby wiedzę na temat konkretnych faktów oraz źródła tej wiedzy”. Podobnie jak w zwyczajnym procesie spornym, świadkom stawia się najpierw pytania ogólne dotyczące danych personalnych oraz ich stosunku do sługi Bożego⁶⁰⁵, a następnie przechodzi do pytań szczegółowych, których celem jest ukazanie faktów z życia kandydata do chwały ołtarzy, opinii świętości czy wykazanie męczeństwa, w odniesieniu do konkretnego okresu jego życia⁶⁰⁶. Pytania powinny być krótkie, niepodchwytliwe, niepodstępne, dostosowane do inteligencji zeznającego. Nie mogą one sugerować odpowiedzi ani swoją treścią

⁶⁰¹ R. PAJSZCZYK, *Dowód ze świadków w postępowaniu kanonizacyjnym...*, s. 101.

⁶⁰² SM, art. 78 § 1. Normae servandae 1983, 15a.

⁶⁰³ SM, art. 78 § 2.

⁶⁰⁴ H. MISZTAL, *Sanctorum Mater. Komentarz*, Lublin 2008, s. 94.

⁶⁰⁵ SM, art. 79 § 2; KPK 1983, kan. 1563.

⁶⁰⁶ Szerzej na temat treści pytań zadawanych świadkom w: R. PAJSZCZYK, *Dowód ze świadków w postępowaniu kanonizacyjnym...*, s. 114-125.

obejmować wielu kwestii jednocześnie⁶⁰⁷. W dochodzeniu na temat cnót, należy tak formułować pytania, by świadek mógł podać precyzyjne przykłady ich praktykowania przez służę Bożego⁶⁰⁸.

Instrukcja *Sanctorum Mater* wymienia świadków, którzy powinni zostać wezwani do złożenia zeznań: po pierwsze są to świadkowie wskazani w prośbie postulatorskiej; po drugie – świadkowie *ex officio*, szczególnie jeśli byliby przeciwni sprawie; po trzecie – współświadkowie, czyli ci, którzy zostali wskazani przez innych świadków podczas ich zeznań⁶⁰⁹ oraz, po czwarte – biegli w zakresie historii i archiwistyki jako świadkowie *ex officio*. Ponadto, w dochodzeniu domniemanego cudownego uzdrowienia, należy wezwać również lekarzy, którzy leczili uzdrowionego oraz biegłych lekarzy *ab inspectione*⁶¹⁰. W sprawach nowych powinno się dopuszczać przede wszystkim świadków naocznych (*de visu*), czyli takich, którzy bezpośrednio znali służę Bożego – jego krewnych i bliskich⁶¹¹. Nie przewiduje się przesłuchiwania świadków ze słyszenia od słyszających (*de auditu ab audientibus*). Można jednak – jeśli wymaga tego dobro sprawy – przyjąć zeznania od tych, którzy wiedzę o słudze Bożym czerpią od osób, które miały z nim bezpośredni kontakt (*de auditu a videntibus*)⁶¹². W sprawach dotyczących kandydata do chwały ołtarzy, który należał do jakiegoś instytutu życia konsekrowanego, stowarzyszenia życia apostołskiego lub innego stowarzyszenia kleryckiego lub laickiego, świadkowie powinni być powoływani w znacznej części spoza tych instytutów, chyba że byłoby to niemożliwe ze względu na szczególny sposób życia sługi Bożego (na przykład życie eremickie lub klauzurowe)⁶¹³.

⁶⁰⁷ SM, art. 79 § 3; KPK 1983, kan. 1564.

⁶⁰⁸ SM, art. 79 § 4.

⁶⁰⁹ Szerzej na ten temat: W. PADACZ, *Współświadkowie w procesie beatyfikacyjnym*, „Prawo Kanoniczne” 17 (1974) nr 1-2, s. 231-234.

⁶¹⁰ SM, art. 96; Normae servandae 1983, 21-22.

⁶¹¹ SM, art. 98 § 1; Normae servandae 1983, 17-18.

⁶¹² SM, art. 98 §§ 2-3; Normae servandae 1983, 17.

⁶¹³ SM, art. 100; Normae servandae 1983, 19.

Zgodnie z art. 101 Instrukcji, nie można powoływać na świadka kapłana odnośnie do tego wszystkiego, o czym dowiedział się z sakramentalnej spowiedzi⁶¹⁴. Ponadto spowiednicy stali i kierownicy duchowni sługi Bożego również nie powinni zostać dopuszczeni do składania zeznań, także jeśli chodzi o to wszystko, czego dowiedzieli się na forum sumienia poza spowiedzią⁶¹⁵. Wykluczeni ze składania zeznań są również postulator i wicepostulator podczas pełnienia funkcji⁶¹⁶. Henryk Misztal wskazuje, że choć w Instrukcji nie wspomina się o małoletnich, to słuszne wydaje się, by w sprawach kanonizacyjnych normę kan. 1550 Kodeksu z 1983 roku, dotyczącą zakazu składania zeznań przez małoletnich poniżej 14 roku życia, traktować łagodniej. Kanonista podkreśla, że dzieci są dobrymi obserwatorami, często ich spojrzenie jest bardzo krytyczne i szkodą dla sprawy byłoby, gdyby ich zeznania nie zostały wzięte pod uwagę. Z podobnych względów, szczególnie w sytuacji, gdy nie ma zbyt wielu świadków naocznych, należy rozważyć przesłuchanie osób, które nie są w pełni sprawne umysłowo, gdyż są one szczególnie wyczulone na dobroć i uczciwość innych, a zwłaszcza swoich towarzyszy⁶¹⁷.

Wszyscy powołani świadkowie powinni być wiarygodni. Świadców zobowiązuje się do złożenia przysięgi mówienia prawdy oraz zachowania tajemnicy urzędowej⁶¹⁸. Ponadto, można postarać się o świadectwa kwalifikacyjne od ich duszpasterzy. Wiarygodność świadka weryfikuje także konfrontacja jego zeznań z zeznaniami pozostałych oraz ich zgodność z innymi elementami dowodowymi⁶¹⁹.

Specyficzny charakter spraw kanonizacyjnych wymaga odpowiedniego podejścia do kwestii kolejności, w której przesłuchiwać będą świadkowie. Jose Luis Gutierrez proponuje, by przesłuchania rozpocząć od osób, którym pytania

⁶¹⁴ KPK 1983, kan. 1550 § 2 nr 2.

⁶¹⁵ SM, art. 101 § 2; Normae servandae 1983, 20.

⁶¹⁶ SM, art. 102; Normae servandae 1983, 20.

⁶¹⁷ H. MISZTAL, *Sanctorum Mater...*, s. 114.

⁶¹⁸ SM, art. 99; Normae servandae 1983, 17.

⁶¹⁹ KPK 1983, kan. 1572; H. MISZTAL, *Sanctorum Mater...*, s. 113.

należy zadać bezzwłocznie ze względu na ich chorobę lub wiek (zalicza tu również tych, którzy złożyli oświadczenia *ad rei perpetuam memoriam*⁶²⁰ i nadal mogą stawić się przed trybunałem). Następnie przejść do świadków „de calibre medio” – którzy żyli blisko sługi Bożego przez relatywnie długi czas lub mają wiedzę na temat jego dzieciństwa i młodości. W trzeciej grupie świadków, Gutierrez proponuje przesłuchać tych, którzy towarzyszyli słudze Bożemu w szczególnych okolicznościach, na przykład lekarzy czy prawników. W końcu należy przejść do świadków najważniejszych, to znaczy tych, którzy najdłużej znali kandydata do chwały ołtarzy i utrzymywali z nim zażyłą więź. Oprócz przygotowanych wcześniej pytań, świadków tych można dopytać o fakty, które zostały podniesione we wcześniejszych zeznaniach. Na tym etapie biskup lub jego delegat i promotor sprawiedliwości mają już wystarczający pogląd na sprawę, by przesłuchując świadków najbliższych słudze Bożemu, móc zadać odpowiednie pytania pozwalające dogłębnie zbadać kwestie wątpliwe. Na koniec należy wezwać świadków *ex officio*, w celu uzyskania informacji lub wyjaśnień w zakresie spraw, co do których pozostają jeszcze jakieś wątpliwości⁶²¹.

Świadkowie, zgodnie z prawem wezwani do złożenia zeznań, mają obowiązek stawienia się w trybunale⁶²². Podczas sesji dochodzenia, świadkowie składają zeznania ustne, przytaczając konkretne fakty i dokładne przykłady praktykowania przez sługę Bożego cnót. Powinni również wskazywać na źródła swojej wiedzy – bez tego ich zeznania należy uznać za bezwartościowe⁶²³. Biskup lub jego delegat zobowiązani są tak poprowadzić przesłuchanie, by wydobyć od świadka jak najbardziej szczegółowe zeznania dotyczące okoliczności charakterystycznych dla życia i działalności kandydata do chwały ołtarzy – jego stanu życia, zawodu czy wykonywanych funkcji⁶²⁴. Zgodnie z art. 103 § 3: „Na

⁶²⁰ SM, art. 83-84.

⁶²¹ J. L. GUTIERREZ, *The Instruction Sanctorum Mater of the Congregation for the Causes of Saints*, „Ius Canonicum” 48 (2008) nr 96, s. 651-652.

⁶²² SM, art. 87; KPK 1983, kann. 1556-1557.

⁶²³ SM, art. 103 §§ 1-2.

⁶²⁴ H. MISZTAL, *Sanctorum Mater...*, s. 115.

koniec przesłuchania każdy świadek powinien przysięgą potwierdzić swoje zeznanie i wraz z biskupem lub jego delegatem, promotorem sprawiedliwości i notariuszem złożyć własnoręczny podpis u dołu tegoż zeznania”⁶²⁵. W związku ze złożonymi zeznaniami ustnymi (a także poza nimi), świadkowie mają możliwość przekazania pisemnej deklaracji, która – gdy zostanie zaakceptowana przez biskupa lub jego delegata – powinna zostać dołączona do akt dochodzenia. Świadek, składając deklarację na piśmie, powinien ją podpisać i oświadczyć pod przysięgą, że jest jej autorem oraz że zawarł w niej prawdziwe twierdzenia⁶²⁶. Taka deklaracja nie zastępuje zeznań ustnych⁶²⁷.

Należy również wspomnieć, że w dochodzeniu na temat domniemanego cudownego uzdrowienia, Instrukcja wskazuje na specyficzną grupę świadków, jakimi są lekarze leczący uzdrowionego, dopuszczając możliwość, że nie będą oni chętni do złożenia zaprzysiężonych zeznań przed trybunałem kościelnym (czy to z racji światopoglądowych, czy zasłaniając się tajemnicą zawodową). W takiej sytuacji, zgodnie z art. 107 lekarze mogą złożyć do akt dochodzenia pisemną relację na temat choroby i jej przebiegu⁶²⁸. Gdyby jednak nie zgodzili się przygotować takiej relacji, to na podstawie art. 108, biskup lub jego delegat mogą dekretem mianować jakąś osobę – biegłą w medycynie – i polecić jej, aby zebrała świadectwa od tych lekarzy. Wyznaczona osoba składa przysięgę wiernego wykonania swojego zadania oraz zachowania tajemnicy, a następnie przysięga ta jest składana do akt dochodzenia. Po uzyskaniu świadectw od lekarzy leczących uzdrowionego, osobę zbierającą świadectwa należy przesłuchać na sposób procesowy, czyli przez biskupa lub jego delegata w obecności promotora sprawiedliwości, notariusza oraz biegłego lekarza⁶²⁹.

Poza lekarzami leczącymi, należy również przesłuchać jako świadków *ex officio* dwóch biegłych lekarzy wyznaczonych do zbadania uzdrowionego (jeśli

⁶²⁵ Normae servandae 1983, 16.

⁶²⁶ SM, art. 105; Normae servandae 1983, 24.

⁶²⁷ SM, art. 106.

⁶²⁸ Normae servandae 1983, 22b.

⁶²⁹ Tamże.

żyje)⁶³⁰. Biegłych takich, za art. 109, nazywa się biegłymi *ab inspectione*. Przesłuchanie powinno dotyczyć stanu zdrowia osoby uzdrowionej, w celu ustalenia jej aktualnej kondycji zdrowotnej oraz trwałości domniemanego cudownego uzdrowienia⁶³¹. Ani lekarza leczącego, ani biegłych *ab inspectione* nie należy prosić o stwierdzenie cudu – nie należy to do ich kompetencji. Lekarze powinni natomiast wypowiedzieć się, co ich zdaniem mogło przyczynić się do wyleczenia oraz czy stosowane środki medyczne mogły być wystarczające do takiej poprawy zdrowia⁶³².

7. PODSUMOWANIE

Powoływanie i przesłuchiwanie świadków stanowią nieodłączny element procesu dowodzenia w większości procesów kościelnych. Fundamentem legalnego przeprowadzenia tego rodzaju dowodu jest stosowanie norm dotyczących zwyczajnego procesu spornego – jako postępowania wzorcowego. Dotyczy to również spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa, choć Prawodawca – biorąc pod uwagę naturę tych spraw – przewidział szczególne rozwiązania, takie jak: zeznania świadków co do wiarygodności stron czy dopuszczenie ich obecności podczas przesłuchań. Natomiast uproszczone postępowanie dowodowe w procesie skróconym sprawia, że powołani tam świadkowie nie mogą zostać przesłuchani w drodze rekwizycji i muszą być do dyspozycji sądu w ciągu 30 dni od podjęcia decyzji o przeprowadzeniu procesu skróconego. Świadkowie w sprawach małżeńskich, by ich zeznania stanowiły wartościowy materiał dowodowy, powinni posiadać wiedzę na temat życia stron przed zawarciem małżeństwa, a szczególnie z okresu ich narzeczeństwa.

Proces o dyspensę od małżeństwa zawartego a niedopełnionego charakteryzuje się tym, iż jego celem nie jest wydanie wyroku, lecz uzyskanie –

⁶³⁰ SM, art.110 § 3.

⁶³¹ Tamże, art. 110 § 1; H. MISZTAL, *Sanctorum Mater...*, s. 121.

⁶³² R. PAJSZCZYK, *Dowód ze świadków w postępowaniu kanonizacyjnym...*, s. 124-125.

na drodze postępowania administracyjnego – szczególnej łaski papieskiej. Dowodzenie faktu niedopełnienia jest utrudnione, ponieważ dotyczy intymnej sfery życia małżonków. Kluczowe znaczenie ma tutaj tzw. argument moralny, oparty na zgodnych zeznaniach stron, które muszą być jednak uwiarygodnione poprzez świadectwa kwalifikacyjne oraz zeznania świadków co do prawdopodobności.

W sytuacji braku urzędowego dokumentu potwierdzającego zgon, Kościół przewiduje procedurę, w której biskup diecezjalny może wydać deklarację o domniemanej śmierci małżonka. Kluczowym dowodem w takim dochodzeniu są zeznania świadków, zwłaszcza naocznych, którzy osobiście przekonali się o śmierci danej osoby. W procesach tych zeznania co najmniej dwóch świadków naocznych zgodne co do okoliczności mogą stanowić pełny dowód.

Stwierdzenie nieważności świąceń – zarówno na drodze procesu administracyjnego, jak i sądowego – wymaga uprzedniego przeprowadzenia postępowania dowodowego. Głównymi środkami dowodowymi w tych sprawach, obok zeznań samego kapłana oraz autentycznych dokumentów, są zeznania zaprzysiężonych świadków. Szczególnie cenne są zeznania członków rodziny, wychowawców z seminarium oraz osób zaprzyjaźnionych z czasów formacji. Świadkowie mają możliwość przedstawienia będących w ich posiadaniu dokumentów, na przykład historii choroby.

Proces karny, zmierzający do wymierzenia lub zadeklarowania kary za przestępstwo, cechuje się wyraźnym podziałem na dochodzenie wstępne oraz właściwy proces. Już na etapie dochodzenia wstępnego czasem zbiera się dowody, w tym zeznania świadków, aby ustalić prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa. Ze względu na charakter tych spraw, Prawodawca przewidział szczególne rozwiązania, w tym również możliwość zastosowania przez ordynariusza środków zapobiegawczych w celu ochrony wolności świadków.

W sprawach kanonizacyjnych, które na podstawie kan. 1403 § 1 rządzą się szczególną ustawą papieską, przesłuchanie świadków następuje zazwyczaj po zebraniu dowodów pisemnych. Istnieją jednak dwie procedury zabezpieczenia dowodów, charakterystyczne wyłącznie dla tych spraw: *ne pereant probationes*

oraz *ad rei perpetuam memoriam*. Specyficzne rozwiązanie przyjęto również w dochodzeniu na temat domniemanego cudownego uzdrowienia, gdzie Prawodawca, chcąc zabezpieczyć zeznania lekarzy leczących uzdrowionego, przewidział niestandardowe procedury postępowania. Ponadto w sprawach tych wyznacza się również biegłych lekarzy *ab inspectione*. W sprawach kanonizacyjnych szczególnie ważna jest wiarygodność świadków – przesłuchuje się przede wszystkim świadków naocznych, a ich zeznania muszą być poparte konkretnymi przykładami i wskazaniem źródła wiedzy.

Z przeprowadzonych rozważań wynika, iż – choć zasadniczo przeprowadzanie dowodu z przesłuchania świadków oparto o normy dotyczące zwyczajnego procesu spornego – to Prawodawca zadbał o to, by w uregulowaniach szczególnych uwzględnić różną naturę spraw i tam, gdzie jest to konieczne, zastosować unikatowe rozwiązania mogące usprawnić postępowanie, czy też pomóc sędziemu w uzyskaniu pewności moralnej.

ROZDZIAŁ IV

INNE SYTUACJE PRAWNE WYMAGAJĄCE UDZIAŁU ŚWIADKA

Świadkowie, jak już wskazywano w tej pracy, w kanonicznym porządku prawnym pełnią różne funkcje i zadania. Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku przewiduje ich udział również podczas innych niż omówione wyżej aktów prawnych, mających w większości charakter administracyjny. Zazwyczaj są to sytuacje stanowiące wyjątek od ogólnej zasady postępowania. Świadkowie pełnią wówczas funkcję gwarancyjną, iż w przypadku ewentualnego sporu uda się udowodnić dokonanie tegoż aktu.

Zarówno zawiadomienie o dekrete, rezygnacja z urzędu, jak i kanoniczne upomnienie przy wydalaniu z instytutu zakonnego powinny zostać złożone na piśmie. Prawodawca przewidział jednak alternatywną formę ustną, w której wymaga się obecności dwóch świadków. Natomiast w przypadku konieczności wykazania poświęcenia lub błogosławieństwa miejsca, zeznanie świadka, oczywiście pod odpowiednimi warunkami, może skutecznie zastąpić brak oficjalnego dokumentu.

1. ZAWIADOMIENIE O DEKRECIE

Prawodawca zawarł w kann. 48-58 regulacje dotyczące poszczególnych dekretów. Zgodnie z kodeksową definicją, „przez poszczególny dekret należy rozumieć akt administracyjny wydany przez właściwą władzę wykonawczą,

w którym zgodnie z przepisami prawa zostaje podjęta decyzja w poszczególnym przypadku albo ma miejsce powierzenie, które ze swej natury nie zakłada wniesienia przez kogoś prośby”⁶³³. Inaczej mówiąc, poprzez poszczególny dekret władza administracyjna aplikuje ustawy do konkretnej sytuacji życiowej, dla dobra wspólnego Kościoła. Bez tej aplikacji ustawy kościelne pozostawałyby abstrakcyjne i oderwane od konkretnych potrzeb. Celem dekretu, który realizuje się poprzez decyzję lub powierzenie, jest regulacja zachowania konkretnej osoby fizycznej lub prawnej, bądź określonej grupy ludzi (nigdy zaś ogółu), którzy znajdują się w konkretnej sytuacji faktycznej⁶³⁴.

W procesie formacyjnym aktu administracyjnego, jakim jest dekret poszczególny, dużą rolę odgrywa notyfikacja, bezwzględnie konieczna do tego, by móc domagać się od adresata dekretu jego przestrzegania. Zgodnie z kan. 54 § 2, „aby można było domagać się wykonania poszczególnego dekretu, powinien on być doręczony jako prawomocny dokument, zgodnie z przepisami prawa”. Jest to zwyczajna forma zawiadomienia – za pomocą legalnie sporządzonego dokumentu. Prawodawca przewidział jednak sytuację, w której niemożliwe lub prawie niemożliwe będzie doręczenie tekstu dekretu temu, dla kogo jest on przeznaczony. Mówimy wówczas o nadzwyczajnej formie notyfikacji, która polega na odczytaniu treści dekretu poszczególnego adresatowi w obecności notariusza lub dwóch świadków⁶³⁵.

Zawiadomienie w formie nadzwyczajnej może mieć miejsce tylko wówczas, gdy spełniony będzie postawiony przez Prawodawcę warunek – wystąpi najpoważniejsza przyczyna (*gravissima ratio*). W doktrynie wskazuje się, że chodzi o przyczynę aktualną, mającą charakter fizyczny lub moralny, która stanowi przeszkodę w doręczeniu adresatowi legalnie sporządzonego

⁶³³ KPK 1983, kan. 48.

⁶³⁴ J. KRUKOWSKI, *Konkretne dekrety i nakazy*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. I, Księga I *Normy ogólne*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2003, s. 112.

⁶³⁵ KPK 1983, kan. 55: „Przy zachowaniu w mocy przepisów kan. 37 i 51, gdy bardzo poważna przyczyna nie pozwala na doręczenie tekstu dekretu na piśmie, powiadomienie ma miejsce, jeżeli dekret został odczytany temu, dla kogo jest przeznaczony, wobec notariusza lub dwóch świadków, ze sporządzeniem protokołu, który powinien być podpisany przez wszystkich obecnych”.

dokumentu. Nie jest to zatem przeszkoda w zrozumieniu czy przyjęciu treści dekretu, a tylko i wyłącznie w jego fizycznym doręczeniu adresatowi. Mogą to być trudności związane z sytuacją polityczną w danym kraju, prześladowaniami Kościoła, specyficznymi rozwiązaniami prawa świeckiego czy możliwością powstania skandalu we wspólnocie wiernych lub roztropnym przewidywaniem, że dokument ten mógłby trafić w niepowołane ręce (np. osób trzecich, sądów czy mediów), co wyrządziłoby poważne szkody⁶³⁶.

Ocena, czy sytuacja mieści się w kategoriach *gravissima ratio*, należy do mającego władzę⁶³⁷. Jeśli warunek ten zostanie spełniony, można odczytać dekret temu, dla kogo został on przeznaczony. Czynność ta musi zostać dokonana w obecności notariusza albo dwóch świadków. Należy pamiętać, że w przypadku, gdy treść dekretu zostaje odczytana przez notariusza kurialnego⁶³⁸, wówczas konieczna jest obecność innego notariusza, który będzie pełnił funkcję świadka kwalifikowanego, lub dwóch świadków zwykłych⁶³⁹.

Nie zostały prawnie uregulowane warunki do bycia powołanym na świadka notyfikacji. Jak wskazuje Ginter Dzierżon, chodzi o osoby, które zdolne są do potwierdzenia zaistniałego faktu wiążącego się z odczytaniem treści dekretu. Kanonista dodaje, że powinny one spełniać warunki dla świadków procesowych, określone w kann. 1549-1550⁶⁴⁰. Muszą to być zatem osoby

⁶³⁶ J. MIRAS, *Poszczególne dekrety i nakazy*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 85; G. DZIERŻON, *Nadzwyczajne formy notyfikacji dekretu poszczególnego (kan. 55–56 KPK)*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 25 (2016) nr 2, s. 73; J. G. MARTIN, *Le Norme Generali del Codex Iuris Canonici*, Venezia 2015, s. 284.

⁶³⁷ G. DZIERŻON, *Nadzwyczajne formy notyfikacji...*, s. 73.

⁶³⁸ KPK 1983, kann. 482-484.

⁶³⁹ J. MIRAS, *Poszczególne dekrety i nakazy...*, s. 85.

⁶⁴⁰ KPK 1983, kan 1549: „Świadkiem może być każdy, chyba że prawo wyraźnie go wyklucza, bądź zupełnie, bądź częściowo”; Tamże, kan. 1550: „§ 1. Nie wolno dopuszczać do składania zeznań osób małoletnich poniżej czternastego roku życia i upośledzonych umysłowo; mogą być jednak przesłuchani na mocy dekretu sędziego, w którym uzasadni się, że jest to potrzebne; § 2. Za niezdolnych należy uznać: 1° tych, którzy są stronami w sprawie albo w imieniu stron występują w procesie, sędziego i jego asystentów, adwokata oraz innych, którzy pomagają lub pomagali stronom w tej sprawie; 2° kapłanów w odniesieniu do wszystkiego, co poznali z sakramentalnej spowiedzi, chociażby penitent prosił o ujawnienie tego; co więcej, jeśli

niepozbawione używania rozumu, które posiadają naturalną zdolność do spostrzegania i komunikowania swoich spostrzeżeń. Nie należy powoływać na świadków notyfikacji osób, które nie są zdolne za pomocą własnych zmysłów (wzroku i słuchu) doświadczyć faktu zawiadamiania adresata o treści dekretu, a następnie, w celach dowodowych, wystarczająco poświadczyć, że fakt ten miał miejsce. Warto również zwrócić uwagę, by osoby te miały ukończone co najmniej 14 lat, by mogły zostać skutecznie powołane na świadków w razie przyszłej sprawy sądowej.

Na zakończenie należy dodać, że obecność świadków, o których mowa w kan. 55, nie jest wymagana do ważności notyfikacji, gdyż kanon ten nie spełnia wymogów dotyczących ustaw unieważniających⁶⁴¹. A zatem obecność notariusza lub dwóch zwykłych świadków konieczna jest jedynie do godziwości aktu. Powinna być jednak przestrzegana, gdyż stanowi gwarancję dowodową w przypadku ewentualnego sporu⁶⁴².

2. REZYGNACJA Z URZĘDU

„Urząd kościelny jest wszelkim zadaniem ustanowionym na stałe, z postanowienia czy to Bożego, czy kościelnego, dla realizacji celu duchowego⁶⁴³”. Prawodawca w Kodeksie z 1983 roku przyjął jedną wspólną definicję urzędu, nie różnicując go już na urzędy w znaczeniu szerokim oraz ścisłym (związanym z posiadaniem władzy), jak miało to miejsce w poprzednim

ktokolwiek i w jakikolwiek sposób usłyszał coś z okazji spowiedzi, nie można w procesie przyjąć tego nawet jako śladu prawdy”; G. DZIERŻON, *Nadzwyczajne formy notyfikacji...*, s. 73.

⁶⁴¹ KPK 1983, kan. 10: „Jedynie te ustawy należy uznać za unieważniające albo uniezdalniające, które wyraźnie postanawiają, że czynność jest nieważna albo osoba niezdolna”.

⁶⁴² G. DZIERŻON, *Nadzwyczajne formy notyfikacji...*, s. 74.

⁶⁴³ KPK. 1983, kan. 145 § 1.

Kodeksie⁶⁴⁴. Zgodnie z tym, co wypracowano na Soborze Watykańskim II⁶⁴⁵, urzędem kościelnym określa się więc jakiekolwiek zadanie, składające się na strukturę organizacyjną Kościoła, wykonywane w sposób stały dla realizacji celu duchownego, które pochodzi czy to z ustanowienia Bożego (np. Biskup Rzymu) czy też kościelnego (np. wikariusz generalny, sędzia)⁶⁴⁶.

Regulacje dotyczące urzędów kościelnych zostały umieszczone w Księdze I Kodeksu, w kann. 145-196. Ustawodawca usystematyzował wśród nich również instrumenty prowadzące do utraty urzędu. Zgodnie z tym, co w kan. 184 § 1: „Urząd kościelny traci się z upływem wyznaczonego czasu, z osiągnięciem określonego prawem wieku, wskutek rezygnacji, przeniesienia, odwołania, a także pozbawienia”. Z punktu widzenia udziału świadków, interesować nas będzie wyłącznie rezygnacja.

Za Tadeuszem Pawlukiem, rezygnację można zdefiniować jako „dobrowolne zrzeczenie się urzędu kościelnego, dokonane prawnie na skutek zaistnienia słusznej przyczyny, przyjęte przez właściwą władzę kościelną”⁶⁴⁷. Każdy, kto sprawuje urząd kościelny, o ile jest zdolny do kierowania własnym postępowaniem, może z niego ustąpić, jeśli rezygnacja ta wynika z *iusta causa*⁶⁴⁸. A zatem ustąpienie z urzędu nie może być dokonane w sposób nieprzemyślany, pochopny czy wynikać z błahej przyczyny. Nieważna jest ponadto rezygnacja

⁶⁴⁴ CIC 1917, can. 145: „§ 1. Officium ecclesiasticum lato sensu est quodlibet munus quod in spirituale finem legitime exercetur; stricto autem sensu est munus ordinatione sive divina sive ecclesiastica stabiliter constitutum, ad normam sacrorum canonum conferendum, aliquam saltem secumferens participationem ecclesiasticae potestatis sive ordinis sive iurisdictionis. § 2. In iure officium ecclesiasticum accipitur stricto sensu, nisi aliud ex contextu sermonis appareat”.

⁶⁴⁵ LG, nr 10; PO, nr 20.

⁶⁴⁶ J. I. ARRIETA, *Urzędy kościelne*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 132. Szerzej na temat urzędów kościelnych: G. BRUGNOTTO, *L'ufficio ecclesiastico: nozione, costituzione, ambiti di competenza e soppressione*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale 24 (2011), s. 51-71; K. DZIUB, *Pojęcie urzędu kościelnego według Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 35-36 (2007-2008), s. 71-79.

⁶⁴⁷ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. I, *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 2015, s. 284.

⁶⁴⁸ KPK 1983, kan. 187: „Każdy, kto jest zdolny do kierowania swoim postępowaniem, może ze słusznej przyczyny zrzec się urzędu kościelnego”.

złożona pod wpływem ciężkiej bojaźni niesprawiedliwie wywołanej, podstęp, błędu istotnego oraz symonii⁶⁴⁹. Konieczność roztropnego rozeznania przyczyny rezygnacji, zarówno ze strony sprawującego urząd, jak i ze strony kompetentnej władzy, podkreśla dyspozycja kan. 189 § 2: „Władza nie może przyjmować rezygnacji, która nie jest uzasadniona słuszną i proporcjonalną przyczyną”. Należy rozróżnić tutaj sytuację, w której istnieje faktyczna przeszkoda w dalszym sprawowaniu urzędu (jak na przykład poważna choroba), od rezygnacji będącej *de facto* prośbą o pomoc, czy weryfikację zleconych zadań, które stanowią nadmierny ciężar. Przełożony powinien pomóc osobie w spokojnej ocenie własnej sytuacji i oczekiwań oraz potrzeb tych wiernych, którzy do tej pory cieszyli się jej posługą⁶⁵⁰.

Podkreśleniem tego, że decyzja o rezygnacji z urzędu powinna zostać podjęta w sposób przemyślany i roztropny, jest wprowadzenie przez Prawodawcę wymogów formalnych, określonych w kan. 189 § 1. Aby rezygnacja była ważna, powinna zostać złożona na ręce osoby, do której należy powierzenie urzędu, niezależnie od tego, czy wymaga przyjęcia, czy też nie. Ponadto musi zostać przedstawiona albo na piśmie, albo ustnie, w obecności dwóch świadków. Warunki te – wprowadzone *ad nullitatem* – mają służyć uwiarygodnieniu powziętej decyzji co do rezygnacji⁶⁵¹.

Choć obecność świadków w przypadku ustnego składania rezygnacji wymagana jest do ważności tego aktu, to w kanonie 189 nie określono żadnych wymagań, co do tego, kto może takie zadanie pełnić. Należy jednak przyjąć, że podobnie jak w przypadku innych sytuacji prawnych, w których wymagana jest obecność dwóch świadków, powinni oni posiadać naturalną i podstawową zdolność obserwacji wydarzeń, w których uczestniczą oraz – w razie konieczności – zdolność do zakomunikowania swoich spostrzeżeń, na przykład

⁶⁴⁹ Tamże, kan. 188.

⁶⁵⁰ T. VANZETTO, *Provvisione e cessazione dell'ufficio ecclesiastico*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 24 (2011), s. 90; G. ŚWIST, *Utrata urzędu kościelnego w świetle norm zawartych w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku*, „Prawo i Więź” 37 (2021) nr 3, s. 331-334.

⁶⁵¹ G. DZIERŻON, *Warunki wymagane do ważności rezygnacji z urzędu kościelnego*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 28 (2008), s. 330-331.

wobec sądu. Oprócz funkcji uwiarygadniającej i podkreślającej wagę wydarzenia, jakim jest rezygnacja z urzędu, świadkowie pełnią przede wszystkim funkcję dowodową i stanowią gwarancję, iż ustną rezygnację uda się udowodnić w sytuacji spornej. Ze zrzeczenia się urzędu wobec świadków notariusz powinien sporządzić protokół⁶⁵².

3. WYDALENIE Z INSTYTUTU ZAKONNEGO

Kolejną sytuacją prawną, w której Prawodawca wymaga obecności świadków, jest kanoniczne upomnienie, stanowiące obowiązkowy element procedury fakultatywnego wydalania zakonnika z instytutu. Normy dotyczące wydalania zakonników zawarte zostały w kann. 694-704 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku⁶⁵³. Za Józefem Krukowskim, wydalenie (*dimissio*) można zdefiniować jako „przymusowy sposób opuszczenia instytutu życia konsekrowanego, czyli wykluczenie z niego z przyczyn prawnych i w sposób prawem przepisany”⁶⁵⁴. Obok procedury, o której mowa, Prawodawca przewidział jeszcze wydalenie *ipso facto*⁶⁵⁵ oraz wydalenie obowiązkowe⁶⁵⁶.

Zgodnie z kan. 696 § 1: „Zakonnik może być wydany także z innych przyczyn, jeżeli są poważne, zewnętrzne, poczytalne i prawnie udowodnione. Takimi przyczynami są: ustawiczne zaniedbywanie obowiązków życia konsekrowanego; powtarzające się naruszanie świętych więzów; uporczywe nieposłuszeństwo prawnym nakazom przełożonych w poważnej materii; wielkie

⁶⁵² L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico: commento giuridico-pastorale*, t. I, Bologna 2011, s. 250.

⁶⁵³ Częściowo znowelizowane na mocy Listu apostolskiego motu proprio *Communis Vita*: FANCISCUS, Litterae apostolicae motu proprio datae *Communis Vita quibus nonnullae codicis iuris canonici normae mutantur*, 19.03.2019, w: https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20190319_communis-vita.html (dostęp: 20.07.2025).

⁶⁵⁴ J. KRUKOWSKI, *Prawo administracyjne w Kościele*, Warszawa 2011, s. 473.

⁶⁵⁵ KPK 1983, kan. 694.

⁶⁵⁶ Tamże, kan. 695.

zgorszenie powstałe wskutek zawinionego zachowania się zakonnika; uporczywe podtrzymywanie lub rozpowszechnianie doktryn potępionych przez Nauczycielski Urząd Kościoła; publiczne przyjęcie ideologii przenikniętych materializmem lub ateizmem; bezprawna nieobecność, o której mowa w kan. 665 § 2, trwająca pół roku; inne przyczyny o podobnej wadze, ewentualnie określone we własnym prawie instytutu”. Jak wskazuje Wiesław Kiwior, w przypadku wydalenia fakultatywnego, które zostało uregulowane w trosce o dobro instytutu i poszczególnych zakonników, o jego stosowności i potrzebie w konkretnym przypadku zawsze decyduje właściwy przełożony. Powinien on przy tym kierować się zarówno dyscypliną zakonną, jak i sprawiedliwością w służbie miłości⁶⁵⁷. Należy również zauważyć, że wykroczenie, którego dopuścił się zakonnik, musi spełniać łącznie cztery warunki: musi być poważne, zewnętrzne, poczytalne i prawnie potwierdzone (czy to w wyniku przyznania się, notoryczności tego czynu, oświadczenia wiarygodnych świadków, czy autentycznych dokumentów, poszlak lub kanonicznych upomnień⁶⁵⁸).

Decyzję o tym, czy w przypadkach, o których mowa w kan. 696, należy wszcząć proces, podejmuje przełożony wyższy po wysłuchaniu swojej rady⁶⁵⁹. Może on bowiem uznać, że trudną sytuację można rozwiązać środkami duszpasterskimi, bez uciekania się do procesu. Jeśli jednak przełożony zdecyduje, iż należy przeprowadzić proces wydalający, powinien on po pierwsze – zebrać lub uzupełnić dowody (w tym przesłuchać wiarygodnych świadków, stosując w tym celu normy dotyczące przesłuchiwania świadków w zwyczajnym

⁶⁵⁷ W. KIWIOR, *Procedura obowiązująca przy eksklaustracji, sekularyzacji i wydalaniu z instytutów życia konsekrowanego*, „Prawo Kanoniczne” 38 (1995) nr 3-4, s. 154.

⁶⁵⁸ D. BOREK, *Wydalenie z instytutu zakonnego w świetle aktualnie obowiązującego kanonicznego prawa karnego*, Tarnów 2016, s. 89: „Naruszenia będące przyczyną wydalenia *ab homine* fakultatywnego muszą zostać również prawnie stwierdzone na podstawie dowodów pozwalających na ustalenie samego faktu naruszenia oraz poczytalności. Można je stwierdzić na podstawie przyznania się sprawcy, zeznań świadków czy też samej procedury upomnień będących jednym z istotnych warunków procedury wydalenia fakultatywnego”; W. KIWIOR, *Procedura obowiązująca...*, s. 155.

⁶⁵⁹ KPK 1983, kan. 697.

procesie spornym), po drugie – upomnieć kanonicznie zakonnika⁶⁶⁰. Dopiero wówczas, gdy podwójne upomnienie okaże się nieskuteczne, może on przesłać akta postępowania do najwyższego przełożonego, do którego należy wydanie dekretu o wydaleniu⁶⁶¹.

Upomnienie stanowi obowiązkowy element postępowania wyższego przełożonego w przypadku wydalenia fakultatywnego⁶⁶². Jego celem jest zwrócenie uwagi zakonnikowi na jego naganne zachowanie oraz pobudzenie do refleksji i skłonienie do skruchy. Staje się także szansą, by przekonać przełożonych o chęci poprawy i dobrej woli⁶⁶³. Jest to upomnienie kanoniczne, nie zaś zwykłe upomnienie braterskie czy ojcowskie. Wskazuje na to samo brzmienie tej normy prawnej oraz sankcja, którą Prawodawca wyznaczył w przypadku negatywnej reakcji winnego na upomnienie⁶⁶⁴. Musi zostać udzielone zakonnikowi na piśmie lub ustnie w obecności dwóch świadków. Ponadto powinno zawierać imię i nazwisko zakonnika, który dopuścił się

⁶⁶⁰ Tamże, kan. 697: „Jeżeli przełożony wyższy, po wysłuchaniu swojej rady, uzna, że w przypadkach, o których mowa w kan. 696, należy wszcząć proces o wydalenie: 1° powinien zebrać lub uzupełnić dowody; 2° powinien upomnieć zakonnika na piśmie lub wobec dwóch świadków, z wyraźnym zagrożeniem wydalenia, które nastąpi, jeżeli upomniany się nie poprawi, jasno wskazując przyczynę wydalenia i dając mu pełną możliwość obrony; w razie nieskuteczności tego upomnienia, po upływie przynajmniej piętnastu dni powinien skierować drugie upomnienie; 3° jeżeli i to upomnienie okaże się bezskuteczne, a przełożony wyższy wraz ze swoją radą uzna, że niepoprawność jest wystarczająco pewna, a obrona niewystarczająca, po bezskutecznym upływie piętnastu dni od ostatniego upomnienia należy przesłać do najwyższego przełożonego wszystkie akta, podpisane przez przełożonego wyższego i notariusza, wraz z odpowiedziami zakonnika, przez niego podpisanymi”.

⁶⁶¹ Tamże, kan. 699 § 1: „Najwyższy przełożony ze swoją radą, która do ważności działania musi się składać przynajmniej z czterech członków, powinien kolegią przystąpić do dokładnego rozważenia dowodów, argumentów i obrony, a następnie, jeżeli tak zostanie zadecydowane w tajnym głosowaniu, ma wydać dekret wydalenia, który pod rygorem nieważności musi zawierać uzasadnienie prawne i faktyczne, przynajmniej w skróconej formie”.

⁶⁶² Dariusz Borek wskazuje, że dwa upomnienia kanoniczne „choć to nie zostało powiedziane wprost w kan. 697 – są jednak wymagane *ad validitatem* procedury wydalenia, stanowią bowiem dowód na potwierdzenie uporczywości wydalanego zakonnika”, w: D. BOREK, *Wydalenie z instytutu zakonnego...*, s. 105.

⁶⁶³ M. BIDER, *Wydalenie fakultatywne z instytutu zakonnego według Kodeksu prawa kanonicznego*, Lublin 2006, s. 97.

⁶⁶⁴ J. KRZYWDA, *Wyłączenie członków z instytutu*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. II/2, Księga II *Lud Boży*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2006, s. 135.

wykroczenia, jasne wskazanie przyczyny upomnienia oraz wyraźną zapowiedź wydalenia w przypadku braku poprawy. Należy również pouczyć zakonnika o jego prawie do obrony, zarówno przed przełożonym wyższym, jak i najwyższym⁶⁶⁵. Jeśli natomiast udzielane jest ustnie, powinien zostać sporządzony dokument stwierdzający ten fakt, podpisany przez przełożonego, notariusza oraz dwóch świadków. Warto również dodać, że ponowne upomnienie, w przypadku gdy zakonnik w ciągu 15 dni nie odstąpi od uporu i nie okaże poprawy, powinno spełniać te same wymagania prawne – a zatem również w przypadku drugiego upomnienia, jeśli ma zostać udzielone ustnie, należy powołać dwóch świadków (tych samych lub innych).

Tak jak w przypadku notyfikacji dekretu czy ustnej rezygnacji z urzędu, Prawodawca nie wskazał, jakie wymagania powinni spełniać świadkowie. Należy zatem ponownie odnieść się do norm kann. 1549-1550 oraz naturalnej zdolności osoby do spostrzegania i komunikowania spostrzeżeń. Świadkowie ci pełnią przede wszystkim rolę dowodową i w razie ewentualnego sporu powinni móc zaświadczyć, czy upomnienie kanoniczne faktycznie miało miejsce.

Należy również zauważyć, że zarówno w przypadku wydalenia obowiązkowego⁶⁶⁶, jak i wydalenia fakultatywnego, przełożony ma obowiązek zebrania dowodów, zarówno co do czynów, jak i poczytalności zakonnika dopuszczającego się wykroczenia. W tym celu powinien również wysłuchać

⁶⁶⁵ KPK 1983, kan. 698; W. KIWIOR, *Procedura obowiązująca...*, s. 156; M. BIDER, *Wydalenie fakultatywne...*, s. 105-109

⁶⁶⁶ KPK, kan. 695: „§ 1. Zakonnik powinien być wydalony z instytutu z powodu przestępstw, o których mowa w kan. 1395, 1397 i 1398, chyba że – w przypadku przestępstw, o których mowa w kan. 1395 § 2-3 i 1398 § 1 – przełożony wyższy uważa, iż wydalenie nie jest bezwzględnie konieczne, a poprawę zakonnika, jak też przywrócenie naruszonej sprawiedliwości i naprawienie zgorzenia można wystarczająco osiągnąć w inny sposób. § 2. W tych przypadkach przełożony wyższy, zebrawszy dowody co do czynów i poczytalności, powinien zapoznać zakonnika, który ma być wydalony, z oskarżeniem i dowodami, dając mu możliwość obrony. Wszystkie akta podpisane przez przełożonego wyższego i notariusza, wraz z odpowiedziami zakonnika sporządzonymi na piśmie i podpisanymi przez niego samego, należy przesłać do najwyższego przełożonego”.

wiarygodnych świadków, stosując przepisy o procesach w ogólności oraz o zwyczajnym procesie spornym w tym, co dotyczy dowodzenia⁶⁶⁷.

4. POŚWIĘCENIE LUB POBŁOGOSŁAWIENIE MIEJSCA

Miejsca nazywane są świętymi, gdy „przez poświęcenie lub błogosławieństwo przepisane na tę okoliczność w księgach liturgicznych zostały przeznaczone do kultu Bożego albo na grzebanie zmarłych”⁶⁶⁸. Rzeczą naturalną dla społecznej natury człowieka jest tworzenie wspólnot. Aby mógł on na płaszczyźnie tej wspólnoty sprawować kult Boży, potrzebne są specjalnie przeznaczone do tego miejsca, nazywane w prawie kanonicznym miejscami świętymi. Do ich zaistnienia wymaga się trzech istotnych elementów: 1) materialnego – a więc konkretnego miejsca (budynku lub placu); 2) formalnego – aktu władzy kościelnej, przez który to akt miejsce zostaje przeznaczone na stałe do sprawowania kultu; 3) sakralnego – dokonania obrzędu, do którego wymagana jest władza święceń⁶⁶⁹. Poświęcenie miejsca (*dedicatio loci*) oraz błogosławieństwo miejsca (*benedictio loci*) są to akty prawno-liturgiczne, które w swojej istocie oznaczają to samo – są wezwaniem imienia Bożego w celu uzyskania od Boga szczególnej łaski zarówno dla tego miejsca, jak i dla tych, którzy będą z niego korzystać. Poprzez te akty, dokonane przez uprawnionych szafarzy, miejsca zostają wyjęte spod użytku świeckiego na stałe. Różna jest jednak ich ranga liturgiczna – w przypadku błogosławieństwa jest ona niższa niż w przypadku poświęcenia. Obrzęd poświęcenia należy więc

⁶⁶⁷ P. WRÓBEL, *Obligatoryjne wydalenie z instytutu zakonnego w Kościele łacińskim*, Lublin 2021, s. 164-166.

⁶⁶⁸ KPK 1983, kan. 1205.

⁶⁶⁹ J. KRUKOWSKI, *Miejsca święte*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. III/2, Księga IV *Uświęcające zadanie Kościoła*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2011, s. 428-429; M. SAJ, *Poświęcanie i błogosławienie miejsc świętych*, „Prawo Kanoniczne” 55 (2012) nr 2, s. 89-90.

zachować dla miejsc mających doniosłe znaczenie w życiu Kościoła partykularnego (np. kościoła katedralnego, kościoła parafialnego czy ołtarza)⁶⁷⁰.

Prawodawca wśród norm dotyczących miejsc świętych w ogólności (kann. 1205-1213) zawarł również te dotyczące udowodnienia faktu poświęcenia lub udzielenia błogosławieństwa. Zgodnie z kan. 1208, „należy sporządzić dokument stwierdzający dokonanie poświęcenia lub błogosławieństwa kościoła, jak również błogosławieństwa cmentarza; jeden egzemplarz dokumentu ma być przechowywany w kurii diecezjalnej, drugi zaś w archiwum kościoła”. I choć wprost wskazano, że obowiązek sporządzenia dokumentu dotyczy wyłącznie kościoła i cmentarza, pożytecznym jest, by również w przypadku innych miejsc świętych zadbać o pisemne potwierdzenie dokonania obrzędu poświęcenia czy błogosławienia⁶⁷¹.

Zwykle więc dowodem, dzięki któremu można stwierdzić, że dane miejsce jest miejscem świętym, jest odpowiedni dokument. Jeśli jednak by go nie było lub zaginął, Prawodawca stwierdza, że „wystarczającym dowodem poświęcenia lub błogosławieństwa jakiegoś miejsca, o ile nie przynosi to nikomu szkody, jest zeznanie nawet jednego świadka będącego ponad wszelkim podejrzeniem”⁶⁷². Norma ta stanowi odstępstwo od ogólnie przyjętej zasady *testis unus, testis nullus*. Należy jednak zauważyć, że może mieć zastosowanie tylko wówczas, gdy nie przynosi to nikomu szkody. Jak wskazuje José Tomás Martín de Agar, święty charakter miejsca pociąga za sobą pewne ograniczenia prawa publicznego, które wyrażają się w obciążeniu prawa własności tegoż miejsca – zostaje ono przeznaczone wyłącznie do kultu, dając tym samym władzy kościelnej nowe prawa w stosunku do niego, np. wizytacji czy nadzoru poprzez m.in. stanowienie reguł, jakie należy w nim zachować. W takim właśnie znaczeniu poświęcenie lub pobłogosławienie może powodować czyjąś szkodę i, w razie sporu, nie można

⁶⁷⁰ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. II, *Lud Boży jego nauczanie i uświęcanie*, Olsztyn 2010, s. 409-410; J. KRUKOWSKI, *Miejsca święte...*, s. 429-430.

⁶⁷¹ J. T. MARTÍN DE AGAR, *Miejsca święte*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 728.

⁶⁷² KPK 1983, kan. 1209.

wówczas polegać na zeznaniu wyłącznie jednego świadka⁶⁷³. Jeśli jednak świadek ma stwierdzić, że dane miejsce zostało poświęcone lub błogosławione, Prawodawca stawia mu konkretne wymaganie – musi znajdować się ponad wszelkim podejrzeniem (*omni exceptione maior*). A zatem, oprócz tego, że – czerpiąc z własnego doświadczenia (świadek *de visu, de auditu*) – może zaświadczyć o fakcie dokonania poświęcenia lub błogosławienia, powinien on również nie mieć subiektywnego interesu w tym, czy miejsce to faktycznie przeznaczone jest do kultu i wyłączone z użytku świeckiego, czy też nie. Przyjmujący jego zeznanie nie może mieć bowiem żadnej wątpliwości co do jego prawdomówności.

5. PODSUMOWANIE

Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku przewiduje udział świadków nie tylko w procesach, czy podczas sprawowania sakramentów świętych, ale również w innych sytuacjach prawnych o charakterze administracyjnym, czy prawno-liturgicznym.

Notyfikacja dekretu, zgodnie z kan. 54 § 2, powinna być dokonana za pomocą prawomocnego dokumentu, a więc mieć formę pisemną. Prawodawca przewidział jednak sytuację, w której doręczenie dokumentu może być niemożliwe, dopuszczając nadzwyczajną formę notyfikacji, polegającą na odczytaniu treści dekretu adresatowi w obecności notariusza lub dwóch świadków. Jest ona możliwa tylko w przypadku wystąpienia najpoważniejszej przyczyny (*gravissima ratio*). Świadkowie powinni być zdolni do potwierdzenia faktu odczytania dekretu, a także spełniać warunki dla świadków procesowych, określone w kann. 1549-1550. Ich obecność jest konieczna do godziwości aktu, a także stanowi gwarancję dowodową w razie sporu, choć nie jest wymagana do ważności notyfikacji.

⁶⁷³ J. T. MARTÍN DE AGAR, *Miejsca święte...*, s. 729; J. KRUKOWSKI, *Miejsca święte...*, s. 431.

Rezygnacja z urzędu kościelnego, którą definiuje się jako dobrowolne zrzeczenie się urzędu z uzasadnionej przyczyny, aby była ważna, musi zostać złożona na piśmie lub ustnie w obecności dwóch świadków. Świadkowie powinni posiadać naturalną zdolność do spostrzegania i komunikowania swoich spostrzeżeń, a ich udział służy nie tylko uwiarygodnieniu i podkreśleniu wagi decyzji o rezygnacji, ale przede wszystkim stanowi gwarancję dowodową w przypadku sporu.

Kanoniczne upomnienie, stanowiące obowiązkowy element procedury fakultatywnego wydalania zakonnika z instytutu, o ile udzielone zostaje ustnie – również wymaga obecności świadków. Upomnienie to powinno zawierać jasne wskazanie przyczyny upomnienia oraz wyraźne zagrożenie wydaleniem w przypadku braku poprawy. Może zostać udzielone na piśmie lub ustnie wobec dwóch świadków. Świadkowie ci pełnią funkcję wyłącznie dowodową, umożliwiającą – w przypadku braku dokumentu – zaświadczenie o fakcie upomnienia. Powinni spełniać wymogi określone przez Prawodawcę dla świadków procesowych.

W przypadku poświęcenia lub błogosławienia miejsca, zazwyczaj dowodem takiego stanu rzeczy jest odpowiedni dokument, sporządzony zgodnie z kan. 1208. Jeśli jednak taki dokument nie istnieje lub zaginął, wystarczającym do udowodnienia tego faktu może być zeznanie nawet jednego świadka, pod warunkiem, że jest on ponad wszelkim podejrzeniem (*omni exceptione maior*) i że nie przynosi to nikomu szkody. Zasada ta stanowi odstępstwo od ogólnie przyjętej reguły *testis unus, testis nullus*.

Udział świadków w omawianych przypadkach stanowi zatem alternatywę dla regularnego sposobu postępowania. Forma pisemna, a więc legalnie sporządzony dokument, który następnie można przedstawić na przykład wobec sądu, zostaje zastąpiona obecnością osób, które – posiadając naturalną zdolność do bycia świadkiem – stają się gwarancją, iż zdarzenie prawne będzie można skutecznie udowodnić.

ZAKOŃCZENIE

Świadeństwo stanowi jeden z fundamentalnych sposobów poznawania rzeczywistości i jest podstawą, na której budowane są relacje międzyludzkie. W Kościele katolickim ma ono szczególne, wielowymiarowe znaczenie. Z jednej strony jest to kategoria teologiczna, głęboko zakorzeniona w Piśmie Świętym i Tradycji, w której istotę tożsamości każdego chrześcijanina stanowi bycie świadkiem Zmartwychwstałego Chrystusa i świadczenie o Nim swoim życiem i Słowem. Z drugiej strony – to również funkcja prawna, precyzyjnie uregulowana i niezbędna do zapewnienia porządku, pewności prawnej i sprawiedliwości w doczesnej strukturze Kościoła.

W prawie kanonicznym świadek nie jest wyłącznie technicznym formalizmem czy środkiem dowodowym zapożyczonym z systemów prawa świeckiego. Przeciwnie, stanowi konkretną, prawną i weryfikowalną formę abstrakcyjnego wezwania całego Ludu Bożego do *martyrii*, czyli świadectwa. Prawo kanoniczne służy bowiem nie tylko zapewnieniu porządku i sprawiedliwości we wspólnocie, ale przede wszystkim realizacji nadrzędnej misji Kościoła, którą jest zbawienie dusz. Świadek to doskonały przykład tego, jak kościelny system prawny integruje technikę legislacyjną z zasadami teologicznymi i wrażliwością duszpasterską.

Badania przeprowadzone w niniejszej pracy wykazały, że rola świadka manifestuje się w trzech głównych obszarach. W wymiarze sakramentalnym świadek jest aktywnym uczestnikiem aktów eklezjalnych. Sakramenty nie są bowiem prywatnymi aktami pobożności, ale celebracjami całej wspólnoty. I choć zadania świadków różnią się w zależności od sprawowanego sakramentu – poczynając od roli czysto dowodowej, choć wymaganej *ad validitatem*

w przypadku świadków małżeństwa, przechodząc przez zadania świadka bierzmowania jako duchowego przewodnika i wzoru, kończąc na symbolicznym wymiarze ekumenicznym wyrażonym w normach dotyczących świadka chrztu – to w ich obecności wyraża się teologiczna prawda o Kościele jako komunii.

Kluczowym obszarem, w którym występuje świadek, jest kanoniczne prawo procesowe. Zeznania świadków są jednym z najważniejszych i najczęściej wykorzystywanych środków dowodowych. Świadek stanowi osobowe źródło dowodowe, którego zadaniem jest pomoc sędziemu w dotarciu do prawdy obiektywnej i osiągnięciu pewności moralnej – stanu wymaganego do wydania sprawiedliwego wyroku. To w tym obszarze powinno się jak najpełniej realizować wezwanie każdego chrześcijanina do mówienia prawdy, wyrażone w ósmym przykazaniu Dekalogu: „Nie będziesz mówił przeciw bliźniemu twemu kłamstwa jako świadek⁶⁷⁴”. Bardzo szczegółowa, prawna regulacja tego środka dowodowego, ukazuje, że rolą świadka jest służba na rzecz prawdy i sprawiedliwości wewnątrz wspólnoty Kościoła, która pozwala na rozwiązywanie sporów i uzdrawianie trudnych sytuacji życiowych wiernych.

W najszerszym i najbardziej podstawowym sensie, prawo kanoniczne wykorzystuje postać świadka w sposób analogiczny do innych systemów prawnych – jako narzędzie do udowodnienia zaistnienia określonych faktów i czynności prawnych. W tym kontekście rola świadka jest przede wszystkim techniczno-prawna. Ma on zaświadczyć o tym, co widział i słyszał, aby zapobiec przyszłym sporom lub wątpliwościom co do ważności danego aktu. Podstawowa zdolność do postrzegania zdarzeń za pomocą własnych zmysłów oraz do zakomunikowania tych obserwacji, stanowią kluczowy warunek, by dana osoba mogła stać się gwarantem autentyczności zdarzenia prawnego wobec całej wspólnoty Kościoła.

Celem niniejszego opracowania było ukazanie wielowymiarowości świadka w obowiązującym prawodawstwie Kościoła łacińskiego. Wychodząc z założenia, że rola świadka, niezależnie od dziedziny prawa, opiera się na fundamentalnym powołaniu każdego chrześcijanina do dawania świadectwa,

⁶⁷⁴ Wj 20, 16.

przebadano kolejno jego funkcje i zadania podczas sprawowania sakramentów chrztu, bierzmowania i małżeństwa. Następnie próbowano wykazać znaczenie świadka jako środka dowodowego, zarówno w sposób teoretyczny, jak i wskazując na konkretne procesy kanoniczne. Podkreślono, że status prawny świadka, procedura jego przesłuchania oraz zasady oceny jego wiarygodności zostały tak uregulowane, by pogodzić dążenie do prawdy materialnej z ochroną nadrzędnych dóbr duchowych. Wreszcie przedstawiono świadka jako uczestnika czynności prawnych, wskazując, że w zamyśle Prawodawcy jest to, by świadkowie stanowili wobec wspólnoty Kościoła gwarancję publicznego charakteru tych czynności oraz zapewniali możliwość ich udowodnienia.

Przeprowadzone badania, stanowiące próbę całościowego i syntetycznego ujęcia problematyki świadka, którego do tej pory brakowało na gruncie nauki prawa kanonicznego, pozwoliły nie tylko na usystematyzowanie dotychczasowej wiedzy, ale także na sformułowanie wniosków *de lege ferenda*. Wśród najważniejszych postulatów znalazły się m.in.. uregulowanie kwestii warunków stawianych kandydatom na świadków chrztu poprzez ustanowienie bardziej szczegółowych norm; wprowadzenie standardów przesłuchań świadków małoletnich poprzez rewizję obowiązujących przepisów w oparciu o badania z zakresu psychologii sądowej czy przeanalizowanie możliwości wprowadzenia zdalnych przesłuchań świadków w celu usprawnienia i skrócenia procesów kanonicznych. Słusznym wydaje się niepowtarzanie w tym miejscu dysertacji szczegółowych wniosków, które zostały zawarte w podsumowaniach kończących każdy z rozdziałów pracy.

Podjęcie refleksji nad prawnym ujęciem roli świadka, poprzez ukazanie, jak różnorodnie może być ona uregulowana przez Prawodawcę, podyktowane było potrzebą wypełnienia istniejącej luki w literaturze przedmiotu. Autorka jest świadoma tego, że przeprowadzone badania nie wyczerpują tematu, a raczej otwierają nowe pola badawcze. Konieczne wydają się studia nad historyczną ewolucją roli świadka, analiza porównawcza z rozwiązaniami przyjętymi w prawie Kościołów wschodnich czy pogłębiona refleksja nad rozwiązaniami prawa procesowego w oparciu o najnowsze badania psychologii sądowej, uwzględniająca również rozwój nowoczesnych technologii. Można jednak

wyrazić nadzieję, iż przedstawiona rozprawa będzie nie tylko nieśmiałym przyczynkiem do rozwoju nauki prawa kanonicznego, ale również praktyczną pomocą dla sędziów, adwokatów, duszpasterzy oraz innych, którzy w Kościele podejmują codzienną służbę na rzecz prawdy i sprawiedliwości.

BIBLIOGRAFIA

1. ŹRÓDŁA

1.1. Biblijne

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, wydanie piąte Biblii Tysiąclecia na nowo opracowane i poprawione, Poznań 2002.

1.2. Kodeksowe

Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, AAS 82 (1990), s. 1061-1363. Tekst polski: *Kodeks kanonów Kościołów wschodnich* promulgowany przez papieża Jana Pawła II, Lublin 2002.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317. Tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego* promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku, stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku, zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022.

Codex Iuris Canonici, Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, 25.01.1917, AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593.

Codicis Iuris Canonici Fontes, red. P. GASPARRI, vol. VI, Roma 1932.

Codicis Iuris Canonici Fontes, red. I. SERÉDI, vol. VII, Roma 1935.

1.3. Papieskie

BENEDICTUS XVI, Litterae apostolicae Motu proprio datae *Quaerit semper*, 30.08.2011, „Communicationes” 43 (2011), s. 289-294.

FRANCISCUS, Constitutio apostolica *Praedicate evangelium de curia romana eiusque servitio pro ecclesia in mundo*, 19.03.2022, AAS 114 (2022), s. 375-455. Tekst polski: FRANCISZEK, Konstytucja apostolska *Praedicate evangelium o Kurii Rzymskiej i jej służbie Kościołowi w świecie*, 19.03.2022, w: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/20220319-costituzione-ap-praedicate-evangelium.html (dostęp 20.07.2025).

FRANCISCUS, Litterae apostolicae Motu proprio datae *Communis Vita quibus nonnullae codicis iuris canonici normae mutantur*, 19.03.2019, w: https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20190319-communis-vita.html (dostęp 20.07.2025).

FRANCISCUS, Litterae apostolicae Motu proprio datae *Mitis Iudex Dominus Iesus quibus canones Codicis iuris canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur*, 5.08.2015, w: https://www.vatican.va/content/francesco/la/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20150815-mitis-iudex-dominus-iesus.html (dostęp 20.07.2025). Tekst polski: FRANCISZEK, List apostolski Motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, 5.08.2015, w: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20150815-mitis-iudex-dominus-iesus.html (dostęp 20.07.2025).

FRANCISZEK, *Reskrypt ex Audientia SS.mi odnośnie do nowej regulacji prawnej procesu małżeńskiego*, 7.12.2015, w: TRYBUNAŁ APOSTOLSKI ROTY RZYMSKIEJ, *Subsydium aplikacyjne do Motu pr. Mitis Iudex Dominus Iesus*, styczeń 2016, wersja polska, s. 51-52, w: <http://www.rotaromana.va/content/dam/rotaromana/documenti/Sussidio/Subsidium%2C%20polacco.pdf> (dostęp 20.07.2025).

JAN PAWEŁ II, Encyklika *Redemptoris mission. O stałej aktualności posłania misyjnego*, 7.12.1990, w: <https://www.vatican.va/content/john-paul->

ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_07121990_redemptoris-missio.html (dostęp: 20.07.2025).

JOANNES PAULUS II, *Ad Romanae Rotae auditores, officiales et advocatos coram admissos*, AAS 81 (1989), s. 922-927.

JOANNES PAULUS II, *Constitutio apostolica Divinus perfectionis Magister*, 25.01.1983, AAS 75 (1983), s. 349-355. Tekst polski: JAN PAWEŁ II, Konstytucja apostolska *Divinus perfectionis Magister*, 25.01.1983, „Prawo Kanoniczne” 27 (1984) nr 3-4, s. 277-282.

JOANNES PAULUS II, *Litterae apostolicae Motu proprio datae quibus Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis promulgatur Sacramentorum sanctitatis tutela*, 30.04.2001, AAS 93 (2001), s. 737-739. Tekst polski: JAN PAWEŁ II, List apostolski *Motu proprio Sacramentorum sanctitatis tutela ogłaszający normy postępowania w wypadkach ciężkich przestępstw zarezerwowanych do osądu przez Kongregację Nauki Wiary*, 30.04.2001, w: *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystywania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny*, red. P. STUDNICKI, M. DALGEWICZ, Ząbki 2010, s. 13-16.

1.4. Soborowe

CONCILIUM TRIDENTINUM, *Decretum Tametsi*, 11.11.1563, w: *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, red. G. ALBERIGO, G. DOSSETTI, P. JOANNOU, C. LEONARDI, P. PRODI, Bologna 1995, s. 755.

SACRA CONGREGATIO CONCILII, *Decretum Ne Temere de sponsalibus et matrimonio iussus et auctoritate SS. D.N. Pii Papae X a S. Congregatione Concilii editum*, 2.08.1907, ASS 40 (1907), s. 525-530.

SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, *Constitutio de Sacra Liturgia Sacrosanctum Concilium*, 4.12.1963, AAS 56 (1964), s. 97-138. Tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, 4.12.1963, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 48-78.

SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, *Constitutio dogmatica de Ecclesia Lumen gentium*, 21.11.1964, AAS 57 (1965),

s. 5-71. Tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, Poznań 2005, s. 16-75.

SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, Decretum de oecumenismo *Unitatis redintegratio*, 21.11.1964, AAS 57 (1965), s. 90-112. Tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, Dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*, 21.11.1964, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 193-208.

SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, Decretum de presbyterorum ministerio et vita *Presbyterorum ordinis*, 07.12.1965, AAS 58 (1966), s. 991-1024. Tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, Dekret o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 478-507.

1.5. Kurii Rzymskiej

Catechismus Catholicae Ecclesiae, Libreria Editrice Vaticana 1997. Tekst polski: *Katechizm Kościoła katolickiego*, wyd. 2, Poznań 2012.

CONGREGATIO DE CAUSIS SANCTORUM, *Sanctorum Mater*. Istruzione per lo svolgimento delle Inchieste diocesane o eparchiali nelle Cause dei Santi, 17.05.2007, AAS 99 (2007), s. 465-510. Tekst polski: KONGREGACJA SPRAW KANONIZACYJNYCH, *Sanctorum Mater*. Instrukcja o prowadzeniu dochodzenia diecezjalnego lub eparchialnego w sprawach kanonizacyjnych, 17.05.2007, w: H. MISZTAŁ, *Sanctorum Mater. Komentarz*, Lublin 2008, s. 14-145.

CONGREGATIO DE CULTU DIVINO ET DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Decretum quo Regulae servandae ad nullitatem sacrae Ordinationis declarandam foras dantur*, 16.10.2001, AAS 94 (2002), s. 292-300.

CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Normae de delictis congregationi pro doctrina fidei reservatis*, 11.10.2021, w: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20211011_norme-delittiriservati-cfaith_la.html (dostęp 20.07.2025).

CONGREGATIO PRO SACRAMENTIS, *Litterae Circulares De Processu super matrimonio rato et non consummato*, 20.12.1986, „Communicationes” 20 (1988), s. 78-84.

DICASTERIUM PRO DOCTRINA FIDEI, *Answers to Several Questions from His Excellency, the Most Reverend José Negri, Bishop of Santo Amaro, Brazil, Regarding Participation in the Sacraments of Baptism and Matrimony by Transgender Persons and Homosexual Persons*, 31.10.2023, w: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_ddf_20231031-documento-mons-negri_en.html (dostęp 20.07.2025).

DICASTERO DELLE CAUSE DEI SANTI, *Regolamento dei Postulatori*, 11.10.2021, w: <https://www.causesanti.va/it/documenti/regolamento-dei-postulatori.html> (dostęp 20.07.2025).

DYKASTERIA NAUKI WIARY, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*, wer. 2.0, 5.06.2022, w: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_pl.html (dostęp 20.07.2025).

OPERA CONSULTORUM RECOGNOSCENDIS SCHEMATIBUS CANONUM, *Acta Commissionis. VI Coetus De Sacramentis, Caput IV De Patrinis*, „Communicationes” 13 (1981), s. 228-231.

Ordo baptismi parvulorum. Editio typica. Rituale Romanum ex decreto Sacrosanti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum, Città del Vaticano 1969. Tekst polski: *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. 3 zmienione, Katowice 2014, s. 21-31.

Ordo Confirmationis. Editio typica, nova impressio. Pontificale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum, Città del Vaticano 2003. Tekst polski: *Obrzędy bierzmowania dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. 2 poprawione, Katowice 2006, s. 17-26.

Ordo initiationis christianae adultorum. Editio typica, reimpression emendate. Rituale Romanum ex deceto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum, Città del Vaticano

1974. Tekst polski: *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2007, s. 19-40.

PONTIFICIA COMMISSIO AD CODICIS CANONES AUTHENTICE INTERPRETANDOS, *Responsa ad proposita dubia, De sectae atheisticae adscriptis*, 30.07.1934, AAS 26 (1934), s. 494.

PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta Commissionis. Caput III, De testibus et attestationibus*, „Communicationes” 11 (1979) nr 1, s. 108-120.

PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta Commissionis. Caput IV: De Patrinis*, „Communicationes” 10 (1978) nr 1, s. 83-84.

PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta Commissionis, De Sacramentis. Caput IV: De patrinis*, „Communicationes” 3 (1971), s. 201-202.

PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA, *Preparazione al sacramento del matrimonio*, 13.05.1996, w: https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_13051996_preparation-for-marriage_it.html (dostęp 20.07.2025). Tekst polski: PAPIESKA RADA DS. RODZINY, *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, 13.05.1996, w: *Prawo sakramentów. Wybór źródeł Kościoła łacińskiego*, red. E. SZCZOT, Lublin 2019, s. 977-1002.

PONTIFICIUM CONSILIUM AD UNITATEM CHRISTIANORUM FOVENDAM, *Directorium oecumenicum noviter compositum. Directoire pour l'application des principes et des norms sur l'oecumenisme*, 25.03.1993, AAS 85 (1993), s. 1039-1119. Tekst polski: PAPIESKA RADA DS. JEDNOŚCI CHRZEŚCIJAN, *Dyrektorium w sprawie zasad i norm dotyczących ekumenizmu*, 25.03.1993, w: *Ut unum. Dokumenty Kościoła katolickiego na temat ekumenizmu 1982-1998*, red. S. NAPIÓRKOWSKI, K. LEŚNIEWSKI, J. LEŚNIEWSKA, Lublin 2000, s. 30-119.

PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii*, 25.01.2005, Città del Vaticano 2005. Tekst polski: PAPIESKA RADA DS. TEKSTÓW PRAWNYCH, *Instrukcja Dignitas connubii, którą należy zachowywać w sądach diecezjalnych*

i międzydiecezjalnych w prowadzeniu spraw o nieważność małżeństwa, 25.01.2005, w: *Komentarz do Instrukcji procesowej Dignitas connubii*, red. T. ROZKRUT, Sandomierz 2007.

SACRA CONGREGATIO DE DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Instructio de quibusdam emendationibus circa normas in processu super matrimonio rato et non consummato servandas*, 7.03.1972, AAS 64 (1972), s. 244-252.

SACRA CONGREGATIO PRO CAUSIS SANCTORUM, *Normae Servandae in Inquisitionibus ab Episcopis Faciendis in Causis Sanctorum*, 7.02.1983, AAS 75 (1983), s. 396-403.

SECRETARIATUS AD CHRISTIANORUM UNITATEM FOVENDAM, *Directorium ad ea quae a Concilio Vaticano Secundo de re oecumenica promulgata sunt exsequenda*, AAS 59 (1967), s. 574-592.

TRYBUNAŁ APOSTOLSKI ROTY RZYMSKIEJ, *Subsydium aplikacyjne do Motu pr. Mitis Iudex Dominus Iesus*, styczeń 2016, wersja polska, w: <http://www.rotaromana.va/content/dam/rotaromana/documenti/Sussidio/Subsidium%2C%20polacco.pdf> (dostęp 20.07.2025).

1.6. Prawa partykularnego w Polsce

ARCYBISKUP METROPOLITA CZĘSTOCHOWSKI, *Instrukcja w sprawie chrztu dzieci, których rodzice nie są związani małżeństwem kanonicznym*, 24.09.2008, w: <https://archichest.pl/zalaczniki/1509098518/1509102011.pdf> (dostęp 20.07.2025).

KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dekret ogólny o przeprowadzaniu rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa kanonicznego*, 8.10.2019, w: <https://episkopat.pl/doc/216242.Nowe-przepisy-o-kanonicznym-przygotowaniu-do-malzenstwa> (dostęp 20.07.2025).

KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Instrukcja dla księży dotycząca małżeństw konkordatowych*, 12.11.1998, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2 (1998), s. 55-60.

KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Instrukcja duszpasterska o udzielaniu sakramentu chrztu świętego dzieciom*, 1.01.1975, w: *Prawo*

sakramentów. Wybór źródeł Kościoła łacińskiego, red. E. SZCZOT, Lublin 2019, s. 310-315.

KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Sakrament Chrztu znakiem jedności. Deklaracja Kościołów w Polsce na progu Trzeciego Tysiąclecia*, 23.01.2000, w: *Prawo sakramentów. Wybór źródeł Kościoła łacińskiego*, red. E. SZCZOT, Lublin 2019, s. 308-309.

KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Wskazania dotyczące przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania*, 14.03.2017, w: <https://episkopat.pl/doc/178016.wskazania-konferencji-episkopatu-polski-dotyczace-przygotowania-do-przyjecia-sakramentu-bierzmowania> (dostęp 20.07.2025).

KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia*, 8.10.2019, w: <https://ochrona.episkopat.pl/dokumenty/wytyczne-dotyczace-wstepnego-dochodzenia-kanonicznego-w-przypadku-oskarzen-duchownych-o-czyny-przeciwko-szostemu-przykazaniu-dekalogu-z-osoba-niepelnoletnia-ponizej-osiemnastego-roku-zycia-2/> (dostęp 20.07.2025).

1.7. Orzeczenie Sądu Międzydiecezjalnego w Grodnie

Wyrok Sądu Międzydiecezjalnego w Grodnie c. Gałązka z 30 maja 1995 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu braku formy kanonicznej, „Ius Matrimoniale” 1 (1996) nr 67, s. 243-253.

1.8. Prawa partykularnego we Włoszech

CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, *Direttorio di pastorale familiare*, 25.07.1993, w: <https://famiglia.chiesacattolica.it/direttorio-di-pastorale-familiare/> (dostęp 20.07.2025).

CONFERENZA EPISCOPALE SARDA, *Orientamenti generali sul ruolo dei Padrini e Madrine*, 18.10.2016, w: <https://www.spiritosantosuplanu.it/gruppi/orientamenti-generalisul-ruolo-dei-padrini-e-delle-madrine/> (dostęp 20.07.2025).

DIOCESI DI ALES-TERRALBA, *Decreto attuativo circa la presenza dei testimoni nella celebrazione del battesimo e della cresima*, 8.12.2016, w: <http://parrocchiasanbernardinomogoro.blogspot.com/p/padrinitestimoni.html> (dostęp 20.07.2025).

1.9. Prawa partykularnego w Hiszpanii

CONFERENCIA ESPISCOPAL ESPAÑOLA, *Directorio de la pastoral familiar de la Iglesia en España*, 21.11.2003, w: https://regnumchristi.es/wp-content/uploads/2017/05/directorio_pastoral_familiar_conferencia_esp.pdf (dostęp 20.07.2025).

1.10. Prawa międzynarodowego

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, Dz.U. UE. L. z 2012 r. nr 315.

Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r. nr 120, poz. 526 z późn. zm.

RADA GOSPODARCZA I SPOŁECZNA, ORGANIZACJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH, *Wytyczne dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci z 22 lipca 2005 r.*, w: <https://www.gov.pl/attachment/5f328986-111b-4338-af08-ffc6a63e3ebc> (dostęp 20.07.2025).

1.11. Prawa polskiego

Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, 28.07.1993, Dz.U. 1998, nr 51, poz. 318.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. nr 78, poz. 483 z późn. zm.

Uchwała SN(7) z 6.05.1992 r., I KZP 1/92, OSNKW 1992, nr 7-8, poz. 46

Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego, Dz.U. z 2024 r. poz. 572 z późn. zm.

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 z późn. zm.

Ustawa z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli, Dz.U. z 2022 r. poz. 623.

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz.U. z 2024 r. poz. 1061 z późn. zm.

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 z późn. zm.

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa, Dz.U. z 2025 r. poz. 111 z późn. zm.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2024 r. poz. 37 z późn. zm.

2. LITERATURA

ABRAMOWICZ L., *Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego*, w: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. KRAJCZYŃSKI, Płock 2015, s. 93-109.

ADAMCZEWSKI K., *Exceptions to the application of the rule testis unus testis nullus in the canonical process*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 18 (2023), s. 9-22.

- AKPOGHIRAN P. O., *The Evaluation of Witness Testimony in Marriage Nullity Trials*, „The Jurist” 70 (2010), s. 163-185.
- ALONSO J. F., *Świadkowie*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 548.
- ARRIETA J. I., *Urzędy kościelne*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 132-157.
- ARROBA CONDE M. J., *Diritto procesuale canonico*, Roma 2006.
- AUGE M., *L'iniziazione cristiana. Battesimo e Confermazione*, Roma 2010.
- BAGAN-KURLUTA K., *Świadkowie*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. ZAŁUCKI, 2023, Legalis.
- BARTCZAK A., *Iusiurandum de veritate dicenda w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, „Annales Canonici” 11 (2015), s. 63-77.
- BARTCZAK A., *Proces dokumentalny a proces skrócony przed biskupem – procesy specjalne w sprawach de nullitae*, „Prawo Kanoniczne” 62 (2019) nr 3, s. 105-125.
- BĄCZKOWICZ F., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. III, Opole 1958.
- BIAŁOBOK J., *Instytucja rodziców chrzestnych w ustawodawstwie Kościoła rzymsko-katolickiego (studium historyczno-prawne)*, Tarnów 2001.
- BIDER M., *Wydalenie fakultatywne z instytutu zakonnego według Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Lublin 2006.
- BISKUPSKI S., *Prawo małżeńskie Kościoła rzymskokatolickiego*, t. 1, Warszawa 1956.
- BOREK D., *Wydalenie z instytutu zakonnego w świetle aktualnie obowiązującego kanonicznego prawa karnego*, Tarnów 2016.
- BRUGNOTTO G., *L'ufficio ecclesiastico: nozione, costituzione, ambiti di competenza e soppressione*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 24 (2011), s. 51-71.

- BRZEGOWY D., *Dyspensa od małżeństwa zawartego i niedopełnionego – aspekt doktrynalny i procesowy wraz z praktyką Sądu Diecezjalnego w Tarnowie*, w: *Struktura i działalność Sądu Diecezjalnego w Tarnowie w latach 1983-2015*, red. R. KANTOR, Kraków 2016, s. 103-120.
- BRZEMIA-BONAREK A., *Kanoniczny wymóg „życia zgodnego z wiarą” (kan. 874 § 1,3) rodziców chrzestnych i świadków bierzmowania*, w: *Wiara a prawo: między wolnością a posłuszeństwem*, red. P. KROCZEK, Kraków 2012, s. 127-141.
- BUDNIAK J., *Chrzest i Eucharystia w praktyce ekumenicznej Kościoła katolickiego i luterańskiego*, „*Studia Oecumenica*” 17 (2017), s. 305-320.
- BUDZYŃSKA A., *Psychologiczne aspekty zeznań małoletnich świadków*, „*Dziecko Krzywdzone*” 1 (2010) nr 30, s. 7-14.
- CALVO-ÁLVAREZ J., *Świadkowie i zeznania*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 952-965.
- CHIAPPETTA L., *Il Codice di diritto canonico: commento giuridico-pastorale*, t. I, Bologna 2011.
- CHIAPPETTA L., *Il Codice di diritto canonico: commento giuridico-pastorale*, t. II, Bologna 2011.
- CHIAPPETTA L., *Il Codice di diritto canonico: commento giuridico-pastorale*, t. III, Bologna 2011.
- CHIAPPETTA L., *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica e concordataria: manuale giuridico-pastorale*, Roma 1990.
- CHMIELEWSKA K., *Ochrona przesłuchiwanym dzieci*, Warszawa 2012, w: <https://brpd.gov.pl/2013/11/06/ochrona-przesluchiwanym-dzieci/> (dostęp 20.07.2025).
- CORRAL TALCIANI H., *La declaración de muerte presunta en el derecho matrimonial canónico*, „*Ius Canonicum*” 40 (2000) nr 80, s. 451-474.
- CZAJA A., *Geneza i znaczenie posługi chrzestnych w ujęciu liturgiczno-kanonicznym*, „*Ruch Biblijny i Liturgiczny*” 70 (2017) nr 3, s. 259-277.

- CZAJA A., *Skuteczność zeznań świadka w kanonicznym procesie spornym*, Toruń 2010.
- CZERKAWSKI J., SZYSZKA A., *Ochrona tajemnicy spowiedzi w postępowaniu administracyjnym*, „Przegląd Prawa Publicznego” 12 (2023), s. 98-111.
- Dal 1° gennaio stop a padrini per battesimi e cresime*, w: <https://www.diocesimazara.eu/il-decreto-dal-1-gennaio-stop-a-padrini-per-battesimi-e-cresime/23910/> (dostęp 20.07.2025).
- DANIEL W. L., *The Canonical Norms on the Judicial Examination or Interrogations: Their Purpose, Implementation and Non-Observance*, „The Jurist” 78 (2022), s. 137-202.
- DAPPA R., *Duchowny jako świadek w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 26 (2015) nr 2, s. 73-84.
- DAPPA R., *Duchowny wobec obowiązku denuncjacji przestępstw seksualnych na podstawie art. 240 Kodeksu karnego*, „Teka Komisji Prawnej PAN” 11 (2018) nr 1, s. 37-49.
- DEL AMO L., *Proces o dyspensę od małżeństwa zawartego a niedopełnionego*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 1044-1051.
- Domande frequenti di matrimonio*, w: <https://www.diocesisalerno.it/annuario/ufficio-matrimoni-presentazione/faq-domande-frequenti/> (dostęp 20.07.2025).
- DOMAŃSKI M., *Udział świadków*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. OSAJDA, 2023, Legalis.
- DZIERŻON G., *Nadzwyczajne formy notyfikacji dekretu poszczególnego (kan. 55–56 KPK)*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 25 (2016) nr 2, s. 71-78.
- DZIERŻON G., *Warunki wymagane do ważności rezygnacji z urzędu kościelnego*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 28 (2008), s. 323-332.
- DZIEWULSKI G., *Teologiczne rozumienie świadectwa*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 6 (1997), s. 277-307.

- DZIEGA A., *Kościelny proces ustny*, Lublin 1992.
- DZIUB K., *Pojęcie urzędu kościelnego według Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 35-36 (2007-2008), s. 71-79.
- ELDER W. S., *Timeliness in the Collection of the Proofs: Questioning of the Parties, Examination of the Witnesses and Documents*, w: *Matrimonial Law and Canonical Procedure*, red. P. M. DUGAN, L. NAVARRO, Montreal 2013, s. 439-445.
- FĄKA M., *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, cz. II, Warszawa 1978.
- FEDEROWICZ K., *Przesłuchanie małoletnich i ofiar przestępstw seksualnych*, Warszawa 2020.
- FUNDACJA DZIECI NICZYJE, *Standardy dotyczące przesłuchiwanie małoletnich świadków w trybie art. 185a i 185b k.p.k.*, „Dziecko Krzywdzone” 2 (2011) nr 35, s. 23-26.
- GAJDA P. M., *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*, Tarnów 2005.
- GASPARRI P., *Tractatus canonicus de matrimonio*, t. II, Paris 1904.
- GEFAELL P., *Il nuovo direttorio ecumenico e la Communicatio in sacris*, „Ius Ecclesiae” 6 (1994) nr 1, s. 259-279.
- GÓRALSKI W., *Forma zawarcia małżeństwa*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.*, t. III, Księga III Nauczycielskie zadanie Kościoła, Księga IV Uświęcające zadanie Kościoła, red. P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, F. PRZYTUŁA, J. BAKALARZ, Lublin 1986 s. 287-306.
- GÓRALSKI W., *Kanoniczne prawo małżeńskie*, Warszawa 2000.
- GÓRALSKI W., *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011.
- GÓRALSKI W., *Proces małżeński skrócony przed biskupem*, Płock 2017.
- GÓRALSKI W., *Zawarcie małżeństwa konkordatowego w Polsce*, Warszawa 1998.

- GÓRSKI K., *Art. 261 Prawo odmowy zeznań*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, red. T. SZANCIŁO, 2023, Legalis.
- GREEN T. J., *Changing ecumenical horizons: their impact on the 1983 Code*, „The Jurist” 56 (1996), s. 427-455.
- GROCHOLEWSKI Z., *Interrogatorio per lettera o per telefono*, w: *Divina et humana. Księga jubileuszowa w 65. rocznicę urodzin profesora Henryka Misztala*, red. A. DĘBIŃSKI, W. BAR, P. STANISZ, Lublin 2001, s. 553-558.
- GROMEK K., *Obecność dwóch pełnoletnich świadków*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. GROMEK, 2020, Legalis.
- GRZYWACZ J., *Moc dowodowa zeznań świadków według nowego Kodeksu prawa kanonicznego*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 32 (1985), s. 19-53.
- GRZYWACZ J., *O sakramentach świętych: Chrzest, Bierzmowanie, Eucharystia, Pokuta, Sakrament Chorych, Kapłaństwo*, Warszawa 1968.
- GULLO C., GULLO S., *Prassi processuale nelle cause canoniche di nullita del matrimonio. Quarta edizione aggiornata con le facolta straordinarie concesse da Sua Santita Benedetto XVI a S.E. il Decano della Rota Romana l'11 febbraio 2013*, Città del Vaticano 2014.
- GUTIERREZ J. L., *The Instruction Sanctorum Mater of the Congregation for the Causes of Saints*, „Ius Canonicum” 48 (2008) nr 96, s. 631-662.
- HAAK H., *Komentarz do art. 7 KRO*, w: *Małżeństwo (zawarcie małżeństwa, prawa i obowiązki małżonków). Komentarz do art. 1-30 KRO oraz związanych z nimi regulacji KPC*, red. H. HAAK, A. HAAK-TRZUSKAWSKA, 2022, Legalis.
- HECKEL N., *The problem of transgender identity in the law of consecrated life*, „The Jurist” 80 (2024) nr 2, s. 469-500.
- HEMPEREK I., *Świadkowie bierzmowania*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.*, t. III, Księga III Nauczycielskie zadanie Kościoła, Księga IV Uświęcające zadanie Kościoła, red. P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, F. PRZYTUŁA, J. BAKALARZ, Lublin 1986, s. 110-111.
- HENDRIKS J., *Diritto matrimoniale. Commento ai canoni 1055-1165 del Codice di diritto canonico*, Milano 1999.

- HESTON E. L., *Some practical hints on the preparation of super rato cases for the Sacred Congregation of the Sacraments*, „The Jurist” 17 (1957) nr 3, s. 279-286.
- JAKUBIAK T., *Criteria set out in CIC c. 874 § 1, 4-5 and the validity of admission to the munus of sponsor*, „Prawo Kanoniczne” 63 (2020) nr 2, s. 31-48.
- JAKUBIAK T., *Obrzęd zawarcia małżeństwa w nadzwyczajnej formie*, „Ius Matrimoniale” 25 (2014) nr 3, s. 29-43.
- JAKUBIAK T., *Zdolność do przyjęcia urzędu chrzestnego w Kościele łacińskim*, „Prawo Kanoniczne” 60 (2017) nr 2, s. 53-69.
- JANCZEWSKI Z., *Powoływanie i obowiązki chrzestnych według prawa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 63 (2020) nr 1, s. 73-91.
- JANCZEWSKI Z., *Prawodawstwo Konferencji Episkopatu Polski i Prymasów w zakresie sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego*, „Prawo Kanoniczne” 40 (1997) nr 3-4, s. 125-202.
- KAMIŃSKI R., *Forma zwyczajna zawarcia małżeństwa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 63 (2020) nr 2, s. 49-89.
- KANTOR R., *Świadek bierzmowania w Kodeksie Jana Pawła II. Niektóre uwagi na kanwie kan. 893*, „Studia Gdańskie” 29 (2011), s. 141-203.
- KARŁOWSKI K., *Z praktyki sądowej: zeznania świadków*, „Prawo Kanoniczne” 7 (1964) nr 1-2, s. 387-398.
- KIWIOR W., *Orzeczenie nieważności święceń w procesie administracyjnym*, „Prawo Kanoniczne” 64 (2021) nr 1, s. 27-64.
- KIWIOR W., *Procedura obowiązująca przy eksklaustracji, sekularyzacji i wydalaniu z instytutów życia konsekrowanego*, „Prawo Kanoniczne” 38 (1995) nr 3-4, s. 119-163.
- KOHÚTEK M., *Ratum et non consummatum. An outline of the procedure*, „Teka Komisji Prawniczej” 9 (2016), s. 73-83.
- KOWAL J., *„Communicatio in sacris” nei matrimoni inter-religiosi*, „Periodica” 100 (2011), s. 805-838.

- KRUKOWSKI J., *Konkretne dekryty i nakazy*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. I, Księga I *Normy ogólne*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2003, s. 111-122.
- KRUKOWSKI J., *Miejsca święte*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. III/2, Księga IV *Uświęcające zadanie Kościoła*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2011, s. 428-461.
- KRUKOWSKI J., *Prawo administracyjne w Kościele*, Warszawa 2011.
- KRUKOWSKI J., *Proces karny*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. V, Księga VII *Procesy*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2007, s. 400-416.
- KRUKOWSKI J., *Proces o uzyskanie dyspensy od małżeństwa zawartego i niedopełnionego*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. V, Księga VII *Procesy*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2007, s. 378-389.
- KRZYWDA J., *Chrzestni*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. III/2, Księga IV *Uświęcające zadanie Kościoła*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2011, s. 58-62.
- KRZYWDA J., *Stwierdzenie i zapisanie przyjętego chrztu*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. III/2, Księga IV *Uświęcające zadanie Kościoła*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2011, s. 62-65.
- KRZYWDA J., *Świadkowie*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. III/2, Księga IV *Uświęcające zadanie Kościoła*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2011, s. 79-81.
- KRZYWDA J., *Wyłączenie członków z instytutu*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. II/2, Księga II *Lud Boży*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2006, s. 130-140.
- LAGGES P. R., *Testigo*, w: *Diccionario general de derecho canónico*, vol. VII, red. J. OTADUY, A. VIANA, J. SEDANO, Pamplona 2012, s. 567-571.
- LAGGES P. R., *The Proof is in the Adminicula: The Judicial Work of Evaluating the Proofs*, „The Jurist” 80 (2024), s. 405-438.
- LEMPA F., *Kanoniczna ochrona karna małoletnich przed nadużyciami seksualnymi*, Białystok 2013.

- LESZCZYŃSKI G., *La prova testimoniale nel processo matrimoniale*, „Annuario Iuris Canonici” 2 (2015), s. 15-29.
- LOZA F., *Proces karny*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 1057-1066.
- ŁUPIŃSKI S., *Oskarżony wobec dowodów z dokumentów i zeznań świadków w kanonicznym procesie karnym*, „Studia Teologiczne” 18 (2000), s. 271-280.
- MAJER P., *Chrzestni, świadkowie bierzmowania i świadkowie zawarcia małżeństwa. Perspektywa ekumeniczna*, „Annales Canonici” 13 (2017), s. 109-138.
- MAJER P., *Zobowiązanie małżonków do uzyskania skutków cywilnych małżeństwa kanonicznego*, w: *Skutki cywilnoprawne małżeństwa kanonicznego ze szczególnym uwzględnieniem prawa w Polsce, Słowacji i Republice Czeskiej*, red. P. RYGUŁA, Kraków 2014, s. 47-60.
- MARTÍN DE AGAR J. T., *Miejsca święte*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 727-745.
- MARTIN J. G., *Le Norme Generali del Codex Iuris Canonici*, Venezia 2015.
- MARTIN T. O., *Canonical Witnesses*, „The Jurist” 17 (1957) nr 3, s. 237-260.
- MENKE M., NEMEC D., *Church Tribunals in the Czech Republic during the COVID-19 Epidemic*, „Ecumeny and Law” 11 (2023) nr 1, s. 33-57.
- MEZGLEWSKI A., TUNIA A., *Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa cywilnego*, Warszawa 2007.
- MIRAS J., *Poszczególne dekrety i nakazy*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 81-94.
- MISZTAŁ H., *Sanctorum Mater. Komentarz*, Lublin 2008.
- MIZIŃSKI A., *Elementy kanonicznego procesu karno-administracyjnego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 13 (2003) nr 2, s. 127-159.

- MIZIŃSKI A., *Proces o stwierdzenie nieważności święceń w aktualnych przepisach Kościoła łacińskiego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 22 (2012) nr 4, s. 167-183.
- MIZIŃSKI A., *Status prawny adwokata w Kościele łacińskim*, Lublin 2011.
- MIZIŃSKI A., *Strony w kanonicznym procesie karno-sądowym według aktualnych przepisów kościoła łacińskiego*, „Teka Komisji Prawniczej” 3 (2010), s. 123-142.
- MYRCHA M., *Dowód ze świadków w procesie kanonicznym*, Lublin 1936.
- NAPIÓRKOWSKI S. C., *O ważności chrztu w niektórych Kościołach i wspólnotach eklezjalnych w Polsce*, „Collectanea Theologica” 41 (1971) nr 3, s. 41-59.
- NOBEL M., *The Use of Electronic Media in Church Structures*, w: *Proceeding of the 77th Annual Convention*, Canon Law Society in America, Pittsburgh 2016, s. 186-203.
- NOWAK M., *Rodzic chrzestny i świadek chrztu w świetle prawodawstwa kościelnego*, „Studia Elbląskie” 17 (2016), s. 211-226.
- NOWICKA U., *Okoliczności dopuszczające rozpoznanie sprawy o nieważność małżeństwa w procesie skróconym przed biskupem*, „Ius Matrimoniale” 26 (2015) nr 3, s. 43-60.
- NOWICKA U., *Proces skrócony przed biskupem*, „Ius Matrimoniale” 27 (2016) nr 1, s. 109-128.
- OCHOA X., *Leges Ecclesiae post Codicem iuris canonici editae*, t. 5, Roma 1980.
- OETJEN S. G., *The Ars interrogandi in the Judicial Examination (cc. 1534; 1558-1571)*, „The Jurist” 79 (2023), s. 325-372.
- OLEJNIK S., *Teologia moralna fundamentalna*, Włocławek 1998.
- PADACZ W., *Współświadkowie w procesie beatyfikacyjnym*, „Prawo Kanoniczne” 17 (1974) nr 1-2, s. 231-234.
- PAJSZCZYK R., *Dowód ze świadków w postępowaniu kanonizacyjnym. Studium historyczno-prawne*, Poznań 2006.

- PALUMBO P., *Marriage and canonical process in the digital era*, „Stato, Chiese e Pluralismo Confessionale” 9 (2022), s. 103-132.
- PASTUSZKO M., *Prawo o sakramentach świętych*, t. I, *Normy ogólne i sakrament chrztu*, Warszawa 1983.
- PASTUSZKO M., *Sakrament bierzmowania (kanony 879-896)*, Kielce 2005.
- PASTUSZKO M., *Świadkowie bierzmowania (kanony 892-893 §§ 1-2)*, „Prawo Kanoniczne” 49 (2006) nr 1-2, s. 119-137.
- PAWLUK T., *Bierzmowanie w świetle postanowień Soboru Watykańskiego II i posoborowego prawa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 20 (1977) nr 1-2, s. 177-193.
- PAWLUK T., *Forma zawarcia małżeństwa w świetle nowego Kodeksu prawa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 27 (1984) nr 1-2, s. 41-71.
- PAWLUK T., *Kanoniczny proces małżeński*, Warszawa 1973.
- PAWLUK T., *Ocena sędziowska środków dowodowych*, „Prawo Kanoniczne” 12 (1969) nr 1-2, s. 147-160.
- PAWLUK T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. I, *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 2015.
- PAWLUK T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. II, *Lud Boży jego nauczanie i uświęcanie*, Olsztyn 2010.
- PAWLUK T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. III, *Prawo małżeńskie*, Olsztyn 2016.
- PAWLUK T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, *Doczesne dobra Kościoła, Sankcje w Kościele, Procesy*, Olsztyn 2016.
- PERLASCA A., *La figura e il ruolo dei padrini nei sacramenti dell'iniziazione cristiana*, w: *Quando si diventa cristiani. I sacramenti dell'iniziazione: indicazioni canoniche e pastorali*, red. G. TREVISAN, Milano 2003, s. 321-344.
- PIERON B., *Ochrona tajemnicy spowiedzi w prawie polskim*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 11 (2012), s. 321-334.

- PIERONEK T., *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, t. I, Warszawa 1970.
- PIETRZYKOWSKI K., *Pełnoletność świadków*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. PIETRZYKOWSKI, 2023, Legalis.
- PIGHIN B. F., *Diritto sacramentale*, Venezia 2006.
- PODLEŚNY M., *Zakaz przesłuchiwania osoby niezdolnej do spostrzegania i komunikowania swoich spostrzeżeń w polskim postępowaniu administracyjnym*, „Knowledge, Education, Law, Management” 4 (2017) nr 20, s. 3-7.
- POKORSKI K., *Konfrontacja bezpośrednia i pośrednia w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa (kan. 1560 § 2 KPK)*, „Studia Prawnoustrojowe” 45 (2019), s. 229-240.
- PRZYBOROWSKI N., *Wzajemne uznanie ważności chrztu pomiędzy Kościołem Rzymskokatolickim a Kościołami zrzeszonymi w Polskiej Radzie Ekumenicznej*, „Studia Theologica Varsaviensia” 35 (1997) nr 1, s. 277-286.
- PRZYBYSZ P., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz aktualizowany*, 2024, LEX.
- RAKOCZY B., *Tajemnica spowiedzi w polskim postępowaniu cywilnym, karnym i administracyjnym*, „Przegląd Sądowy” (2003) nr 11-12, s. 126-138.
- RAPACZ J., *Zwyczajna forma zawarcia małżeństwa według Kodeksu Jana Pawła II*, „Prawo Kanoniczne” 41(1998) nr 1-2, s. 239-258.
- Requisti testimoni di nozze* w: https://www.cattedraletrani.it/CATTEDRALETRANI_WEB//Public/media/doc/requisititestimoni di nozze.pdf (dostęp 20.07.2025).
- RODRÍGUEZ-OCAÑA R., *Sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 1018-1041.
- ROMAŃCZUK-GRĄCKA M., *Zakaz dowodowy co do faktów objętych tajemnicą spowiedzi*, „Studia Prawnoustrojowe” 49 (2020), s. 247-263.

- ROZKRUT T., *Świadkowie*, w: *Komentarz do Instrukcji procesowej Dignitas connubii*, red. T. ROZKRUT, Sandomierz 2007, s. 268-278.
- SAJ M., *Mężczyzna i kobieta w przepisach prawa kościelnego*, „Ateneum Kapłańskie” 168 (2017), s. 31-41.
- SAJ M., *Obowiązki i uprawnienia ordynariusza podczas dochodzenia wstępnego w procesie karnym. Zarys problematyki*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 32 (2022) nr 35, s. 141-162.
- SAJ M., *Poświęcanie i błogosławienie miejsc świętych*, „Prawo Kanoniczne” 55 (2012) nr 2, s. 89-104.
- SAJ M., *Sposoby przeciwdziałania powstaniu zgorszenia w świetle Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku*, „Prawo Kanoniczne” 62 (209) nr 3, s. 25-53.
- SALACHAS D., *L'iniziazione cristiana nei Codici orientale e latino*, Bologna 1991.
- SALMON C., *De matrimonii Sacramento. Tractatus pastoralis*, Madrid 1930.
- SŁOWIKOWSKA A., *Uczestnictwo wiernych świeckich w liturgii Kościoła łacińskiego*, Lublin 2014.
- SNELA B., *Chrzest i bierzmowanie jako sakrament inicjacji chrześcijańskiej*, „Collectanea Theologica” 39 (1969) nr 2, s. 5-24.
- SOBAŃSKI R., *Czynności prawne*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. I, Księga I Normy ogólne, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2003, s. 201-212.
- SOBAŃSKI R., *Pozycja kanoniczna osób fizycznych*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. I, Księga I Normy ogólne, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2003, s. 164-186.
- STASZEWSKA Z., *Sakrament bierzmowania w zwierciadle języka: na podstawie materiału gwarowego*, „Językoznawstwo: Współczesne Badania, Problemy i Analizy Językowe” 7 (2013) nr 1, s. 125-132.
- STRZAŁA M., *Prawo odmowy zeznań przez duchownego w polskiej i niemieckiej procedurze cywilnej – analiza prawno-porównawcza*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 21 (2018), s. 157-181.

- SYRYJCZYK J., *Ochrona tajemnicy spowiedzi w świetle kanonicznego prawa karnego*, „Prawo Kanoniczne” 44 (2001) nr 1-2, s. 111-124.
- SZAFRAŃSKI W., *Pewność moralna w kościelnym wyroku sądowym*, „Prawo Kanoniczne” 1 (1958) nr 1-2, s. 281-307.
- SZTAFROWSKI E., *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, Warszawa 1979.
- SZTYCHMILER R., *Ochrona praw człowieka w normach kanonicznego procesu spornego*, Olsztyn 2003.
- SZTYCHMILER R., *Prawa rodziców związane z chrztem dzieci*, „Kościół i Prawo” 10 (1992), s. 99-124.
- SZTYCHMILER R., *Przesłuchania i rekwizycje sądowe*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 8 (2009), s. 175-190.
- SZTYCHMILER R., *Przesłuchanie świadków w procesie kanonicznym*, w: *Dowodzenie w procesach kościelnych*, red. J. KRZYWKOWSKA, R. SZTYCHMILER, Olsztyn 2014, s. 45-65.
- SZTYCHMILER R., *Świadczenie i zeznania*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. V, Księga VII Procesy, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2007, s. 198-229.
- Świadek, w: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/%C5%9Bwiadek.html> (dostęp 20.07.2025).
- ŚWIST G., *Utrata urzędu kościelnego w świetle norm zawartych w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku*, „Prawo i Więzy” 37 (2021) nr 3, s. 326-338.
- TOMKIEWICZ M., *„Tajemnica spowiedzi” i „tajemnica duszpasterska” w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2 (2012), s. 50-64.
- TROJANOWSKI B., *Katolik jako świadek sakramentu chrztu świętego*, „Kościół i Prawo” 10 (2021) nr 1, s. 89-105.
- TUNIA A., *Kształtowanie się kanonicznej formy zawarcia małżeństwa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 18 (2008) nr 1, s. 129-159.

- VALLS R. N., *Forma zawierania małżeństwa*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, wyd. II, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2023, s. 674-685.
- VANZETTO T., *Provvisione e cessazione dell'ufficio ecclesiastico*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 24 (2011), s. 72-95.
- WĄSIK W., *Obowiązki rodziców związane z przyjęciem przez ich dzieci sakramentu chrztu, bierzmowania i Eucharystii*, Kielce 2015.
- WENZ W., *Proces o nieważność małżeństwa według Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus Papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*, Wrocław 2016.
- WIELEC M., *Zakaz dowodowy tajemnicy spowiedzi w postępowaniu karnym*, Warszawa 2012.
- WOJCIECHOWSKI G., *El proceso de la declaración de muerte presunta*, „Review of Comparative Law” 23 (2015), s. 21-34.
- WÓJCICKI R., *Znaczenie świadectw kwalifikacyjnych w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, w: *Dowodzenie w procesach kościelnych*, red. J. KRZYWKOWSKA, R. SZTYCHMILER, Olsztyn 2014, s. 161-169.
- WRÓBEL P., *Obligatoryjne wydalenie z instytutu zakonnego w Kościele łacińskim*, Lublin 2021.
- ZARZUELO F. L., *Práctica procesal canónica de las causas matrimoniales*, Madrid 2002.
- ZBOROWSKI M., *Forma nadzwyczajna zawarcia małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 14 (2009) nr 20, s. 115-130.
- ZBROJEWSKA M., MAŁOLEPSZY A., *Dziecko jako świadek w procesie karnym*, „Studia Gdańskie” 28 (2011), s. 105-120.

STRESZCZENIE

Praca doktorska przedstawia wielowymiarowe studium świadka w prawie Kościoła łacińskiego, wychodząc poza tradycyjne wąskie ujęcie procesowe. W oparciu o analizę obowiązującego Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku, a także porównanie z Kodeksem z 1917 roku czy Kodeksem kanonów Kościołów wschodnich oraz innymi dokumentami kościelnymi, niniejsza dysertacja dąży do usystematyzowania wiedzy na temat świadka we wszystkich obszarach, w których jego rola została przewidziana. Tym samym wypełnia istniejącą lukę na gruncie literatury kanonistycznej.

W badaniach nad świadkiem w prawie kanonicznym, wychodząc od fundamentalnego powiązania jego współczesnego rozumienia z biblijnymi i teologicznymi korzeniami pojęcia „świadectwo”, wyróżnia się trzy główne wymiary: świadka wiary, świadka czynności prawnych oraz świadka procesowego. Praca została podzielona na cztery rozdziały, w których przeanalizowano funkcję świadka w zależności od omawianej dziedziny prawa.

W pierwszym rozdziale praca bada rolę świadka w kontekście prawa o sakramentach świętych. Wykazano, że w zależności od sakramentu, jego funkcja ulega zróżnicowaniu. Świadkowie chrztu, w odróżnieniu od rodziców chrzestnych, są osobami ochrzczoneymi w niekatolickich wspólnotach kościelnych. Podkreśla to ekumeniczny wymiar tego sakramentu. Ich rola wykracza poza czyste poświadczenie faktu prawnego, stając się misją wspierania w chrześcijańskim wzrastaniu. Świadek bierzmowania (łac. *patrinus*), z kolei, jest duchowym przewodnikiem, który towarzyszy bierzmowanemu w wiernym wypełnianiu obowiązków wynikających z wiary. W tym celu Kodeks prawa kanonicznego stawia mu te same wymagania, co rodzicom chrzestnym,

podkreślając tym samym jedność sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Natomiast świadkowie małżeństwa pełnią wybitnie dowodową funkcję, a ich obecność jest warunkiem ważności zawieranego małżeństwa.

Drugi rozdział koncentruje się na świadku w kanonicznym prawie procesowym. Zdefiniowano go jako osobę niebędącą stroną w sporze, która ma za zadanie dostarczyć sędziemu obiektywnych informacji o faktach poznanych własnymi zmysłami. Przedstawiono kategorie świadków oraz uwarunkowania prawne dotyczące zdolności do świadczenia. Zgodnie z prawem kanonicznym, wyklucza się z grona świadków m.in. małoletnich poniżej 14. roku życia oraz kapłanów w odniesieniu do informacji pozyskanych z sakramentalnej spowiedzi. Wskazano na fundamentalny obowiązek zeznawania prawdy. Szczegółowo omówiono procedurę powoływania i przesłuchiwania świadków, z uwzględnieniem miejsca, formy, osób obecnych oraz zasad formułowania pytań. Zasygnalizowano potrzebę adaptacji procedur do nowych technologii oraz przedstawiono postulaty *de lege ferenda* m.in. dotyczące rewizji zakazu przesłuchiwania małoletnich.

W trzecim rozdziale praca analizuje rolę świadka w poszczególnych procesach, takich jak: procesy małżeńskie, proces o stwierdzenie nieważności święceń, procesy karne oraz procesy kanonizacyjne. Wykazano, że choć zasadniczo postępowania te opierają się na wzorcowych normach procesu spornego, to każda z tych spraw ma swoją specyfikę. Na przykład, w sprawach o nieważność małżeństwa, zeznania świadków odnośnie do wiarygodności stron są kluczowym dowodem pomocniczym. W procesie karnym, ze względu na dobro publiczne i ochronę wolności świadków, przewidziano specjalne środki zapobiegawcze. W sprawach kanonizacyjnych zeznania świadków, zwłaszcza naocznych, stanowią główne źródło informacji o cnotach i życiu Sługi Bożego, a ponadto istnieją specjalne procedury zabezpieczania zeznań (*ne pereant probationes, ad rei perpetuam memoriam*).

Czwarty rozdział obejmuje inne sytuacje wymagające udziału świadka: nadzwyczajną notyfikację dekretu, ustną rezygnację z urzędu kościelnego, kanoniczne upomnienie przy wydaleniu z instytutu zakonnego oraz potwierdzenie poświęcenia lub błogosławieństwa miejsca. Obecność świadka

pełni tutaj funkcję gwarancyjną i dowodową, a także stanowi alternatywę dla formy pisemnej.

Wyniki przeprowadzonych badań ukazują wielowymiarowość roli świadka w obowiązującym prawie Kościoła łacińskiego: łączy ona w sobie wymiar teologiczny z funkcją procesową i administracyjną. Regulacje przyjęte przez Prawodawcę kościelnego nie służą wyłącznie celom dowodowym, ale także ochronie prawdy, sprawiedliwości i budowaniu wspólnoty. Analiza zawarta w niniejszej dysertacji pozwala na usystematyzowanie wiedzy i sformułowanie wniosków, które mogą być pomocne zarówno w codziennej praktyce duszpasterskiej, jak i w dalszych studiach nad rozumieniem świadectwa w prawie kanonicznym.

SUMMARY

The doctoral thesis presents a multidimensional study of witnesses in Latin Church law, going beyond the traditional narrow procedural approach. Based on an analysis of the current Code of Canon Law of 1983, as well as a comparison with the Code of 1917, the Code of Canons of the Eastern Churches, and other ecclesiastical documents, this dissertation aims to systematise knowledge about witnesses in all areas where their role is envisaged. Thus, it fills an existing gap in canon law literature.

In research on witnesses in canon law, starting from the fundamental connection between their contemporary understanding and the biblical and theological roots of the concept of 'witness', three main dimensions are distinguished: witnesses of faith, witnesses of legal acts, and witnesses in proceedings. The work is divided into four chapters, which analyse the function of the witness in relation to the field of law in question.

The first chapter examines the role of witnesses in the context of sacramental law. It shows that their function varies depending on the sacrament. Witnesses at baptism, unlike godparents, are persons baptised in non-Catholic ecclesial communities. This emphasises the ecumenical dimension of this sacrament. Their role goes beyond the mere attestation of a legal fact, becoming a mission to support Christian growth. The witness of confirmation (Latin: *patrinus*), in turn, is a spiritual guide who accompanies the confirmand in the faithful fulfilment of the duties arising from the faith. To this end, the Code of Canon Law imposes the same requirements on them as on godparents, thus emphasising the unity of the sacraments of Christian initiation. Witnesses to

marriage, on the other hand, have a distinctly evidentiary function, and their presence is a condition for the validity of the marriage.

The second chapter focuses on witnesses in canonical procedural law. They are defined as persons who are not parties to the dispute and whose task is to provide the judge with objective information about facts known to them through their own senses. The categories of witnesses and the legal conditions governing their ability to testify are presented. According to canon law, minors under the age of 14 and priests, in relation to information obtained from sacramental confession, are excluded from the group of witnesses. The fundamental obligation to testify truthfully is pointed out. The procedure for summoning and examining witnesses is discussed in detail, taking into account the place, form, persons present and rules for formulating questions. The need to adapt procedures to new technologies is signalled and proposals *de lege ferenda* are presented, including those concerning the revision of the prohibition on examining minors.

In the third chapter, the work analyses the role of witnesses in specific proceedings, such as matrimonial proceedings, proceedings for the annulment of ordination, criminal proceedings and canonisation proceedings. It has been shown that although these proceedings are generally based on the standard norms of adversarial proceedings, each of these cases has its own specific characteristics. For example, in cases concerning the nullity of marriage, witness testimony regarding the credibility of the parties is key supporting evidence. In criminal proceedings, special preventive measures are provided for in the interest of the public good and the protection of witnesses' freedom. In canonisation cases, witness testimony, especially eyewitness testimony, is the main source of information about the virtues and life of the Servant of God, and there are also special procedures for securing testimony (*ne pereant probationes, ad rei perpetuam memoriam*).

The fourth chapter covers other situations requiring the presence of a witness: extraordinary notification of a decree, verbal resignation from ecclesiastical office, canonical admonition upon expulsion from a religious institute, and confirmation of the consecration or blessing of a place. The

presence of a witness here serves as a guarantee and evidence, as well as an alternative to the written form.

The results of the research show the multidimensionality of the witness in the current law of the Latin Church: it combines a theological dimension with a procedural and administrative function. The regulations adopted by the ecclesiastical legislator serve not only evidentiary purposes, but also the protection of truth, justice and community building. The analysis contained in this dissertation allows for the systematisation of knowledge and the formulation of conclusions that may be helpful both in everyday pastoral practice and in further studies on the understanding of testimony in canon law.